

**ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН**

**АШУРОВ НУСРАТ., МАХШУЛОВ САИДХУЧА.,
ХОҶАЕВ БАХТИЁР**

ИДОРА КАРДАНИ ХАВФИ БОНКӢ

(Китоби дарсӣ)

89w 282

ВАЗОРАТИ МАОРИФИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН

АШУРОВ НУСРАТ., МАХШУЛОВ САИДУҶА.,
ХОҶАЕВ БАХТИЁР

ИДОРА КАРДАНИ ХАВФИ БОНКӢ

(Китоби дарсӣ)

ДУШАНДЕ - 2024

Китоб қуйидagi кo'рсaтилгaн
муддaтдa тoпширилishi шaрт

Oldingi foydalanishlar
miqdori

--	--

ББК 65.9(2) Я73
М -38

Бо қарори хайати мушаваран Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.11.2022 аз № 17/21 ба наشر тавсия карда шудааст.

Муқарризон:

Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Шариф Р.
Доктори илмҳои иқтисод Хайрзода Ш.Қ.
Доктори илмҳои иқтисод Шарипов Б.
Номзади илмҳои иқтисодӣ., дотсент Сайфуров К.
Сармутахассиси назорати асъори
Департаменти захираҳои баналмилалии
Бонки миллии Тоҷикистон Усмонов Ғ.А.

Мухаррир: Абдуллоева М.

Ашуров Н.,

Махшулов С.Ҷ., Хочаев Б.Б.

Идора қардани хавфи бонкӣ. (Китоби дарсӣ) – Душанде 2024
Китоб яке аз неъматҳои бузурги ин дунё ва сармояи асосии рушди тафаккури инсоният маҳсуб меёбад. Бо ғойдабахшии он метавон ниҳоли аккро сабзонид ва аз он ғаниматҳои зиёдеро бардошт кард. Китоб дӯстест, ки аз ҳамнишини тарк ё ҳазар намекунад ва рафикест, ки малол намеояд, ҳамчунин дустӣ бегаразест, ки ҳар ончи дар худ дорад онро ба ту мебахшад. Муаллифон: Ашуров Н., Махшулов С.Ҷ., Хочаев Б.Б.

М 0605010204-66 - 2021
М501(12)-2015
ISBN 978-99975-0-279-7

©

Ашуров Н.,

Махшулов С., Хочаев Б., 2024

АВВАЛСУХАН

Давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ масъалаҳои зиёдеро дар бади бонкҳою ташилотҳои қарзии ғайри бонкӣ ҷиҳати танзими қулу қарз, таъзим ва назорати аъсор, масъалаҳои хизматрасонӣ ба муштариён ва дигар масъалоҳоро меғузорад.

Дар наشري наватии китоби идоракунии хавфи бонкӣ мавзӯҳое, ки ба фаъоляти бонкҳо ва ташилотҳои маблағгузории хурд, инчунин доду ситоди қарз тааллуқ доранд ҷой дода шудаанд. Мавзӯҳо бо истифодаи қори амалии бонкҳои ҷумҳурии давлатҳои мутараққӣ ва низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон омода шудааст. Дар китоби мазкур баъзе саволҳои ҷой дода шудааст, ки дар ҳамин ҳел китоби ба забонҳои дигар навишташуда вучуд надоранд.

Наشري наватии китоби мазкур ҳамчун китоби дарсӣ барои муассисаи таҳсилоти олии касбӣ таҳия шудааст. Инчунин китоби мазкурро аспирантон, кормандони низоми бонкӣ ва ташилотҳои маблағгузории хурд (ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ) метавонанд дар фаъолияти худ истифода намоянд.

Китоб ҷизест, ки ҳар қадар ба он зиёд назар кунӣ, малакаат зиёду таъбат шод ва забонат қушода мешавад. Ба ту таъзими мардум ва саодати мулкоро медихад.

Китоб ҷизест, ки ҳарчи ба он бештар бингарӣ туро баҳраманд мекунад, истеъдодҳои тро шуқуфо ва забонатро шевоу сохторатро зебо мегардонад. Ҳарчи бештар китоб бихонӣ суҳанон ва қалимаҳои бузург ва зебое аз забонат бурун хоҳад омад ва шоду хушқол хоҳи гашт. Китоб итоаткунандаи ту аст, ки шабу руз дар хидмати туст. Ҳатто дар сафар ҳамсафар ва дар иқомат ҳамзисти туст. Китоб муаллимест, ки аз ту ҷизеро пинҳон намекунад ва муниси туст дар танҳои. Китоб муаллим ва ҳамроҳи хубест, ки қучое бари аз ту ҷизе талаб намекунад. Китоб раҳнамоест, ки туро аз бекорию-беҳудагуйиву ғайбаги мардум дур менамояд. Агар ташилотӣ қарзӣ аз фаъолиятш фонда ба даст орад, ту боши аз мутолиаи китоб фонда ба даст меорӣ, ки доимо бо ту мебошад. Агар фондаи ташилотӣ қарзӣ барои рафъи ниёзмандихонӣ моддӣ ба қор

ҶУМҲУРИЯТИ ИҚТИСОДИ
ВА PEDAGOGIKA
INSTITUTI ARM
№ 4234

китоб ба дастовардаи ту барои болоравии маърифат ва мақом
дар ҷомеа мебошад ва дар байни мардум ту хеле боақл менам
Хар китобе, ки хонӣ албатта фоида ба даст меорӣ. Барои он ки
ки зиёд мутолиа мекунад, шаби торик равшан ва субҳи ум
мерасад.

Нусхабардорӣ ва дубора чоп кардани китоби мазкур,
розигии хаттии муаллифон манъ аст.

БОҲИ 1. ЗАРУРИЯТ ВА МАҚСАДИ ОМУЗИШИ ФАНИИ «ИДОРА КАРДАНИ ХАВФИ БОНКӢ»

1. Зарурият ва мақсади омӯзиши фан

1.1 Мақсади омӯзиши фан

1.1 Зарурият ва мақсади омӯзиши фан

Зарурият ва мақсади омӯзиши фанни «Идора кардани хавфи
бонкӣ дар он аст, ки ин фан на танҳо фанҳои иқтисодӣ фанҳо низ
ахлоқаманд аст моҳияти фан ин фан бо фанҳои дигари иқтисодӣ
ин алоқаи зич дорад.

Баргариши асосии дастури мазкур он аст, ки маълумоти
зарури ҷиҳати дар амалия истифода намудани усулҳои
банақшагирии фаъолияти бонкӣ, тартиб додани стратегияи кам
кардани хавфи бонкӣ ба як тартиби муайян пешниҳод шудааст.

Дар ҷараёни банақшагирии стратегӣ, пешниҳодо ба
мақсадҳо ба таври васеъ ба ҳисоб гирифта шуда стратегияи
бонкро васеъ ва ҷорачӯи оиди ба даст овардани мақсадҳои
пешбинишуда маддӣ назар гирифта мешаванд. Дар ҳақиқат,
банақшагирии стратегӣ инкишоф ва пешрафти бонкро муайян
менамояд. Дар ин ҷараён асоси васеъ шудани фаъолияти бонк дар
бозор, тартиби иҷрои қарорҳои қабулшуда, фоидаи бонк, сатҳи
ҳатифҳо аз амалиёти бонкӣ пешбини карда мешавад.

Банақшагирии стратегӣ барои чанд сол тартиб дода шуда
дар он усулҳои таҳлили омилҳо ва нақшаҳо дар давоми 3-4 сол
нишон дода мешавад. Дар ин нақша талаботи бозор дар давраҳои
оянда ба ҳисоб гирифта мешавад ва стратегияи бонкӣ бояд аз рӯи
усули «кӣ?», «чӣ?» ва «чӣ тавр?» тартиб дода шавад, яъне
муштариёни мо кихоянд, кадом намуди хизматҳо бояд пешниҳод
карда шавад, чӣ тавр талаботи бозорро қонеъ гардонидан
мумкин аст.

Албатта, банақшагирии стратегӣ барои бонкҳои навтасис
зиёдтар зарур аст. Зеро бозори мавҷуда аллакай байни бонкҳои
амалкунанда тақсим гардидааст. Дар ин ҳолат барои бонки
навтасис аз бозор ба даст овардани маълумоти зиёд барои
таҳлил заруранд. Он бояд хизматҳои навро пешбини намояд, ки
дар бозор ба ин хизмати бонкӣ талабот ҷой дорад, аммо бонкҳои

амалкунанда ҳоло механизми ин нави хизматро тарғиб
надодаанд дарёфт намуда вобаста ба талаботи бозор хизмат
нави бонкӣ пешниҳод намояд.

Банақшагирии техникӣ - барои муайян намудани масъалаҳои ҷудогона равона карда мешавад. Масалани расонидани ягон хизмати нави бонкӣ, роҳҳо ва механизмҳои расонидани ин хизмат ва ғайра. Банақшагирии техникӣ банақшагирии стратегиро пурра менамояд.

Илова бар ин, усулҳои кам кардани хавфи карзӣ, асбӯи индигар хавфҳо аз амалиёти бонкӣ дар баъзе мавзӯҳо аз таҷрибаи кории бонхҳои мамлакатҳои хориҷӣ ва ҷумҳурии Тоҷикистон ва усулҳои дар бонхҳои инкишофёфта ва таҷрибаи зиёд дошта оиди пешгири кардани хавфи бонкӣ, барои хонанда ба забони сода ва фаҳмо гирд оварда шудааст.

1.2 Мақсaди ому́зиши фан

Китоби дарсии мазкур барои донишҷӯёни Донишгоҳи Донишқадаҳо пешниҳод мешавад. Илова бар ин, китоби дарсиро кормандони бонкҳои саҳомии тичоратӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва соҳибкорон метавонанд мавриди истифода қарор диҳанд.

Хавфи бонкӣ дар натиҷаи тараққиёти номӯтадилли иқтисодиёт низ ба вучуд омаданаш мумкин аст. Зеро бонкҳо он даромаде, ки чашмдор буданд ба даст намеоранд. Аммо дар ҳолати мӯтадил инкишоф ёфтани иқтисодиёти мамлакат, бонкҳо мутобиқи шартномаҳои бо муштарӣ қарзгир бастаашон ғоидаи муқаррарӣ ба даст меоранд. Аз ин рӯ хавф ва ғоидаи бонк ин ду тарафи ҳодисаи иқтисодиёти ягона мебошад.

Хавф ин ҳодисаи таърихӣ ва иқтисодӣ мебошад. Чун ҳодисаи таърихӣ хавф аз ҷониби одамон қабул карда аст. Аммо ҳамчун ҳодисаи иқтисодӣ мумкин аст ба вучуд ояд ё ба вучуд наояд.

Таркиби қарз дар ҳар банк гуногун аст: вай дар ҳамаи банкҳои тиҷоратӣ аз мавқеи ҷойгиршавии он, соҳаҳои хоҷагии халқ, ки ба он банк таваҷҷуҳи зиёд дорад, инчунин аз таҷрибаи қарздиҳии банк вобастагии зиёд дорад.

9

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи асосии иқтисодиёт ин ин кишлоқ аст. Бинобар ин, қисми зиёди қарзҳои аз ҷониби ба ин соҳа рофт меояд.

Дар шароити ҳозираи хочагидорӣ масъалаи фаъолияти бот ва устувории бонкҳои тиҷоратӣ на танҳо дар ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар тамоми ҷумҳуриҳои мустақил аҳамияти ҷаҳлона мекунанд.

Холати молиявии бонкҳои тижоратӣ дар ҷумҳурий, яке аз омӯшнодаҳои мексунат.

Устувориони бонҳо - на танҳо сӯёсати мавҷудияти онҳо, аз ташкилотҳои қарзӣ мебошад. Аз стратегияи пешравии фазолияти бонкӣ, дар мамлакат гузаронидаи роҳи бонкӣ, бастагии зиёд дорад.

Бонкхо чузый ягонаи иктисодиётӣ мамлакат буда, яке аз асосҳои бонки фарқ мекунад.

Муфлисшави як бонки нисбатан бузург, на таъхо ба низоми иншо дохили ва иқтисодиёти мамлакат, балки ба иқтисоди мамонад.

Аз инрӯ, масъалаи босубот ва устувор фаъолият намудани

Ба устувории бонк, қабл аз ҳама, бояд саҳмдорон, монаттузорон ва пасандозкунандагон маъфиятдор бошанд, зеро бонк дар натиҷаи фаъолияти самраноки даромади онҳоро таъмин наенамояд. Ҳолати бад фаъолият намудани бонк ва зарар дидан, зарар ин зарар назарас бошад, саҳомон низ зарари иқтисодии зиёд мебинанд.

7

Гум кардан ва ё аз даст додани амонат ва депозит бош зарари зиёди амонатузорон, кам шудани сармояи субъектҳои хоҷагидорӣ мегардад.

Устувории бонки тиҷоратӣ - қобилияти дар шароити ӯҳдадорӣҳои молиявии онҳо зохир мегардад. Барои субъектҳои хоҷагидорӣ, бонкҳо ташкилоте мебошанд, ки онҳо зарурати муваққатии худро барои маблағҳои пулӣ иловагӣ таъмин менамоянд.

Паст шудани фаъолияти бонкҳо на танҳо боиси кам шудани даромадашон, балки боиси паст шудани қобилияти субъектҳои хоҷагидорӣ ва истеҳсоли неъматҳои моддӣ мегарданд.

БОБИ 2. АСОСҲОИ НАЗАРИЯӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ИДРОАИ ХАВҲОИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

1.1. Асосҳои назариявии идоракунии хавфҳо ва тавакалҳои бонкӣ дар шароити муосир

Аз давраи ҷамъаи ғитоди то ба имрӯз дар баробари бавуҷудии ва густариши соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷомеа, махсусан иқтисодиёт ва дигар унсурҳои ба он зарур хавфҳо низ ба вуҷуд омадаанд, ки ба таври муқовим дар дараҷаи эҳтимоли ва доими ҳамаҷа самту соҳахоро таҳдид менамоянд. Амсилаҳои бавуҷудии хавфҳо таърихи қадима дошта асосан он аз давраи пайдоиши одам, оила, қабила ва ҷамъияту давлатҳо ба вуҷуд омада дар ҳар шарит ва соҳа шакли худро дигаргун карда таъсири манфии муқро мерасонад. Новобаста аз он, ки ҷанбаҳои фарогирии хавф аз рӯи соҳаҳо ва сиёсатҳо гуногун ва беохир мебошад муқро зарур аст, ки таҳқиқ ва баррасии ин масъаларо аз нуқтаи назари масонли иқтисодӣ ва бонкӣ мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор диҳам.

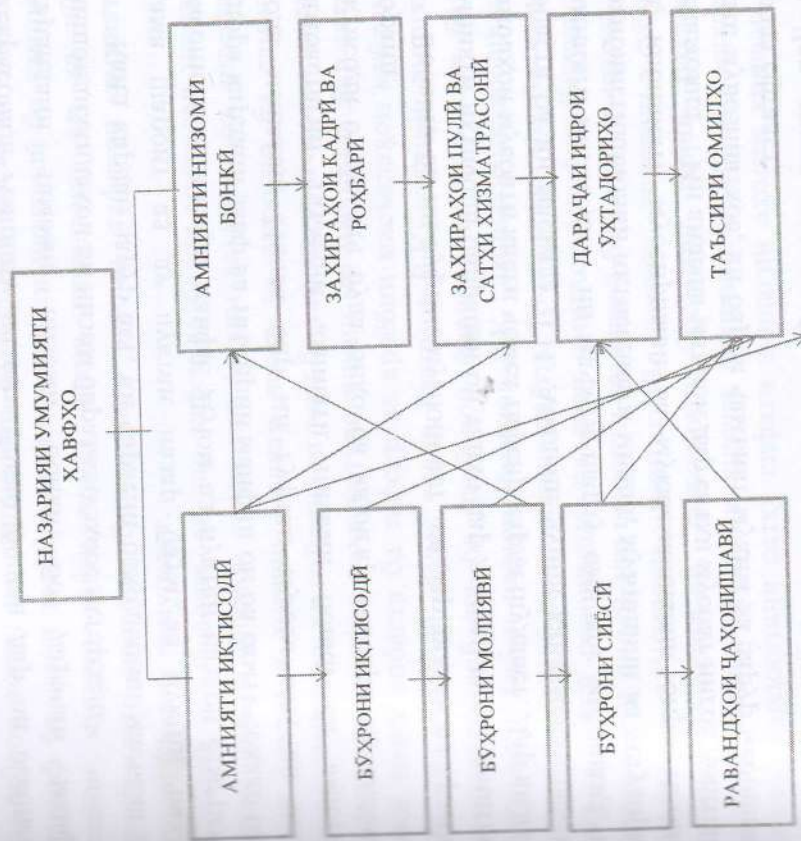
Ҳоло он ки масоили масқурро дар сатҳ ва зинаҳои гуногун олимон ва қоршиносон мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор доданд. Таҷрибаи ҷаҳони аз давраи эътироф шудани иқтисодиёт ҳамаҷуун илм хавфҳои молиявӣ бонкӣ ва иқтисодӣ дар муқоиса ба дигар соҳаҳои фаъолият аз ҷама бештар ба назар мерасанд. Махсусан соҳаи иқтисодӣ ва муносибатҳои пулӣ дар сатҳи фарогирии афзорҳои пулӣ қарзӣ дар баробари муҳим ва зарур буданашон махсусан соҳаи осебпазир ҷомеа низ, ки бо тамоми соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷомеа ҳамбастгӣ доранд махсус меёбанд. Албатта бозори бонкӣ, бозори пулу қарз дар сатҳи муносибатҳои ҷаҳонӣ беохир буда ба худ хавфҳо ва шокҳои гуногунро қабул мекунан ва ин бозорҳои бидуни хавф ва таъсирҳои хавфӣ тасаввур қардан ғайриимкон мебошад.

Амсилаҳои бавуҷуд омадани хавфҳо дар таркиби иқтисодиёт ва низоми бонкӣ бо роҳу сабабҳои гуногун ба вуҷуд меоянд. Илова бар ин дар сатҳи амалиётҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ

хавфҳои гуногун ҷой дорад ва ягон амалите нест, ки он аз хавф берун бошад. Дар самти ба вучуд омадани хавф ё зара р ақсар маврид табкаи одамон ё гуруҳҳои манфиатдор ва одамон гуруҳҳои зарардида ё ба хавф мувоҷеҳ ҷой дорад. Чи давре, ки олими Точик Н.Ашуров иброз медоранд “аз хатар роҳи гурез нест ва хатарро идора намудан муҳим аст”.

Дар иловаи андешаҳои Н.Ашуров ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки дар ҳама шароит идораи хатар ба маънои пешгирӣ намудани хатар аст, зеро аз рӯй хусусият каноагирӣ аз хатар тики меърҳои мубориза дар ягон ҳолат вучуд дошта наметавонад. Хатаре, ки қаблан вучуд дора идоракунии он дар ҳама шароит муҳим ва зарурӣ мебошад.

Маълум аст, ки дар сатҳи низомии бонкӣ хавфро аз нуктаи назари умумӣ ё таркибӣ вобаста ба самтҳои фаъолият нагирфтани даромад ба таври қисман ё пурраро дар назар доранд. Дар фаъолияти бонкҳо натиҷаи хатарро дар даромади ками бонк ва зараи он ҳис намудан мумкин аст. Дар таҷрибаи фаъолияти бонкҳо хатар ҳамчун ҳодисаи эҳтимолӣ ва қаблан пешбинишуда метавонад тамоми самтҳои фаъолият ва нишондиҳандаҳои муҳими бонкӣ: захираҳои пулӣ, захираҳои худдӣ, сатҳидаромад нокии бонкро паст ва сатҳи хароҷоти онро баланд гардонад. Дар баробари муҳим ва мураккабу осебпазир будани фаъолияти бонкҳо шаклҳои хатар низ вобаста ба амалиёт ва мақеи фарогирии доираи фаъолияти бонк гуногун мебошанд. Тарафдорони назарияи яқум идоракунии хавфхоро аз нуктаи назари таъмини амнияти иқтисодӣ мавриди таҳқиқ ва баҳодиҳӣ қарор медиҳанд. Тарафдорони назарияи дуҷум бошад идоракунии хавфҳо ё амнияти низомии бонкиро ба таври конкретӣ мавриди таҳлил ва баррас қарор додаанд, мачмӯан ҳадафҳои ягона ва методдолияи гуногун дар ин самт ҷой дорад. Ва дар ин замина таҳқи ва баррасии нуктаи назари олимнро дар равияҳои гуногун баъд аз шарҳи расми 1.1. мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Расми 1.1. Дарачаи вобастагии ва баҳолиҳии сатҳи хавфҳо
Сарчашма. Аз тарафи муаллиф таҳия шудааст.

Қайд кардан зар аст, ки дар сатҳи муносибатҳои илмӣ ҳамеша тамоюлҳои ба ҳам монанд ва ба ҳам муҳолифро дар ҳама соҳаҳо ва сохторҳои фаъолият мушоҳида кардан мумкин аст. Дар арзёби ва баҳолиҳии хавфҳо гуфтан мумкин аст, ки ду назария ба ҳам монанд ба монанди таъминиямнияти иқтисодӣ, ки хусусияти умӯӣ доранд ва таъмини амнияти низомии бонкӣ, ки хусусияти таркибӣ дошта пурра ба хавфҳои нзомии бонкӣ хос мебошад. Амнияти иқтисодӣ ин ҳолатест, ки дар он таъсири омилҳои манфии зиёд ба фалаҷ гаронидаи тамоми самтҳои муҳими иқтисодӣ оварда

мекрасонад. Амнияти низоми бонкӣ бошад дар он осебнагаридани тамоми низоми бонкӣ бо дараҷаи маҷбурияти нишондиҳандаҳои ин низом бараъало эҳсос мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки чараёни баҳодиҳии масъалаҳо шароит аз ду нуктаи назар баум аз нуктаи назар расонидани таъсири манфӣ. Дуюм аз нуктаи назари самарандора кардани завф ва таъсири манфии он ба самту соҳаҳо ба дода мешавад. Илова бар ин гуфтан муҳим аст, ки сатҳи ҳамбастагии таъминоти амнияти низоми бонкӣ ба амнияти иқтисодӣ бисёр зич буда онҳо ба якдигар таъсири мутақобил доранд.

Вобаста ба ин гуфтан мумкин аст, ки дар таҳқиқ ва арзёбии амнияти иқтисодӣ баррасии он танҳо дар доираи нигоҳ доштани ҷанбаҳои мусбати ҳаёти ҷомеа тафсир карда шудааст. Дар як вақт вобаста ба ин масъала Л.И. Абалкин чунин қайд менамояд, ки “амнияти иқтисодӣ – ин маҷмӯи шарту омилҳое мебошанд, ки соҳибистиқлолоии иқтисодиёти миллий, муътадилӣ ва устувории он, қобилияти муосиршавӣ ва мукамалшавии онро таъмин менамоянд¹”. Ин андеша маънои дар сатҳи мусбат нигоҳ доштани ҳамаи мувозинатҳое, ки барои ҷамъият муҳим ва зарур мебошанд, ифода ёфтааст.

Дар дигар маврид ба таври дақиқтар масоили мубрами амнияти иқтисодиро дар сатҳ ва сифати дигар олим ва иқтисодчӣ Сенчагов В.К. аз рӯи воқеият ва сатҳи фарогирӣ амнияти иқтисодиро ба таврихуш чунин шарҳ додаат: “амнияти иқтисодӣ ин ҳолати иқтисодиёт ва институтҳои ҳокимият мебошад, ки дар он химояи кафолатдодашуда даар байни манфиатҳои миллий, иҷтимоӣ будани сиёсати давлат, нерӯи мудифиавии кофӣ, ҳатто дар шароити номуносили чараёнгирии равандҳои дохиливу беруна, таъмин мегардад²”. Дар илова суҳанҳои Сенчагов В.К.

¹ Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и отражение// Вопросы экономики. – 1994. - №12.С.125

² Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки/ Под ред. В.К.Сенчагова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1998.С.264

мекрасонад. Амнияти низоми бонкӣ бошад дар он осебнагаридани тамоми низоми бонкӣ бо дараҷаи маҷбурияти нишондиҳандаҳои ин низом бараъало эҳсос мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки чараёни баҳодиҳии масъалаҳо шароит аз ду нуктаи назар баум аз нуктаи назар расонидани таъсири манфӣ. Дуюм аз нуктаи назари самарандора кардани завф ва таъсири манфии он ба самту соҳаҳо ба дода мешавад. Илова бар ин гуфтан муҳим аст, ки сатҳи ҳамбастагии таъминоти амнияти низоми бонкӣ ба амнияти иқтисодӣ бисёр зич буда онҳо ба якдигар таъсири мутақобил доранд.

Вобаста ба ин гуфтан мумкин аст, ки дар таҳқиқ ва арзёбии амнияти иқтисодӣ баррасии он танҳо дар доираи нигоҳ доштани ҷанбаҳои мусбати ҳаёти ҷомеа тафсир карда шудааст. Дар як вақт вобаста ба ин масъала Л.И. Абалкин чунин қайд менамояд, ки “амнияти иқтисодӣ – ин маҷмӯи шарту омилҳое мебошанд, ки соҳибистиқлолоии иқтисодиёти миллий, муътадилӣ ва устувории он, қобилияти муосиршавӣ ва мукамалшавии онро таъмин менамоянд¹”. Ин андеша маънои дар сатҳи мусбат нигоҳ доштани ҳамаи мувозинатҳое, ки барои ҷамъият муҳим ва зарур мебошанд, ифода ёфтааст.

Дар дигар маврид ба таври дақиқтар масоили мубрами амнияти иқтисодиро дар сатҳ ва сифати дигар олим ва иқтисодчӣ Сенчагов В.К. аз рӯи воқеият ва сатҳи фарогирӣ амнияти иқтисодиро ба таврихуш чунин шарҳ додаат: “амнияти иқтисодӣ ин ҳолати иқтисодиёт ва институтҳои ҳокимият мебошад, ки дар он химояи кафолатдодашуда даар байни манфиатҳои миллий, иҷтимоӣ будани сиёсати давлат, нерӯи мудифиавии кофӣ, ҳатто дар шароити номуносили чараёнгирии равандҳои дохиливу беруна, таъмин мегардад²”. Дар илова суҳанҳои Сенчагов В.К.

Қайд кардан зарур аст. Ки амсилаҳои бузучуд омадани ҳафҳо аз рӯи як қатор меъёрҳо ва омилҳо гуруҳбандӣ карда менаманд ва сатҳи баҳодиҳии ва тасиррасонии онҳо низ дар заминаи ин меъёрҳои мувофиқи мақсад мебошад. Бино бар ин таҳияи ҷадвали мансубияти бавучудони хавфҳо дар ҳама шароити мувофиқи мақсад мебошад. (нигар расми 1.1)

Ба ҳамин монанд Хозяинова К.О. чунин андеша дорад, ки "мафҳуми хавф номуайяниҳое, ки фаъолияти ҳамарузаи мо ихота кардаанд ва натиҷаҳои он, ба монанди зарарбинӣ, осебпазирӣ, хароҷоти иловагӣ ва барзиёд, ё ин ки баръакс ҳолати интиҳоби усулҳои алтернативӣ даромади иловагӣ ғойадаи пешбинишуда ғайрибаҳона мешавад⁷. Қайд крдан зарур аст, ки хавф дар нафбатҳои аввал ҳамчун номуайяни тавсиф карда шавад дар марҳалаи дигар ҳамчун ҳодиса метавонад дар сурати хуруҷи баракс таъсири худро дахшатовар созад.

Бояд ибтидо намуд, ки асосҳои назариявии арзбӣ ва омӯзиши хавф ҳамчун ҳодисаи ҳосияти иқтисодидошта, мо мақсадҳо ва ҷанбаҳои таъбиқи идоракунии хавфҳо дар намунаҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ ҳам дар бахши воқеӣ ва ҳам дар бахши молиявӣ асосан ба қорҳои таҳқиқотчиёни хориҷӣ ва баъдан дар заминаи мушқилофар ё осебпазир гардидани низоми бонкии Тоҷикистон таҳқиқотчиёни дохилӣ низ асос ёфтааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқи масоили илмӣ вобаста ба хавфҳо баъд аз солҳои 1991 тобиши дигар гирифта таҳлили амиқу дақиқи хавфҳо ва идораи босмари онҳо аҳамияти тозаро касб намуд. Қайд кардан зарур аст, ки инкишофи назарияи хавф ҳеле ҳоксор ҳолоҳам ба назар ҳоксор ва маҳдуд намояд ҳам то ин давраи таъсири мавҷудияти низоми маъмурию фармондхӣи иқтисодӣ ё то ине дам иқтисодӣ планӣ ва низоми мутамарказонидашудаи иқтисодӣ буд. Олимони шуравӣ чунин мешуморанд, ки иқтисодӣи нақшавӣ мавҷуд будани хавфҳоро таъмин намекунад. Ба ин мақсад гуфтан мумкин аст, ки новобаста аз он, ки дар сатҳи иқтисодӣи дараҷаи хавф мавҷуд бошад ҳам идораи онро як орган ё давлат пурра ба уҳда мегирад. Ба ақидаи онҳо дар асоси илмӣ тартиб додани нақша бо назардошти ҳамаи омилҳои имкон медиҳад, ки хавфҳо (ба истиснои хавфҳои табиӣ ва иқлимӣ, ки ба фаъолияти иқтисодии инсон таъсир мерасонанд)

⁷ Хозяинова К.О. Угрозы финансовой безопасности предприятия и классификация рисков. / К.О. Хозяинова, Л.П. Домрачева // Вестник КеМРИПК. - 2019. - № 1. - С. 147-154.

пурра бартараф карда шаванд. Тибқи сарчашмаҳо гуфтан мумкин аст, ки аз ҷиҳати назариявӣ ва тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба идораи сиёсати нави иқтисодӣ (солҳои 1921-1928), он вақте ки тохибкорӣ фаъолон инкишоф меёфт, дахл доранд. Онҳо консепсияи мукадрарӣ ё қобили қабули истеҳсолот ва хатари иқтисодиро мукадрар менамуданд. Дар солҳои пасошуравӣ вобаста ба таъсири хавфҳои бонкӣ ва ҳамбастагии онҳо як қатор таҳқиқотҳо низ анҷом гардидааст. Дар як вақт Д.К. Хусейнова вобаста ба таъсири амиқи масъала чунин қайд намудааст... "самаранокӣи низоми иқтисодии ҳар як кишвар аз биёри ҳусусиятҳо вобаста аст, аммо омилҳои муҳимтарини он ҳолат ва таъсири онҳо рушди бахши бонкӣ мебошад"⁸. Албатта масъулият ба назифаи низоми бонкӣ дар самти идораи босмари хавфҳо ва гирифтани пешии роҳи таъсири манфии он шартӣ зарурӣ ва муҳим мебошад.

Бинобар ин зарурияти идоракунии хавфҳо дар ҳама шароити масоили мубрами вазъи иҷтимоию иқтисодии ҷамъиятро ба миён оварда дар ин сурат ба идораи босмари он аҳамияти аналитикаро медиҳанд. Дар ҳолати гуфтаҳои боло ба андешаи мо хавфи бонкӣ гуфта он ҳолатро дар назар доранд, ки бонки иҷоратӣ ё таҳкилотӣ молиявӣ қарзии ғайрибонкӣ ба таври дақиқ ё эҳтимолӣ дар марҳалаи осебпазирӣ васеъ қарор дошта ва нифаҳои худро сари вақт иҷро карда наметавонад ва тавони рушди кардани хароҷотҳои худро надорад. Хавфҳои имрӯза аз хавфҳои гузашта ба қулай варқ дошта онҳо бо раванҳои худгирӣбанди ҷаҳонишавӣ дар фазои қушодӣ иқтисодӣ мунҷиҳ мебошанд. Ҳамчунин гуфтан мумкин аст, ки агар ҳамаи пеш ҳусияти маҳдуд ва таъсири омилҳои маҳдуд дошта бошад хавфҳои имрӯза васеъ, печида ва беохир мебошанд, ки ҳар як метавонад ба сатҳи иҷтимоию иқтисодии давлат таъсир

расонида вазъияти низоми бонкиро мураккаб ва пешгардонанд.

Вобаста ба таҳикотҳои анҷомгардида ба андешаи мо назарияи идоракунии хавфҳо аз давраи пеш то ба имрӯз вучорадор, ки он назарияхоро ба назарияҳои маҳдудии идоракунии хавфҳо ва зарияи васеъ ва қушоди идоракунии хавфҳо шабаҳадодан мумкин аст. Гуфтан зарур аст, ки дар назарияи маҳдудидоракунии хавфҳо асосан олимони классики машхури иқтисодшомил мебошанд. Маҳдуд будани зари идоракунии хавфҳо нуктаи назари олимони классик асосан дар маҳдудияти таъсири омилҳо ва маҳдудиятҳои тижоратӣ асос меёбад.

Аз ин хотир тибқи чунин назарияҳои классик ба идорабосамари хавфҳо тақия намудан дар шароити муосир душвор шепеда мебошад. Маъмулан дар назарияи маҳдудидоракунии хавфҳо ба андешаи мо асосан Ч. Милл, Н. В. Сениор, Г. Селигман, Д.М.Кларк, Ч.Б.Сей, Й. фон Тунен, К.Маркс ва диагрон мебошанд, ки дар назари онҳо маҳдудиятҳои омилӣ ва таъсири омилро мушоҳида кардан мумкин мебошад.

Дар айни замон масоили мубрами идоракунии хавфҳои низомибонкӣ ба назари васеъ ва қушоди идоракунии хавфҳо рост меояд, ки ин масъала ба мом о имконият медиҳад то чараёни арзёбӣ ва баҳодихии хавфхоро аз нуктаи назари фановариҳои замони муосир ва раванҳои тезугундӣ ҷаҳонишавӣ ба роҳ монада мавқеи худро бо як қатор иловаҳо муаян намоем. Шомили ин назариятамоми олимони пасошӯравии дохилиро хориҷӣ мебошанд, ки ҳаркадоми онҳо нуктаи назари худро ба таври возеҳ дар ин масъалабаён намудаанст.

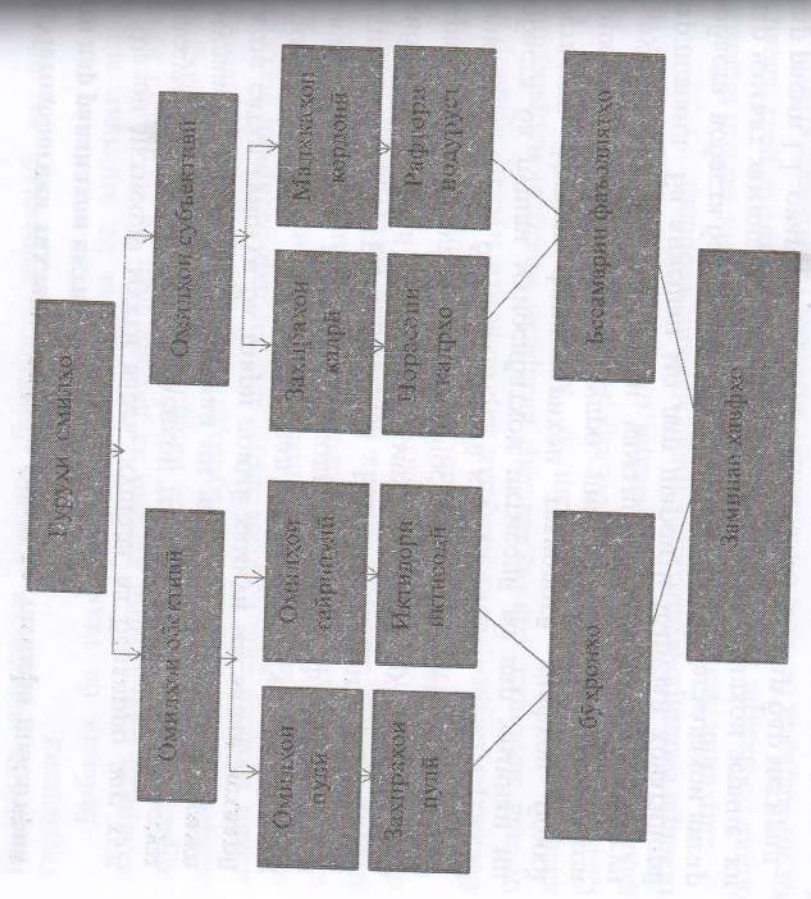
Аз методологияи таҳлили хавфҳои бонкӣ ва таснифи шаклириии онҳо дар равандҳои иқтисодӣ

Ҳамаи иқтисодӣ муҳти васеъ, қушода ва беохирро дар худ таҷассум намуда як қатор чараёнҳои тезугундро дар худ таҷассум мекунад. Дар баробари ҳамаи ин чараёнҳо масоили мубрами назари сатҳи гуногун ба таври доимӣ ҳамчун масъалаи меҳварӣ мебошанд. Дар навбати аввал мувофиқ ба рӯйдодҳои таҷассуми хатар ҳамчун эҳтимолияти ривоч ёфтани тазодҳои таҷассуми ва дигргун кардани равандҳои иқтисодӣ, ки равандҳои манфӣ доранд ҳамчун масъалаи рузмара ба дар назари диққати олимони коршиносон ва махсусан муассисаҳои бонкӣ монобонкӣ ба таври доимӣ қарор доранд. Илова бар ин вобаста ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва дар заминаи ин таҷассуми ёфтани фановариҳои технологӣ хавфҳои бонкӣ баъзан молиявӣ шакли худро дигаргун намуда заминаҳои таҷассуми онҳо дар сатҳи ҷамъият ва иқтисодӣ гуногун баъвҷудии онҳо дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ таҷассуманд. Ба андешаи мо дар шароити имрӯза хоҷагидорӣ вобаста ба таъсири омилҳо ва як қатор масъалаҳои дигар дар ҷамъият заминаҳои баъвҷудии хавфҳо аз омилҳои зерине, ки дар расми 1.1. оварда шудааст чунин унсурхоро дар бар мегирад.

деприсфаксия асҷорӣ, кам будаи мӯҳлати захираҳо, кам будани асосиҳои худдӣ, сатҳи пасти фондҳои пулии табиоти ғуноғундошта ва монанди инҳоро дар бар мегирад.

Омилҳои ғайрипулӣ яке аз механизмҳои механизмҳои муносири таъсиррасон дар самти таъсири бевоситаи хавфҳо маҳсуб ёфта ба он аҳамияти аввалминдараҷа медиҳанд. Ҳамчунин буҷрони молиявӣ низ метавонад дар таркиби худ бо ҳамаи омилҳои номбаршуда масоили боло гирифтани шиддати хавфҳо бештар гардонад. Албатта ин масъала аз соли 2008 ин ҷониб дар тамоми давлатҳои ҷаҳон арзи ҳасти намуҷа муқобили он давлатҳои ҷаҳон маҳсусан тавлатҳои пасошуравӣ мубориза мебаранд. Қайд кардан зарур аст, ки дар ашроити имрӯза омилҳои ғайрипулӣ муҳити васеъро дар бар гирифта дар он масъалаҳои макроиктисодӣ, микро иктисод, мегаиктисод ва метактисод ва илоатан бӯхрони иктисодӣ бо фарогирии ҳамаи ин масъалаҳо шомил мебошад. Бояд иброз дошт, ки бӯхронҳо дар сатҳи иктисодиёти ҷаҳон вобаста ба вазъ ва иқтидорҳои мавҷудаи давлат дар симои сохторҳои алоҳидаи он ҳамчун масъалаи муҷрам маҳсуб ёфта ба он аҳамияти ҷиддӣ дода мешавад. Зеро дар ҳама шароит бӯхронҳо заминаи асосии бавуҷудии хавфҳо дар ҳама соҳаҳо ва сохторҳои алоҳидаи давлат маҳсуб ёфта таъсири доимӣ доранд. Ин аст, ки ҳама соҳа ва сохторҳо кушиш менамояд, кки ҷиҳати баромадан аз вазъияти нопувори бӯхронӣ пайваستا чораҳои зарурӣ андешанд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар ҳама ҳолат ва шароит, инчунин давру замон таъсири омилҳои субъективӣ ба баланд кардани шиддати хавфҳо ва бавуҷуд омадани онҳо низ зӣёд мебошад. Аз ин лиҳоз таҳлили дараҷаи таҳқиқотҳои илмӣ вобаста ба таъсири омилҳои субъективӣ дар шиддат пайдо кардани хавфҳо ба таври муқовим ҳамчун масъалаи асосӣ мебошад. Бояд иброз дошт, ки дар марҳалаи аввали таҳлил ва баррасии хавфҳои бонкӣ мактабҳои бузурги иктисодӣ ва дигар олимони машҳури соҳаи иктисодӣ хавфҳо ба таври маҷмӯи баррасӣ

Расми 1.2. Методологияи омилҳои бавуҷудии хавфҳо
Сарчашма. Таҳияи муаллиф

Методологияи бавуҷудии хавҳо аз ғуруҳи омилҳои иборат буда он дар заминаи таъсир ва тағйирёбии масоили муҷрами иктисордӣ ва ғайрииктисодӣ бавуҷуд меояд. Аз маълумотҳои расми мазкур гуфтан мумкин аст, ки дар айни замон бавуҷуд омадани хавфҳо аз омилҳои зеромилоҳо ва зеромилоҳои иборат мебошад. Арзёбии омилҳои хавфҳои бонкино молиявӣ аз омилҳои абекитивӣ ва субъективӣ иборат мебошад, ки инҳо ғуруҳи омилҳои дар бар мегирад. Қайд кардан зарур аст, ки омилҳои пулии бавуҷудии хавфҳо аз норасоии захираҳо дар заминаи

намудаанд, ки бо тақозои замон он таҳлили таркибиро таъмин намояд.

Бояд иброн намуд, ки дар таҷриба намудҳои зиёди хавфҳо бо фаъолияти инсонҳо ва дигар субъектҳои иқтисодӣ алоқаманданд буда онҳо танҳо дар доираи зухуротҳои маънӣ таҳлил ёфта бо мурури замон васеъ мегарданд ва дар баъзе маврид натиҷаи ниҳои онҳо зарари кам ё зиёд, инчунин нобудӣ, ин ё он соҳа мебошад. Баррасӣ ва арзёбии ҷанбаҳои методии хавф аз нуқтаи назари аломи класик ва муосир ҳамеша мавқеи калидӣ дорад ва ин метъавонад заминаи мусоиди ин равандро дар марҳалаҳои минбаъда метезонад.

Қайд кардан зарур аст, ки консепсияи А.Смит асоси пайдоиши ва инкишофи назарияи илмӣ хавфро вобаста ба мушаххасоти мактабҳои илмӣ ва назариячиёни ин масъала мушаххас намудааст ва натиҷаи ин равияҳоро дар ҷадвали 1.1 ба таври мушаххас мушоҳида кардан мумкин аст. (нигар ҷадвали 1.1.)

Ҷадвали 1.1. Консепсияи таҳаввулотӣ назарияҳои илмӣ хавф дар ҷомеаи иқтисодӣ

Назариячиён и илмӣ хавф	Тарафдорони назария	Тафсиrotи хавф	асосӣ	арзёбии
Классикӣ	К. Маркс Ч. Милл, Н. В. Сениор, Г. Селигман Д. М. Кларк, Ч. Б. Сей, Й. фон Тунен.	Тар сатҳи таҳқиқҳои тилмӣ хавф эҳтимолияти аз даст додани (фоида) дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. Дар тафсир ва масоили арзёбии муқаррароти хавф ҳадди ақали фоидани соҳибкорӣ бояд инҳоро дар бар гирад: маблағи даромад (музди меҳнат); меъёри фоида ба сармоияи гузошташуда; пардохт (чуброн) барои		

хавфҳои
соҳибкорӣ, дараҷаи хавф ва
ҳаҷми зарар

фаъолияти

Вобаста ба талаботҳо ва
мушаххасоти мавҷуда дар
шароити иқтисодӣ бозорӣ
корхона дар шароити
нормулайни ва тағйирёбандагӣ
фаъолият менамояд, ки дар
ин ҳолат фоида арзиши
тасодуфӣ ва тағйирёбанда
мебошад.

Корхона бояд дар фаъолияти
худ аз рӯи риояи ду меъёр
амал намояд 1. Андозаи
фоидани пешбининашаванда;

1. Арзиши тағйирёбии
эҳтимолиҳои фоида, ки сатҳи
хавфи иқтисодиро инъикос
менамояд. Ҷи тавре, ки хавф
ин ченаки номуайинии
миқдорӣ мебошад ва имкони
дур шудани натиҷаи воқеии
аз ҳадафи гузошташударо
инъикос менамояд.

Мувофиқи ин назария
тамоилот дигар буда
масъалаи "хушнудии хавф" и
соҳибкор бо интизории
фоидани бештар, ки он
эҳтимол дорад бо хавфи
бештарро ифода гардад.

Таснифи хавфҳои иқтисодии
инҳоро дар бар мегиранд:

инҳоро дар бар мегиранд:

— хавфи фаъолияти соҳибкор
ё қарзгиранда;

- хавфи қарздоханда;

хавфе, ки бо қуши

арзими

дулӣ алоқаманд аст.

Сарчашма. Аз тарафи муаллиф тахия шудааст

кули равиш ва чараёнҳои худро дар марҳалаҳои гузаштан бо
низомиҳои нави иқтисодӣ дар заминаи фановарҳои замони
муосир дигар кардаанд. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки
назарияи мактабҳои бузургӣ иқтисодӣ бо намоёндагони
барҷастаи онҳо барасӣ ва арзёбии масъаларо аз нуктаи назари
замони гузашта ва элементҳои гуногуни дар он вақт мавҷудбуда
баҳо додаанд. Албатта ба андешаи мо ҷунин баҳодиҳӣ
наметавонад тавсири амиқи масъаларо дар сатҳи ҷомеа пурра
инъикос намояд.

Масъалаҳои назария ва амалияи мониторинг ва пешгуи хавфҳои бонкӣ дар адабиёт оид ба бозорҳои молиявӣ яке аз мавқеъҳои пешқадамро ишғол мекунанд. Бо вучуди ин, сарфи назар аз нашрияҳои зиёде дар ин мавзӯ, пешниҳодгардида, метавон гуфт, ки дар баррасии хавфҳо нуктаи назари ягона мавҷуд нест. Дар зери мафҳуми «хавфҳои бонкӣ» чиро бояд фаҳмид ва чӣ гуна тасниф кардани он зери таҳқиқ қарор дорад. Бинобар ин дуруст қайд гардидааст, ки хавфҳои бонкӣ яке аз қисмҳои хавфҳои иқтисодӣ буда, аз ҷиҳати пайдоиш ва як қатор омилҳои дигар мураккабанд. Агар аз як тараф, хавфи бонкӣ мушаххас ва мустақил бошанд; аз тарафи дигар, он ба дигар хатарҳои иқтисодӣ ҳамбастагӣ дошта таъсир мерасонад ва ҳамчун як низоми мураккаб амал менамояд.

[illegible]

Дигар сарчашмаҳо ва нишондиҳандаҳо бозгӯи онанд, ки дар ҳолати номуайинӣ, ҳавф метавонад на танҳо натиҷаи эҳтимолии минфириро ба вучуд оварад, балки он метавонад дар баъзе маворид натиҷаи мусбӣ низ дошта бошад. Иброз доштан шарур аст, ки номуайинҳои ягонагии афзорҳои мушаххаскунанда ва натиҷаи ҳодисаҳои дорой ҳавфи баланди абективӣ дар шароити номуайин будани субъекти сеюм ба таърифи мафҳуми «ҳавф», ки аслан як мафҳуми мураккаб аст, ишора менамояд. Қайд кардан шарур аст, ки тибқи талаботҳои тарафдорони назария баъди неокласикӣ арзёбӣ ва тафсири ҳавф ба таври нисбатан васеътар пешниҳод гардидааст. Иброз доштан зарр аст, ки тарафдорони назарияи сеюм (баъдинеокласикӣ) тафсири ҳавфро аниқтараш мафҳуми «ҳавф» - ро метавон ба таври васеъ ҳамчун эҳтимолияти дуршавии амалишавии воқеиятро аз оне, ки дар шароити номуайинӣ интизор аст, тавсиф намоянд.

Албатта дар ҳошияи ин масъала пешниҳоди олими доҷик Ашуров Н дар масъалаи хавф ба маврид мебошад, ки он чунин иншоа намуздааст... Ҳагар ин ҳодиса ба назар намоён набуда аст,

ки боиси аз даст додан ва нагирифтани даромади пешбинишуда мегардад. Аз хатар раҳой ёфтан ғайриимкон аст¹⁰. Вобаста ба ин босабаби хусусияти субъективӣ ва абективӣ доштани хавф, ки дар он масъалаи номуайнӣ, номувофиқӣ, алтернативӣ, эҳтимолият таъсиррасонӣ, бесуботӣ ва дар ниҳоят нобутсозӣ ҷой дорад тафсири онро ҷадвали 1.2. пурра инъикос менамояд.

Ҷадвали 1.2. Аломатҳои хавф ҳамчун категорияи иқтисодӣ

Аломат	Муқаддима
Номуайнӣ	Мусаллам аст, ки хавф бевосита бо номуайнӣ алоқаманд буда он ҳамчун муҳити пайдоиши он амал мекунад. Номуайнӣ аз мавҷудияти объективии як қатор омилҳои таъшишовари муҳити беруна ва дохилӣ вобаста ме, ки эҳтимолият ва оқибатҳои таъсири онҳо ба субъекти ҳоҷагидорӣ муайянкунанда нестанд.
	Дар баррасии масъала зарурати як субъекти ҳоҷагидорӣ аз интиҳоби якчанд роҳҳои ҳалли имконпазир барои гирифтани пеши роҳи хавф сарчашма мегирад. Дар ҳошияи ин бояд иброз дошт, ки он ҷое, ки интиҳоб нест, вазъияти хатар вучуд надорад.
Эҳтимолият	Хусусияти муҳими таваккал эҳтимолияти дуршавӣ аз ҳадафи интиҳобшударо дар бар мегирад. Дар ин ҳолат, ҷараёнҳои эҳтимолӣ метавонанд ҳам хусусияти манфӣ ва ҳам хусусиятҳои мусбат дошта бошанд. Иловазан ҷараёни бавучуд омадани хавфҳо мумкин таъсиррасон бошанд ё баракс.
	Он аз хусусиятҳои субъективӣ ва объективӣ хавф, мавҷудияти зиддиятҳои муайяни байни ҳолатҳои объективӣ хавфи мавҷудбуда ва

¹⁰ Н. Ашуров, С. Ҷ. Махшуров. Идора кардани хатарҳои бонкӣ. /Китоби дарсӣ/ Душанбе 2021. Саҳ 59

арзёбии субъективӣ онҳо иборадат мебошад. Аз ҷумла, шахсе, ки интиҳоб кардамешаванд, ки амалҳои муайяноро анҷом дода метавонад онҳоро хатарнок ҳисоб кунад ва аз ҷониби дигар онҳоро аз ҳар гуна таваккал маҳрум намояд ва баръакс. Мутобик набудани хавф дар он низ зоҳир мегардад, ки вай аз як тараф, ба пешравӣ, инкишофи низомҳои иқтимоиву иқтисодӣ мусоидат мекунад. Барои баргараф намудани ҳолатҳои консерватизмӣ, доғматикӣ, баргариҷа, ки ҳамчун боздошти таракқиёти ҷамъият амал мекунад, имкон медиҳад, ки таваккал татбиқи ташаббусҳо, ақидаҳои навоҳарона ва таҷрибаҳои таъмин намояд. Аз тарафи дигар, хатар метавонад ба суст кардани рушди иқтимоиву иқтисодӣ дар ҳолатҳое, ки интиҳоби яке аз вариантҳои алтернативӣ дар вазъияти таваккал бидуни баррасии қонунҳои объективӣ рушди раванд ё падидаи дахлдор анҷом дода шавад.

Дар таҷриба масоили мубрами хавфҳои сатҳи гуногун аз он ҷумла хавфҳои бонкиро аз рӯи дараҷаи таъсиррасонии онҳо арзёбӣ намудан имконпазир мебошад. Аз ин лиҳоз дар сатҳи арзёбӣ ва баҳодихӣ дараҷаи таъсиррасонии хавфҳо бо таъсири мусбат ва манфӣ шинохтан мумкин аст. Хосияти асосии хавфро аз рӯи дараҷаи таъсири он баҳо додан мувофиқи мақсад мебошад. Яъне гуфтан мумкин аст, ки вучуди хав ин дараҷаи таъсиррасонии он мебарорад. Дар ҳама

Таъсиррасонӣ

шароӣ вобаста ба ҳаҷм ва сатҳи таъсири хатар фоида ва зарар низ гуногун мебошад.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ табиати дигари хавф дар ҳама соҳаҳои фаъолияти иҷтимоӣ иқтисодӣ ин бесуботӣ мебошад. Албатта дараҷаи бесуботӣ аз дараҷаи хавф бисёр вобаста мебошад. Чи тавре, ки маълум аст бесуботӣ ин ҳолатест, ки дар ин дараҷа сатҳи осебпазирии ин ё он соҳа мушоҳида гардида тамои нақшаҳои пешбинигардида бидуни меъёрҳои пешбинигардида амалӣ мешаванд. Танзим ва суботи ҳар як соҳаро новобаста аз шакли фаъолиятҳои метавонад вайрон намуда ба он зарари зиёд ворид намояд. Ҳамчунин ин масъала метавонад боиси вайрон гардидани таносуби даромади ин ё он соҳаи фаъолият гардад.

Дар сатҳи муносибатҳо ва тамоми фаъолиятҳо ҳамеша байни хавфу тавақал як қадами назик мебошад ва омезиши ин масъала метавонад боиси аз байн бурдани бонк ё дигар сохторҳои иқтисодию истеҳсолӣ гардад. Албата дар табиати хавф ҳамеша як нуқтаи ниҳой нобудсозӣ ҷой дорад ва ин тамоюлро дар ҳамаи самту соҳаҳо мушоҳида кардан мумкин аст. Дар соҳаи молиёту бонкдорӣ тамоили шиддатирии хавф ва нобудсозии институтҳои бонкӣ дар солҳои охир зиёд ба назар мерасад.

Сарчашма. Бо иловаҳои муаллиф таҳия шудааст.

Бояд иброз дошт, ки дар ҳама шароит тамоми хавфҳое, ки дар бахшҳои гуногуни бозори молиявӣ ба вучуд меоянд, аз ҳама бештар бояд ба хавфҳои бонкӣ диққати махсус дода шавад. Аз ин лиҳоз тибқи заруриятҳои фаъолияти бонкӣ ба категорияи

иқтисодӣ тааллуқ дорад, ки дар он хавфҳо дар муносибатҳои байни субъектҳо вучуд дорад. Дар асл, хавфҳои бонкӣ хавфҳое мебошанд, ки ба амалисозии фаъолияти бонкӣ мебошад¹¹. Тибқи талаботҳои мавҷуда ба андешаи мо хавфҳои бонкӣ дар аксар маврид хавфҳои маҷмӯӣ мебошанд ва онҳо ба тамоми соҳаҳои ба пул алоқаманд таъсир мерасонанд.

Қайд кардан зарур аст, ки масъалаҳои методии бавучудоии хавфҳо дар тӯли таърих қариб хусусияти якхела дошта нуктаи таъри олимону қоршиносон гуногун мебошад. Дар аксар маврид баррасии хавфҳои бонкӣ ва дар маҷмӯ хавф як тафир дода шудааст ва ин матавонад дар баррасии масъала баъзе маҳдудиятҳоро бавучуд оварад. Бояд иброз дошт, ки таъсири хавфҳои бонкӣ бо мурури замон дар натиҷаи васеъ шудани доираи муносибатҳои иқтисодӣ ва зиёд шудани техникаву технологияҳои муосир шакулу тарзи зоҳиршавии худро дигар намуданд. Аз ин лиҳоз ба андешаи мобаррасии хавфҳои бонкӣ ва дар умум молиявӣ дар шакли васеъ ва фарогир мувофиқи мақсад мебошад.

2.3. Таърибаи хоричии идоракунии хатарҳои бонкӣ

Дар ҷаҳони муосир вобаста ба баргариҷаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва расидан ба ҳадафҳои мувафакконаи онҳо дар паси сар намудани тамоми мушқилот ва проблемаҳои мавҷуда моро ба он воқеа месозад, ки ба ингуна тарзи фаолият ва мувафаксиятҳои номил гардида аз рӯи таъриба онро дар дохили давлати худ васеъ истифода бареем. Қайд кардан зарур аст, ки ҷиҳати идораи босамари хавфҳои бонкӣ ва қоҳиш додани шиддати хавфҳои вобаста ва ташкили низоми бонкии устувор ва пешрафта ба таърибаи хоричӣ тақия намудан ва дар амал вобаста ба нимокиятҳои онро истифода намудан мувофиқи мақсад мебошад. Омӯзиши таърибаи хоричии идоракунии хавфҳои бонкӣ як қатор нимокиятҳоро барои низоми бонкии мо фароҳам оварда дар ин

¹¹ Винокуров В. А. Менеджмент и экономический кризис // Вестн. МГЛУ. 2010. № 6 (385). С. 42-54.

замина мо метавонем хангоми мавҷудияти хавфҳо дар низоми бонкӣ сатҳи таъсир ва зарари онро кам намоем.

Баррасӣ ва омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ идоракунии хавфҳо дар низоми бонкӣ бо назардошти механизмҳои мушаккан ҳалли мушкilotҳои ҷойдошта бамаврид аст. Вазифаи асосӣ идоракунии хавфҳо ва баррасии роҳҳои имконпазирӣ он ҳамаи зудтар «ташхиси» заъфҳои эҳтимолии низоми бонкӣ ва пешгӯии таҳдидҳои эҳтимолӣ буда ҳалли он бо ташкили назорати самарабахши банкӣ зич алоқаманд мебошад¹².

Ҳамзамон, вазифаҳо оид ба муайян кардани хавфҳои идоракунии бесамар ва қаллобии ташкилотҳои молиявӣ алоҳида, ки метавонанд ба гуруҳи назаррас истеъмолкунандагони хизматрасониҳои бонкӣ зарари қаллобӣ расонанд ва вазифаҳои пешгирии татбиқи хатарҳои системавӣ, ки аз онҳо иборатанд, ҳал карда мешаванд. Дар имкони ташаккули занҷири муфлисшавӣ бо ҳам алоқаманди якҷанд бонкҳои алоҳида чихати системавӣ муҳим. Дар ин бобат танзимгарони бонкӣ бояд нақши асосиро бозанд.

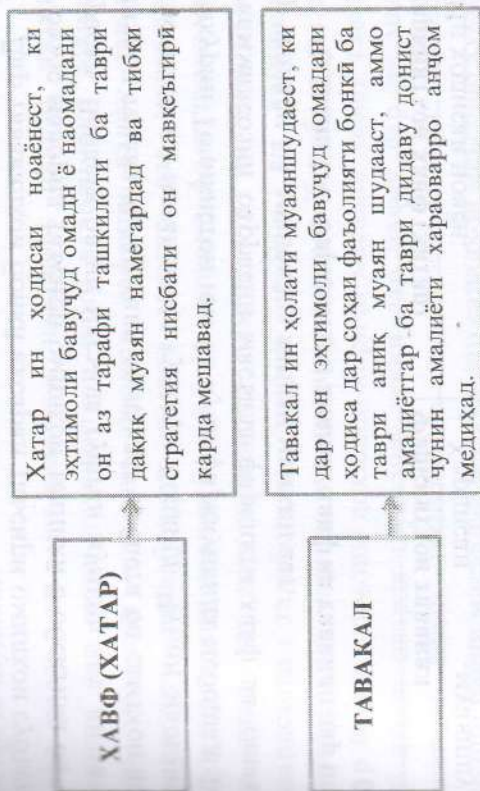
Ваколатҳои мушаккхаси танзимгарон оид ба амалӣ намудани назорати бонкӣ дар доираи низоми, ки дар кишварҳои гуногуни тахия шудаанд, ба таври назаррас фарқ мекунад. Ҳамин тариқ, дар ИМА, Олмон, Фаронса ва Ҷопон низоми омехтаи назорати бонкӣ мавҷуд аст, ки дар он бонки марказии кишвар масъулияти назоратро бо дигар мақомотҳои давлатӣ тақсим мекунад. Баръакси ин низоми, дар Италия ва Нидерландия назорати ташкилотҳои қарзӣ танҳо салоҳияти истисноии бонки марказӣ мебошад¹³. Аммо, масалан, дар Британияи Кабир, Канада ва Швейтсария, бонки марказӣ мақоми назоратӣ нест. Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ ва тамоюли равандҳои ҷаҳонишавӣ таъсири хавфҳо дар ҳама давлатҳои ҷаҳон

¹² Бортников Г.П. Управление рисками: пересмотр международных стандартов // Управление в кредитной организации. 2010. № 4.

¹³ АБН АМРО БАНК, Экономический Департамент. Проблемы банковской стратегии. Амстердам, 2004.

дар ин ҳама давлатҳои тараққиқарда ва давлатҳои рӯба тараққӣ қарб ягона мебошад. Гуфтан зарур аст, ки зухуротҳои хавфҳои таъсири маврид вобата ба таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ яхела мебоанд. Танҳо тарзи идоракунии онҳо ба имконият ва иқтидорҳои мавҷудаи давлатҳои алоҳида вобаста мебошанд.

Дар баррасии таҳқиқотҳои илмӣ агар чандеки олимони ҷаҳонӣ мурабми тавақал ва хавфу хатарро ба таври яқсон арзёбӣ кардаанд. Лекин ба андешаи вобаста ба тағйир рёфтани таъсири геониктисодӣ, таркибан дигаргун шудани фазои таъсири дар ҳар як давлати пешрафта, тезутунд шудани таъсири ҷаҳонишавӣ, гузаштан ба низомиҳои нави иқтисодиёти таъсири, тағйир ёфтани таркиби амалиёт ва хизматрасониҳои ва таъсири шудани масири хавфҳо дар сатҳи бозори бонкӣ моро зарур аст, ки таҳқиқи ин ду масъалаи ба ҳам монанд вале ба кули фарқунаро ба таври алоҳида маврид таҳлил ва баррасӣ қарор дода ҷарёнҳо ва фарқиятҳои онро ба таври алоҳида агриникос намоем. Баррасии пурраи мутафовити хавф ва тавақалро дар низоми 1.3 ба таври мукамал мушоҳида кардан мумкин аст.

Расми 1.3. Тафсири муосири хавф ва тавақал дар низоми бонкӣ
Сарчашма. Тахияи муаллиф

Дар низоми бонкии Чумхурии Тоҷикистон масоили муносибати марбут ба хавфу таваррум дар шароити имрӯза ба як тағйиротҳои назаррас ноил гардида фарқи онҳо ба қуллӣ маҳкам карда мешавад. Таҳлилҳои дар баррасии олимони дохилӣ ва хориҷӣ бар яксон будани ин масъала дар сатҳи ҷамъият баҳо дода шудааст, ки дар шароити имрӯза ин масъала дигар равишҳои тақозо менамояд. Таҷрибаи сатҳи хавфҳо дар низоми бонкии Чумхурии Тоҷикистон бори дигар собит намуд, ки аксар мушкilotҳои низоми бонкии кишвар на аз ҳисоби баланд будани шиддати хавфҳо ба вучуд омадааст, балки он аз ҳисоби зиёдшудани сатҳи тавакал дар низоми бонкӣ ба вучуд омадаан. Аксар мушкilotҳое, ки дар низоми бонкӣ дар дохили кишвар ба дохили бонкҳо ба вучуд омадаанд аксарияти онҳо дар заминаи тавакалҳои беасос баввучуд омадаанд. Албатта чи тавре, ки ақсари мазкур бар меояд тавакал дар асоси амалкардҳои дидани дониста ки онро кормандони бонк амалӣ менамоянд баввучуд меояд. Новобаста аз он, ки тавакал барои бонк метавонад мушкilotи зиёдро ба бор овардан дар расонидаани зарар баъзи маворидҳо хусусияти эҳтимолӣ дорад.

Дар тавакалҳои бонкӣ аксаран таъсири омилҳои субъективӣ ва баъзе маворид таъсири омилҳои техникӣ ё обективӣ ба назар мерасад. Вобаста ба ин масъала гуфтан мумкин аст, ки таъсири омилҳои тавакалӣ дар хавр як давлат вобаста ба самтҳои асосии фаъолияти он метавонанд гуногун бошанд. Чунин масъала дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба кули фарқкунанда мебошад. Барои мукаммалсозии баррасии масъала фарқияти хавф ва тавакалро дар ҷадвали 1.3. мушоҳида кардан мумкин аст.

Қадвали 1.4. Фарқиятҳои амалии хавф ва тавақал дар низоми бонкӣ

Фаркиятҳои хавф (хатар)	Фаркиятҳои тавакал
- Ин ҳодисаи ноаён; - Эҳтимоли зиёди идоракунии дорад;	- Ҳордисаи муаяншуда мебошад; - Дараҷаи эҳтимолии баланд

Таърири омилҳои зиёдро дар	омилҳои
таърири	дар он кам ба
таърири	на бар мерасад;
таърири	ба муносибатҳои бонкӣ зиёд
таърири	таъминанд мебошанд;
Таърири идоракунии он	Таърири на бисёр мебошад;
Таърири низоми бонкиро дар	Таърири муаян коста
Таърири	таърири;
Таърири	Аз сатҳи
Таърири вобаста мебошад.	таърири

- дорад;
- Таъсири зиёди субъективӣ
- дорад;
- Дидаву дониста амалӣ мешавад;
- Дар ҷараёни иҷрои амалиёт назоарти душвор дорад;
- Мақомотҳои назоратӣ таъсири кам доранд;
- Аз тарафи гуруҳи одамон метавонад анҷом дода шавад;
- Ҳолатҳои тақрории он метавонанд бонк ё ташиклоти қарзиро барҳам диҳад;
- Аз сатҳи таҳасусии кормандон вобаста мебошад.

Сарнашма. Аз тарафи муаллиф дар асоси воқеиятҳои низомии Ҷангӣ сохта шудааст.

Чин тавре, ки маълумотҳои чадавали мазкур инъикос менамоянд дар сатҳи таҳқиқотҳои илмӣ ва олимони дохилию хориҷӣ, махсусан олимони гузашта тафсири хавфу тавакал ба назардошти талаботҳои замони муосир ваа марҳалаҳои дигаргун гардидани низоми бонкӣ баён шудаанд. Аз ин лиҳоз моро зарур омад, ки дар таҳқиқоти илмӣ худ ин ммасъаларо ба назардошти талаботҳои замони муосир ва тамоюлҳои ҳудудтағйирёбанда мариди таҳқиқ қарор диҳем. Новобаста аз онҳо, ки дар баёни олимони дохилию хориҷи масалаи хавфу тавакал қариб яқсон оварда шудаанд, лекин дар маҷмӯ дар ин масир фарқиёҳои зиёди техникӣ ва технологӣ мавҷуд мебошад. Ҳамчунин баёни масъалаи мазкур дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи бонкӣ низ тамоили дигар дошта он аз нуктаи назари конкрети шарҳ дода шудааст. Дар Ҷонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон

“Дар бораи фаъолияти бонкӣ” арзёбии хавфро дар доираи пазириши хавф инъикос намудааст, ки шарҳи онро дарҷи намудҳои қаблан муайяншудаи хавфҳое, ки ташкilotи муомодааст дар доираи сатҳи ҷоиизи хавф барои ноил шудан мақсадҳои дар стратегия ва нақшаи тижоратии худ пешбинии вобаста ба миқёс ва хусусияти фаъолияти худ қабул намоён бар мегирад; (Конун №1722 аз 7.08.20с.)

гайрибонкӣ

Бонкҳои тичоратӣ ва ташиқилоҳҳои қарзии гайрибонкӣ ба ду гуна муштариён новобаста аз шакли молиятият ба мақсадҳои мушаххас қарз медиҳанд. Барои аксарияти муштариён қарзи бонкии асосии зиёд намудани воситаҳои гардон ба ҳисоб меравад. Барои бонкҳо бошад ин амалиёти аз ҳама ғойдаовар аст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаълоияти бонкҳои оммадааст» Бонк ташиқилоти қарзиест ки мақсади асосиаш ташиқи оммадааст.

Бонкҳои ташиқилоти қарзиест ки мақсади асосиаш ташиқи оммадааст. Бонкҳои ташиқилоти қарзиест ки мақсади асосиаш ташиқи оммадааст. Бонкҳои ташиқилоти қарзиест ки мақсади асосиаш ташиқи оммадааст.

Хавфи бонкӣ дар натиҷаи тараққиёти номӯътадили иктисодиёт низ ба вучуд меояд. Зеро бонkho он даромате, ки бонхдор буданд ба даст намеоранд. Аммо дар ҳолати мӯътадил шудани инфлясионӣ ёфтани иктисодии мамлакат, бонkho мутобики шарҳномаҳои бо муштариёни қарзгир басташон фоидаи мушаррафӣ ба даст меоранд. Аз ин рӯ хавф ва фоидаи бонк ин ду тарафи ҳодисаи иктисодии ягона мебошад.

Хавф ин ҳодисаи таърихӣ ва иқтисоди мебошад. Чу ҳодисаи таърихӣ хавф аз ҷониби одамон қабул карда аст. Аммо ҳамчун ҳодисаи иқтисодӣ мумкин аст ба вучуд ояд ё ба вучуд наояд.

Таркиби қарз дар ҳар банк гуногун аст: вай дар ҳамаи банкҳои тиҷоратӣ аз мавқеи ҷойгиршавии он, соҳаҳои хоҷагии халқ, ки ба он банк таваҷҷӯҳи зиёд дорад, инчунин аз таҷрибаи қарздиҳии банк вобастагии зиёд дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи асосии иқтисодиёт ин хоҷагии кишлоқ аст. Бинобар ин, қисми зиёди қарзҳои аз ҷониби банкҳо додашуда ба ин соҳа рост меояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи банкҳои тиҷоратӣ ба таври универсалӣ фаъолият менамоянд ва ҳар кадоми онҳо метавонанд ба хоҷагии кишлоқ қарз диҳанд. Аммо дар кишвар ба хоҷагии кишлоқ нисбат ба дигар банкҳои тиҷоратӣ ва ташиклотҳои ии ғайрибанкӣ, Ҷамъияти саҳомии кушодаи банкҳои тиҷоратии «Агроинвестбанк» зиёдтар қарз медиҳад, зеро дар ҳамаи ноҳияҳо шӯъбаҳо ва намоёндагиҳои ин банк нисбат ба дигар банкҳои тиҷоратии дар қаламрави Ҷумҳурии фаъолиятдошта зиёдтар аст.

Ҷадвали 1. Бақияи қарзҳое, ки ба хоҷагии халқ аз ҷониби банкҳо дода шудаанд, дар се сол ҷунин аст: (ҳаз.смонӣ)

Солҳ о	Соҳаҳо					Истеъмол от
	Ҳамаи қарзҳо	Саноа т	Кишовар зй	Соҳтмо н	Хизматрасо нӣ	
2010	3291,9	723,9	564,7	390,1	162,4	292,5
2011	4167,4	803,6	945,5	490,7	181,1	324,8
2012	4486,2	828,7	777,0	502,1	203,1	512,1
2013	6155,3	1254,1	931,7	688,3	2046,1	694,9
2014	7888,9	1502,5	945,0	847,4	243,6	872,6
2015	9350,0	2254,5	1003,0	1241,6	206,0	853,4
2016	8230,1	2424,7	1036,7	1037,0	251,4	846,0
2017	6913,0	2613,4	832,3	639,6	220,5	795,3
2018	6700,7	2529,9	770,7	529,8	233,4	863,1
2019	7664,6	670,6	154,2	350,2	574,9	1023,6

2010	8903,6	299,6	896,7	476,8	596,8	1120,6
2011	13682,2	1410,9	2104,1	5330,6	1794,3	4850,9
2012	14382,1	1478,5	2433,9	527,0	1463,8	5603,0
2013	3,3	104,2	3,3	35%	9,0	18,2
2014	мароти ба	%	маротиба		маротиба	

*Ба соҳаҳои дигар таъминоти техникӣ, фаъолияти меҳнати инфиродӣ ва ғайра дохил мешавад.

Тавре ки рақамҳои ҷадвал нишон медиҳад, ҳиссаи қарзҳои ба хоҷагии кишлоқ додашуда рӯ ба афзоиш аст ва сабаби асосӣ дар он буда, ки киштикорӣ пахта зиёд гардида, ҳосили он низ боло рафта истодааст.

Қобили қайд аст, ки дар фаъолияти ҳар банки тиҷоратӣ ва таъминоти қарзии ғайрибанкӣ, ҷунин мақсад ба пеш гузошта мешавад: қабули депозитҳо ва пасандозҳо; додани қарз ба муштарӣ; ба муштарӣ расонидани намуди дигари ағзаларасонӣ. Ин банки тиҷоратӣ ё таъминоти қарзии ғайрибанкӣ дар натиҷаи ин амалиёт ба хавфҳои зерин дучор мешавад:

а) хавфи қарзӣ: агар мӯҳлати амонату депозитҳо ва мӯҳлати қарзи додашуда аз ҳамдигар фарқ кунад;

б) хавфи фоиз: агар сатҳи фоизи қарзҳо дар бозор паст шаванд;

в) хавфи пардохтпазирӣ: агар депозитҳо ва пасандозҳо пеш аз мӯҳлати қарзҳои додашуда аз банки тиҷоратӣ ё таъминоти молиявии ғайрибанкӣ талаб карда шаванд.

Хавфи қарзӣ. Аксарияти иқтисодчиён ба он ақидаанд, ки асоси самаранок истифода намулдани қарз хуб идора кардани сандуки (портфели) қарзӣ аст. Зеро истифодаи самаранокӣ сандуки қарзӣ шароит муҳаё менамояд, ки хавфи мӯътадили сандуки қарзӣ, назорат аз рӯи қарзҳои додашуда, истифодаи

фишангҳои қарзӣ, назорат аз рӯи фаъолияти қарзгирандагон ва зъёи молиявии онҳоро зери назорат гирифта шавад.

Идораи сандуқи қарзӣ, дар шароити иқтисодӣ бозорӣ яке аз мушкilotҳои муҳим ба шумор меравад, зеро бонкҳои тижоратӣ таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ додани намудҳои гуногуни қарз ва хизмати қарзиро зиёд мекунанд. Масалан, дар давраи ҳозира таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ба миён омада ба соҳибкорони хурду миёна ва аҳоли қарзҳои хурд дода муштарии бонкҳои тижоратиро ба худ ҷалб карда истодаанд.

Маблагӣ додани қарз пеш аз ҳама, ба имкониятҳои бонки тижоратӣ ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ вобаста аст. Имкониятҳои бонкҳо гуногунанд ва ба ҳаҷми сармояи оинномаи ва сармояи умумии онҳо вобаста мебошанд.

Баъзе аз бонкҳо нисбат ба дигарашон хавфи қарзиро кам намуда, идора қардани онро хуб ба роҳ мегузоранд. Бо ин ҳам бонк метавонад амалиёти хавфдорро низ гузаронад, агар вай бозори бонкиро хуб дарк карда ва кормандони таҷрибадор дошта бошад.

Мақсади асосии идора намудани хавфи бонкӣ роҳ додан ва ё роҳ надодан ба хавф аст. Дар ҳолати ба вучуд омадани хавф чораҳои фаврӣ андешида пеш роҳи хавфро бигирад ё онро кам кунад.

Хафани фонз - ин хавф проблемае мебошад, ки идора қардани он аз зери назорати бонкӣ тижоратӣ ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ берун аст. Ин хавф бо таъсири омилҳои зиёд вобастагӣ дорад, аз ҷумла тағйирёбии сатҳи фоизи бозори қарз.

Хавфи пардохтпазирӣ - ин хавф дар ҳолатҳе ба миён меояд, ки:

якум, мӯҳлати депозитҳо ва амонатҳо аз мӯҳлати қарзи додашуда қамтар бошад;

дуюм, бонки тижоратӣ ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ сармояи кофӣ дошта бошад ва метёрҳои иқтисодии аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон муқарраршуда роҳро намояд. Дар ин ҳолат пардохтпазирӣ худро ниғаҳ дошта метавонад;

сеюм, дар бозор мавқеи худро ниғаҳ дошта тавонад;

қорум, уқдадорҳои молиявии худро дар вақташ иҷро карда метавонад.

Дар фаъолияти бонкҳо ё таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ аз ҷиҳати хавфҳо низ вучуд доранд.

Хафани бонкӣ ба сохтори ҳуқуқии бонки тижоратӣ ва таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ низ вобастагии зиёд дорад.

Дар бозори бонкӣ, бонкҳои эмиссиягар, бонкҳои тижоратӣ ва таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ фаъолият мекунанд.

Назифаи асосии бонкҳои эмиссиягар ин танзими эмиссияи пул ва пули дар муомилотбуда мебошад. Ин амал асосан ба назифаи бонкҳои марказӣ гузошта шудааст. Бонкҳои марказӣ метавонанд давлатӣ, миллий, халқӣ ва дигар бонкҳое, ки дар асоси қонунигузорӣ амалиёти эмиссия пул ва аз муомилот гирифтани пулҳои нақдро иҷро менамоянд.

Бонкҳои эмиссиягар ба соҳаҳои хоҷагии халқ қарз намедиханд. Ин амалиётро бонкҳои тижоратӣ ва таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ иҷро менамоянд.

Бонкҳои тижоратӣ ва таъкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ба соҳаҳои хоҷагии халқ ва аҳоли қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат медиҳанд ва инчунин ба муштарии хизматҳои гуногуни бонкӣ мерасонанд.

Бинобар он ки қарзҳо ба як мӯҳлати муайян бо фоиз дода мешаванд, баъд аз гузаштани мӯҳлати муқарраршуда фоизи онро зиёд мекунанд. Ба назар ҷунин менамояд, ки агар фоизи қарз зиёд карда шавад, фоидаи бонки тижоратӣ ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ низ зиёд мешавад. Аммо дар амал баръакси он шудани аз имконият дур нест.

Бонк ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ бояд ҳаракат намояд, ки қарзҳои додашударо дар мӯҳлати муқарраршуда биситонад. Қарзҳои дар мӯҳлати муқарраршуда барнагашта ҷун қарзи безътимод ҳисобида мешавад ва зарари бонкро таъкил ва зиёд мекунанд.

Фоидаи бонкӣ тижоратӣ ё таъкилоти қарзии ғайрибонкӣ фарқи байни даромаде, ки аз қарзҳои додашуда ва дигар хизматҳои бонкӣ мегирад ва аз хароҷоти он иборат мебошад.

Асоси мавҷудият, фаъолият ва инкишофи бонки тичоратӣ ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ дуруст ва самаранок истифода намудани активҳои он аст. Бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ, ҳолати идора намудани активҳои ва самараноки истифода бурдани онҳоро ба қарз медиҳад ва ё коғазҳои қиматнок меҳарад.

Цараёни додани қарз. Агар қарзгиранда ба бонки тичоратӣ ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ ҷиҳати гирифтани қарз муроҷиат намояд, қорманди он бо ин қарзгиранда гуфтугӯ карда аз на тавозун ва ҳуҷҷатҳои дигари заруриро талаб намуда, вазъияти молиявӣ, пардохтпазирии онро арзёбӣ карда, мақсади гирифтани қарз, маблағи қарз, мӯҳлати баргардонидани онро мушаххас инчунин шарту шароити доду ситади қарзро муқаррар менамояд. Баъд аз ҳама тарафа омӯхтани вазъияти қарзгиранда қарз дода мешавад.

Баъди додани қарз, қорманди бонк ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ аз болои фаъолияти қарзгиранда то баргаштани қарз назорат мебаррад ва дар давраи назорат ба он аҳамият медиҳад, ки қарзгиранда қарзгирани ин қарзро ба мақсади дар шартнома нишон додашуда истифода мебаррад ё ба дигар мақсад, ки боиси пайдоиши хатари барнагаштани қарз ва фоизи он дар мӯҳлати муқарраршуда мегардад.

Инвестициякунӣ (маблағгузорӣ) барои харидани коғазҳои қиматнок. Бонки тичоратӣ метавонад қисми саҳмияҳое, ки муштарии он мебошад, харидорӣ намояд. Харидани қисми саҳмияи қарзгиранда ба бонки тичоратӣ имкон медиҳад, ки қарзгирани қисми ғайрибонкӣ онро гардад. Дар шароити иқтисодӣ бозорӣ харидани қисми саҳмияи қарзгиранда - муштарии бонки тичоратӣ дар мамлакатҳои мутараққӣ ҳеле ривоч ёфтааст ва бояд ин амал дар фаъолияти бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ оғоз ва ривоч ёбад. Зеро аз харидорӣ намудани саҳмияи қарзгиранда бонкҳо ба даст мебаранд. Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бонкҳо асосан ӯҳдадорҳои кӯтоҳмуддати давлатӣ ва сертификатҳои (воҳҳои) Бонки миллии Тоҷикистонро харидорӣ мекунанду ҳалос.

Қарз бурдан бо коғазҳои қиматнок. Бонкҳо барои зиёд намудани фонди оинномавии худ метавонанд коғазҳои қиматнокро наشر карда ба фуруш бароранд ё ин, ки аз дигар бонкҳо, ҷамъиятҳои саҳомӣ ё ӯҳдадорҳои кӯтоҳмуддати ҷумҳурии бихаранд. Бонки тичоратӣ ин вазифаро ба ҳамон ҳадде қарор медиҳад, ки аз ӯҳдаи ин қарзгиранда на ҳисоби коғазҳои қиматнокро дуруст ба роҳ мебаронад.

Дар ҳолати харидани коғазҳои қиматнок шартҳои пардохти ва мӯҳлати пардохти маблағи коғазҳои қиматноки қарзгиранда дар шартнома дарҷ мегардад. Дар вақти расидани маблағи бозхаридаи коғазҳои қиматнок, фурушанда бояд маблағи қарзгирани қиматнок ва дивидендро қарзгир ба харидор баргардонад.

Дар шароити имрӯза қарб ҳамаи бонкҳои тичоратии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунанда саҳмияҳои худро наشر карда ба фуруш мебароранд ва бо ин роҳ фонди оинномавии худро зиёд мекунанд.

Саҳмияҳое, ки бонкҳои тичоратӣ мебароранд ду навъ мебошанд: саҳмияҳои одӣ ва саҳмияҳои имтиёзнок. Дорандаи саҳмияи одӣ ҳуқуқ пайдо мекунад, ки дар Маҷлиси Шӯрои қарзгирани иштирок намояд ва овоз бидиҳад.

Соҳиби саҳмияи имтиёзнок ҳуқуқи дар Маҷлиси Шӯрои қарзгирани иштирок карданро дорад, аммо аз ҳуқуқи овоздиҳӣ маҳрум мебошад. Вале дорандаи саҳмияи имтиёзнок, новобаста аз сатҳи ғайрибонкӣ бонки тичоратӣ дивиденди дар саҳмияи қарзгирани бонки тичоратӣ вобастагӣ дорад.

Аз моҳи сентябри соли 1998 Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон векселҳои (баротҳои) кӯтоҳмуддати давлатро наشر намуда ба фуруш баровард. Ин қарзгирани қиматноки давлатӣ дар як ҳафта ду маротиба ба востатаи музояда (ауксион) фурухта мешавад. Дар ин музояда ҳамон бонкҳои иштирок карда метавонанд, ки дар ҳисобашон маблағи қарзгирани қарзгирани иштирок карданро дошта бошанд.

менаояд, ки пулҳои муваккаган озоди худро дар бонкҳо нишондоранд. Ҳамин тариқ, бонкҳои тичоратӣ, дар натиҷаи қарзонамудани амонат ва пасандозҳо фонди инвестиционерони мамлакатро афзун гардонидани имконияти инвеститсияҳои дохилӣро барои рушди иқтисодиёт ва истифодаи самаранокии таъмин менамоянд.

Вазиёти сеюми бонкҳои тичоратӣ - миёнаравӣ байни субъектҳои ҷудогонаи хоҷагидорист, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ маънои навро ба худ мегирад. Дар даврае, ки молиявии ҷамъиятии инҳисори (монополияи) давлатӣ вучуд дошт, тамоми ҳисоббаробаркуниҳо байни субъектҳои хоҷагидорӣ асосан тавассути бонки давлатӣ сурат мегирифт ва хатари бонкӣ аз ин амалиёт қариб вучуд надошт ва агар бошад ҳам бисёр ночиз буд. Зеро шаклҳои пардохт аз тарафи бонки давлатӣ муайян карда мешуд ва истифодаи дурусти онҳо барои ҳамаи субъектҳои хоҷагидорию бонкҳо ҳатмӣ буданд. Акнун дар ҳолате, ки бонкҳо мустақил фаъолият мекунад ва ҳисоббаробаркуни байни бонкҳои мустақил анҷом дода мешавад, дар ин амалиёт хатари бонкӣ ба миён меояд. Дар ин шароит ҷавобгарию бонкҳои тичоратӣ барои иҷро намуҷдани супориши муштарӣ ҳеле зиёд гардид.

Дар тамоми мамлакатҳое, ки ба иқтисоди бозорӣ гузаштаанд ва гузашта истодаанд, дар бехтар намуҷдан ва ривоч ёфтани пардохтҳои пулии бе истифодаи пули нақд байни субъектҳои хоҷагидорӣ, бонкҳои тичоратӣ нақши муҳимро мебозанд ва бонкҳо ўҳдадоранд самаранокии ин пардохтҳоро таъмин намојанд.

Бонкҳои тичоратие, ки барои фаъолияти бонкӣ иҷозатнома доранд, ҳуқуқ доранд коғазҳои қиматнок нашр кунанд ва фурушанд, коғазҳои қиматноки дигаронро харидорӣ намојанд ё барои нигоҳдорӣ биғиранд ва ғайра.

Бонкҳои тичоратӣ метавонанд ба муштарӣҳои худ дар бораи барориши коғазҳои қиматнок маслиҳатҳои музднок бидиҳанд ва аз номи муштарӣи ин коғазҳои қиматнокро дар бозор фурушанд. Бонкҳои тичоратӣ метавонанд, маблағҳои худро низ барои

қарзонамудани коғазҳои қиматнок истифода намуҷда, даромад ба даст

3.3. Дарёфт намуҷдани имкониятҳои намуҷдаи бонки тичоратӣ

Таҳлили имкониятҳои бонки тичоратӣ шароит мебахшад, ки тавозунашро ба талаботи бозор мувофиқ кунанд. Дар қараёни таҳлили барномаи аз ҷиҳати илмӣ мукаммал тартиб диҳад, ки таъмин тарафҳои бозорро дар бар гирад, ин барои қарорҳои зарурӣ қабул кардан мусоидат мекунад.

Таҳлили имкониятҳои бонки тичоратӣ бояд аз нуқтаи назари таъмин дохилӣ ва берунӣ, ки дар ин муҳит фаъолият мекунад, таъмин назар гирифта шавад.

Таҳлили омилиҳои дохилии фаъолияти бонки тичоратӣ дар таъмин муайян намуҷдани ҳолати молиявии он, феҳристи хизматҳои расонидашуда, сатҳи аз техникаи ҳозиразамон таъмин будан, таърибан қорӣ ва малакаи қормандон сурат мегирад. Инчунин бонки тичоратӣ дар даст маълумотҳои заруриро оид ба бозор таъмин дохилӣ намуҷда, дар вақти таҳлили имкониятҳои дохилӣ таъмин истифода қарор диҳад.

Дароираи шароитҳои берунии бонки тичоратӣ ҳеле васеъ набуданд ва бо самти сиёсати фаъолияти хоҷагидорӣи давлат, таъриҳои ба эътидол овардан ва танзими иқтисодиёт, инчунин таъмин назорати Бонки миллии Тоҷикистон алоқаманд аст.

Дар таърибаи фаъолияти қаррӯзаи бонки тичоратӣ ин омилиҳо омӯхта ва таҳлил карда мешаванд. Ҳолати муайян кардани имкониятҳои бонк, қабл аз ҳама омӯхтани тавозуни (баланси) бонк зарур аст. Зеро дар тавозуни он омилиҳои зарури ва таъмин барои таҳлили пардохтпазирии он, даромаднокӣ, инчунин таърибаи хатари бонкиро аз амалиёти он дарёфт намуҷдан мумкин аст.

Тавозуни бонк ҳуҷҷатест, ки дар асоси он фаъолияти молиявӣ ва самтҳои дигари фаъолияти онро таҳлил кардан мумкин аст. Қайд кардан зарур аст, ки дар фаъолияти бонки

тичоратӣ чунин ҳатарҳо монанди вучуд доранд, ҳатарҳои қарб, фойзӣ, бозорӣ, асҷорӣ, байнидавлатӣ ва ғайра.

Дар асоси маълумотҳое, ки аз тавозуни бонки тичоратӣ гирифта мешавад, имконияти муайян намудани воситаҳои хусусӣ ва ҷалбгардида, таркиби онҳо, инчунин сифати ҷобачогузорӣ онҳоро муайян кардан мумкин аст.

Системаи ҳозираи ҳисоби муҳосибаӣ дар бонкҳо тибқи стандарти байналхалқӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳар корманди бонки тичоратӣ системаи ҳисоби муҳосибаӣ ва ҳисобҳои бонкиро ба хубӣ донад. Зеро донишманди ҳисобу китоби бонки кормандони он шароит медиҳад, ки вазифаи худро бо сифати хуб иҷро намоянд.

Донишманди ҳисоби муҳосибаӣ барои муқаммал таҳлили намудани тавозуни он кӯмак расонида, дар рафти таҳлили тавозун норасоӣҳои мавҷуда дарёфт гардида, ҷиҳати ислоҳи онҳо чораҳои зарурӣ андешида мешавад.

Таҳлили тавозуни бонкро ба се тартиб ҷудо кардан мумкин аст:

1. Таҳлили функционалӣ.
2. Таҳлили таркибӣ.
3. Таҳлили амалиётӣ.

1. Таҳлили функционалӣ. Дар ҷараёни гузаронидани таҳлили тавозун ба ин тартиб, фаъолияти бонки тичоратӣ ба таври умумӣ арзёби мегардад. Илова бар ин, муносибати бонки тичоратӣ бо бонкҳои дигар, қорхонаҳо, ташкилотҳо, шахсони воқеӣ ва ғайра низ арзёбӣ мегардад, зеро маҷмӯи муносибатҳои дохилии бонки тичоратӣ барои ба рақобат таъсир кардан кӯмак мерасонад.

Таҳлили функционалӣ шароит медиҳад, ки масъалаҳои самаранок иҷро намудани амалиёти бонкӣ мутобиқи вазифаҳои дар пешгузошта сураг мегарад ё не.

Дар ҷараёни ин таҳлил ба масъалаҳои зерин аҳамияти ҷидди дода мешавад, монанди: маблағи умумии тавозун; таносуби воситаҳои пулии ҷалбшуда ва қарзҳои додашуда; таносуби воситаҳои хусусӣ ва ҷалбгардида; ҳиссаи амалиёти ҷудогонаи бонкӣ дар ҳамаи амалиёти гузаронидаи бонк ва ғайра. Мухимаш

ки дар ҷараёни ин таҳлил аз тавозуни бонк маълум гардида, ки он ба кадом соҳаҳо таваҷҷӯҳи зиёд дорад. Бинобар ин муайян намудани амалиёти самаранокӣ бонки тичоратӣ боиси таҳлили намудани тавозуни он гардида, роҳҳои боз ҳам таҳлили самаранокро зиёд намуда, ҷиҳати афзудани фоидаи бонк зарурӣ андешида мешавад.

Таҳлили таркибӣ - қисми амалиёти бонк, инчунин таркиби таркиб, хароҷот ва сатҳи фоидаи онро дар бар мегирад. Агар дар ҷараёни таҳлили таркиби хароҷот, хароҷоти аз метёр зиёд ё таркибиро дарёфт намоянд, ҷиҳати кам кардани хароҷоти таркиб зарурӣ андешида мешавад, зеро қисми асосии хароҷоти таркибиро муштаракон ташкил медиҳад, бонк чораҳои таркибиро микдори он кормандоне, ки қори якдигарро таркибиро иҷро менамоянд ё амалиёти бо ҳам наздикро иҷро менамояд кам (ихтисор) намояд. Бо ин роҳ бонки тичоратӣ таркибиро фоидаи худро афзун гардонад. Таҳлили таркибӣ таркибиро амалиёти зеринро дар бар мегирад:

а). **таҳлили таркиби амалиёти пасивии бонки тичоратӣ.** Таҳлили тавозуни бонк аз таҳлили амалиёти пасивии он сураг мегарад, зеро сарчашмаи маблағҳо таркиби амалиёти активии бонки тичоратӣро муайян менамояд. Тавре ки маълум аст сарчашмаи маблағҳои бонки тичоратӣ аз сармояи хусусӣ, маблағҳои ҷалбшуда иборат мебошад. Маблағҳои ҷалбшуда сарчашмаи асосии сармояи бонки тичоратӣро ташкил медиҳад. Бинобар ин, дар ҷараёни таҳлили муайян намудани зарур аст, ки ин маблағҳо аз кучо ва ба кадом муҳлат ҷалб шудаанд.

Дар ҷараёни таҳлили таркиби амалиёти пасивии бонк, маблағҳои ҷалбшуда ба гуруҳҳо тақсим менамоянд ва оид ба таркиби пасивии тавозуни бонк маълумот ба даст меоранд. Илова бар ин, истифодаи самаранокӣ маблағҳои ҷалбшуда муайян менамоянд. Ин ҳолатро дар натиҷаи муайян кардани ҳиссаи маблағҳои ҷалбшуда дар маҷмӯи маблағҳои ба қарз додашуда муқаррар кардан мумкин аст.

Баъзе аз бонкҳо маблағҳои ҷалбшударо на танҳо бародари қарз, балки ба дигар амалиёти активӣ истифода менамоянд.

Агар натиҷаи таҳлил нишон диҳад, ки ин нишондод аз кам бошад, онро мефаҳмонад, ки қисми маблағҳои ҷалбшуда дигар амалиёти активӣ истифода гардидааст.

б) **таҳлили таркиби амалиёти активии бонки тижоратӣ.** Дар ҷараёни гузаронидани ин таҳлил мақсад, ҳаҷм ва дурӯи истифодабарии маблағҳо муайян карда мешаванд.

Қабл аз ҳама, маблағи қарзҳои додашуда аз рӯи намууди онҳо (кӯтоҳмуддат, миёнамуддат, дарозмуддат инчунин қарзҳои мӯҳлаташон батаъхир афтода), мақсад ва самтҳои қарзҳои додашуда муайян карда мешавад. Аз рӯи ин маълумоти нишондиҳандаҳои зарурӣ, монанди: ҳиссаи қарзҳои қарзҳои пардохташон гузашта бар ҳамаи ҳаҷми қарзҳои додашуда, сатҳи хатари бонкӣ ва монанди инҳо муайян карда мешавад. Бонкҳои бояд ҳаракат намоёнд, ки қарзҳои додашуда дар вақтҳои муқарраршуда баргاردонида шаванд ва маблағҳои пулӣ барои пушонидани хатар аз эҳтимолияти барнагаштани қарз захира намоёнд.

Дар ҷараёни таҳлили тавозуни бонк таркиби даромад ва фоидаи он низ муайян карда мешавад.

3. **Таҳлили амалиётӣ.** Таҳлили амалиётӣ ба он равона карда мешавад, ки ҳар амали содиргардида аз рӯи самаранокӣ ва фоидаоварӣ омӯхта ва арзёби карда мешавад. Ин таҳлил бояд бо ҷиҳати дарёфт намудани имкониятҳои бонк низ гузаронида мешавад. Аз ин рӯ, таҳлили тавозуни бонки тижоратӣ барои дарёфти фаъолияти сохторҳои он, тартиби барномасозӣ ва сифати он мусоидат мекунад. Илова бар ин, малакаи дониши кормандони бонк ва аз техникаи ҳозиразамон таъмин будани онро арзёбӣ менамоянд.

Аз рӯи маълумотҳои бадастомада имкониятҳои дохилии бонк низ арзёбӣ карда мешавад.

3.4. Интиҳоби вазифаҳо. Омӯхтани талабот

Интиҳоби вазифаҳои мақсаднок аз омӯхтани талаботи ашхос, тақсимбандӣ намудани хизматрасонӣ, интиҳоби соҳаи мақсаднок барои хизматрасонии бонкӣ ва ғайра оғоз мегардад.

Талабот ба хизмати бонкӣ дар ҷамъият ба талаботи истеъмоли шахсони ҳукукӣ ва талаботи истеъмоли шахсони ҳукукӣ вобастагии зиёд дорад. Ба талабот омилҳои зиёди таърифии сиёсӣ, иқтисодӣ ва техникаӣ дошта таъсири зиёд мегардонанд. Дар таҷриба мафҳуми талабот ба саволҳои зерин вобаста аст: «барои ҷамъият ҳамин шакли хизмати бонкӣ зарур аст ё не?» ва «талаботи ҳақиқӣ ба ин шакли хизмат».

Барои бонк донишмандони талабот нокифоя аст. Бонк бояд боз таҳлили таркибии муштарии қарзгиранда, гавари қарз ва таъсири бонкӣ бидонад, ки хизмати он самара медиҳад ё не. Бонки таърифии бонк бояд ба он аҳамият диҳад, ки бо кадом гуруҳи муштарӣ хизмат мерасонад ва дар оянда ба кадом гуруҳи онҳо хизмат расониданист.

Ҷараёни омӯхтани талабот ду ҳолатро дар бар мегирад:

1. Омӯхтани сатҳи талаботи ҷорӣ.
2. Пешбинӣ кардани талабот.

Омӯхтани сатҳи талаботи ҷорӣ арзёбӣ намудани самти ба амали бонкӣ зарурат доштани муштарӣҳои доимӣ оғоз мегардад. Дар рафти таҳқиқи талаботи ҷорӣ ҳамаи шакли хизматҳои дарёфт менамоянд, ки дар давраи ҷорӣ ба он талабот зиёд аст.

Дар ҷараёни пешбинӣ кардани талабот ба он аҳамият медиҳанд, ки дар бозор ба кадом шакли хизмати бонкӣ талабот зиёд аст ва кадом омилҳо ба ин талабот таъсир мерасонанд. Илова бар ин, бонки тижоратӣ бояд шароити худро ба ҳисоб гуирад, ки мутобики маблағҳои дар даст доштааш талаботи муштарӣро қонеъ карда менамояд ё не.

Барои пешгӯӣ кардани талабот майли истифодаи ин ё он хизмати бонкӣ, ки онро субъектҳои бозор истифода мекунанд, ҳамагарафа омӯхта мешавад. Омилҳои, ки ба талабот таъсир мерасонанд баррасӣ намуда ва роҳҳои таъмини ин талаботро

чустуҷӯ карда, ба субъктҳои бозор ҳамон хизматҳоро пешкаш менамоянд, ки барои онҳо ин навъи хизмати бонкӣ зарур аст. Умуман, ба талабот омилҳои зерин таъсир мерасонанд:

- омилҳои хусусияти сиёсӣ дошта (қабули қонунҳои нав, ҳуҷҷатҳои меъёрий, дастурамалҳо ва ғайра);
- омилҳои иқтисодӣ (тағйироти сатҳи истеҳсоли пардохтпазирии субъктҳои бозор);
- пешрафти прогресси илмю техника;
- тағйир ёфтани нархи хизмати бонкӣ;
- зиёд шудани рақобат аз ҷониби дигар ташкилотҳои молиявӣ ғайрибонкӣ ва ғайра.

Хулоса, омӯхтани талабот ба хизматҳои бонкӣ талаб менамояд, ки сатҳи талаботи ҷорӣ ва оянда ба таври муфассал таҳлил карда шавад. Натиҷаи таҳлил ҷиҳати тадқиқи имкониятҳои бонки тичоратӣ ва мақсади фаъолияти онро муайян карда, роҳҳои васеъ намудани хизмати бонкӣ, ҷиҳати ба даст овардани фоидаи зиёд мусоидат мекунад. Зеро таҳқиқи таҳлили тавозуни бонк онро водор менамояд, ки мувофиқи имкониятҳои бозорро ба гурӯҳҳо ҷудо намуда бозори худро интихоб намояд. Рафтори бонки тичоратӣ дар бозор, вазифаҳо ва мақсади бонк дар банақшагирии фаъолияти он боз ҳам васеътар ва ба таври мушаххас муайян карда мешавад.

БОБИ 4. БАНАҚШАГИРИИ ФАЪОЛИЯТИ БОНКӢ

- 4.1. Ақидаҳо оиди банақшагирии фаъолияти бонкӣ
- 4.2. Таҳлили хизмати бонкӣ
- 4.3. Таҳлили таъсири омилҳо ба стратегияи бонкӣ
- 4.4. Давраҳои банақшагирӣ

4.1. Ақидаҳо оиди банақшагирии фаъолияти бонкӣ

Фаъолияти намудан дар шароити иқтисоди бозорӣ, аз субъктҳои бозор, аз ҷумла бонкҳо талаб менамояд, ки таҳлили омилҳои дохилӣ ва беруниро ба таври мукаммал гузаронанд, мақсади фаъолиятро муайян намоянд, инчунин стратегияи ба мақсад расиданашонро муайян намоянд. Ин корҳо банақшагирии фаъолияти бонкро талаб менамояд.

Қараёни банақшагирӣ, ин муайян намудани ҳудуди амалиёт барои тартиб додани масъалаҳои сифатӣ ва миқдорие, ки дар нади бонк гузашта мешаванд дар бар мегирад. Нақша барои он тартиб дода мешавад, ки тағйиротҳои ҷиддие, ки дар иқтисодиёт ба миён меоянд, бонк фаъолиятшоро мутобик кунад. Илова бар ин, дар шароити иқтисоди бозорӣ, ба ин давра меҳодад самти фаъолиятшоро тағйир диҳад, хизматҳои бонкии дар ин давра ба муштариён зарурро пешкаш кунад ва ғайра.

Тавассути тартиб додани нақша, бонкҳо бозори бонкиро таҳлил намуда ҷораҳои заруриро барои дар рақобат тоб овардан мендешанд, рафтори худро дар бозор тағйир медиҳанд ва ғайра.

Банақшагирӣ ин банақшагирии ҷорӣ ва стратегӣ ва техникӣ мебошад. Масъалагирии ҷори масъалаҳои дар ҷори. Фаъолият амали хеле муҳим дар зинаҳои гуногун мебошад. Дар сатҳи амалии банақшагирӣ омилҳо монанди: пешниҳод намудани индешаҳо ва масъалагузориҳо дар бар гирифта ва дар сатҳи дуюм ҷораҳо оиди ба масъала ва вазифаҳо ноил гардидан дар стратегияи бонкӣ гунҷонида мешавад. Дар охир, банақшагирии молиявӣ, тартиб додани буҷети бонк, муайян кардани мақсади стратегияи он ва роҳҳои иҷрои фаъолият, инчунин расидан ба мақсадҳои гузашташуда дар нақша пешбинӣ мешаванд.

Дар аввал банақшагирии қорӣ тартиб дода мешавад, ки дар он қрҳореро ки дар соли қори иҷро қрда мешавад мегиронанд, ки он бо қорҳои ҳарӯҳаи бонкн тааллуқ додарад

[illegible]

Банақшагирии стратегӣ барои чанд сол тартиб дода шуда дар он усулҳои таҳлили омилҳо ва нақшаҳо дар давоми 3-4 сол нишон дода мешавад. Дар ин нақша талаботи бозор дар давраҳои оянда ба ҳисоб гирифта мешавад ва стратегияи бонкӣ бояд аз рӯи усули «кӣ?», «чӣ?» ва «чӣ тавр?» тартиб дода шавад, яъне муштариёни мо киҳоянд, кадом намууди хизматҳо бояд пешниҳод карда шавад, чӣ тавр талаботи бозорро қонеъ гардонидан мумкин аст.

Албатта, банақшагирии стратегӣ барои бонкҳои наватасис зиёдтар зарур аст. Зеро бозори мавҷуда аллакай байни бонкҳои амалкунанда тақсим гардидааст. Дар ин ҳолат барои бонки наватасис аз бозор ба даст овардани маълумоти зиёд барои таҳлил заруранд. Он бояд хизматҳои навро пешбинӣ намояд, ки дар бозор ба ин хизмати бонкӣ талабот ҷой дорад, аммо бонкҳои амалкунанда ҳоло механизми ин нави хизматро тартиб надодаанд дарёфт намуда вобаста ба талаботи бозор хизмати нави бонкӣ пешниҳод намояд.

Банақшағирии техникӣ - барои муайян намудани масъалаҳои ҷудогона равона карда мешавад. Масалан, расонидани ягон хизмати нави бонкӣ, роҳҳо ва механизми расонидани ин хизмат

52

на сфера. Банакшагирии техникӣ, банакшагирии стратегиро
сфера менамояд.

4.2. Таҳлили хизмати бонкӣ

Хизматҳое, ки бонки тиҷоратӣ ё ташкилоти қарзӣ таърибонкӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ мерасонад, иҷрои амал ба бонки муштарӣ арзёбӣ кардан мумкин аст.

Асоси расонидани хизмати молиявӣ қонё намудани ягон нашооти муштари бонки тичоратӣ ё худ ташкилоти молиявӣ таърибонкӣ мебошад.

Муштариён (корхона ташкилот, иттиҳодия, фирма) маблағҳои пулии худро дар бонки тиҷоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ ниғаҳ дошта, талаботи худро барои ҳисобу китоб бо харидорону фурушандагон қонё мегардонанд. Қобили қайд аст, ки корхона ҳам ба сифати фурушанда ҳам ба сифати харидор баромад мекунад. Илова бар ин, корхона ба пули нақд мурурат пайдо мекунад, коғазҳои қияматноки худро тавассути бонк мефурушад, пули миллии дар бонк доштаашро ба асъори ғоричӣ иваз менамояд ва ғайра. Ба ибораи дигар, барои бонки тиҷоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ долани маблағ ё танқисми он на барои худ, балки ба фойдаи муштарӣёни дигари бо ҳам алоқаманд содир менамояд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ бонҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ хизматҳои гуногун мерасонанд, ки асоситарини онҳо шавъҳои зеринанд:

- кабули депозитҳо ва амонатҳо;
- додани қарз ба муштарӣ;
- додани қарзи лизингӣ ва факторингӣ;
- инвестисионӣ
- ҳисобу китоб байни муштарӣ ва ғайра.

Расонидани хизмати депозитӣ ва амонатӣ на танҳо қонст
муноидани талаботи муштраиён барои дар бонк нигоҳ доштани
мблағҳои пулии онҳо, балки депозитҳо ва амонатҳо яке аз
спрашмаи захираҳои қарзии бонки тичоратӣ ба шумор меравад.
Бахусус, барои ҷалби онҳо бонки тичоратӣ чораҳои зарури

меандешад. Илова бар ин, барои бонки тичоратӣ қарзҳои дигар бонкҳо гирифташуда низ аҳамияти калон дорад.

Депозит ва пасандозҳои амонатӣ қабулкардаашро бонки тичоратӣ ҳамчун захираи қарзӣ истифода намуда ин маблағро ба дигар шахсони ҳуқуқию воқеӣ ба қарз дода ғойда ба депо меорад. Аммо бонки тичоратӣ ҳолати додани қарз аз ҳисоби депозитҳои амонатҳо бояд мӯҳлати онҳоро ба ҳисоб гирад. Дар ҳолати риоя накардани ин мӯҳлат вазъи молиявии бонк заиф гардида, имкон дорад он ба ҳаттар дучор гардад. Масалан, бонки депозитро ба 10 моҳ қабул кунанд онро ба мӯҳлати 12 моҳ ба қарз диҳад, дар ҳолати талаб қардани депозит аз ҷониби муштарӣ бонк ӯҳдадорӣи молиявии худро иҷро карда наметавонад ва эътибори бонк мекоҳад.

Депозитҳое, ки бонк қабул менамояд ба ду гуруҳӣ асосӣ ҷудо кардан мумкин аст: яъне депозити мӯҳлатдор ва депозити бемӯҳлат.

Депозитҳое, ки бонк қабул менамояд ба ду гуруҳӣ асосӣ ҷудо кардан мумкин аст: яъне депозити мӯҳлатдор ва депозити бемӯҳлат.

Дар нақшаи зерин ҳаҷми амонату пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеии ҷалбшударо дар шӯбаи бонкҳо нишон медиҳем:

Қарзи хизматӣ. Ба муштарӣи додани қарз яке аз вазифаҳои муҳими бонкӣ буда сарчашмаи асосии даромади бонки тичоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ аз ғойи қарзҳо ба шумор меравад. Таснифи зиёди қарзҳо вучуд дорад, ки аз рӯи самтҳои истифодаи онҳо муайян карда шудааст.

Қарзҳоеро, ки бонкҳо медиҳанд ба таври зерин таснифбандӣ кардан мумкин аст: қарз ба соҳаҳои савдо ва саноат; қарз ба шахсони воқеӣ; қарз ба бонкҳои тичоратӣ; қарз ба гавари амволи ғайриманкул; қарз аз рӯи қоғазҳои қиматнок; қарз ба корхонаҳои агросаноатӣ; қарз ба ташкилотҳои матлуботӣ; қарз ба ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ; қарз ба бонкҳои хориҷӣ; қарзи истеъмолӣ ба аҳоли ва ғайра.

Ҳолати додани қарз, бонки тичоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ вазъияти молиявии қарзгирандаро ҳаматарафа

муайян арзёбӣ менамояд ва баъди додани қарз аз рӯи ғайриқимати қарзгиранда назорат мебарад. Ин амал ба он мақсад анҷом дода мешавад, ки: яқум, муайян намудани имконияти баргаштани қарз ба муҳлати муқаррар шуда; дуҷум, арзёбӣ намудан ва мақсаднок будани дароз қардани мӯҳлати қарз; сеҷум, кам қардани хатари бонк аз қарзҳои додашуда.

Аз рӯи мӯҳлат ва баргаштонидан қарзҳои бонкӣ тақсим мешавад ба: кӯтоҳмуддат - то як сол; миёнамуддат - аз 1 то 3 сол; дарозмуддат - зиёда аз 3 сол. Аммо ба ин мӯҳлатҳо додани қарз дар ҳар мамлакат гуногунанд. Масалан дар ИМА ба қарзҳои кӯтоҳмуддат қарзҳои дохил мешаванд, ки мӯҳлати баргаштониданашон то 1 сол, миёнамуддат аз 1 то 10 сол, дарозмуддат зиёда аз 10 сол. Дар Британияи Кабир бошад, қарзҳои аз 3 то 10 сол дода мешаванд миёнамуддат ҳисобида, қарзҳои дарозмуддат зиёда аз 10 солро дар бар мегирад.

Амалиёти инвестиционӣ. Бонкҳо ин амалиётро бо ду роҳ мегузаронанд. Гузаронидани амалиёт бо гирифтани ҳаққи хизмат ба аз ҳисоби воситаҳои хусусии худ. Хариду фуруши қоғазҳои қиматнок бо гирифтани ҳаққи хизмат ҳамчун ғайриқимати миёнаравии бонки тичоратӣ ҳисобида мешавад. Дар ин ҳолат бонки тичоратӣ бо супориши муштарӣ аз ҳисоби он ва аз номи худ қоғазҳои қиматноки онро мефурушад ва муштарӣи дигар мекоҳад қоғазҳои қиматнок бихарад.

Қоғазҳои қиматнокро аз бозори қоғазҳои қиматнок (биржа) қаридан мумкин аст ё бонки тичоратӣ метавонад қоғазҳои қиматнокро ба муштарӣ аз захираҳои худ бифурушад.

Дар таркиби амалиёти бонки тичоратӣ амалиёти эмиссиониро дидан мумкин аст. Ширкат (барорандаи) қоғазҳои қиматнок агар имконият дошта бошад ин қоғазҳоро худаш ба фуруш мебарорад, аммо барои ин амал вай бояд онд ба бозори қоғазҳои қиматнок маълумоти кофӣ дошта бошад ва бо дигар корхонаҳое, ки эҳтимолияти ин қоғазҳоро харидан доранд алоқаи илҳи муносибатҳои иқтисодӣ дошта бошад ё ин ки худ ҷиҳати фурухтани ин қоғазҳо ба бонке, ки ба вай хизмат мерасонад мувоҷиат намояд. Ҳолати ба бонки худ мувоҷиат қардан,

мушгарӣ бо бонки тичоратӣ шартнома мекунанд, ки мувофиқи бонки тичоратӣ коғазҳои киматнокро аз мушгарӣ мегирад ва баъди фурухтан ҳақи захираи худро гирифта боқимондаи пулро ба ҳисоби мушгарӣ мегузаронад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин чараён пайдо шуда ривоч ёфта истодааст.

Дигар хизматҳои бонкӣ. Тавре ки дар боло қайд гардиш бонки тичоратӣ қисми асосии фоидаи худро аз амалиёти қарзӣ ба даст меоварад. Фаъолияти инвестиционӣ гарави гирифтани дармади иловагиро медиҳад.

Аммо бонкҳои тичоратӣ ҳаракат менамоянд, ки даромади фоидаи худро зиёд кунанд. Бинобар ин, нави хизматҳои бонкӣ рӯз аз рӯз меафзояд. Ба хизматҳои дигари бонкӣ дохил мешаванд:

1. Таҳсил ва гузаронидани амалиёти ҳисобу китоб ва ҳазинавӣ.

2. Ниғаҳ доштани (ҳифзи) амволи киматбаҳо.

3. Хизмати консултативӣ.

4. Хизмати иттилоотӣ

5. Хизмати аудиторӣ.

6. Хизмати муҳандисӣ -экспертиза иқтисодӣ

7. Додани гаравномаҳо ва ғайра.

4.3. Таҳлили таъсири омилҳо ба стратегияи бонкӣ

Дар чараёни таҳлил омилҳои дарёфт қардан зарур аст, ки ба стратегияи бонкӣ таъсир мерасонад ва онҳоро ба таври бояду шояд омӯхта муайян қардан лозим меояд, ки ин омилҳо ба қадом андоза ба стратегияи бонкӣ таъсир мерасонанд. Маълуман, таҳлили муҳитро дар сатҳи микроиқтисодӣ ва макроиқтисодӣ (имкониятҳои бозор, ҳатари бозорӣ, стратегияи ҷорӣ бонкӣ, сатҳи иқтисодӣ ва ғайра) мегузаронанд.

Ҳолати таҳлили омилҳои берунӣ ба рақибҳо бояд аҳамияти хоса дода шавад; (муносибат бо фурушандагон; бо мушгарӣ: бо аудиторони мушаххас ва ғайра).

Дар омилҳои нишондодшуда ҷои намоёнро муносибат бо рақибон ишғол менамояд. Муносибат бо рақибон аз нуқтаи

назар ҳолати фаъолияти молиявии онҳо ва арзёбии фаъолияти бонкӣ таҳлил қарда мешавад.

Барои гузаронидани ин таҳлил, пешгуи оянда ҳеле ҳамагони калон дорад. Барои ба даст овардани мақсадҳои муайяншуда самтҳои зерин бояд маддӣ назар гирифта шаванд:

1. Омӯхтани стратегияи ҷорӣ рақибон.

2. Таҳлили тарафҳои қавӣ ва заифи рақибон.

3. Таҳлили омилҳои берунае, ки ба рақибон таъсир мерасонанд.

4. Таҳлили мақсадҳои оянда ва имкониятҳои стратегияи рақибон.

Таҳлили фаъолияти рақибони асосӣ, бинобар набудани маълумотҳои зарурӣ ба мушкили меоварад. Зеро ба даст овардани маълумот оид ба таҳлили фаъолият ва стратегияи рақиб ҳеле мушкул аст. Дар ҳолати ба даст овардани маълумотҳои дақиқ оид ба стратегияи рақиб имкон медиҳад, тарафҳои қавӣ ва заифии он ба таври дилхоҳ омӯхта шуда ҷоракҳои зарурӣ ба нақша гирифта шаванд.

Барои пешгӯӣ қардани стратегияи худ бонки тичоратӣ бояд ба амволҳои зерин ҷавоб гуфта тавонад:

- қадом омилҳои беруна барои рақиб имкониятҳои хубро дар бозор муҳайё менамояд;

- Чи тавр тарафҳои қавӣ ва заифии рақиб ба талаботи бозор ҷавобгӯ мебошад;

- оё рақиб аз шароити ҳозираи ҷорӣ қаноатбахш аст ё не?

- стратегияи рақиб чӣ тавр тағйир меёбад ва самти стратегияи он қадом тараф аст?

Арзёбии рақобатпазирии бонк дар бозор аз муқоисаи ҳолати он бо рақибони асосӣ оғоз меёбад. Зеро ингуна муқоисакуниҳо дар асоси нишондодҳои зерин сурат мегирад:

- а) ҳиссаи мутлақии бозор (ҳиссаи хизматрасонии бонк дар бозор ҳисоб намуда дар ҳамаи бозорҳо, ки омӯхта мешавад муайян қардан лозим аст);

б) хиссаи нисбии бозор (таносуби меъёри фоизро дар бозор ҳизматрасонида истода бар ҳамаи меъёри фоизи бозорӣ муайян кардан зарур меояд);

в) даромаднокии нисбӣ (бонки тичоратӣ даромаднокии нисбии худро бо ҳисоби миёнаи ин нишондоди рақибони худ муқоиса менамояд);

г) сифатнокии нисбии хизмати бонкӣ (сифатнокии нисбии хизмати худро бонк таҳлил намуда ва онро бо ҳамин гуна нишондоди рақибон муқоиса мекунад);

ғ) арзиши нисбии хизмати бонкӣ (арзиши нисбии хизмати худро таҳлил намуда бо ҳисоби миёнаи ҳамин навъ хизматҳои рақибони асосӣ муқоиса менамояд);

д) ба миён омадани хизматҳои нави бонкӣ (ҳиссаи хизматҳои нави худро дар бозор арзёбӣ намуда бо ҳамин нави хизматрасонии рақибони худ муқоиса менамояд. Ба кадом андозае, ки ҳиссаи ин навъи хизматрасонӣ зиёд бошад ба ҳамон андоза рақобатнокии бонк баланд аст).

Бонк бояд омилҳои дигарро низ монанди: стратегияи афзоиши сандуки қарзӣ; нишондодҳои молиявии пешбинишуда ва дигар нишондодҳоро ҳаматарафа омӯхта таҳлил намояд ва ба онҳо нишондодҳои худро муқоиса кунад.

Баъд бонки тичоратӣ имкониятҳои худро нисбат ба рақибон омӯхта, ҷиҳати кам кардани хатари бонкӣ чораҳои заруриро меандешад.

4.4 Давраҳои банақшагирӣ

Қараёни банақшагирӣ одатан панҷ давраро дар бар мегирад.

1.

Чамъоварии маълумотҳои зарурӣ.

2. Қабули қарорҳо - муайян намудани самти фаъолият, баргариши он, тартиб додани барномаҳо барои воҳидҳои ҷудогона.

3. Ҳуҷҷатӣ кардани амалиёт - ба рӯи коғаз овардани нақша, стратегияи воҳидҳо, тартиб додани бучети бонк.

4. Ба маълумоти умумии роҳбарон, саҳмдорон пешкаш намудани фишурдаи нақшаи тартиб додашуда.

5. Роҳҳои иҷрои нақша ва идора кардани он.

Чамъоварии маълумотҳои зарурӣ ва таҳлили онҳо. Дар давраи аввали тартиб додани нақшаи бонки тичоратӣ аз таҳлили вазъии иқтисодии мамлакат ва бозор оғоз меёбад. Маълумотҳои давраи он чамъоварӣ карда мешаванд, ки самтҳои ояндаи фаъолияти бонкӣ муайян карда шаванд.

Ҳуҷҷатӣ намудани амалиёти ояндаи бонк маънои онро дорад, ки фаъолияти ҳар воҳиди он, намояндагиро ва шӯъбаҳо ба рӯи коғаз гирифта шуда самти амали ҳар як воҳиди бонкӣ муайян карда мешавад. Дар давраи ҳуҷҷатӣ намудани амалиёти ояндаи бонки омилҳои зерин низ мадди назар гирифта мешаванд, монанди: тартиб додани нақшаи қарзӣ; стратегия; нақшаи амал; даромад ва хароҷот; тавозуни умумӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар замири сатҳи бонк (воҳидҳо, намояндагиро, шӯъбаҳо). Дар поён маълумоти мухтасар дар бораи омилҳои тазаққурёфта дода мешавад.

1. Нақшаи қарз аз рӯи маълумотҳои мавҷуда ва хизматҳои расонида тартиб дода ва дар ин нақша фаъолияти бонки тичоратӣ дар давраи соли қарзӣ гуногунида мешавад;

2. Стратегия, ки аз шароити иқтисодии ҷаҳон, таносуби бозор вобастагӣ дорад ва бояд ба саволҳои: «Мо дар кучо ҷойгирем?», «Мо дар кучо бояд бошем?» ва «Чи тавр дар бозор фаъолияти худро тавсия диҳем?» ҷавоб ёфта тавонад.

3. Нақшаи амал намудан. Ин давра самти фаъолияти бонк, хизматҳои маъмул ва дарёфти хизматҳои нав ва механизми расонидани ин хизматҳоро дар бар мегирад.

4. Муайян намудани даромадҳо ва хароҷот аз таҳлил ва арабҳои хароҷот ва барои зиёд намудани даромад кадом намуди хароҷотро кам кардан зарур аст, дар бар мегирад. Бонк бояд барои кам кардани хароҷот кӯшида, роҳҳои онро дарёфт намояд. Ба ақидаи мо, қабл аз ҳама, вазифаҳои дарёфт намудан лозим аст, ки аз фаъолияти он кормандон барои бонк ба кадом андоза ғайриҷамъоварӣ меояд.

5. Дар стратегияи бонкӣ чорабиниҳо ба таври мушаххас тақсим карда шуда, дар он кай ва ҷиҳат бояд қард, ки ин амалҳоро

кадом корманд иҷро кунад ва натиҷаи он ба бонк чӣ медиҳад муайян карда мешавад.

6. Бучети бонк ба барномаи дарозмуддати маблағгузорӣ маблағи тахминии солона ва хароҷоти солона, инчунин ба даст овардани фойдари муайян менамояд.

7. Тавозун ва ҳисоботи молиявӣ маълум менамояд, ки дар давраи муайян аз ҷониби ҳамаи вохидҳои бонк ва бонки болои тартиб додашуда сатҳи хароҷот ва фоида муайян карда мешавад. Агар натиҷаи бадастомада бонкро қаноат кунонад, бонк расонидашани ҳамин навъи хизматҳоро ба муштарӣҳои худ давом медиҳад. Агар фоидаи пешбинишуда ба даст наояд, он гоҳ бонк майли зиёд намулдани хизматҳои нави бонкӣ ва васеъ намулдани бозори бонкиро меҷӯяд.

Давраи таҳлили маълумотҳо. Давраи аввали таҳлил аз омӯхтани иқтисодиёт ва бозор оғоз меёбад. Маълумотҳо барои он ҷамъовари ва таҳлил карда мешаванд, ки омилҳоро муайян намоянд, ки онҳо оянда ва рақобатпазирии бонкро муайян мекунад. Муайян намулдани ба даст даровардани фоида аз амалиёти кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат, инчунин дар ҷараёни таъмин намулдани асос барои тартиб додани нақшаи ҷорӣ. Таҳлил одатан аз ҷониби шӯъбаи ба плангирии бонки тичоратӣ гузаронида мешавад. Таҳлил бояд омилҳои зеринро дар бар гирад: иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, омилҳои сӣсӣ ва иҷтимоӣ; болоравии оянда дар бозорҳои амалкунанда; ояндабинии рақобат дар бозорҳо; тарафҳои қавӣ ва заифии бонки тичоратӣ.

Давраи қабули қарорҳо. Роҳбарони бонки тичоратӣ дар ҳар гуна сатҳ бояд нишондодҳои худро муайян намоянд, масалан; даромад, ҳаҷми қарзҳо, хароҷот, зарар аз қарзҳо ва ғайра. Натиҷаи ба плангирии бояд конкретӣ бошад, ки дар он нишондодҳои миқдорӣ ва сифатӣ дарҷ гарданд.

Давраи ҳуҷҷатикунонӣ. Давраи ҳуҷҷатикунонӣ муайян намулдани стратегияи бонки тичоратиро дар бар мегирад. Бояд пайдарҳамии мантикии нақшаҳои фаврӣ мадди назар гирифта шавад: стратегия, нақшаи амал, даромад ва хароҷот, тавозуни умумӣ ва ҳисоботи молиявӣ ҳам дар сатҳи шӯъбаҳо ва ҳам дар

сатҳи бонки болоӣ. Дар поён баъзе маълумотҳоро дар бораи ин стратегия шарҳ медиҳем.

а) Стратегия, ки аз шароити иқтисодӣ ва сӣсӣ ба вучуд меояд дар худ бозор ва бозоршиносиро инъикос менамояд. Вай ба шароити зерин ҷавоб медиҳад: «Мо дар кучо ҷойгир ҳастем?», «Дар кучо меҳомем бошам?» ва «Чӣ тавр мо ба онҷо расида метавонем?».

б) Нақшаи ҷорабиниҳо стратегияи амал ва натиҷаҳои ба даст меомадаро инъикос менамояд. Нақша бояд муайян намояд, ки чӣ кор бояд кард, қай ва ки барои иҷрои нақша ҷавобгу аст? Дар нақша инчунин натиҷаҳои дилхоҳ ва таъсири онҳо дар фоидаи софи бонки тичоратӣ гунҷонида мешаванд.

в) Бучети бонки тичоратӣ нақшаи бонкро ба барномаи дарозмуддат табдил дода, маблағи даромади солона ва хароҷоти солона, ки ба даст овардани фоида мебошад, таъмин менамоянд.

г) Тавозун ва ҳисоботи молиявӣ ҳолати молиявии бонкдорони бонкиро дар давраи муайян ба худ инъикос менамояд. Ин тавозун ва ҳисоботи молиявӣ дар ҳамаи шӯъбаҳои бонк, ки аз фаъолияти онҳо фоида ба даст меояд, тартиб дода мешавад.

БОБИ 5. МАФҲУМИ УСТУВОРИ ВА БОСУБОТИИ БОНКИ ТИҶОРАТӢ

- 5.1. Мафҳуми босуботии бонки тиҷоратӣ
- 5.2. Омилҳои муайянкунандаи устувории бонкҳо
- 5.3. Кифоягии сармояи бонк
- 5.4. Сифати активҳо ва пасивҳо

5.1. Мафҳуми босуботии бонки тиҷоратӣ

Дар шароити шароити ҳозираи хоҷагидорӣ масъалаи фаъолияти устувор ва босубот устувори фаъолият намудани бонкҳои тиҷоратӣ ва таъшиқоти ҳаёти бонкӣ на танҳо дар ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар тамоми ҷумҳуриҳои мустақил аҳамияти зиёд пайдо мекунад.

Ҳолати молиявии бонкҳои тиҷоратӣ дар ҷумҳури, яке аз масъалаҳои актуалии назариявӣ ва амалии иқтисодиёти миллии ба шумор меравад.

Устувории бонкҳо - на танҳо сиёсати мавҷудияти онҳо, балки стратегияи пешрави ташкилотҳои қарзӣ мебошад. Аз пешрави фаъолияти бонкӣ, дар мамлакат гузаронидаи ислохоти иқтисодӣ вобастагии зиёд дорад.

Бонкҳо ҷузъи ягонаи иқтисодиёти мамлакат буда, яке аз бахшҳои асосии иқтисодиёт ба шумор мераванд. Вазъияти молиявии бонкҳо ва иқтисодиёт бо ҳам пайвастаанд. Пешрави ҳар яке онҳо аз ҳамдигар вобастагии зиёд дорад. Маъмулан, пешрави бонкҳо ҷиҳати афзун гаштани маблағгузориҳо гардида, ба пешрави иқтисодиёт мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, давлат ҷиҳати устувор фаъолият намудани бонкҳо манфиатдор аст, зеро муфлисшави бонки тиҷоратӣ аз муфлисшавии дигар қорхонаҳо ба кулӣ фарқ мекунад.

Муфлисшавии як бонки нисбатан бузург, на танҳо ба низоми бонки дохили ва иқтисодиёти мамлакат, балки ба иқтисоди дигар мамлакатҳо бе таъсир намерасонад.

Аз ин рӯ, масъалаи босубот ва устувор фаъолият намудани низоми бонкӣ, бояд дар маркази диққати Ҳукумати мамлакат ва тамоми ҷамъият бошад.

Ба устувории бонк, қабл аз ҳама, бояд саҳмдорон, маблағгузорон ва пасандозкунандагон манфиатдор бошанд, зеро бонк дар натиҷаи фаъолияти самраноки дармади онҳо таъмин наметавонад. Ҳолати бад фаъолият намудани бонк ва зарар дидан, зарари зарар назарас бошад, саҳомон низ зарари иқтисодии зиёд мебинанд.

Ғум қардан ва ё аз даст додани амонат ва депозит боиси зарари зиёди амонатгузорон, кам шудани сармояи субъектҳои маблағдорӣ мегардад.

Устувории бонки тиҷоратӣ - қобилияти дар шароити иқтисодии бозорӣ ва рақобати бозори бонкӣ ва иҷрои саривақтаи маблағдорихоӣ молиявии онҳо зохир мегардад.

Барои субъектҳои хоҷагидорӣ, бонкҳо ташкилоте мебошанд, ки онҳо зарурати муваққатии ҷудро барои маблағҳои пулии маблағӣ таъмин менамоянд.

Паст шудани фаъолияти бонкҳо на танҳо боиси кам шудани маблағдорон, балки боиси паст шудани қобилияти субъектҳои хоҷагидорӣ ва истеҳсоли неъматҳои моддӣ мегарданд.

5.2 Омилҳои муайянкунандаи устувории бонкҳо

Омил аз қалимаи лотинӣ (Factor) гирифта шуда. сабаб, қувваи ҳаракаткунандаи ҳодиса ва ё хусусияти онҳо мебошад.

Одатан, агар суҳан дар бораи омилҳои устувории бонки тиҷоратӣ равад, омилҳои беруна ва дохилии онро дар назар доранд.

Ба омилҳои беруна, ки ба фаъолияти бонк таъсир мерасонанд, пеш аз ҳама омилҳои умумиқтисодӣ дохил мешаванд. Сатҳи устувории бонкҳо ва низоми бонкӣ аз сатҳи таъшиқоти иқтисодии мамлакат вобастагии зиёд дорад. Омилҳои беруна иборатанд аз: механизми давлатии ҳуқуқӣ; амали қонуниятҳо ва муқаммалҳои онҳо; сатҳи таъминнокии ҳуқуқии истеҳсоле мебошанд, ки тавассути онҳо ҳудуди фаъолияти бонкҳо муайян карда мешавад.

Омилҳои умумиқисодӣ на танҳо амалиёти пасивӣ, балки ҷобачогузории маблағҳои ҷалбшударо низ танзим менамоянд.

Омилҳои дохилӣ иборатанд аз: иқтисодии миқдорӣ ва сифатии бонки тиҷоратӣ; таркиби муштарӣ; сифати таъшилии дохилибонкӣ.

Ҳолати арзёбии омилҳои дохилии устувории бонк онҳоро ба се гурӯҳи асосӣ ҷудо менамоянд:

1. Омилҳои таъшилий.
2. Омилҳои технологӣ.
3. Омилҳои иқтисодӣ.

Мутаассифона, ду гурӯҳи аввалаи омилҳо дар адабиёти иқтисодӣ ба таври пурра ҷудо карда нашудаанд. Аммо таҷрибаи кории бонкҳо нишон медиҳад, ки амали онҳо дар самароникии фаъолияти бонкҳо ҷои намоёнро ишғол менамоянд.

Омилҳои гурӯҳи аввалаи таъшилий, ки ба устувории бонк таъсир мерасонанд аз: ҳолати идоракунии бонк; доштани лаёқат ба навиғариҳо, тағйиротҳо ва дигаргунсозихо; идора кардан ва тағйирот даровардан дар сохтори бонки тиҷоратӣ иборатанд.

Таҳлили сифати идоракунии аз ба дастовардани мақсадҳои дар пеш гузоштаи бонк оғоз меёбад. Идоракунии фаъолияти бонк, таъмини самаранокии фаъолият, таъмини талаботи муштарӣ, таъмини пардохтпазирӣ, ҳалли масъалаҳои иҷтимоии кормандон ва ғайраҳо дар бар мегирад.

Ба омилҳои дуюми дохилие, ки устувории бонкро таъмин менамоянд, омилҳои технологиро дохил кардан мумкин аст, ки механизми хизматрақониро дар натиҷаи истифодаи технологияи ҳозиразамон осон ва мукаммал мегардонад.

Дар шароити ҳозираи фаъолияти бонкҳо ба гурӯҳи омилҳои иқтисодии дохили, ки устувории фаъолияти онҳоро таъмин менамоянд таваҷҷӯҳи зиёд дода мешавад. Зеро ин гурӯҳ омилҳо, ки фаъолияти сармоя, сифати активҳо ва пасивҳо, даромаднокӣ ва пардохтпазирӣ дар бар мегиранд.

5.3 Кифоягии сармояи бонк

Нишондиҳандаи асосии устувории бонк ин кифоягии сармоя мебошад. Кифоягии сармоя, маъмулан пардохтпазирии бонк, гузаронидани амалиёт новобаста аз шароити номуътадили иқтисодӣ, раҳой ёфтани аз муфлисшавро таъмин менамояд.

Бонкҳое, ки сармояи кифоя надоранд, ба муфлисшавӣ дучор месоянд. Дар ҳолати нокифоягии сармоя баъзе бонкҳо аз фаъолият мекӯшанд. Масалан, дар ҷумҳурии миқдори бонкҳо дар соли 1998 ба 28 расида буданд. Ҳоло бошад, яъне дар аввали соли 2006 миқдори онҳо кам шуда ба 12 расидаанд.

Кифоягии сармоя ин қобилиятнокии бонк аст, ки зарарҳоро нишондиҳанда ба муфлисшавӣ дучор намеояд. Аз ин маъно омилҳоеро муайян кардан мумкин аст, ки ба кадом андоза бонк аз сармоя таъмин аст.

Якун, кифоягии сармоя ба ҳаҷми амалиёти ҷалб кардани маблағҳои муваққатан озодмондаи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ новобастагӣ дорад.

Дуюм, ба миқдори хатаре, ки ҳолати гузаронидани амалиёти активӣ бонк ба ӯҳдаи худ мегирад. Сийсати умумии бонк бояд ба он равона карда шавад, ки дар натиҷаи афзун гардонидани сармояи худ, хатари муътадилро бетағйир нигоҳ дорад.

Ҷиҳати муайян намудани кифоягии сармоя, бонкҳо ва идораҳои назоратӣ асосан ду гурӯҳи зарибҳоро (коифитсентҳор) истифода менамояд:

Гурӯҳи якум бо нисбати сармоя бар ҳаҷми депозитҳо (амонатҳо) асос ёфтааст.

Гурӯҳи дуюм бо нисбати сармоя бар активҳо муайян карда мешавад.

Умуман кифоягии сармояи бонкҳо аз рӯи нишондодҳои зерин баҳо дода мешаванд:

- ҳиссаи воситаҳои хусусӣ дар амалиёти активӣ бо назардошти хатари бонкӣ;
- ҳиссаи сармояи умумӣ дар активҳои фондаовар;
- дуруст истифода намудани сармоя;
- ҳиссаи маблағҳои ҷалбшуда дар ӯҳдадорихои бонк ва ғайра.

Ин зарибҳо ва масъалаҳо дар фанни «Фаъолияти бонкӣ» ба таври муфассал омӯхта мешаванд.

5.4. Сифати активҳо ва пасивҳо

Ҳолати таҳлили кифоии сармоя ба таври ҷудогона имкон дорад барои муайян намудани устувории бонк маълумоти дақиқ ба даст наорем. Барои муайян намудани фаъолияти устувори бонкҳо, таҳлили сифати активҳо ва пасивҳо инчунин асоси захиравии онҳо аҳамияти зиёд доранд.

Пайдоиши фоизҳои тағйирёбанда дар таҷрибаи фаъолияти бонкҳои мамлакатҳои мутараққӣ ба он оварда расонд, ки сифати активҳо ва пасивҳо дар як ҷояй таҳлил гарданд. Ин ҳолати масъалаи идора намудани активҳо ва пасивҳо ба миён овард. То ин давра ҷараёни интиҳоби активҳо ва идора кардани ӯҳдадорихо ба таври ҷудогона сурат мегирифт. Дар ин давра депозитҳо (амонатҳо) ҳамчун нишондоди омилӣ таъсири беруна ҳисобида мешуданд. Ин мафҳум ба он асоснок карда мешуд, ки бонкҳо депозитҳоро намеранд ва танҳо қабул менамоянд. Дар он давра сиёсати идора кардани пасивҳо ба афзоиши онҳо ва интиҳоби активҳо равона карда шуда буданд. Ҳолати яққон идора кардани активҳо ва ӯҳдадорихо (пасивҳо) дар навбати аввал интиҳоби таркиби мӯътадили депозитҳо ва ӯҳдадорихо, захираҳо ва сандуки қарзӣ, идора кардани пардохтпазирӣ гузошта шуданд.

Ҳолати таҳлили активҳо ба амалиёти қарзӣ ва амалиёт бо коғазҳои қиматнок тавачҷӯхӣ зиёд дода мешавад, аз ҷумла: қарзҳои дар мӯҳлати муқарраршуда барнагашта ва сандуки коғазҳои қиматнок. Аз ҳолати ин ду нишондод омилҳоеро, ки ба сифати активҳо таъсир мерасонанд ба осони муайян кардан мумкин аст.

Якум, ин ба хусусияти сиёсати маблағгузории (инвеститсияи) бонки тиҷоратӣ вобаста мебошад.

Дуюм, ҳолати дуруст ҷобачогузории қарзҳо ва маблағгузориҳо.

Ҳанум, дуруст ва самаранок идора кардани қарзҳои бонкҳо.

Ҳанум, ҳаҷм ва хусусияти муносибатҳо бо шӯъбаҳо.

Ҳануми сандуки қарзӣ ва дарёфти намудани қарзҳои бонкҳо бо муайян кардани хатари бонкӣ аз қарзҳо асос дорад. Дар таҷрибаи кории бонкҳо ба ин ё он гурӯҳ дохил кардани қарзҳо аз он вобастагӣ дорад, ки муштарии идораанда ба кадом андоза шартҳои шартнома роҳи менамоянд.

Дар Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон қарзҳо аз ҷиҳати баргардидаи нашон ба панҷ гурӯҳ тақсимбандӣ карда мешаванд: стандартӣ (қолабӣ); гайристандартӣ (ғайриқолабӣ); шубҳанок; хатарнок ва безътимод. Бонкҳо бояд аз рӯи қарзҳои дохилшуда новобаста аз гурӯҳи онҳо захира ҷиҳати имкониятҳои барор аз қарзҳоро ташаққул медиханд.

Маъмулан, сифати активҳоро иқтисоддонон бо омилҳои зерин алоқаманд мекунанд:

-сифати сандуки қарзӣ;

-фондаоварии активҳо;

-дараҷаи хатари активҳо;

-ҳиссаи қарзҳои мӯҳлати паспардохташон ба таъхирафтаҳо ва ғайра.

БОБИ 6. ХАВҲО ДАР ҲАҶОЛИЯТИ БОНКӢ

- 6.1. Намудҳои хавфи бонкӣ ва мафҳуми онҳо
- 6.2. Ташкили идора кардани хавфҳо
- 6.3. Тартиб додани стратегияи хавф
- 6.4. Муайян намудани сатҳи муътадили хавф

6.1. Намудҳои хавфи бонкӣ ва мафҳуми онҳо

Дар иқтисоди бозорӣ, бонкҳо яке аз сохторҳои марказӣ ба шумор мераванд. Пешрафти ҳаҷолияти бонкҳо шартӣ асосии ташкили механизми бозор мебошад.

Бонкҳо дар ҳаҷолияти худ вазифаҳои гуногунро иҷро намуда байни худ ва дигар субъектҳои хоҷагидорӣ алоқаи дучониба барқарор менамоянд. Ҳолати гузаронидани амалиёт ба хавфҳо дучор меоянд. Аз ин рӯ, дар шароити иқтисоди бозорӣ, бонкҳо хавфи худро бояд дуруст арзёбӣ намоянд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ истилоҳи «хавф» дар ҳаёти мо ворид мегардад. Хар субъекти хоҷагидорӣ дар бозор ба таври худ ҳаҷолият менамояд ва бояд хавфи аз ҳаҷолиятш бар меомадаро ба хуби дарк кунад.

Хавф ҳодисаи ба назар намоён набуда аст, ки боиси аз даст додан ва нагирифтани даромади пешбинишуда мегардад. Аз хавф раҳонӣ ёфтани ғайриимкон аст. Бояд хавф идора карда шавад.

Ҳаҷолияти ҳаҷолияти бонкҳо хароҷоти муайянеро талаб мекунад. Онҳо аз: пардохти фоизҳо ба амонатгузрон; пардохти фоизи қарзҳои аз дигар бонкҳо гирифташуда; пардохти музду маош ва дигар хароҷот иборатанд.

Дар ҳаҷолияти ҳаҷолият, бонкҳо дар натиҷаи ба даст наовардани даромади пешбинишуда ва ё зиёд шудани хароҷоти амалиётӣ, имкон дорад зарар бинанд. Масалан, тағйирёбии фоизи қарз дар бозор боиси кам шудани даромади фоизӣ, кам шудани захираҳои қарзӣ бисӣ афзоиши фоизи онҳо, баланд кардани музду маош дар дигар бонкҳо боиси баланд қадани

музду маош гардида хароҷоти бонкҳои ҳудогонро зиёд мекунад ва ғайра.

Аз ин рӯ, ба ҳаҷми хавфе, ки бонк дар ҳаҷолияти таҳриқ меदिҳад, ин мавҷуд набудани таҳриқҳои зиддиҳавфӣ дар стратегияи он мебошад.

Бонкҳо дар натиҷаи гузаронидани нави амалиёт ба хавф дучор мешаванд. Навҳои зерини хавф вучуд доранд:

- хавфи қарзӣ;
- хавфи бозорӣ;
- хавфи фоизӣ;
- хавфи асҷорӣ;
- хавф аз амалиётӣ байнидавлатӣ;
- хавфи ба таъхир афтодани пардохтҳо;
- хавф аз маҳфи доштани маълумотҳо;
- хавфи сиёсӣ;

Хавфи қарзӣ хавфест, ки дар натиҷаи дар вақти муқарраршуда барнагардонидани қарзҳои гирифташуда ба вучуд меояд.

Хавфи бозорӣ. Эҳтимолияти пайдоиши ин хавф дар натиҷаи баъзе ҳодисаҳо ба амал омаданиш мумкин аст. Масалан, тағйирёбии фоизи сармоя, фоиданокӣ, паст шудани қобилияти харидории пули миллий (таваррум) ва ғайра.

Хавфи фоизӣ ба тағйирёбии сатҳи фоиз вобаста аст. Ин хавф барои бонк дар ҳолати афзоиши фоизи бозорӣ ба вучуд омаданиш мумкин аст, зеро дар ин ҳолат бонк маҷбур мешавад, ки аз рӯи амонату депозитҳо фоизи зиёд бидиҳад. Ин вазъият ба маблағи фоидани бонки тижоратӣ таъсир мерасонад.

Хавфи асҷорӣ ба қурби пули миллий нисбат ба асҷори хориҷӣ вобаста аст. Ба ин шакли хавф, бонк дар ҳолатҳои дучор мегардад, ки амалиётҳои гуногун бо асҷори хориҷӣ мегузаронад. Масалан, хариду фурӯши асҷор ва қарзи хориҷӣ, аз ҳисоби захираҳои худ додани қарз бо асҷори хориҷӣ ва ғайра.

Хавф аз амалиётӣ байнидавлатӣ дар натиҷаи тағйирёбии вазъияти сиёсӣ ва иқтисодии мамлакат ба миён меояд. Ҳолати ба

вучуд омадани ин тағйирот имкон дорад инвесторон қисман ҳамаи маблағояшонро аз даст диҳанд.

Хавф аз батаъхир афтодани пардохтҳо дар ҳолатҳое ба миён меояд, ки агар харидорон маблағи пулиро дар вақти муқарраршуда пардохта натавонанд. Ин вазъият бойси сӯи шудани пардохтпазирии банк низ мегардад.

Хавф аз маҳфи ниғаҳ доштани маълумотҳо. Ин хавф дар ҳолате ба миён омаданаш мумкин аст, ки банк дар боран фаъолиятш тамоми маълумотҳоро маҳфӣ ниғаҳ медорад. Ин ҳолат ба он оварда мерасонад, ки барои идораҳои танзимкунанда ба даст овардан ва таҳлили фаъолияти банк мушқил мегардад ва онҳо ба фаъолияти банк баҳо дода наметавонанд. Илова бар ин, дастрас шудани маълумот аз фаъолияти банкӣ, ба олимони ин соҳа шароит муҳаё мекард, ки фаъолияти банкро таҳлил намуда, ҷиҳати бехтар шудани фаъолияти он маслиҳатҳои мусоид медоданд.

Бонкҳо бояд ба таври мунтазам ҳисоботи аз ҷониби аудиторон тафтишшударо дар ахбори умум нашр кунанд ба истиснои амалиёте, ки маҳфӣ мебошанд.

Таҷрибаи назорати банкӣ нишон медиҳад, ки Раёсати банки тичоратӣ на ҳама вақт ба фаъолияти банки худ баҳо дода, камбудҳои ҷойдоштаро дарёфт ва ошкор мекунанд. Ин амал онро намефаҳмонад, ки Раёсати банки тичоратӣ норасоихоро намедонад, балки барои он ошкор намекунад, ки эҳтимолияти қисман ё тамоман гирифтани амонатҳо пасандозҳо аз ҷониби соҳибонашон ба миён меояд.

Дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ на танҳо дар низоми банкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар тамоми ҷамоҳири муштаракулманофез, ҷиҳати зиёд намудани фоидаи худ бонкҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ ва аҳоли қарз медиҳанд. Илова бар ин қарзҳо асосан аз ҳисоби маблағҳои ҷалбшуда дода мешавад, зеро бонкҳо рӯз аз рӯз маблағҳои ҷалбшударо зиёд мекунанд. Тавре зикр гардид, бонкҳо аз амалиётҳои зиён низ мебинанд. Дар ин ҳолат барқарор кардани зиён аз ҳисоби маблағҳои хусусии бонкҳо онҳоро заиф мегардонад. Бинобар ин,

кам кардани хавф бонкҳо тадбирҳои заруриро мебинанд.

Ҳамаи хавфҳоро ба хавфи дохилӣ ва хавфи берунӣ ҷудо кардан мумкин аст.

Хавфҳои дохилӣ иборатанд аз:

- хавфи қарзӣ;
- хавфи фоида;
- хавфи асбӯрӣ;
- хавфи пардохтпазирӣ;
- хавф аз маҳфи ниғаҳ доштани маълумотҳо.

Хавфҳои берунӣ иборатанд аз:

- хавфи бозорӣ;
- хавфисийсӣ;
- хавфи тағйир ёфтани сохтори бозор;
- хавф аз амалиёти байнидавлатӣ.

6.2. Танкили идора кардани хавфҳо

Вазифаи асосии танзим ва идора кардани хавфҳо ин риоя намудани таносуби фоида ва нишондиҳандаи бехатарии пардохтпазирӣ мебошад. Ин масъала дар ҷараёни идора намудани амалиёти активӣ ва пасивӣ ба даст меояд, яъне кам кардани зарари бонкӣ.

Идораи самаранокӣ сатҳи хавф бояд чанд муаммоҳоро аз омӯхтани хавф то муайян намудани маблағи онро дар бар бигирад. Сатҳи хавф бо ин ё он ҳодисаҳое, ки дар агрофӣ бонкҳо мебошанд ва доимо тағйир меёбанд вобастагии зиёд дорад. Ин ҳолат бонкро водор менамояд, ки доимо мавқеи худро дар бозори банкӣ муайян намуда, хавфҳоро арзёбӣ ва муносибати худро бо муштарӣён бехтар кунанд, инчунин сиёсати худро дар идора кардани хавф тақмил диҳад.

Раёсати банк, бояд ҳама вақт дар фикри кам кардани хавф бошад. Ин барои фаъолияти устуворӣ на танҳо бонки ҷудогона, балки барои пешрафти низоми бонкӣ алоқаманд аст.

Кам кардани хавф ин мубориза ҷиҳати сарфакорӣ ва кам кардани зиёни бонк аст, ба ибораи дигар, ин идора кардани

хавфи бонкӣ аст. Ин чараёни идора кардани хавф пешгӯии хавфҳо, муайян намудани ҳаҷм ва оқибати онҳо, инчунин тартибдодани тадбирҳо ва дар амал татбиқ намудани онҳоро дар бар мегирад. Ин амалҳо ҳар бонкро водор мекунад, ки стратегияи идора кардани хатарҳоро тартиб диҳад. Ҳамин тавр ҳар бонк бояд, имкониятиҳои тавсияи фаъолияти худ, ниғаҳ доштани сатҳи хавф дар ҳолати мӯътадил ва бехтар идора кардани онҳоро дар стратегияи худ пешбинӣ намояд.

Мақсад ва вазифаи идора кардани хавфи бонкӣ аз ҳолати иқтисодии кишвар ва тағйиротҳои дар бозор бавучудоянда, ки дар ин муҳит бонк фаъолият мекунад вобастагӣ дорад.

Аломати асосии тағйирёбанда муҳити беруна, ки ба фаъолият ва хавф бонкӣ таъсир мерасонанд иборатанд аз:

- болоравии сатҳи таваррум;
- афзоиши микдори бонкҳо;
- тавсияи ёфтани бозори пулу қарз;
- ба миён омадани навъҳои нави хизматрасонии бонкӣ;
- авҷ гирифтани рақобати бонкӣ;
- афзоиши талабот ба қарз, дар натиҷаи тағйир ёфтани таркиби истеҳсолот ва воситаҳои гардони субъектҳои хоҷагидорӣ;
- муфлисшавии корхонаҳои хурду миёна ва ғайра.

Асоси самаранок идора кардани хавфи бонкӣ усулҳои зерин мебошанд:

1. пешгӯӣ кардани эҳтимолияти зарар ва маблағи он.
2. Кам кардани хавфи эҳтимолий.
3. Ҷҳдлори ва ҷавобгарии Раёсат оид ба тартиб додани сиёсати идоракунии хавфҳо.

Давраи асосии чараёни идора кардани хавф пешгирӣ кардани ба миён омадани хавф то ҳадди ақал.

Идора кардани хавф ин чараёни бисёромилла мебошад, ки мақсади асосии он кам кардани зарар дар ҳолати пайдоиши ҳодисаҳо мебошад.

Чараёни идора кардани хавфи бонкиро ба давраҳои зерин ҷудо кардан мувофиқи мақсад аст:

1. Таҳлили хавф.
2. Интиҳоби усулҳои таъсир расонидан ба пайдоиши хавф.
3. Қабул намудани қарорҳо.
4. Таъсир расонидани бевосита ба хавф.
5. Назорат ва танзими чараёни идоракунии хавфҳо ва ғайра.

Таҳлили хатар ин давраи аввали омӯхтани маълумотҳо оид ба амалиёти бонкӣ ва ба миён омадани хавф мебошад. Маълумотҳои ба дастмада бояд шароит муҳайё намоянд, ки барои қабули тадбирҳои зарурӣ кифоя бошад. Таҳлил ҷиҳати муайян кардани хавф ва арзёбии он равона карда мешавад. Ҳолати дарёфт намудани эҳтимолияти ба миён омадани хавф дар ин амал, хавфи амалиёти дигар низ омӯхта мешаванд.

Арзёби намудани хавф ин дарёфт намудани хавф ва ҳаҷми зараре, ки бонк мебинад ва тадбирҳо оид ба кам кардани ин зарарро дар бар мегирад. Баъдан давраи усулҳои оид ба таъсир расонидан ба ҳаҷми зарар оғоз мегардад.

Усули асосии таъсир расонидан ба хавф ин кам кардани зарари дар пешистода ба шумор меравад. Бинобар он, ки роҳҳои таъсир расонидан ба хавф гуногунанд, бонк, дар ҳар ҳолат усули мувофиқро дарёфт намуда ба ин шакли хавф таъсир расонида зарари эҳтимолиро кам мекунад.

Чараёни таъсир расонидан ба хавф бо чанд роҳ амалӣ мегардад: кам кардан, ниғаҳ доштани сатҳи хавфи мӯътадил ва ҳавола додани хавф ба ташкилоти дигар.

Давраи ниҳони идора кардани хавф, ин танзим ва назорати хавф, тибқи маълумотҳои ба даст омада аст. Дар рафти назорат аз кормандони масъули бонк ба таври доимӣ маълумотҳо ҷамъоварӣ шуда, стратегияи бонкро тағйир дода, роҳҳои таъсир расонидан ба хавфро меҷӯянд. Яке аз роҳҳои кам кардани хавфи бонкӣ ин интиқоли он ба ташкилотҳои бимавӣ мебошад, Зеро дар ҳолати бимакунонии амалиёти бонкӣ, хавф ба зиммаи бимакунонда мегузарад ва ғайра.

6.3. Тартиб додани стратегияи хавф

Дар шароити иктисоди бозорӣ бонкҳо амалиёти зиёди гуногунро иҷро менамоянд. Ҳар кадоми амали мегузаронидаги дорои хусусияти хос аст, аз ин рӯ ба ҳар кадоми онҳо сатҳи ҷудогонаи хатар ё зарар рост меояд.

Дар вақти арзёби намудани хавф хатман ба рақобат тоб наовардани онҳо; эҳтимолияти заиф шудани ҳолати молиявии муштариёни қарзгирӣ; эҳтимолияти гирифтани қисми ё ҳамаи депозитҳо; тағйирёбии қурби пул ва ғайра мадди назар гирифта мешавад. Дар таҷриба ҳамаи хавфҳоро дарёфт ва арзёби қардан ғайримқон аст. Бинобар ин, арзёбии хавф таҳминӣ аст. Аммо ин бояд ба стратегияи идора қардани хавфҳо таъсир нарасонад.

Тартиб додани стратегияи хавф чанд давраро дар бар мегирад:

- дарёфт намудани омилҳое, ки боиси зиёд ё кам шудани хавф мегарданд;
- таҳлили ин омилҳо ҷиҳати таъсир расонидан ба онҳо;
- арзёбии намуди мушаххаси хавф ва муайян намудани сатҳи хавфи мӯътадил;
- тартиб додани тадбирҳо оид ба кам қардани хавф; ташаққул додани захираҳои пулӣ, ҷиҳати пӯшонидани зарар ва ғайра.

Ҳамаи омилҳое, ки ба хавфи бонкӣ таъсир мерасонанд ба таври амиқ омӯхта мешаванд. Қабл аз ҳама ҳамон хатарҳое таҳлил қарда мешаванд, ки дар ҳамин давра ба хавфи бонкӣ зиёдтар таъсир мерасонад.

Ҳолати таҳлили шакли алоҳидаи хавф усулҳои муайян намудани эҳтимолияти ба миён омадани хавф истифода қарда мешавад. Дар қараёни таҳлил, бонки тижоратӣ метавонад усулҳои зеринро истифода барад:

- усули омӯрӣ;
- усули эксперти;
- усули аналитикӣ.

Моҳияти истифодабарии усули омӯрӣ дар он аст, ки барои ҳисоб намудани эҳтимолияти ба миён омадани хавф, ҳамаи маълумотҳои стратегияи бонки тижоратиро мавриди истифода қарор медиҳанд.

Усули эксперти аз усули омӯрӣ бо усули ҷамъоварии маълумот фарқ мекунад. Вақти истифодаи ин усул ба миён омадани эҳтимолияти хавф аз ҷониби мутахассиси малакаи баланд ва таҷрибаи зиёд доштаи бонки тижоратӣ сурат мегирад. Таҳлили эксперти дар асоси баҳисобгирии ҳамаи омилҳо ва маълумоти омӯрӣ гузаронида мешавад.

Усули аналитикӣ аз ҷониби бонкҳо дар таҷрибаи қорӣ кам истифода мегардад, зеро ин усул донишмандони риёзиро талаб менамояд.

Маълуман усулҳои номбурда дар дарёфт намудани хавфи бонкӣ яқсон набуда, балки гуногунанд, вале ҷиҳати дарёфт намудани эҳтимолияти хавф аз амалиёти бонкӣ қўмак мерасонанд.

6.4. Муайян намудани сатҳи мӯътадили хавф

Қормандони (мутахассисони) бонки тижоратӣ, баъд аз муайян намудани сатҳи хавф, таҳлили омилҳоро ҷиҳати дарёфт намудани хавф аз амалиёти мушаххас, аз нуқтаи назари дарёфти хавфи мӯътадил равона мекунанд.

Ҳолати гузаронидани амалиёт донишмандони он, ки эҳтимолияти зарар ба маблағи 1000 сомонӣ 0,05 маротиба яъне аз 100 амалиёт дар 5 ҳолат ноқифоя аст. Муҳимаш он аст, ки маблағи зарар муайян қарда шавад ва ҳеҷ вақт ин аз хатари мӯътадил зиёд нашавад. Бинобар он, ки бонки тижоратӣ дар шароити рақобати зиёд фаъолият менамояд, ба даст овардани муваффақиятҳои онро бо се омилҳои асосӣ муайян қардан имконпазир аст:

Гузаронидани амалиёти самаранокӣ мушаххас.

1. Ҳаҷми ин амалиёт.

2. Сатҳи хавфе, ки бонки тижоратӣ дар ҳолати гузаронидани ин амалиёт ба зимаи худ мегирад.

Маъмулан, бонки тичоратӣ ҷиҳати гузаронидани амалиётҳои пурсамар таваҷҷӯҳ менамояд, аммо ин таваҷҷӯҳ бойси афзуншави хавф шуданаш аз эҳтимолият дур нест. Аз ин рӯ ба хулоса омадан мумкин аст, ки болоравии самаранокии амалиёт, дар ҳолати инқисод будани хавф ба фаъолияти бонки тичоратӣ таъсири манфӣ расонад.

Бонки тичоратӣ бояд таносуби ин омилҳоро дар назар гирифта ин ё он амалро содир намояд ва сатҳи мӯътадили хавфро ниғаҳ дорад.

Сатҳи хавфи мӯътадил ин мафҳуми нисби аст, зеро онро дар натиҷаи арзёбии тахминии мутахассисони бонк муайян кардан менавад.

Ба таври хулоса гуфтан мумкин аст, ки таҳлили амалиётҳои бонкӣ ҷиҳати муайян кардани сатҳи хавф мусоидат мекунад.

БОБИ 7. САНДУҚИ ҚАРЗИИ БОНКИ ТИЧОРАТӢ ВА ТАҲЛИЛИ ОН

7.1. Сарчашмаи таппакули сандуқи қарзии бонки тичоратӣ

7.2. Тартиби таҳлили сандуқи қарзӣ

7.3. Тартиб додани чорабиниҳо оиди ситонидани қарзҳои мушкилситон

7.4. Сарчашмаи таппакули сандуқи қарзии бонки тичоратӣ

Бонкҳо фаъолияти худро аз якҷанд сарчашмаҳои маблағгузорӣ мекунаанд:

1. Сармоя (сахмияҳо, маблағҳои ҷалбшудаи дарозмуддат).
2. Депозит ва амонатҳо (суратҳисоб ва ҳисобҳои ҷорӣ иттиҳодияҳо; таъсиротиҳо ва фирмаҳо; ҳисобҳои ҷорӣ ва амонатҳои шахсонӣ ва ғайра).
3. Маблағҳои бозорӣ сармоя (қарзи бозорӣ байнибонкӣ, амонатҳои нисбатан бузургӣ муҳлатнок).
4. Қарзи Бонки миллии Тоҷикистон.
5. Қарзҳо аз бонкҳои хориҷӣ

Фаъолияти бонкҳо ба таъсири омилҳои беруна вобастагии зиёд доранд ва ин вобастагӣ дар гирифтани қарз аз бозорӣ қарзӣ, ҷалби амонату депозитҳо ва додани онҳо ба қарз, инчунин қаридани қарзҳои қиматнок баён мегардад. Зарурати бонки тичоратиро ба маблағгузорӣ аз ҷанд ҷанба дидан мумкин аст. Аз он ҷумла:

1. **Таркиби сармоя.** Бонкҳое, ки сармояи қофӣ надоранд, бояд аз бозорӣ қарзии байнибонкӣ ва гирифтани қарз аз Бонки миллии Тоҷикистон худдорӣ намоянд. Барои онҳо ҳубтар аст ба ҷалби пасандозу амонатҳо зиёдтар машғул шаванд.

2. **Хавфҳое, ки ба сандуқи қарзӣ дахл доранд.** Агар хавфҳо ба сандуқи қарзҳои додашуда алоқаманд бошанд, бонкҳо аз бозорӣ қарзии яклухт кам истифода бурда аз бозорӣ қарзҳои ҷаҳана (амонату депозитҳо) таъа намоянд. Агар пайдо шудани мушкилот дар иқтисодиёт бонкҳоро ҷиҳати гирифтани қарзҳои зиёд аз

бозори қарзии яклухт водор намоёд, бонк ба мушкилоте дундор мегардад, то ба муфлисавии он оварда мерасонад.

3. Ҷобачогузории сандуки қарзӣ. Қарзхое, ки ба корхонаҳои ташилотҳои соҳаҳои ҷудогона дода шудааст, нисбат ба қарзҳои ба корхонаю ташилотҳои як соҳа додашуда хатари камтар доранд.

Беҳтар аст, ки аз рӯи усули «**Ниғаҳ доштани сад дона тухм дар сад сабат бехатартар аст, нисбат ба он, ки сад тухмро дар сад сабат ниғаҳ дорӣ**» амал намоёд. Ҳолати хуб ҷобачо қарздони сандуки қарзӣ, эҳтимолияти баргаштани онҳо зиёдтар буда хавфи қарзӣ кам мешавад.

4. Қарзҳои Бонки миллии Тоҷикистон. Дар баъзе ҳолатҳо зарурат ба қарзҳои мавсимӣ пайдо мегардад. Масалан, соҳаи кишоварзӣ, ки хароҷоти ин соҳа дар давраи кишту кор, корхонаҳои қоркарди маҳсулоти ҳоҷагии кишлоқ, дар давраи ҷамъоварии ҳосил ва ғайра. Дар ин давраҳо, бонкхое, ки ба соҳаи ҳоҷагии кишлоқ хизмат мерасонанд, ба захираҳои қарзӣ зарури пайдо мекунанд. Ин захираҳои қарзиро аз бозори байнибонкин қарз ё аз Бонки миллии Тоҷикистон дастрас карда метавонанд. Дар ин вазъият, бонки тиҷоратӣ бояд ба қарор биёяд, ки ба қадом андоза аз ин бозори қарз истифода барад.

Бонки тиҷоратӣ аз бозори қарз захирахоро ҷиҳати таъмини талаботи муштарӣ истифода менамояд. Ин захираҳо бо гузаронидани амалиёти активии ва идора қардани он самаранокии сифати сандуки қарзиро беҳтар менамояд.

Масъалаҳои асосӣ дар идора қардани амалиёти активӣ ва ӯҳдадорихои (пассивҳои) бонк, ки дар фаъолияти бонкин мамлакатҳои Ғарб зиёд истифода мегарданд, пеш аз ҳама, ба қардани сатҳи хавфи бонкӣ аз амалиёти онро дар бар мегиранд.

Пеш аз ҳама, фаъолияти бонк бояд барои зиёд намулдани ғоидаи саҳмдорон равона гардад. Афзоиши ғоида аз самаранок истифода қардани активҳои бонк вобастагии зиёд дорад. Бинобар ин, сиёсати бонк бояд ба масоили зерин равона карда шавад:

1. Устувор ниғаҳ доштан ва зиёд намулдани даромади соф ба шакли ғоида.

2. Ба даст даровардани даромади ғайриғоидаӣ.

3. Назорат аз рӯи хароҷот, ба ғайр аз пардохти ғоида.

4. Ниғаҳ доштани хусусияти қарз.

5. Таъмини пардохтпазирӣ ва ғайра.

Дар марҳилаи аввал хавфи бонкӣ аз ғоидаҳои, ки дар натиҷаи қарз ба миён меоянд, таҳлил карда мешавад, зеро даромади бонк асосан аз гирифтани онҳо дар давраи муқарраршуда вобастагии зиёд дорад. Барои он ки ғоидаҳои пурра ва дар вақти муқарраршуда ба бонк дохил шаванд, қарздони муқабил қарз аз рӯи қарзҳои додашуда назоратро пурзӯр намулда, дар фаъолияти муштарии қарздорро доимо таҳлил менамоянд. Дар натиҷаи таҳлили тавозуни (баланси) муштарӣ, қарздони шӯъбаи қарз вазъи молиявии муштариро муайян намулда, ҷиҳати таъминидани ғоидаи қарз ҷораҳои зарури меандешад.

Дар мамлакатҳои, ки бозори байнибонкӣ хуб амал менамояд ва ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар қатори бонкҳои фаъолият мекунанд, тағйирёбии ғоидаи қарз бозор ба ҷашм мерасад. Бинобар ин, бонкҳо доимо сатҳи хавфро таҳлил намулда, барои қардани хавфи ғоидаи қарзҳои зарури меандешанд. Дар асоси тағйирёбии қарзии бонкҳо дар вақти додани қарз дар шартномаи ғоидаи тағйирёбандаро нишон медиҳанд ва дар ҳолати тағйир ёфтани ғоидаи бозор бонк зарар намебинад. Дар давраи ҳозира бонкҳои амалкунандаи кишварамон ин тарзи ғоидаи истифода намекунанд ва ғоидаи доимии тағйирёбандаро истифода мекунанд.

Дар қараёни идора қардани активҳо, ниғаҳ доштани хусусияти қарзҳои додашуда қарз аз ҳама муҳимтар аст. Қарздони муқабил қарз аз болои дар давраи муқарраршуда баргаштани қарзҳои назорати доимӣ мекунанд, зеро дар муҳлати муайяншуда баргаштани қарзҳои бонкӣ ба таъхир афтодани пардохтпазирӣ бонк мегардад. Занги аввали ба таъхир афтодани муҳлати баргаштани қарзҳои бонкӣ дар давраи муайяншуда аз тарафи муштарии қарздор дер сӯпоридаи тавозун (баланс) ва дигар маълумотҳо аст. Агар ин воқеа рӯи диҳад, қарздони муқабил қарзҳои бояд ба маҳалли воқеаи ҷойгирии муштарӣ

рафта, ҳолати фаъолияти онро санҷад ва ҳақиқати ҳолро муайян намояд ва ғайра.

Яке аз вазифаҳои асосии роҳбарияти банк дар ҷараёни идора кардани амалиёти активӣ доштани захираҳои пулиест, ки пардохтпазирии банкро таъмин менамоянд. Бинобар ин, роҳбарияти банк нишондодҳои қарзии банкро доимо таҳлил мекунад. Агар дар ҷараёни таҳлил заиф шудани фаъолияти молиявӣ мушоҳида гардад, барои бехбудии он чораҳои зарурӣ андешида мешавад. Яке аз ин чораҳо нашр ва фуруши коғазҳои қиматнок ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, боз дигар амалеро ба сомон расонидан лозим аст, ки пардохтпазириро таъмин намояд, аз ҷумла зиёд намудани сармояи оинномавӣ, ҷалби амонат ва пасандозҳо ва ғайра.

Дар банкҳои тиҷоратӣ бехтар идора кардани амалиёти пасивӣ барои кам кардани хавфи бонкӣ ва даромадноқӣ нақши муҳим дорад. Муҳим аст, ки ҳар корманди банк мавқеи тағйирёбии фоизро аз амалиёти пасивӣ хуб дарк карда, чораҳои зарурӣ андешад ва ба камшавии амонат ва пасандозҳо роҳ надиҳад.

Ҳалли дурусти идора кардани амалиёти пасивӣ ба даромаднокии банк таъсир мерасонад ва ин ба воситаи ҷанд усули кор ба даст меояд, яъне дар натиҷаи кам кардани хароҷоти пардохти фоизи захираҳои харидашуда, хароҷоти воситаҳои асосӣ, музди меҳнат ва ғайра.

Бонк бояд барои ҷалб намудани амонат ва пасандозҳои арзон роҳҳои дурустро ҷустуҷӯ намояд. Ҳалли ин масъалаҳо гуногунанд. Роҳбарияти банк бояд роҳеро интихоб намояд, ки барои бонк муфид аст.

Идора кардани активҳо ва ўҳдадорихо талаб менамояд, ки фоизи қарзҳо ва тағйирёбии он, пешгӯи кардани сатҳи фоиз, дуруст ба роҳ мондани ҳисоб ва ҳисобот ва ғайра ба таври бояду шояд омўхта шуда хуб ба роҳ монда шавад.

Яке аз омилҳои асосии идора кардани активҳо ва ўҳдадорихо бо мутахассисони варзида таъмин будани ташкilotи қарзӣ ба шумор меравад.

Барои таъмини фаъолияти устувор бонкҳо бояд захираҳои меҳнати фаъол дошта бошанд. Ҷиҳати баланд бардоштани малакаи кории кормандон тадбирҳои заруриро андешад, яъне курсҳои тақмили ихтисос тақсил намоянд ва агар зарур бошад ҷисми кормандонашонро барои баланд бурдани малакаи бонкии онҳо ба бонкҳои пешрафтаи хориҷӣ фиристанд.

Тазаккур бояд намуд, ки самаранок идора кардани сохтори бонкҳо яке аз омилҳои кам кардани хароҷоти онҳо ва таъмини пардохтпазирӣ ба шумор меравад. Агар кормандони бонкҳо аз меъёр зиёд бошанд, боиси афзоиши хароҷоти онҳо мегардад. Бинобар ин, бонкҳо ҳамон микдор корманд дошта бошанд, ки фаъолияти мўътадили онҳо таъмин карда шаванд.

7.2. Тартиби таҳлили сандуқи қарзӣ

Сандуқи қарзии бонк аз ҷониби мутахассисони варзидаи бонки тиҷоратӣ ба таври доими таҳлил карда мешавад. Зеро сандуқи қарзӣ на танҳо аз қарзҳои ғойдаовар балки дар сандуқи қарзӣ боз қарзҳои ҳастанд, ки зараровар низ мебошанд.¹⁴

Гуруҳбандии активҳо (бо сомони ва аъёри хориҷӣ)

Ҷадвали 2.2. – Таҳлили нишондиҳандаҳои меъёрӣ ва асосии низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2022 (млн сомонӣ)

Нишондиҳан даҳо	Солҳо								Соли 2022	
	2014	2016	2018	2019	2020	2021	2022	2022	нисбат ба соли 2014	Нис лақ бӣ
	4	6	8	9	0					
Дороихо (млн сомонӣ)	14 854, 1	21 87	21 201 ,0	21 975, 8	26 307, 4	22 414,7	30 030,7	102, 1%		
Сандуқи қарзӣ	9	9	8	9	10	11	13	577,6	391	40,5

2016	8230,1	5	2424,7	1036,7	1037,0	251,4	846,0
2017	6913,0	2613,4	832,3	639,6	639,6	220,5	795,1
2018	6700,7	2529,9	770,7	529,8	529,8	233,4	863,1
2019	7664,6	670,6	154,2	350,2	350,2	574,9	1023,6
2020	8903,6	299,6	896,7	476,8	476,8	596,8	1120,6
2021	13682,2	1410,9	2104,1	5330,6	5330,6	1794,3	4850,9
2022	14382,1	1478,5	2433,9	527,0	527,0	1463,8	5603,0
Соли 2022 нисбат ба соли 2010	3,3 маротиба	104,2%	3,3 маротиба	35%	35%	9,0 маротиба	18,2 маротиба

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омили бонкии солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, №12 (281), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316), 2022, №12 (329).

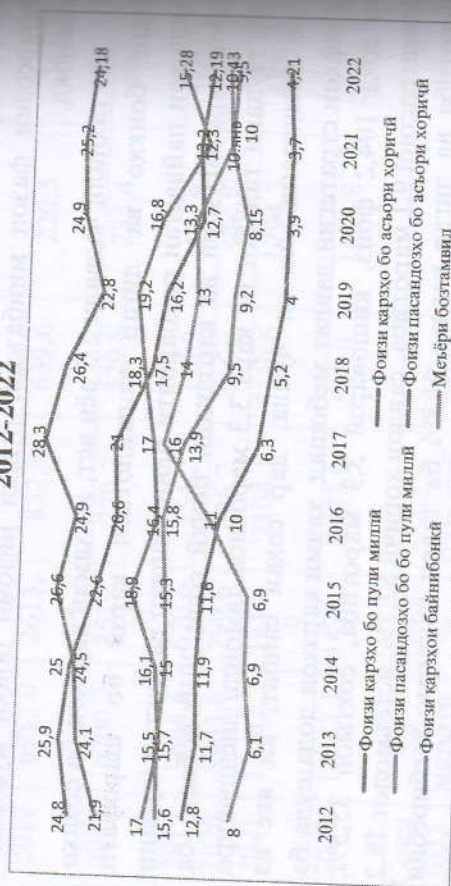
Тақмили низоми қарзидӣ ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ яке аз ҳадафҳои асосии низоми бонкии кишвар мебошад, ки аҳоли тавассути он сатҳи даромади худро таъмин менамояд. Таҳлилҳо бошӯи он астанд, ки дар аксар самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ, ки даромади низоми бонкдорӣ бо хавфҳои паст таъмин мегардад, зиёдшавӣ мушоҳида мешавад. Вобаста ба ин қайд кардан бамаврид аст, ки яке аз амалиётҳои фаъол дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин амалиёти қарзӣ мебошад, ки ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ, аз он ҷумла саноати кишоварзӣ нигаронида шудааст. Дастгирии башҳои

иқтисодӣ, аз қабилӣ саноат ва кишоварзӣ, агар аз як тараф, ба манфиати аҳоли ва давлат бошад, аз дигар тараф, барои босаросии фазои минбаъдаи рушди низоми бонкӣ мусоидат менамояд.

Аз таҳлили ҷадвали 2.3 аён аст, ки ҳамаи қарзҳои ба соҳаҳои дониш, бонкҳо ва дигар таъшилотҳои қарзӣ бо шарофати дароҳҳои пайвастаи роҳбарияти олиӣ кишвар ва бештар шудани фазои сармоягузорӣ ва қарзидҳии бонкӣ соли 2010 вобаста ба рушди шудани талабот ба қарз 3,3 маротиба тамоили зиёдшавиро ҷузб намудаанд. Аз он ҷумла, дар соҳаи саноат, ки яке аз афзалиятнокии давлат мебошад, ҳаҷми қарзҳои додашуда ба ин соҳа 104,2 фоиз, кишоварзӣ 3,3 маротиба, сохтмон 35,5%, энергетика 9,1 маротиба, савдои хориҷӣ 52,7%, истеъмолат 18,2 маротиба ва дигар қарзҳо 91,8% ба таври ҷашмас тағйирёбии мусбат доранд. Бо арзёбӣ ва натиҷаи ин маълумотҳо, ба андешаи мо, таъшаққули муҳити ҳамгироии баҳши бонкӣ бо баҳши воқеии иқтисодиёт омили асосии рушди мутаваззини низоми бонкӣ ва иқтисодиёт аст.

Дар таҷриба ҳарчи сатҳи бозпасгардии қарзҳо бештар гардад, ҳамон андоза фаъолнокии таъшилотҳои қарзидҳанда ба баҳши воқеии иқтисодиёт қарзҳои бештар меидҳанд. Ин тамоил, аз як тараф, ҳассосияти бонкҳоро ба иқтисодиёт зиёд гардонад, аз дигар тараф, ба содагардони қарзидҳӣ бештар таъа менамояд. Дар баробари ҳамаи дастоварду муваффақиятҳо дар сатҳи низоми бонкӣ як қатор мушкилот дар самти дастгирии самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ, ба монанди баланд будани меъёри фоизи қарз боқӣ мондааст, ки нисбати ин маъсала ҷораҳои зарурӣ дар ҳолати идомаёбӣ қарор дорад. Вобаста ба ин, сабабҳои гуногуни объективии баланд будани меъёри фоизи қарз аз воситаҳои ҷалбкардашуда, аз он ҷумла амонату пасандозҳои шахсонӣ ҳуқуқно воқеӣ вобаста мебошад, ки ин маъсаларо диаграммаи 2.1 инъикос менамояд.

**Диаграмма 2.1. - Хиссаи фарқунадаи вобастагии меъёри
фоизи қарзҳои низоми бонкӣ аз дигар нишондиҳандаҳо дар солҳои
2012-2022**

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти
Бюллетенҳои оморӣ бонкии солҳои 2014, №12 (233), 2018, №12
(281), 2020, №13 (305), 2021, №12 (316), 2022, №12 (329).

Дар ҳар як давлати мустақил, ки бо роҳи иқтисоди бозорӣ
равон аст, бояд низоми бонкии инкишофёфта бошад, ки ин ба
мустаҳкам шудани низоми қарзҳо ҳисоббарбаркунӣ, инчунин
нигоҳ доштани қурби харидории пул мусоидат мекунад¹⁵. Вобаста
ба ин масъалаҳо муаллиф чунин қайд менамояд, ки бунёди
институтҳои неруманди низоми бонкӣ дар Тоҷикистон, ки
қодиранд дар бозори ҷаҳони молиявӣ ба таври сазовор рақобат
кунанд ва дар бозорҳои тағйирёбанда истодагари намоёнд,
раванди басо мураккаб ва дуру дароз мебошад¹⁶. Ҳамзамон,
маълумоти диаграммаи 2.1 бозгӯи он аст, ки новобаста аз
таъсири дигар омилҳои ба хароҷот вобаста меъёри фоизи қарзҳои
бонкӣ дар сатҳи иқтисодиёт ва воситаҳои қалбгардида, аз он

¹⁵ Аҳадов, И.К. Низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар пешрафти иқтисодиёт [Матн] /
И.К. Аҳадов // Ҷ. Аҳолии ва илми мусир. - Душанбе, 2011. - С. 105.

¹⁶ Хайрзода, Ш.К. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботи молиявӣ.
Диссертатсияи докторӣ: 08.00.10 / Хайрзода, Ш.К. - Душанбе, 2021. - С. 51.

дар ин меъёри фоизи қабули амонату пасандозҳо вобастагии
роҳи доирад.

Дар ин замина, меъёри фоизи қарзҳои байнибонкӣ ва
меъёри бозтамвил низ ба меъёри фоизи қарз, ки дар ин масъала
бонко ҳамаҷун миёнарав амал менамоянд, таъсир мерасонад.
Меъёри фоизи қарзҳо ба пули миллий дар муқоиса ба соли 2012
13,8% банди фоизи афзоиш ёфта, ин меъёр бо аъзои хориҷӣ дар
солҳои 2012 24,8%-ро ташкил ва дар соли 2022 ба меъёри 12,19%
қарорбар гардид, ки дар муқоиса ба соли таҳлилашаванда -2,61%
афзоиш ёфтааст, ки албатта, чунин тамоил ба афзоиш ёфтани
қарзҳои қарздиҳӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт ва дар ин замина,
рушди додани он боис мегардад.

Ҳиссаи фоизи пасандозҳо бо аъзои хориҷӣ 8,5% коҳиш
ёфтааст, ки ин нишондиҳанда дар соли 2012 12,8%-ро ташкил
мекунмуд. Фоизи қарзҳои байнибонкӣ бошад, ҷиҳати дастгирии
байниқадимгарӣ ба андозаи 1,7 банди фоизи қарзҳо коҳиш ёфтааст.
Ҳамаҷунин, яке аз механизмҳои дигари воситаҳои қалбгардида ин
меъёри бозтамвил мебошад, ки дар асоси ин Бонки миллии
Тоҷикистон ба низоми бонкӣ қарз медиҳад ва имконияти
қарздиҳии мавсимии низоми бонкиро вобаста ба зиёд шудани
сатҳи талабот таъмин менамояд. Тағйирёбии меъёри мазкур дар
иқтисодиёт ба пули миллии Тоҷикистон буда, вобаста ба тағйироти
иқтисодӣ ва пули қарзӣ тағйир меёбад. Новобаста аз меъёри
мазкур дар таносуби асли ба соли 2012 ҷиҳати фароҳам овардани
шароити қарзгирии низоми бонкӣ аз Бонки миллии Тоҷикистон
коҳиш ёфтааст

7.3 Тартиб додани ҷараёниҳои оиди қарзҳои мушкилситон.

Ҳангоми додани қарз бонки тижоратӣ дар шартномаи қарзӣ
ҳама шарту шароити додани қарз, фоизи он ва муҳлати
баргардонидани қарзро дарҷ менамояд. Муштарӣ-гирандаи қарз
онро бо фоизаш бояд дар вақти муқарраршуда баргардонад.

Бояд таъкид кард, ки ҳангоми додани қарз, бонки тижоратӣ
бояд эҳтимолияти барнагаштани ҳамаи қарз ё қисми онро дар

назар бигирад. Зеро дар дунё ҳеҷ чиз бе хатар нест. Аз хатар фирор кардан мушкил аст.

Ҳар амале, ки мо дар давоми рӯз, ҳафта, моҳ ва сол содир менамоем аз хатар дур нест. Монанди он, ки агар боронгарӣ зиёд шавад, обҳезӣ ва сел ба вучуд омада, ҳосили заминро қисман ё тамоман нест мекунад, биноҳа вайрон мешаванд, вайрон шудани роҳҳо ва дигар харобиҳо ба миён омаданаиш мумкин аст. Хулоса, аз хатар ҷои гурез нест, аммо дар натиҷаи тадбирҳо онро пешгирӣ намуудан ва зарари хатарро бартараф ё кам кардан имконпазир аст. Ба ҳар як амал сад дар сад боварӣ кардан номумкин аст. Бинобар ин, бонк ё ташилотҳои молиявии ғайрибонкӣ низ дар вақти ба мушгариён додани қарз бояд эҳтимолияти барнагардонидани онро дар назар бигиранд, зеро паснагардонидани қарз аз тарафи гирандаи он бо сабабҳои объективӣ ва субъективӣ ба вучуд омаданаиш мумкин аст.

Сабабҳои объективии барнагардонидани қарз ба фаъолияти корхона кам вобастагӣ доранд, аз ҷумла кам шудани истеҳсолот, нест шудани ҳосили замин дар натиҷаи рӯй додани ҳодисаҳои табиӣ ба вучуд омаданаиш мумкин аст. Сабабҳои субъективӣ бисёртар ба фаъолияти корхона вобастагӣ доранд. Масалан, истеҳсоли моли сифаташ паст ва ба фуруш нарафтани он, сахлангорӣ ва тороч шудани воситаҳои гардони корхона ва ғайра.

Қарзхоеро, ки бо сабабҳои объективӣ ва ё субъективӣ дар муҳлати муқарраршуда барнамегарданд аз ҳисоби қарзӣ ба ҳисоби дигар, яъне ҳисобе, ки дар он қарзҳои муҳлати пардохтанашон ба таъхир афтодаанд ба ҳисоб гирифта мешаванд ва бонк фонзи қарзро зиёд мекунад. Бори дигар ёдовар мешавем, ки ҳамаи қарзҳо, ки бонк ё ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ба мушгариён медиҳад аз хавфи барнагаиштан дур нестанд. Он қарзҳо, ки бо сабабҳои дар боло зикргардида барнамегарданд ба қарзҳои мушкилситон (безъғимод) дохил мешаванд.

Қарзҳо, ки ба мушгариён аз ҷониби бонки тижоратӣ ва ё ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дода мешаванд дар адабиёти

иқтисодӣ аз руи хавфнокии онҳо ба гуруҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

Ба гуруҳи якум қарзҳои "стандартӣ" дохил мешаванд ва онҳо аз қарзҳо иборатанд, ки дар муҳлати муайяншуда бармегарданд ва онҳо, ки муҳлати баргардониданашон то 30 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи дуюмро қарзҳои "ғайристандартӣ" ташкил медиҳанд. Инҳо қарзҳо ҳастанд, ки муҳлати баргардониданашон то 30 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ надоранд, инчунин қарзҳо, ки муҳлати баргардониданашон то 60 рӯз ба таъхир афтодаанд, аммо таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи сеюмро қарзҳои "шубҳанок" ташкил медиҳанд. Инҳо қарзҳо мебошанд, ки муҳлати баргардониданашон то 60 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ надоранд. Ба ин гуруҳ инчунин қарзҳо дохил мешаванд, ки муҳлати баргардониданашон аз 60 то 180 рӯз ба таъхир афтодааст, аммо таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи чаҳорум аз қарзҳои "хатарнок" иборатанд ва инҳо қарзҳо ҳастанд, ки муҳлати баргардонидани онҳо то 180 рӯз ба таъхир афтодааст ва таъминоти моддӣ кофӣ надоранд.

Ба гуруҳи панҷум қарзҳои "безъғимод" дохил мешаванд ва баргаштани онҳо аз эҳтимол дур аст. Инҳо қарзҳо ҳастанд, ки муҳлати баргардониданашон аз 180 рӯз зиёд ба таъхир афтодааст ва умуман таъминоти моддӣ надоранд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ новобаста ба он, ки қарзҳо ба кадом гуруҳ дохил мешаванд, бонк ё ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, бояд барои аз тавозун (баланс) хориҷ кардани зарарҳои аз додани қарз мегирифтааш захираи пулии эҳтиётӣ ташкил диҳад.

Баъди додани қарз корманди шӯбаи қарзии бонк ё ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ аз рӯи ҳаракати онҳо назорати доимӣ мебарад. Ин назорат бо ду роҳ сурат мегирад. Якум, дар асоси омӯختани ҳисоботи молиявӣ ва дигар асноди муштарӣ ва дуюм, тафтиши таъминоти моддӣ доштан ва ба мақсади муайян истифода бурдани қарз. Агар дар давоми ин назорат муайян

гардад, ки қарз дар муҳлати муқарраршуда барнамегарди, корманди шӯъбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти молиявӣ гайрибонкӣ, бояд дар бораи ин қарз маълумоти муфассал тафтиш намуда, ба роҳбари шӯъба ва ӯ роҳбари бонк ҷиҳати чораҳои пешниҳод намояд.

Кормандони шӯъбаи қарзии бонк бояд доимо феҳристи қарзҳои додашударо дошта бошанд ва аз рӯи баргаштани онҳо назорат барад.

Бояд тазакурр дод, ки нишонаи аввали ба таъхир афтодани муҳлати барнагаштани қарз ин дар вақти муқарраршуда насупоридани ҳисоботи молиявӣ қарздор ба шумор меравад. Дар вақташ насупоридани ҳисоботи маълумот ин аллакай огоҳиест, ки дар фаъолияти қарзхона ноқис вучуд дорад, бинобар ин, корманди шӯъбаи қарз, онро бояд тахти назорат бигирад. Қарзҳои додашударо бонк дар ҳисоби ҷудогона ба ҳисоб мегирад. Дар ҳолати ба таъхир афтодани муҳлати баргардонидани қарзи ба пули миллий додашударо дар ҳисоби махсуси № 11117 "Қарзҳое, ки муҳлати пардохташон ба таъхир афтодааст", агар қарз ба асъори хориҷӣ дода шуда бошад дар ҳисоби № 11119 ба ҳисоб гирифта, аз онҳо фоизи зиёд, яъне фоизи ҷаримаӣ ситонида мешавад.

Дар нақшаи ҳисобҳои наве, ки системаи бонкии ҷумҳурӣ аз охири соли 1998 ба он гузашт, барои баҳисобгирии қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат ҳисобҳои ҷудогона нишон дода нашудааст, бинобар ин, ҳар бонк барои ба таври ҷудогона ба ҳисоб гирифтани ин қарзҳо ҳисоби ғирирасон мекушояд.

Қарзҳое, ки бонк ӯ ташкилоти қарзии гайрибонкӣ ба муштарӣён медиҳад, бояд таъминоти моддӣ дошта бошанд. Аксаран қарз ба гарави ягон ҷиз дода мешавад. Муштарии қарзгиранда метавонад ба ивази қарзи гирифтааш маҳсулот, биноҳои истеҳсолӣ ва дигар воситаҳо ва ӯ олоти истеҳсолотро гарав монад. Қобили тазакурр аст, ки дар баъзе маврид ба ивази гарави моддӣ, бонк гаранномаи дигар қарздорро низ қабул менамояд. Дар ҳолате, ки қарз ба ивази гаранномаи қарзхона дода шуда бошад ва агар қарз дар муҳлати муқарраршуда

барнагардад, бонк маблағи қарзро аз ҳисоби қарзхонаи гайрибонкӣ меситонад.

Агар моли қарзхона ба гарав монда шавад, арзиши мол бояд баробари маблағи қарз ӯ аз он зиёд бошад.

Қарзи таъминоти моддӣ надошта ҳамон қарзе ҳисоб мешавад, ки умуман таъминоти моддӣ надорад ӯ таъминоти моддӣ аз 60 фоизи маблағи қарз камтар

Қарзҳое, ки дар муҳлати муқарраршуда бар намегарданд аз ин шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти иқтисодию молиявӣ қарзхона заиф шудааст ва қарзро дар муҳлати муқарраршуда баргардониданаметавад. Дар ин ҳолат корманди шӯъбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти қарзии гайрибонкӣ тавозун (баланс) ва дигар ҳисоботи қарздорро ҳаматарафа таҳлил намуда, сабабҳои қарздор дар фаъолияти қарздорро муайян менамояд. Агар зарур бошад ба қарзхона рафта фаъолияти онро дар мавқеи ҷойгиршавиаш месанҷад.

Корманди шӯъбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти қарзии гайрибонкӣ бояд бо муштарии қарздор аз наздик қарздорро, зеро ин қарздор аввалин шахсест, ки зарари аз барнагаштани қарз ба бонк мерасидаро метавонад пешгирӣ кунад.

Маълумоти аввалияи ба вучуд омадани қарзҳои мушкилситонро қарздор бонк, ки ин қарзро додааст, бояд дарёфт намояд. Қараёни дарёфти қарзҳои мушкилситон фаъолияти ҳеле пурсамарро талаб менамояд. Агар қарздор шӯъбаи қарзии бонк малакаи қарздорро кам дошта бошад, маълум намудани ин гуна қарзҳо барои вай мушкил аст. Илова бар ин, барои он ки ҷазо набинад, қарздор ба вучуд омадани қарзҳои мушкилситон мумкин аст ба роҳбари шӯъба хабар надиҳад. Барои дарёфти қарзҳои мушкилситон роҳбари шӯъбаи қарзии бонк ва ӯ роҳбари бонк бояд ба дигар қарздорони ин шӯъба, ки таъриба ва малакаи қарздор зиёддоранд, супориш диҳад.

Дар таъриба баъзан ба мушоҳида мерасад, ки баъзе аз қарздор наметавонанд муносибаташонро бо муштарӣ вайрон кунанд, бинобар ин, барои баргардонидани қарзҳои мушкилситон боз қарз медиҳанд. Бо ҳамин муштариро

дастирӣ менамоянд. Азбаски фаъолияти молиявӣно хоҷагидорини корхона ба бисёр омилҳо вобастагӣ дорад, ин амалии бонк шояд боиси бехтар шудани фаъолияти корхона гардад. Бо вучуди ин дар вақти додани ин гуна қарз бонк бояд фаъолияти корхонаро ҳаматарафа биомӯзад.

Барои баргardonидани қарзҳои мушкиситон бонк, бояд чораҳои заруриро биандешад. Ин чораҷӯиҳо дар ҳар шарон гуногунанд ва асоситаринашон инҳоянд:

- дигар қардани таркиби қарз, яъне агар илоҷаш бошад муҳлати баргardonидани қарзро тамдид (дароз) намудан;
- талаб намудани ҳуҷҷатҳои иловагӣ ва гарави иловагӣ;
- хангоми мавҷудияти гарав онро фурухта қарзро баргardonидан;
- бо роҳбарияти корхона кор бурдан;
- дар ҳолати зарури иваз қардани роҳбарияти корхона;
- интишор ва фуруши сахмияҳои нав ва ғайра.

Агар дар натиҷаи ин чораҷӯиҳо фаъолияти корхона бехтар нагардад ва эҳтимоли баргаштани қарз номуайян монад, пас бонк корхонаро муфлис эълон намуда, барои ситонидани қарз ҳуҷҷатҳои заруриро тартиб дода, ба суди иқтисодӣ муроҷиат менамояд.

Тавре ки дар боло зикр кардем эҳтимолияти хатари барнагаштани қарзҳои додашуда доимо вучуд дорад. Бинобар ин, бонк ӯ ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ, новобаста аз он ки қарзҳои додааш бармегарданд ё не, бояд барои пӯшонидани зарари эҳтимоли аз додани қарз захираи пулӣ ташкил диҳад.

Бонк бояд ҳар рӯз аз ҳаҷми қарзҳои додааш камаш 2% захираи пулӣ ташкил дода, дар ҳисоби алоҳидаи №10999 "Захира барои талафоти имконпазир аз қарз" ба ҳисоб гирад. Агар қарз гуруҳи дуюм, яъне "ғайристандартӣ" бошад бояд 5% аз ҳаҷми ин қарз захира намояд.

Дар ҳолати мавҷуд будани қарзҳои «шубҳанок» баробари 30% ҳаҷми ин қарзҳо захираи пулӣ ташкил диҳад.

Агар қарзҳои хатарнок мавҷуд бошанд муҳлати баргardonидани онҳо аз 60 то 180 рӯз ба таъхир афтода бошад,

бонк бояд баробари 75%-и маблағи онҳо захираи пулӣ ташкил намояд.

а) барои хориҷ намудани маблағи қарз:

Д-т ҳисоби "Захира барои талафоти имконпазир аз қарз"

К-т ҳисоби "Қарзҳои, ки муҳлати баргardonиданашон ба таъхир афтодааст"

б) барои хориҷ намудани фоизи қарзи ҳисобкардашуда, иммо ситониданашуда;

Д-т ҳисоби "Дармади даврҳои оянда"

К-т ҳисоби "Қарзҳои, ки муҳлати пардохташон ба таъхир афтодааст".

Ҳолати мавҷудияти ин гуна қарзҳо, аудиторҳо ба бонк пешниҳод намоёнд, ки онҳоро аз тавозуни худ хориҷ кунад ва аз болои иҷрои ин амалии бонк назорат барад.

Аз тарафи Идораи кор бо қарзҳои мушкиситон оиди пардохт намудани ин гуруҳи қарзҳо як қатор қарзҳои назаррас дар якҷоягӣ бо дигар сохторҳои амалиёти бонк ба итмом расида шуд. Аз он ҷумла дар миқёси ҳар як мизоч нақшаи пардохти қарзҳои асоси ва фоизҳои ҳисобкардашудаю пардохтнагардида тартиб дода шуда рафти иҷроиши он дар давоми сол тахти назорати доимии кормандони Идора қарор доштанд. Натиҷаи қарзҳои ба итмомрасонидашуда буд, ки дар моҳи январ-декабри соли 2008 аз тарафи мизочони қарзҳои дар ҳисоби ғайри тавозуни расонидашуда ба маблағи умумии 2 053 861 сомонӣ (аз он ҷумла дар моҳи декабр 53 892 сомонӣ) қарзи асоси пардохт карда шуд, ки ин бо аъёри хориҷӣ бо маблағи 527 628 доллари ИМА ва бо аъёри милли бошад 226 182 сомониро ташкил мекунад. Фоизҳои ҳисобкардашудаю напардохта бошад дар давоми соли сипаригашта ба маблағи умумии 336 542 сомони пардохт шудааст. Умуман аз 240 мизоче, ки ба ин гуруҳи қарзҳо дохил карда шудаанд дар давоми соли сипаригашта 55 қарз ба маблағи 1 843 419 сомонӣ пурра ва 47 қарз ба маблағи 219 442 сомони қисман пардохт карда шудааст.

Қарзҳои батаъхиафтода дар сандуқи қарзии бонк дар санаи

1-уми январӣ соли 2017-ум 112-мизоч ба маблағи умумии 8 355 141 сомони ро ташкил меод, ки аз ин бо аъёри хориҷӣ 39 050 рублӣ русӣ, 2 150 139 доллари ИМА ва бо аъёри милли юшад маблағи 982 608 сомони ро ташкил меод. Дар моҳи январ-декабри соли равон аз ҳисоби қарзҳои батаҳрифта ба маблағи умумии 17 458 985 сомони пардохт шудааст, ки аз ин бо аъёри хориҷӣ маблағи 203 350 рублӣ русӣ, маблағи 4 105 338 доллари ИМА, маблағи 126 650 евро ва бо аъёри милли бошад маблағи 2 560 970 сомони ро ташкил медиҳад. Ба ғайр аз ин як қатор қарзҳои батаҳрифта дар давоми соли 2016-ум ба маблағи умумии 1 764 874 сомони ба ғуруҳи қарзҳои таъдидшуда ғузарида шудааст.

Маблағи умумии қарзҳои батаҳрифта дар сандуки қарзии банк ба санаи 31-уми декабри соли 2017- 8 236 243 сомони ро ташкил медиҳад, ки вазни қиёси он баробари 2,02% мебошад. Дар баробари ин ҳаҷми маблағҳои қарзҳои таъдидшуда дар сандуки қарзии банк дар давраи ҳисоботи 13 980 724 сомони ро ташкил медиҳад, ки вазни қиёси он баробари 3,44% мебошад.

Мувофиқи низомномаи Кумита қорҳои ташкили, омодагӣ ва таҳлили ҳама тарафаи дархостҳои ба Кумита воридшаванда ба ӯҳдаи Идора қор бо қарзҳои мушқилситон воғузор қарда шудааст. Дар давоми сол аз тарафи Идораи мазкур 17 қаласа ташкил қарда шуд, ки дар он 74 масъалаҳои ғуноғун вобаста ба қарзҳои ғайриқолаби ба муҳокима бароварда шуда қарори даҳлдор нисбати ҳар яки он қабул гардидааст. Нисбати иҷроиши қарорҳои қабулгардида аз тарафи Идора назорати доими бурда мешавад.

Аз тарафи қормандони Идора оиди пардохти қарзҳои мушқилситоне, ки ба ивази пардохташон амволҳои бағаравмондашуда ба тавозуни банк қабул қарда шудааст дар якҷоягӣ бо қормандони Идораи қор бо амволи бағаравмондашуда ва таҳияи лойаҳо инчунин Идораи ҳуқуқ як қатор қорҳои мушаххас ба итмом расонида шуд. Натиҷаи ҳамина

бул, ки дар давоми сол дар тамоми сохторҳои амалиёти банк ба маблағи 2 376 351 сомони амволҳои ба тавозуни банк ғузаридашуда пардохт қарда шуданд. Умуман дар давоми соли январ-декабри амволи 25 мизоч ба маблағи 9 532 932 сомони ба тавозуни банк гирифта шудааст.

БОБИ 8. ТАҲЛИЛИ ХАВФИ ҚАРЗӢ

8.1 Омӯхтани амалиёти ҷудогонаи бонк

8.2 Усулҳои муайян намудани қобилияти қарздокунии муштарии бузург.

Баҳодиҳии қобилияти қарздокунии муштарӣ.

8.3 Арзбӣ намудани қобилияти қарздокунии қорхонаи хурд

8.4 Арзбӣ намудани қобилияти қарздокунии шахсонӣ воқеӣ

8.1 Омӯхтани амалиёти ҷудогонаи бонк

Омӯхтани амали ҷудогонаи бонки тиҷоратӣ ба мақсади самаранок гузаронидани ин ё он амалиёт тибқи талаботи стратегияи тартибдошуда ва риояи хавфи мӯътадил раванӣ қарда мешавад.

Барои таҳлили амалиёти бонки тиҷоратӣ ҷиҳати дарёфт намудани хавфи мӯътадил ва қабули қарор вақти зиёд зарур аст, аммо баъзе амалиёт талаб менамояд, ки қорай фаврӣ дида хавфи ба миён омадари баргараф намояд. Бинобар ин, интиҳоби дурусти амалиёти бонкӣ ҷиҳати омӯхтани хавф муҳим аст.

Таҳлили амалиёти бонкӣ маъмулан бо истифодаи усулҳои оморӣ ва арзбӣи (экспертӣ) мутахассис сурат мегирад.

Усули оморӣ таҳлили амалиёте, ки миқдори ин ҳодисаҳо ба миён омадаанд ва бонки тиҷоратӣ ба кадом андоза зарар дидааст истифода мегирад. Дар асоси таҳлили оморӣ сатҳи зарар муайян қарда шуда тадбирҳоеро пеш мегирад, ки сатҳ ва маблағи хавфро кам кунанд.

Агар дар натиҷаи таҳлили оморӣ муайян гардад, ки дар ин ё он амал хавф зиёд шудааст, дар оянда бонки тиҷоратӣ ин гуна амалро нагузаронад.

Арзбӣи мутахассисон бо истифодаи дурусти усули оморӣ, ба малакаи дониши онҳо вобастагӣ додрад ва имкон медиҳад, ки натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шаванд. Илова бар ин, дар натиҷаи арзбӣи мутахассисон (арзбӣи экспертӣ) на танҳо хавф

амалиёти бо усули оморӣ интиҳоб гардида, балки хавфе, ки аз амалиёти ба тозагӣ гузаронидашуда дарёфт қарда мешавад.

Давраи асосии таҳлили амалиёти бонкӣ ин муайян намудани баргаштани қарзҳо дар вақти муқарраршуда ва дарёфти қарзҳои мушкиситон ба шумор меравад.

Ҳолати дарёфти қарзҳои мушкиситон, бонк бояд муносибати худро бо ин тариқ муштарӣ қатъ намояд. Чанд роҳи қатъ намудани муносибати бонки тиҷоратӣ бо муштарӣ вучуд дорад: бонки тиҷоратӣ метавонад гаравро фурухта қарз ва фоизи оро баргардонад; тамлиди (дароз) мӯҳлати баргardonидани қарз (агар муштарии қарздор қораҳои заруриро ҷиҳати бех намудани қатъи молиявиаш тартиб дода, сарчашмаи баргardonидани қарзо нишон диҳад) ва ғайра. Аммо барои давом додани муносибат, бонки тиҷоратӣ дар қорай ҳолати молиявӣ ва самаранокии идора қардани муштарӣ маълумотҳои зарури қамъ намояд, яъне:

-ҳисоботҳои молиявии муштариро арзбӣ намояд;

-онд ба навъҳои маҳсулот маълумот талаб намуда бозоргирии онҳоро муайян намояд;

-онд ба хароҷоти дар пешистодаи муштарӣ маълумот талаб намуда ҷиҳати кам қардани баъзе хароҷот пешниҳод омода намуда, қабул ва истифодаи ин пешниҳодро талаб намояд;

аз рӯи амалиёти муштарии қарздор назорати доимӣ қарад ва ғайра;

Баъди омӯхтани ин маълумотҳо бонки тиҷоратӣ ба ҳулоса меояд, ки муносибати қарзашро бо ин муштарӣ давом диҳад ва ё қатъ намояд.

Дар баъзе ҳолатҳо бонки тиҷоратӣ метавонад аз муштарии қарздор талаб намояд, ки тардбирҳои заруриро пеш гирифта ба бонки тиҷоратӣ роҳҳои аз бӯҳрон раҳонӣ ёфтанро пешниҳод намояд. Ҳолати таҳлил ва арзбӣ намудани тадбирҳои қорай аз бӯҳрони иқтисодӣ баромадани муштарӣ, бонки тиҷоратӣ ба он аҳамият диҳад, ки:

-оё бизнес -план мантиқан дуруст тартиб дода шуда ва ба корманди оддӣ фаҳмо аст ё не?. Самти истифодаи он дуруст аст ё не?;

-нақшаи аз ҳолати бӯҳрони иқтисодӣ баромадан иҷрошаванда аст ё не?. Оё нақшаи амал бо назардошти захираҳои мавҷуда тартиб дода шудааст ва шахсони мутасаддӣ барои иҷрои ин нақша муайян ва мӯҳлати иҷрои он муқаррар шудааст ё не?

-нақшаи тартибдодашуда вазъияти молиявии корхонаро шарҳ дода метавонад ё не?.

Нақшаи даромад, хароҷот ва ҳаракати сармоя аз ҷониби муштарӣ омода намуда ва ба бонки тижоратӣ пешниҳод мегардад. Агар ин нақша аз нуқтаи назари истифодаи захираҳои бонки тижоратӣ бо назардошти хатар, бонки тижоратиро қонеъ нагардонад он дар ин ҳолат:

-маротибаи омода намудан ва пешниҳоди ҳисоботи молиявиро зиёд кунад, яъне дар ҳар даҳ рӯз ва охири моҳ;

-муҳосибонро (бухгалтерҳоро) иваз намояд ва барои назорати самаранок ва беҳтар шудани ҳисоботи молиявӣ маслиҳатчиёни пуртаҷрибаро ҷалб намояд;

-имкон дорад мутахассисони болаёқати ҳамин соҳаро ҷиҳати ташхис (экспертиза) истифода барад;

-муайян намояд, ки роҳбарияти корхона лаёқати ин тадбирҳоро дар амал ҷорӣ кардан доранд ё не?, Баъд аз муайян кардани лаёқатмандии роҳбарон бовар ҳосил намояд, ки роҳбарон ва мутахассисон ҷиҳати идора кардани корхона сидқан фаъолият менамоянд.

8.2 Баҳодиҳии қобилияти қарздокунии муштарӣ.

Тахти мафҳуми қобилияти қарздокунии муштарӣ қарзгиранда, имкониятҳои он ба аҷрои саривақтии уҳдадорихоӣ молиявӣ ва баргаодонидани қарзу ғойи онро фаҳмидан мумкин аст. Масалан, пардохти андозу пардохтҳои гумрукӣ ба гуруҳи уҳдадорихоӣ молиявӣ дохил мешаванд. Азбаски пардохти ин уҳдадорихо ҳатмӣ мебошад, корманди бонкро зарур аст, ки маблаги онҳоро нисбати сармояи корхона муайян намуда,

ҳангоми баҳодиҳӣ бо қобилияти қарздокунии он ба инобат барад.

Дар таҷрибаи бонкдориичаҳонӣ вобаста ба сатҳи пешрафти бонкдориро бонкдорӣ усулҳои гуногуни муайян кардани қобилияти қарздокунии қарзгиранда истифода мешаванд. Дар иншарҳон алоҳида дар фаъолияти худ асосан панҷ усули (панҷ ғуро) истифода менамоянд.

Панҷ ҳарфҳои аввали калимаҳои зерини англисӣ: character (ақслат), capacity(пардохтпазирӣ) capital (сармоя), collateral (таъминнокӣ), conditions (умумииктисодӣ).

1.Хислати қарзгиранда (character). Тахти мафҳуми «хислат» таъминчонии қарзгиранда, сатҳи масъулиятшиносӣ ва хоҳиши баргарадонидани қарз аз ҷониби он фаҳмида мешавад.

Азбаски баҳисобгирӣ омилӣ маънавӣ ҳангоми муайян намудани қобилияти қарздокунии қарзгиранда ҳеле муҳим аст, яъне аз зиннаҳои аввали таҳлили вазъи молиявии корхона, суҳбати ғуро ба ғуро бо роҳбарӣ он мебошад. Ҳангоми суҳбат корманди бонкро зарур аст, ки ғуро гуфтору рафтор ба фаъолияти пешинаи қарзгиранда таввасути ҳоса зоҳир намоад. Бағрои муайян кардани хислати қарзгиранда ва додани баҳои муносиб ба он истифодаи сарчашмаҳои берунӣ низ ба мақсад мувофиқ аст. Дар иншарҳон пешрафта сохторҳои махсус оид ба фаъолияти шаҳрвандон маълумоти заруриро ҷамъ карда ба талабғорон меғурушанд.

2. Пардохтпазирӣ (capacity). Пардохтпазирӣ қорхонаи қарзгиранда дар асоси таҳлили вазъи молиявии он дар ҷанд соли охир муайян карда мешавад. Мақсади асосии ин таҳлил пешбини кардани қобилияти қарздокунии қарзгиранда аст.

3 Сармоя (capital). Сармояи қорхона асоси фаъолияти самаранокии он мебошад, аз ин ғуро, бисёре аз нишондиҳандаҳои иқтисодӣ нисбати сармоя муайян карда мешавад. Зарур аст ки таносуби қарзҳои мавҷудаи қарзгиранда, даромади он, қарзҳои дигарон аз он нисбати сармояи муайян карда шавад. Агар қарзҳои доштаи он нисбати сармояи зиёд бошад, сатҳи қобилияти қарздокуниаш паст аст ва баракс.

4. Таъминноки ғарави қарз (collateral). Тахти мафҳуми «ғарави қарз» дороиҳои қарзгиранда (масалан, молу ашё, замин бино), замонатнома ё кафолатнома фаҳмида мешавад, ки қарзидҳанда онро ҳамчун ғарав қабул мекунад. Корманди бонкро зарур аст, ки бозоргирии ғарав, арзиши он, имкониятҳои фуруши он хангоми барнагардонидани қарз ва омилҳои ба он вобастаро муайян намояд.

5. Омилҳои умумиқисодӣ (conditions). Хангоми муайян кардани қобилияти қарздокунии арзгиранда таъсири омилҳои умумиқисодӣ, ки даромаднокии фаъолияти қарзгирандаро аз онҳо вобаст аст, ба инobat гирифта шавад. Милҳои умумиқисодӣ иборатанд аз: қурби харидорӣ пул, сатҳи таваррум ва сурати болоравии он, сатҳи фоизи бозорӣ, доштан ё надоштани имтиёзо нисбати ммолитехсолкунандагони хориҷӣ, тағйирёбии нархи мол вобаста ба фасли сол, сиёсати ҳукумат нисбати молитехсолкунандагони дохилӣ, (масалан, додан ё надодани ёрдампулӣ, субсидия ба кишоварзон) ва ғайра. Усули дигари баҳоидиҳӣ ба взъи молиявии қорхонаҳо, бонкҳо ва ташилотҳои Каврзии ғайрибонкӣ бо номи SAMEL маъмул аст.

Мутобиқ ба ин тартиби баҳоидиҳӣ ё муайян намудани қобилияти қарздокунии қарзгиранда тахлили нишондиҳандаҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

1. C- Capital Abedyasy- кифоягии сармоя
- 2 A- Asset Qyality- сифати дороиҳо (активҳо)
3. Management –идоракунӣ
- 4 E- Earnings- даромаднокӣ
- 5.L- Liquibite- Ликвиднокӣ

Бонк ва ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар баробари қаздиҳанда буданашон қарзгиранда низ ҳастанд. Имконияти дар м удатти кӯтоҳ ба пул мубадал шудани дороиҳо ликвиднокии онҳо меноманд. Корманди бонк маълумотҳои зарурии оид ба фаъолияти қарзгирандаро дар парвандаи қарзӣ (дело) чам меоварал. Ҳисобу маълумотҳо зерини парвандаи қарзӣ асоси муайян кардани нишондиҳандаҳои қарздокунии он қарзгиранда шуда метавонанд:

а) тавозун (баланс) ва ҳисобот оид ба ғойдаю зарари қарзгиранда;

б) нишондиҳандаҳои (коэффитсентҳои) вазъи молиявӣ ва тамоили пешрафти фаъолияти қарзгиранда;

в) маълумот аз бонкҳо, ширкатҳои ҳамкори қарзгиранда қимъшуда оид ба сари вақт баргардани қарзҳои он;

г) хулоса оиди фаъолияти қарзгиранда;

д) ҳолномаи сохибону роҳбарони қорхонаҳои қарзгиранда,

фаъолияти роҳбарии онҳо то имрӯз;

е) сатҳи боварӣ (рейтинг) ба қарзгиранда, ки нишондиҳандаи қобилияти қарздокунии он мебошад.

Илова ба нишондиҳандаҳои SEMEL корманди бонк нишондиҳандаҳои дигари молиявиро низ муайян менамояд. Ба ин гуруҳ нишондиҳандаҳои зерин дохил мешаванд:

1. Коэффитсенти ликвиднокӣ ин қобилияти бар гардонидани қарзҳои кӯтоҳмудати қарзгирандаро нишон медиҳад. Онҳо ба ду намуд ҷудо мешаванд:

а) коэффитсенти ликвиднокии қорӣ яъне дороиҳои қорӣ нисбати пассивҳои қорӣ.

б) коэффитсенти ликвиднокии баландсуръат ё фаврӣ (пули нақд)+(бақияи кассаю суратхисоб)+ коғазҳои қаматноки ликвидӣ+ дебиторҳо (пассивҳои қорӣ).

Дороиҳои қории (активҳои) ӯ пулҳои дар кассаю суратхисоббуда+ қарзи дебиторӣ+ дороиҳои дигар.

Пассивҳои қории ӯ қарзҳои кӯтоҳмудат+ ҳисобҳои пардохнашуда+ қисми баргардонидашавандаи қарзҳои дарозмуддат ва ғойзи онҳо+пассивҳои дигари қорӣ.

Ин коэффитсентҳо нишон медиҳанд, ки қарзгиранда то кадом андоза дороиҳои худро самаранок ё фаъолона истифода мебарад. Ба ин гуруҳ коэффитсентҳои зерин дохил мешаванд:

- коэффитсенти ғиргардиши дороиҳо: ннисбати даромад аз фуруш бар дороиҳо:

-коэффитсенти ғардиши воситаҳои асосӣ: нисбати даромад аз фуруш бар арзиши воситаҳои асосӣ:

- коэффитсенти дебиторҳо дар фуруши харрӯзай ӯ: нисбати

дебиторҳо бар маблағи фуруши якрӯза.

Коэфитсенҳои зерин қобилияти иҷрои ўҳдадорихои кўтохмуддату дарозмуддати қарзграндаро нишон медиҳад:

- коэфитсенти қарздрӣ ӯ: ўҳдадорихо нисбати дороихо;
- коэфитсенти қарздорӣ нисбати воситаҳои гардони моддии ў ўҳдадорихои пулӣ нисбати воситаҳои гардони моддӣ:

Коэфитсенти қарздори нисбати сармоя: ўҳдадорихои пулӣ нисбати сармояи гарзгиранда.

Воситаҳои гардони моддии ӯ сармоя-даромадҳои берунинақшавӣ. Даромадҳои берунинақшавӣ, даромадҳое, ки аз ғаёлияти корхона вобаста нестанд. Масалан, гирифтани даромади иловагӣ аз боло рафтани нархи мол.

Коэфитсенти фойданокӣ:

-даромади умумии ӯ нисбати фойдаи умумӣ бар даромад аз фуруш;?

-дапромаднокии софи ӯ: фойдаи соф нисбати даромад аз фуруш:

-меёрҳои фойдаи ӯ: фойдаи соф нисбати сармоя;

-даромади двидендии ӯ: двиденд бар як саҳмия нисбати нархи бозории як саҳмия.

Коэфитсенти хизматрасонии қарзҳо нишон медиҳад, ки ба ҳар сомонии фоидаи қарз чи қадар фойдаи рост меояд.

Мақсади асосии таҳлил муайян кардани талаботи қарзгиранда ба воситаҳои пулӣ иловагӣ, додани қарз мухлати баргardonидани он мебошад.

Вобаста ба баҳоҳои додашуда қарзгирандагон ба гуруҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

Гуруҳи якум – қарзгирандагони вазъии молиявиашон устувор: яъне қарзҳои пешгирифташонро сари вақт баргardonидаанд, гардиши пулӣ ва таъминнокии қарзашон аввалиндараҷа мебошад. Ба ҷунин қарзгирандагон қарзҳои имтиёзнок додан мумкин аст.

Гуруҳи дуюм – қарзгирандагони вазъии молиявиашон нисбатан устувор: яъне қарзҳоро сари вақт баргardonидаанд, гардиши пулу таъминнокии қарз ба талабот ҷавоғӯ мебошад,

Бонк вобаста ба вазъии қарзиаш метавонад ба онҳо қарзи имтиёзнок ё беимтиёз қарз диҳад.

Гуруҳи сеюм – қарзгирандагони вазъии молиявиашон қаноатбахш: яъне қарзҳои пешгирифташонро бо камее таъхиркорӣ баргardonидаанд, гардиши пулӣ қаноатбахшдоранд. Ба ҷунин қарзгирандагон қарзҳои беимтиёз ва доимоназоратшаванда додан мумкин аст.

Гуруҳи чорум – қарзгирандагони вазъии молиявиашон шубҳанок: яъне қарзҳои пешгирифташон сари вақт баргardonида нашудаанд, гардиши пулӣ қарз шубҳаваранд. Аз ҷунин қарзгирандагон гарави иловагӣ талаб намуда, истифодаи қарзро тахти назорати доимӣ гирифта зарур аст.

Гуруҳи панҷум – қарзгирандагони вазъии молиявиашон бад: яъне баргardonидани қарзҳои пешин, нобоварӣ ба низоми идоракунии корхона, гардиши воситаҳои пулӣ қарз гайриқаноатбахш дорад. Ба ҷунин қарзгирандагон танҳо дар асоси қафолатномаи бонку ширкатҳои бозгитимод қарз додан мумкин аст.

Ба гуруҳҳо ҷудо кардани қарзгирандагон ба бонк имкон медиҳад, ки нисбати онҳо шартҳои дахлдори қарзӣ, сатҳи фоидаи муносиб ва гарави бозгитимоди қарзро истифода кунад. Таъминнокии қарз ё ба таври дигар яке аз шартҳои асосии додани қарз асоси баргardonидани он мебошад.

8.3 Арзёбӣ намудани қобилияти қарздокунии корхонаи хурд

Қарздокунии корхонаҳои хурдро низ монанди корхонаҳои бузург дар асоси зарифҳои молиявӣ арзёбӣ кардан мумкин аст. Аммо истифодаи зарифҳои молиявӣ дар ҷараёни муайян намудани қарздокунии корхонаи хурд, бонк ба мушкилох дучор омадана мумкин аст, зеро ҳолати муҳосиба ва ҳисоботҳои молиявӣ корхонаи хурд шароити заруриро муҳаё наменамояд. Дар аксарияти корхонаҳои хурд муҳосибони касбӣ қору ғаёлият наменамоянд. Илова бар ин хароҷоти ин корхонаҳо ҷиҳати гузаронидани аудит барои бонк дастрас нестанд. Бинобар ҳамин, ҳисоботи аз ҷониби аудиторҳо тасдиқшуда вучуд надоранд. Аз ин

рӯ, арзёби намудани қарзадокунии қорхонаи хурд на аз рӯи ҳисоботи молиявӣ, балки дар асоси донишони қорманди бонк оид ба фаъолияти қорхона ва самти соҳибқории он асос меёбад. Барои бехтар арзёбӣ намудани фаъолияти қорхонаи хурд, қорманди бонк бояд бо он алокаи зич дошта, маълумотҳои зарурӣ ҷамъоварӣ намояд.

Қорманди бонк, ҳолати гуфтугӯ бо роҳбари қорхонаи хурд мақсади дарҳости қарз, сарчашма ва мӯҳлати баргардонидани қарро муайян менамояд. Муштарӣ бояд тасдиқ кунад, ки захираҳои молие, ки аз рӯи онҳо қарз мегирад дар вақтҳои кӯтоҳ кам шуда ба арзиши аслии маҳсулоти тайёр гузаронида мешавад. Фаъолияти қорхонаро қорманди бонки тижоратӣ дар ҷои воқеӣ он рафта дидаи зарур аст. Зеро ба ҷои мавқеи (маҳали) қорхона рафтаи шароит медиҳад, ки аз ҳолати молиявии он хабардор шуда дар мӯҳлати муқарраршуда бозпардохти қарро муайян намояд. Қарз дар асоси гавари моликияти қорхонаи хурд дода мешавад.

Ҳолатҳое шуданаш мумкин аст, ки қормандони қорхонаи хурд азъои як оила ва ё ҳешутаборанд. Дар ин ҳолатҳо арзёби намудани ҳолати қарзадокунии қорхона дар асоси ҳисоботи молиявии шахсан роҳбари қорхона сурат мегирад. Шакли ҳисоботи шахсии роҳбари қорхонаи хурд дорои маълумот оид ба активҳо ва пасивҳо мебошад.

Активҳо иборатанд аз: пулҳои нақд, коғазҳои қиматнок (аксия), қарзҳои дебитории ҳешовандон ва шахсони дигар. Ба пасиви ҳисобот инҳо дохил мешаванд: қарзи бонкҳо ва ҳешовандон, шахсони дигар, андозҳои пардохтнашуда, арзиши моликияти багарммонда ва дигар ўҳдадорихо. Ҷиҳати таҳлили амиқ феҳристи баъзе намудҳои активҳо ва пасивҳо пешниҳод карда мешавад.

Ҳамин тариқ, аз ҷониби бонк арзёби намудани ҳолати қарзадокунии қорхонаи хурд ҷузъҳои зеринанд:

1. Арзёбии ҳатари фаъолияти қорхона.
2. Назорати қорхона.
3. Мусоҳбаи шахсии қорманди бонк бо роҳбари

қорхона.

4. Баҳо додан ба вазъияти молиявии қорхона.

8.4 Арзёби намудани қобилияти қарзадокунии шахсони воқеӣ

Арзёби намудани ҳолати қарзадокунии шахсони воқеӣ бо омӯхтани сабаби гирифтани қарз ва даромади шахсии он, арзёбии умумии ҳолати молиявӣ ва моликияти он, таърихи фаъолияти он сурат мегирад.

Тибқи амали бонкҳои мамолики мутараққӣ, қарз ба шахсони воқеӣ аз рӯи барномаи муайян дода мешавад. Барнома дорои қисмҳои зерин аст:

-ахбор оид ба қарзҳо;

-муштарӣ ва ҳолати молиявии он.

Дар қисми аввал қорманди бонки тижоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ, ки додани қарро муайян менамояд, маълумот дар бораи шахсияти муштарии қарзгиранда, шакл ва маблағи қарз, мӯҳлатҳои баргардонидани қарзҳои гирифташ, фоизи қарз, таърихи баргардонидани қарз, яъне рӯз ва моҳе, ки муштарӣ баргардонидани қарро ба ўҳда мегирад, маблағи қарзе, ки ҳар моҳ бармегардонад, маълумот омода менамояд.

Дар қисми дуюми барнома маълумот оид ба ихтисоси муштарӣ, музду маоши софи солона, хароҷоти он дар давоми сол, стажи қорӣи он дохил карда мешавад.

Қисми сеюми барнома, маълумот оид ба бақияи пулии ҳисоби ҷорӣ ва ё пасандоз, таносуби даромад ва хароҷоти онро дар бар мегирад.

Баъд аз омӯхтани ин маълумотҳо қорманди бонки тижоратӣ ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ, додан ва ё надодани қарро муайян менамояд.

Дар шароити кунунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарз ба шахсони воқеӣ аз ҷониби ҳамаи бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ дода мешавад, ба гавари қарз молу мулк ва ё ҷизи дигари қиматнок гирифта мешавад. Ҳолати додани қарз бонк бо муштарӣ шартномаи қарзӣ мебандад, ки дар он шартҳои додан ва баргардонидани, маблағи қарз, фоизи он ва

мӯҳлати баргардонидани қарз муайян карда мешавад. Дар шартнома суроғаи муштарӣ ва бонк низ нишон дода мешавад. Ҳамчунин ӯҳдадориро ва ҷавобгариро ҳарду тараф низ дар шартнома дарҷ мегарданд. Ҳамзамон, моли мулкӣ ба ғарав монда мешавад, шартномаи ғарав тарғиб дода ба имзо расонида шуда бо мӯҳр тасдиқ мегардад. Дар вақти ба ғарав мондани моли қиматнок бонк бояд итминон ҳосил намояд, ки чиз ба ғаравмонда моли худӣ қарзгиранда аст. Бонк ё ташкилоти молиявӣ ғайрибонкӣ метавонад баргардонидани қарзро қисм қисм қабул намояд, вале чизи ба ғаравмондари қисм-қисм ба қарзгиранда барнамегардонад.

Дар ҳолати аз ҷониби қарзгиранда барнагардонидани қарз, бонк ё ташкилоти молиявӣ ғайрибонкӣ ҳуқуқ дорад ғаравро бифурӯшад ва аз маблағҳои бадастомада қарз ва фоизи онро барқарор кунад.

НОВИ 9. ТАҲЛИЛИ ХАВФ ДАР БОЗОРИ МОЛИЯВӢ

- 9.1 Проблемаҳои маблағгузори фаъолияти бонкӣ
- 9.2 Идора кардани хавфи активҳо ва ӯҳдадорихои бонк
- 9.3 Хавфи сармоягузориҳо
- 9.4 Таҳлил ва идора кардани амалиёт бо асъори хориҷӣ

9.1 Проблемаҳои маблағгузори фаъолияти бонкӣ

Бонкҳо фаъолияти худро аз якҷанд сарчашмаҳои маблағгузори мекунанд:

1. Сармоя (сахмияҳо, маблағҳои ҷалбшудаи дарозмуддат).
2. Депозит ва амонатҳо (суратҳисоб ва ҳисобҳои ҷорӣ ва иттиҳодияҳо; ташкилотҳо ва фирмахо; ҳисобҳои ҷорӣ ва амонатҳои шахсонӣ воқеӣ).
3. Маблағҳои бозори сармоя (қарзи бозори байнибонкӣ, амонатҳои нисбатан бузургӣ мӯҳлатнок).
3. Қарзи Бонки миллии Тоҷикистон.

Фаъолияти бонкҳо ба таъсири омилҳои беруна вобастагии зиёд доранд ва ин вобастагӣ дар гирифтани қарз аз бозори қарзӣ, ҷалби амонату депозитҳо ва додани онҳо ба қарз, инчунин харидани коғазҳои қиматнок баён мегардад. Зарурати бонки тричоратиро ба маблағгузорӣ аз ҷанд ҷанба дидан мумкин аст. Аз он ҷумла:

1. Таркиби сармоя. Бонкҳое, ки сармояи кофӣ надоранд, бояд аз бозори қарзии байнибонкӣ ва гирифтани қарз аз Бонки миллии Тоҷикистон худдорӣ намоянд. Барои онҳо хубтар аст ба ҷалби пасандозу амонатҳо зиёдтар машғул шаванд.

2. Хавфҳои бонкҳо. Бонкҳо ба таъсири омилҳои беруна вобастагии зиёд доранд ва ин вобастагӣ дар гирифтани қарз аз бозори қарзӣ, ҷалби амонату депозитҳо ва додани онҳо ба қарз, инчунин харидани коғазҳои қиматнок баён мегардад. Зарурати бонки тричоратиро ба маблағгузорӣ аз ҷанд ҷанба дидан мумкин аст. Аз он ҷумла:

3. Чобачогузори сандуки қарзӣ. Қарзхое, ки ба корхонаю ташилотҳои соҳаҳои ҷудогона дода шудааст, нисбат ба қарзҳои ба корхонаю ташилотҳои як соҳа додашуда хавфи камтар доранд.

Беҳтар аст, ки аз рӯи усули «Нигаҳ доштани сад дона тухм дар сад сабат беҳатартар аст, нисбат ба он, ки сад тухмуро дар як сабат нигаҳ дорӣ» амал намояд. Ҳолати хуб чобачо қардани сандуки қарзӣ, эҳтимолияти баргаштани онҳо зиёдтар буда ҳатари қарзӣ кам мешавад.

4. Қарзҳои Бонки миллии Тоҷикистон. Дар баъзе ҳолатҳо зарурат ба қарзҳои мавсимӣ пайдо мегардад. Масалан, соҳаи кишоварзӣ, ки ҳароҷоти ин соҳа дар давраи кишту қор, қорхонаҳои қорқарди маҳсулоти ҳоҷагии қилоқ, дар давраи чамбоварии ҳосил ва ғайра. Дар ин давраҳо, бонкхое, ки ба соҳаи ҳоҷагии кишлоқ хизмат мерасонанд, ба захираҳои қарзӣ зарурат пайдо мекунанд. Ин захираҳои қарзиро аз бозори байнибонкии қарз ё аз Бонки миллии Тоҷикистон дастрас карда метавонанд. Дар ин вазъият, бонки тижоратӣ бояд ба қарор биёяд, ки ба қадом андоза аз ин бозори қарз истифода барад.

9.2 Идора қардани хавфи активҳо ва уҳдадорихои бонк

Масъалаҳои асосӣ дар идора қардани амалиёти активӣ ва уҳдадорихои (пассивҳои) бонк, ки дар фаъолияти бонкии мамлакатҳои Ғарб зиёд истифода мегарданд, пеш аз ҳама, ба қардани сатҳи хавфи бонкӣ аз амалиёти онро дар бар мегиранд.

Пеш аз ҳама, фаъолияти бонк бояд барои зиёд намулдани фоидаи саҳмдорон равона гардад. Афзоиши фоида аз самаранок истифода қардани активҳои бонк вобастагии зиёд дорад. Бинобар ин, сиёсати бонк бояд ба масоили зерин равона карда шавад:

1. Устувор нигаҳ доштан ё зиёд намулдани даромади соф ба шакли фоиз.
2. Ба даст даровардани даромади ғайрифоииз.
3. Назорат аз рӯи хароҷот, ба ғайр аз фоиз.
4. Нигаҳ доштани хусусияти қарз.
5. Таъмини пардохтпазирӣ ва ғайра.

Дар марҳилаи аввал хавфи бонкӣ аз фоизхое, ки дар натиҷаи додани қарз ба даст меоянд, таҳлил карда мешавад, зеро даромади бонк асосан аз гирифтани онҳо дар давраи муқарраршуда вобастагии зиёд дорад. Барои он ки фоизҳо пурра ба дар вақти муқарраршуда ба бонк дохил шаванд, қормандони шӯъбаи қарз аз рӯи қарзҳои додашуда назоратро пурзӯр намуна, фаъолияти муштари қарздорро доимо таҳлил менамоянд. Дар натиҷаи таҳлили тавозуни (баланси) муштари, қорманди шӯъбаи қарз вазъи молиявии муштариро муайян намуна, ҷиҳати онгонидани фоизи қарз чораҳои зарурӣ меандешад.

Дар мамлакатхое, ки бозори байнибонкӣ хуб амал менамояд ва ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар қатори бонкҳои фаъолият мекунанд, тағйирёбии фоиз дар бозор ба қашм мерасад. Бинобар ин, бонкҳо доимо сатҳи хавфро таҳлил намуна, барои қардани хавфи фоиз чораҳои зарурӣ меандешанд. Дар асоси таҷрибаи қорӣ бонкҳо дар вақти додани қарз дар шартномаҳои тағйирёбандаро нишон медиҳанд ва дар ҳолати тағйир ёфтани фоизи бозор бонк зарар намебинад. Дар давраи ҳозира бонкҳои амалкунандаи кишварамон ин тарзи фоизро истифода намекунанд ва фоизи доимии тағйирнаёбандаро истифода мекунанд.

Дар қараёни идора қардани активҳо, нигаҳ доштани хусусияти қарзҳои додашуда қори аз ҳама муҳимтар аст. Қормандони шӯъбаи қарз аз болои дар давраи муқарраршуда баргаштани қарзҳо назорати доимӣ мекунанд, зеро дар муҳлати муайяншуда барнагаштани қарзҳо боиси бад шудани пардохтпазирии бонк мегардад. Занги аввали ба таъхир афтодани муҳлати баргardonидани қарзҳо дар давраи муайяншуда аз тарафи муштари қарздор дер супоридани тавозун (баланс) ва дигар маълумотҳо аст. Агар ин воқеа рӯй диҳад, қорманди шӯъбаи қарздиҳӣ бояд ба маҳалли воқеаи ҷойгирии муштари рафта, ҳолати фаъолияти онро санҷад ва ҳақиқати ҳолро муайян намуна ва ғайра.

Яке аз вазифаҳои асосии роҳбарияти бонк дар қараёни идора қардани амалиёти активӣ доштани захираҳои пулиест, ки

пардохтпазирии бонкро таъмин менамояд. Бинобар ин, роҳбарияти бонк нишондодҳои молиявии бонкро доимо таҳлил мекунад. Агар дар ҷараёни таҳлил заиф шудани фаъолияти молиявӣ мушоҳида гардад, барои бехбудии он чораҳои зарурӣ андешида мешавад. Яке аз ин чораҳо наشر ва фуруши коғазҳои қиматнок ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, боз дигар амалеро ба сомон расонидан лозим аст, ки пардохтпазирро таъмин намояд, аз ҷумла зиёд намудани сармояи оинномавӣ, ҷалби амонат ва пасандозҳо ва ғайра.

Дар бонкҳои тиҷоратӣ беҳтар идора кардани амалиётҳои пасивӣ барои кам кардани хавфи бонкӣ ва даромаднокӣ нақши муҳим дорад. Муҳим аст, ки ҳар корманди бонк мавқеи тағйирёбии фоизро аз амалиёти пасивӣ хуб дарк карда, чораҳои зарурӣ андешад ва ба камшавии амонат ва пасандозҳо роҳ надидҳад.

Ҳалли дурусти идора кардани амалиёти пасивӣ ба даромаднокии бонк таъсир мерасонад ва ин ба воситаи ҷанди усули кор ба даст меояд, яъне дар натиҷаи кам кардани хароҷоти пардохти фоизи захираҳои харидашуда, хароҷоти воситаҳои асосӣ, музди меҳнат ва ғайра.

Бонк бояд барои ҷалб намудани амонат ва пасандозҳои арзон роҳҳои дурустро ҷустуҷӯ намояд. Ҳалли ин масъалаҳо гуногунанд. Роҳбарияти бонк бояд роҳеро интихоб намояд, ки барои бонк муфид аст.

Идора кардани активҳо ва ӯҳдадорихо талаб менамояд, ки фоизи қарзҳо ва тағйирёбии он, пешгуи кардани сатҳи фоиз, дуруст ба роҳ мондани ҳисоб ва ҳисобот ва ғайра ба таври бояду шояд омӯхта шуда хуб ба роҳ монда шавад.

Яке аз омилҳои асосии идора кардани активҳо ва ӯҳдадорихо бо мутахассисони варзида таъмин будани ташқилоти қарзӣ ба шумор меравад.

Барои таъмини фаъолияти устувор бонкҳо бояд захираҳои меҳнатии фаъол дошта бошанд. Ҷиҳати баланд бардоштани малакаи кории кормандон тадбирҳои заруриро андешад, яъне курсҳои тақмили ихтисос ташқил намоянд ва агар зарур бошад

таъмин кормандонашонро барои баланд бурдани малакаи бонкии онҳо ба бонкҳои пешрафтаи хориҷӣ ғиристанд.

Тазақкур бояд намуд, ки самаранок идора кардани сохтори бонкҳо яке аз омилҳои кам кардани хароҷоти онҳо ва таъмини пардохтпазирӣ ба шумор меравад. Агар кормандони бонкҳо аз меъёр зиёд бошанд, бойси афзоиши хароҷоти онҳо мегардад. Бинобар ин, бонкҳо ҳамон микдор корманд дошта бошанд, ки фаъолияти мӯътадили онҳо таъмин карда шаванд.

9.3 Хавфи сармоягузорҳо

Хавфи сармоягузорӣ ин аз имконияти паस्तшавии нархи бозори коғазҳои қиматнок, ки зери таъсири ивазшавии он дар бозори фондӣ ба амал меояд, иборат аст. Паस्तшавии хавфи коғазҳои қиматнок ба зарари фоида аст. Ба мақсади кам кардани хавф бояд ба таври доимӣ сандуки сармоягузорӣ таҳти назорат қарор гирад.

Сандуки сармоягузори бонк – ин маҷмӯи коғазҳои қиматнокест, ки ба мақсади ба даст даровардани фоида ва ниғаҳ доштани бозорёбии он равона шудааст. Идора кардани он ба бонк имконият медиҳад, ки тавозуни фоданокӣ ва бозорёбиро нигоҳ дорад. Омилҳои асосии муайян кардани андозаи сандуки сармоягузори бонкро микдор ва сифати менечмент муайян мекунад. Сохтори сандуки сармоягузорӣ аз намудҳои коғазҳои қиматнокӣ дар бозори фондии мамлакат гардиш мекардагӣ, вобастагӣ дорад. Ба онҳо коғазҳои қиматнокӣ аз тарафи давлат, мақомотҳои маҳаллӣ ва муассисаҳои калон баровардашуда дохил мешаванд. Амалиётҳои сармоягузори бонк аз хавфҳои бозаргонӣ ҳолӣ нестанд, ки ин ба ҳолатҳои зерин оварда мерасонад:

- ба талафоти пурра ё қисмани воситаҳои маблағгузориҳо;
- дар шароити зиёд шудани таварруми пул ба беқадр шудани маблағҳое, ки барои коғазҳои қиматнок хароҷот шудаанд;
- ба пурра ё қисман нагирiftани фоидаи дар назар дошташуда аз ҳисоби сармоягузорӣ;
- ба дар сари вақт нагирiftани даромад;

- ба баамалоии мушкилихо нисбати аз сари нав бакайдгирини хукуки моликят ба когазҳои қиматноки харидшуда.

Барои пушонидани хавф аз ҳисоби беқадришавии когазҳои қиматнок бонкҳои тиҷоратӣ бояд захира ташкил кунанд.

9.4. Таҳлил ва идора кардани амалиёт бо асъори хориҷӣ

Амалиёт бо асъори хориҷӣ бо хавфҳои зерин алоқаманд аст:

1. Хавфи ҳисоббарбаркунӣ

2. Хавфи асъорӣ

Мохияти хавфи ҳисоббарбаркунӣ дар он аст, ки тарафи фурушанда ва харидор байни худ созишнома ва ё шартнома мewanad ва харду тараф ӯҳдадор мешаванд, ки шартҳои созишнома ва ё шартномаро дар вақтҳои иҷро менамоянд, (масалан, вақти хариду фуруши асъори хориҷӣ). Ҳолати сурат гирифтани амалиёти байнибонкӣ, бонки «А» ба бонки «Б» маблағи дар шартнома дарҷшударо бо асъори нишондодашуда мепардозад, бонки «Б» ин маблағро бо асъори дигар барқарор менамояд. Агар бонки «А» якумин шуда ин маблағро пардохт кунанд бонки «Б» аз сабаби муфлис шуданаш маблағи мулиро дар вақти муқарраршуда ба бонки «А» баргardonida натавонад, бонки «А» ба ҳолати ногувор мемонад.

Хавфи асъорӣ. Курби асъори хориҷӣ зуд-зуд тағйир меёбад. Ҳар бонке, ки аз бозори асъорӣ дохилӣ харидаш аз фуруши он зиёд мешавад, дар ҳолати паст шудани курби асъори хориҷӣ дар давраи оянда ин бонк зарар мебинад. Ҳолати кам харидану зиёд фурухтани асъори хориҷӣ, агар курби асъори хориҷӣ нисбат ба курби пули милӣ боло равад, ин бонк даромад ва фоида ба даст меорад.

Тазаккур бояд намуд, ки дар ҷаҳон бозори хариду фуруши асъор байни мамлакатҳо дар шаҳрҳои: Нью-Йорк, Лондон, Токио, Сюрих, ва Сингапур вақеанд. Давомнокии рӯзи корӣ дар ин бозорҳо 24 соат аст. Қисми зиёди амалиёти хариду фуруши асъор бо доллари амрикоӣ сурат мегирад. Агар иштироккунандаи ин бозор ёни ҷопонӣ дошта бошаду ЕВРО харад, вай бояд аввал ёни ҷопониرو ба доллар иваз намуда,

андан ЕВРО-ро бихарад. Дар ин бозорҳо 40 фоизи амалиёти хариду фуруши асъор мустақиман сурат мегирад, Дар ҳамаи дигар ҳолатҳо доллари Йёлотҳои Муттаҳиди Амрико истифода мегардад.

БОБИ 10 МАҲҲУМИ АМАЛИЁТИ ЛИЗИНГӢ ВА ХАВҲОИ

ЛИЗИНГӢ

10.1. Мафҳум ва аҳамияти иқтисодии лизинг

10.2. Фаъолияти лизингӣ ва дурнамои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

10.3. Хавфҳо дар фаъолияти лизингӣ

10.1. Мафҳум ва аҳамияти иқтисодии лизинг

Мутобиқи Ассотсиатсияи аврупои лизинг: «Лизинг ин шартномаи иҷоравии молҳои саноатӣ, тҷхизот, молу мулкӣ ғайр манкул барои истифодаи минбаъда аз тарафи иҷорагиранда бо мақсади истеҳсолот аст, аммо ҳукуки млоикиятро танҳо соҳиб он, яъне иҷорагиранда ниғаҳ медорад.

Калимаи «лизинг» аз ибори англисӣ «lease» гирифта шуда, маънояш «иҷора» мебошад. Вале муҳолифат дар ифодаи мафҳум ва взиғаи лизинг мавҷуд аст. Лизинг гуфта, бисёриҳо иҷораро дар назар доранд, лекин хусусияти фарқкунандаи ин ду мафҳумро ҷудо кардан мумкин аст:

- муносибати лизингӣ дар байни лизингдиханда ва лизинггиранда шахси иловагӣ- фурушандаи амволи лизингро ташкил медиҳад, ки дар вақти додани иҷора ширкат намевазарзад;
- барои амалинамоии хариду фуруши лизингӣ тарафҳо на камтар аз ду шартнома мебанданд: шартномаи хариду фуруш ва шартномаи лизинг;
- дар вақти ташкил аардани лизинг нақши асосӣ ба лизинггиранда равона мегардад, ки ба муносибати иҷоравӣ хос нест. Ҳукуки баргариин интихоби амвол ва фурушандаи он ба истифодабаранда таалук дорад. Лизингдиханда бояд фурушандаи амволро оғаҳ намоад, ки амволи вай махсус барои додан ба иҷорай молиявӣ (лизинг) истифода мегардад.

- додани амволро ба лизинг чун қоида, на истеҳсолкунанда ё молики авали, балки ширкати молиявӣ ё ширкати махсуси лизингӣ ба роҳ мемонад;

- фарқиат дар муносибати иҷоравӣ ва лизинг дар он аст, ки нақшеки бо гуноҳ ё хоҳиши лизинггиранда пеш аз муҳлат шартномаи лизингӣ вайрон мегардад ва чун қоида охирон бояд нақшаги умумии дар шартнома нишондодашударо рӯйпуш намоад;

- бо баробари ба охир расидани муҳлати иҷора иҷорагир бояд амволро баргардонад ё амволро бо арзиши тавозунӣ баргирдорӣ намоад ва ғайра.

Дар мувофиқа бо Қоқуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷорай молиявӣ (лизингӣ) дар зери мафҳуми лизинг (иҷорай молиявӣ) маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқие фаҳмида мешавад, ки вобаста ба иҷрои шартномаи иҷорай молиявӣ, ба вучуд меояд.

Ақидаи асосии лизинг дар он зоҳир меёбад, ки барои гирифтани фоида, доштани воситаҳои истеҳсолот ҳамчун моликияти худӣ хосияти хатмӣ надорад, танҳо бо вучуди ҳуқуқи истифодабарии онҳо метавон фоида ба даст овард. Аз ин рӯ, лизинг барои соҳибкор имконият медиҳад, ки ёбо сармояи камтар фаъолияти худро шуруъ намоад.

Дар назария ва амалия лизинг дар мафҳумҳои зерин зоҳир меёбад:

- усули қарздиҳии фаъолияти соҳибкорӣ;
- шакли иҷорай дарозмуддат;
- шакли хариду фуруши воситаҳои истеҳсолот
- фаъолияти сармоягузорӣ.

Ҳамагуна молҳои мавриди истеъмор қарор нашошта, аз он ҷумла қорхонаҳо, ва дигар маҷмӯи амвол, ба монанди биноҳо, таҷхизот, воситаҳои нақлиёт ва дигар амволи манкул ва ғайриманкул, ки дар фозлолияти соҳибкорӣ истифода бурда мешавад ҳамчун объекти лизинг ба ҳисоб меравад.

10.2. Фаъолияти лизингӣ ва дурнамои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар соли 2008 дар Ҷуми Тоҷикистон амалиётҳои лизингиро шаш лизингдиханда гузаронидааст инҳо ҶСК «Тоҷиксодиротбанк, ширкати лизинги «нахуст лизинг», «Лизинг

файнэнс», «Компрц лизинг» «Интерлизинг» ташиклоти амонати карзии хурд «Имон», «Точикагролизинг» фаъолият намудани Онҳо дар ин сол 30 амалиёти лизинг ба маблағи 5,9 млн доллари ИМА гузаронидаанд.

Ба лизинггирандагон амволи зерин пешниҳод шудаанд: нақлиёти мусофиркаш, таъбу нашр, тиббӣ, тичоратӣ, барои саноати сабук, нақлиёти кишоварзӣ, нақлиёти боркашӣ, барои истеҳсоли маҳсулоти хурокворӣ, сохтмон ва масолеҳи сохтмон ва ғайра.

Сатҳи рушди иқтисодиёти ҳар як кишвар бевосита марбут ба афзоиши истеҳсолоти ватанани мону хизматҳо аст. Дар баробари ин, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши даромаднокӣ рушди истеҳсолоти маҳсулот бе таъмини востаҳои технологияҳои инноватсионӣ ва муосири истеҳсолӣ айриимкон аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварии агросаноатӣ буда, дар он бештари аҳол баҳши кишоварзӣ ва соҳаҳои коркарди иқтисодиёт шугл меварзанд. Бо вучуди ин, рушди истеҳсоли ватанӣ, аз ҷумла кишоварзӣ бе таъмини дуруст ва сри вақтии истеҳсолкунандагон бо таҷизотҳои муосири зарурӣ ғайри имкон аст.

Механизми асосии навозии парки саноатии техники баҳши истеҳсоли иқтисодӣ ин лизинг ба ҳисоб меравад.

Имрӯз лизинг сарчашмаи муҳими маблағгузории миёнамӯҳлати корхонаҳо дар соҳибкории хурд ва ҷӣ дар корхонаҳои истеҳсолкунанда аст.

Лизинг ҳамчун механизми навкунии иқтидорҳои мавҷуда ва бунёдкунандаи нави истеҳсолӣ, на танҳо дараҷаи қонеъ гардонидани бозори ҷоҳилиро баланд мебардорад, балки иқтидори содиротии ҷумҳуриро низ зиёд мекнад, дар як шароити манфии бақия, ба монанди савдо, тавозуни падохтии мамлакат, дар қисми озодкунии хизматрасонии иҷораи молиявӣ (лизинг) аз пардохти андаоз аз арзиши иловашуда барои Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле муҳим аст.

Ҳамин тариқ, рушди соҳаи лизинг имконияти маблағгузории баҳши воқеии иқтисодиётро васеъ гардонида ба афзоиши истеҳсолоти ватанӣ фуруши воситаҳои асосӣ мусоидат хоҳад

Дар кишварамон барои авҷ гирифтани фаъолияти лизингӣ барқарор зарурӣ андешида шуда истодаанд.

10.3. Хавфҳо дар фаъолияти лизингӣ

Тибқи қонуниятҳои амалкунанда масъулияти ниғаҳдорӣ предметҳои лизинг аз ҷамагуни зиёни моӣ, инчунин барои хавфи нобаста ба нобудшавӣ, дудӣ, вайроншавии пеш аз мӯҳлат, хавфҳои амволии аз вақти қабули предметҳои лизинг ба амаломеда ба нимаи лизинггиранда аст, агар дар шартномаи лизинг дигар он пешбинӣ нашуда бошад.

Хавфи аз тарафи фурушанда иҷро нашудани ухдадорихо аз рӯи шартномаи хариду фуруши предметҳои лизинг ва зиёни ба он нобаста бар зиммаи он ҷониби шартномаи лизинг аст, ки фурушандаро интихоб кардааст, агар дар шартномаи лизинг дигар чиз пешбинӣ нашуда бошад.

Хавфи мувофиқат накардани предметҳои лизинг ба мақсади истифодаи ин предмет аз рӯи шартномаи лизинг ва зарари ба он нобаста ба зиммаи он ҷониби шартномаи лизинг аст, ки предметҳои лизингро интихоб намулдаат, агар дар шартномаи лизинг дигар чиз пешбини нашуда бошад.

Ҳамаи хавфҳоеро, ки ширкати лизингӣ дар давоми фаъолияти худ ба он дучор мешавад ба ду гуруҳи калон ҷудо кардан мумкин аст:

1. Хавфи умумӣ-хавфҳо, ки ҳамаи корхонаҳо ба он дучор мешаванд;

2. Хавфҳои махсус-хавфҳо, ки танҳо ба фаъолияти лизингӣ алоқаманд аст.

Ба хавфҳои умӯӣ ҷунин намуди хавфҳо дохил кардан мумкин аст:

- хавфҳои сиёсӣ;

- хавфҳои макроиқтисодӣ;

- хавфҳои ҳуқуқӣ;

- хавфҳои андозӣ;

Ба хавфҳои махсус бошад, ҷунин намуди хавфҳо дохил

мешаванд:

- хавфҳои лоиҳавӣ;
- хавфҳои вобаста ба предмети лизинг;
- хавфҳои молиявӣ;
- хавфҳои напардохтани маблағи лизинг;

Хавфҳои лоиҳавӣ ба мавқеи молиявии лоиҳаи лизингӣ ва фуруши ояндаи лизинггиранда вобаста аст. Барои кам кардани ин намууди хавф лизингдиханда смаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ ва бизнес-нақшаи лизинггиранда ва инчунин селай пули онро дар шартномаи ояндаи фуруши маҳсулот, нархгузорию оянда ва ғайраҳоро бояд таҳлил намуд.

Хавфи бознагардонидани амволи лизингӣ дар ҳамаи амалиётҳои лизингӣ мавҷуд кст. Новобаста ба он, ки амволи лизингӣ моликияти лизингдиханда маҳсуб мешавад, тибқи қонунҳои амалқунана ба мусодираи қазӣ воҷиб нест. Ин намууди хатар бо роҳҳои таҳлили босифату бовичдонаи лизинггиранда, коркарди амиқӣ қониби ҳуқуқи амалиёти лизингӣ ва бо роҳи коркарди самаранокии нақшаи таъминот (кафолат) кам карда мешавад.

Хавфи аздастдихии предмети лизингро тариқи бастани шартномаи бимаи амволи лизингӣ метавон нест намуд.

Хавфҳои молиявӣ. Хавфи молиявиро ба чанд гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст, менади:

1. Хавфи портфелӣ (сандукӣ)- хавфи тақсимои номувофиқи сандуки шартномаҳои лизинги байни лизинггирандагон;
2. Хавфи фоизӣ-аз таносуби фоизи қарзҳои бонкии барои амалиёти лизингӣ гирифташуда ва фоизи шартномавии лизинг ба вучуд меояд;
3. Хавфи асҷорӣ- хавфи имкони тағйирёбии арзиши воқеии маблағи пардохтҳои лизингӣ аз рӯи шартномаи лизинг дар муддати муайяни вақт.
4. Кам кардани хавфи портфелиро бо роҳи тағбиқи мулоҳизаи дурнамои ташаққули портфели лоиҳаҳои лизингӣ ба роҳ мондан мумкин аст.

Хангоми ташаққули портфели мазкур чанд намууди равандро

метавон ҷудо намуд:

- раванди соҳавӣ;
- раванд аз рӯи намууди амвол
- раванди ҳудудӣ
- равандҳо аз рӯи шакли корхона ва аз рӯи ҳаҷми маблағгузорӣ.

Агар дар шартномаи лизинг қайд карда шавад, ки дар мавриди тағйирёбии меъёри фоизи бонкӣ имкони тағйир додани ҳаҷми пардохтҳои лизингӣ мавҷуд аст, дар ин ҳолат кам кардани хавфи фоизӣ имконпазир аст.

БОБИ 11. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ СИЁСАТИ ПУЛИО

ҚАРЗӢ ДАР ШАРОИТИ ИМРӢЗА

11.1. Мазмун ва моҳияти сиёсати пулино қарзӣ

11.2. Пули миллий заминаи асосии сиёсати пулино қарзӣ

11.3. Сиёсати пулино қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди идоракунии он

11.4. Фишангҳои асосии сиёсати пулино қарзӣ

11.1. Мазмун ва моҳияти сиёсати пулино қарзӣ

Яке аз шартҳои асосии самаранок ривоч ёфтани хоҷагидорӣ дар мамлакат ин дуруст муайян намудани механизми сиёсати пулино қарзӣ ва асъорӣ, танзими фаъолияти бонкҳо ва устувории муомилоти пулӣ мебошад.

Сиёсати пулино қарзӣ ва асъорӣ маҷмӯи тадбирҳои мебошанд, ки барои тағйир додани ҳаҷми пул дар муомилот, ҳаҷми қарзҳо, меъёри фоизҳо, нарх ва дигар нишондодҳои муомилоти пулӣ равона карда мешавад.

Дар замони ҳозира назариячиёни сиёсати пулино қарзӣ ва асъорӣ дар адабиёти иқтисодӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: монетаристҳо ва ғайримонетаристҳо.

Монетаристон асосан олимони амрикоӣ - Ирвинг Фишер, Алфред Маршалл, Артур Сесилем Пигу буда, мувофиқи назарияи онҳо микдори пули дар муомилотбуда нарх ва фаъол шудани болоравии иқтисодиёти мамлакатро дар муддати кӯтоҳ муайян менамояд. Монетаристон пешниҳод мекунанд, ки ҳукумат бояд ба иқтисодиёт камтар дахлат кунад, зеро алоқамандии дар боло зикршударо таҳти назорат гирифтган ғайриимкон аст. Аз рӯи назарияи сиёсати монетаристон бояд дар муомилот ҳамон қадар пул вучуд дошта бошад, ки болоравии иқтисодиёт бе таварруми пул ва кам кардани бекорӣ таъмин карда шавад.

Ғайримонетаристон, ки тарафдорони он, асосан Ҷон Мейнард Кейнс ва дигар олимони иқтисоддон дар он ақидаанд, ки ҳаҷми пулро дар муомилот кам кардан зарур нест ва бояд барои пешрафти иқтисодиёти мамлакат пул ва қарзро ба

иқтисодиёт ба қадри кофӣ пешниҳод кардан зарур аст.

Дар истифодаи фишангҳои сиёсати пулу қарз низ назари ин қарлу равия гуногунанд.

Ба ақидаи ғайримонетаристон бояд коғазҳои қиматноки давлатӣ кам фурухта нашавад; меъёри захираҳои ҳатмии бонкҳои тижоратӣ кам карда шаванд; ба муомилот пул ба қадри лозимӣ пешниҳод карда шавад; меъёри фоизҳои қарз кам карда шавад; инвестиция (маблағгузорӣ) зиёд карда шавад.

М.Фридмен ва ҷонибдорони он, яъне монетаристон ба он ақидаанд, ки пул дар иқтисодиёт нақши муҳимро иҷро мекунад, бинобар ин, бонкҳои марказӣ пулро ба муомилот мутаносибан бо афзоиши истеҳсолот пешниҳод кунанд, то ба болоравии таваррум роҳ надиханд. Мувофиқи назарияи онҳо бояд коғазҳои қиматноки давлатӣ ба фуруш-бароварда шаванд; меъёри захираи ҳатмии бонкҳои тижоратӣ баланд карда шаванд; ба муомилот пул камтар пешниҳод гардад; фоизи қарз зиёд карда шавад; маблағгузорӣ кам шавад.

11.2. Пули миллий заминаи асосии сиёсати пулино қарзӣ

Сиёсати пулино қарзӣ ва асъории хар як давлати мустақил фаъолияткунандаро бе доштани пули миллий тасаввур кардан ғайриимкон аст. Дар қадом давлате, ки он пули миллии худро надорад, он сиёсати пулино қарзии худро дошта наметавонад ӯ сиёсати пулино қарзии он аз тарафҳои дигар давлат таҳия, таъбиқ ва амалӣ карда мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси доштани таъриху тамаддуни қадимаи худ аз давраи пеш соҳиби пули миллий буд.

Таърихи пайдоиши муомилоти пулӣ дар қаламрави Тоҷикистон аз давраҳои қадим ибтидо мегирад. Тангаҳои қадимтарине, ки дар қаламрави Тоҷикистон пайдо гардидаанд, дорикҳои тиллоии ҳақоманишиянд (асрҳои VI-V то милод), ки дар бозёфти машҳури "Ҳазинаи Амударё", ки ҳанӯз соли 1878 дар ноҳияи Кубодиён кашф гардида буд, ба даст омадаанд. Сарзаминҳои Суғд ва Бохтари қадим, ки худуди Тоҷикистони имрӯза ҷузъе аз қаламрави онҳост, қисмати муҳими империяи

Хаҳоманиширо ташкил намуда, дар меҳвари савдои қадими байналхалқии Шарқу Ғарб қарор гирифта буданд.

Муомилоти пулӣ дар қаламрави Тоҷикистон минбаъд дар аҳди Искандари Мақдунӣ ва Селевкиён (асри IV - миёнаи асри III то милод) рушд кард. Зикри ин мағлаб муҳим аст, ки дар даври ҳукмронии Антиохи I (ибтидои асри III то милод) дар Бохтар сиккаҳона амал мекард, ки дар он тангаҳои қалони нуқраи (тетрадрахма) бо ному тасвири шох сикка зада мешуд. Шуқуфони бештари муомилоти пулӣ дар қаламрави Тоҷикистон ба давран мавҷудияти давлати Юнонӣ - Бохтарӣ (асрҳои III - II то милод) тааллуқ дорад. Дар аҳди Кӯшонӣён рушди муомилоти пулӣ идома ёфт ва хусусиятҳои нави маҳаллӣ пайдо кард. Тангаҳо дар он айём аз тилло, нуқра ва мис сикка зада мешуданд.

Дар қаламрави Тоҷикистони қадим бештар аз 20 ҳазинаи тангаҳои кӯшонӣ бозёфт гардидааст. Дар тангаҳои кӯшонӣ тасвирҳои, ки ба дини зардуштӣ робита доштанд, бартарӣ пайдо намуда буданд. Дар айни замон шохони кӯшонӣ сиёсати муътадили ҳамои мазҳабиро амалӣ намуда, дар тангаҳои худ тасвири худон хиндувон Шива ва ҳамчунин Буддиро ҷой дода буданд. Онҳо халқу фарҳангҳои мухталифро муттаҳид намуда буданд, ки дар шароити ҳамзистии осоишта инкишоф меёфтанд. Дар асрҳои миёна муомилоти пулӣ дар давраи нахустин давлати мутамаккази тоҷикон - Сомониён дар асрҳои IX-X то авҷи аълои тараққиёти худ расид. Дар ин замон дар бештар аз 30 шаҳри Мовароуннахру Хуросон сиккаҳонаҳо амал мекарданд. Дирҳамҳои сомонӣ на танҳо дар ҳудуди ин давлат, балки фаротар аз қаламрави он дар муомилот қарор доштанд. Рушди минбаъдаи муомилоти пулӣ дар Осиёи Миёна ба давраи Темуриён (асри XV) рост меояд. Ҳазинаҳои бузурги тангаҳои мисини Темуриён дар Душанбе, Хучанд, Ҳисор, Регар ва маҳалҳои дигар бозёфт гардидаанд. Сикказанини танга дар қаламрави Осиёи Миёна то соли 1920 идома ёфт. Барориши нахустин пулҳои қоғазӣ дар қаламрави Осиёи Миёна, ки мисли сиккаҳои нуқра "танга" ном доштанд, ба солҳои охири ҳукмронии амири охиринаи Бухоро Саид Олимхон рост меояд. Пулҳои қоғазӣ бо арзиши 20, 50 100,

100, 500, 1000, 2000, 5000, 10000 танга ба муомилот бароварда шуду буданд.

Моҳи сентябри соли 1920 дар қаламрави аморати Бухоро Ҷумҳурии Халқии Шӯроии Бухоро ташкил гардид, ки барориши қалон пулҳои қоғазии амириро танҳо бо фарқияти ҷузъӣ идома кард, аз ҷумла дар доираи болоӣ навиштаи "Ҳукуми ҳуמוюни олий соловр шуд" ба нишонаи шӯравӣ - тасвири дос ва бастаи гандум нави гардид ва ному вазифаи мансабдорон дигар карда шуд. Ҳамоми матнӣ ин пулҳо ба забони тоҷикӣ навишта шудааст. Дар қаламрави Тоҷикистони кунунӣ то соли 1925 ягон муассисаи бонкӣ мавҷуд набуд. Зарурати ифтихои муассисаи мустақили бонкӣ бо ташкили Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (соли 1924) ба миён омад.

Моҳи майи соли 1925 таъсиси воҳиди ҷумҳуриявии Душанбегӣ, баъдтар Тоҷикистони Бонки давлатии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ эълон гардид. Ташкили низоми муосири бонкӣ танҳо баъди истиқлолият ба даст овардани Тоҷикистон (9 сентябри соли 1991) ва ташкили Бонки миллии Тоҷикистон муяссар гардид. Бо вучуди он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1991 истиқлолият ба даст овард, то охири соли 1993 дар ҳудуди ҷумҳурӣ пули давраи Иттиҳоди Шӯравӣ ва баъдтар аз 1 январи соли 1994 - пули нақди Федератсияи Русия гардиш мекард. Тоҷикистон дар байни давлатҳои нави мустақил ягона кишваре боқӣ монда буд, ки дар қаламрави он то соли 1995 рубли Федератсияи Русия дар муомилот истифода мешуд. Ин вазъият як қатор мушкилоти ҷиддии иқтимоии иқтисодиро ба миён овард: қарзи давлатии ҷумҳурӣ аз сабаби нарасидани пули нақд барои пардохти музди қор, нафақа ва кумақпулиҳо бемайлони меафзуд; маблағгузориҳои иқтисодӣ амалан қатъ гардид ва ниҳоят, Бонки миллии Тоҷикистон аз имконияти гузаронидани сиёсати мустақилонаи пулиро қарзӣ ва асъорӣ маҳрум буд.

Ҳалли ин мушкилот ва масъалаҳои дигар зарурати ҷорӣ кардани пули худиро ба миён овард. Ҳамин тариқ, бо мақсади таъбиқи сиёсати самараноки иқтисодӣ, суръатбахшӣ ба

дигаргуниҳои иқтисодӣ ва бунёди низоми мустақили пули Тоҷикистон бо ташаббуси шахсӣ ва дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар хусуси қарз кардани пули миллии Тоҷикистон қарор қабул гардид.

Мубокиқ Қарори Комиссияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қарз намулдани пули миллий аз 6 майи соли 1995, № 8 (324) "Дар бораи тартиби дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муомилот баровардани пули миллий - рубли тоҷикӣ" аз 10 майи соли 1995 пули миллии Тоҷикистон бо арзишҳои 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 рубли намунаи соли 1994, барориши Бонки миллии Тоҷикистон, ба муомилот бароварда шуд. Ба муомилот баровардани пули миллий барои рушди минбаъдаи ҷумҳурӣ аҳамияти муҳими иқтисодӣ дошт ва падидаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии гардид, ки бо мусоидати Хазинаи байналмилалӣ асбӯр сурат гирифт. Ин воҳиди пулӣ дар муддати 5 соли дар муомилот қарор доштанаҷ дар ташкили заминаҳои истиклолияти иқтисодии кишвар нақши муҳим бозид ва барои оғози ғазолияти нави қомилан миллии пулӣ шароити зарурӣ муҳайё сохт. Бо фароҳам омадани суботи сиёсӣ ва иқтисодии кишвар Бонки миллии Тоҷикистон соли 1999 бо муассисаи Giesecke & Devrient (Олмон) барои тайёр кардани пули миллий, ки таърихи гузашта ва фарҳанги имрӯзаи халқи тоҷикро инъикос менамояд, шартнома баст. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2000, № 415 дар хусуси аз таърихи 30 октябри соли 2000 ба муомилот баровардани воҳиди нави пули миллии кишвар - "Сомонӣ", ки ба ифтихори бунёдгузори нахустин давлати мутамаркази тоҷикон Исмоили Сомонӣ (849-907) номгузорӣ шудааст, эълон гардид ва пулҳои қоғазӣ бо арзишҳои 1, 5, 10, 20, 50, 100 сомонӣ ва воҳиди хурди он бо арзишҳои 1, 5, 20, 50 дирам ба муомилот бароварда шуд. Дар пулҳои қоғазии нав расми арбобони бузурги муосир ва гузаштаи халқи тоҷик ва ҳамчунин тасвири ёдгориҳои меъмории таърихии Тоҷикистон, ашъи санъату ҳунари мардуми тоҷик ҷой дода шудаанд. Бо мақсади тақмили сохтори низоми пули кишвар бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №УП 645

аз 28 августи соли 2001, аз таърихи 3 сентябри соли 2001 тангаҳои франзии барориши Бонки миллии Тоҷикистон бо арзишҳои 1, 3, 5 сомонӣ ва 5, 10, 20, 25, 50 дирам ба муомилот бароварда шуданд. Ин тангаҳо дар Қорхонаи сикказании шахри Санкт-Петербурги Федератсияи Русия тайёр карда шуданд. Муқаррар гардид, ки тангаҳои филизӣ бо пулҳои қоғазии ҳамарзиш баробар гардиш доканд кард. Пули миллий, ки дар минтақаи гардиш эътибори кофӣ дорад, рамзи шоёни Тоҷикистони мустақил гашт ва ба инфрати воситаи бозғамимодии танзими иқтисодии тараққиқардаистодаи кишвари мо хизмат хоҳад кард. Имрӯз сомонӣ яке аз пулҳои устувор дар Иттиҳоди давлатҳои мустақил махсус мегардад, ки таваҷҷуҳи доираҳои молиявии давлатҳои ҳамсояро ба худ ҷалб намулдааст.

Моҳи ноябри соли 2004 аввалин тангаҳои хотиравии Тоҷикистон ба муомилот бароварда шуданд: тангаҳои арзишҳои 5 сомонӣ ба ифтихори 10-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тангаҳои арзишҳои 3 сомонӣ ба ифтихори 80-солагии пойтахти Тоҷикистон, ш. Душанбе. Ин тангаҳо дар ду шакл - аз нуқра ва маводи омехта (латун ва мелхиор) сикка зада шудаанд. Тангаҳое, ки аз маводи омехта сикказанӣ шудаанд, дар муомилоти пули ҷумҳурӣ қарор доранд.

10.3. Сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди идоракунии он

Сиёсати пулию қарзӣ (сиёсати монетарӣ) раванди танзим ва идораи пешнаҳоди пул дар иқтисодиёт, сатҳи пардохтпазирии низоми бонкӣ ва меъёрҳои кӯтоҳмуддати фоизи бозори байнибонкиро тавассути истифодаи фишангҳои сиёсати пулию қарзӣ дар бар гирифта, он пеш аз ҳама, баҳри ба даст овардани суботи нархҳо ва мусоидат ба рушди воқеии иқтисодиёт равона мегардад. Бонки миллии Тоҷикистон ҳамчун бонки марказӣ дар доираи вақолатҳое, ки қонунгузори қарзӣ пешбинӣ кардааст, мустақилан барои таҳия ва тағбиқи сиёсати пулию қарзии давлат масъул аст. Аз ҷумла, тағбиқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон", мақсади

асосии Бонки миллии Тоҷикистон дар доираи ваколатҳои худ ноил шудан ба сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ ва нигоҳ доштани он дар давраи дарозмуҳлат буда, вазифаи сиёсати пулиро қарзӣ барои расидан ба ин мақсад амалӣ мегардад.

Зикр намудан ба маврид аст, ки бонкҳои марказии (миллии) аксари мамлакатҳои пешрафта ва рӯ ба инкишофи ҷаҳон чунин мақсад, яъне нигоҳдории муътадили сатҳи нархҳо ё худ суботи нархҳо пайгирӣ карда, сиёсати худро, пеш аз ҳама, бо назардошти ноил гардидан ба он роҳандозӣ менамоянд.

Ноил гардидани мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон барои таъмини устувории низоми бонкии давлат, рушди воқеии дарозмуддати иқтисодӣ ва сатҳи некуаҳолии мардум мусоидат менамояд.

Айни замон, механизми сиёсати пулиро қарзӣ Бонки миллии Тоҷикистон ба речаи ҳадафгирӣ монетарӣ асос ёфта, ҳадафи низоӣ – муътадили сатҳи нархҳо тавассути танзими ҳаҷми пешниҳоди пул ё худ пулҳои захиравӣ, ки ба сифати ҳадафи амалиётӣ баромад менамоянд, таъмин карда мешавад.

Дар доираи ин ҳадафи амалиётӣ, Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини муътадили нишондиҳандаҳои монетарӣ ва сатҳи нархҳо ҳар сол нақшаи афзоиши нишондиҳандаи микдорӣ – сатҳи пулҳои захиравиро муқаррар менамояд. Дар баъзе ҳолатҳо, масалан, дар ҳолати таъсири тақонҳои берунӣ, сатҳи нишондиҳандаи микдорӣ мавриди тағйир қарор дода мешавад. Бонки миллии Тоҷикистон дар самти иҷрои вазифаи худ ҷиҳати расидан ба ҳадафи низоӣ – суботи нархҳо, бо роҳи истифодаи фишангҳои сиёсати пулиро қарзӣ пайваста иҷрои ҳадафи амалиётӣ ва танзими сатҳи пардохтпазирии низоми бонкиро назорат менамояд.

Бояд қайд намуд, ки қарорҳои марбут ба тағйир додани фишангҳои асосии сиёсати пулиро қарзӣ қабул ва эълоншуда тақозо менамоянд, ки амалиётҳои дахлдор тавассути истифодаи ин фишангҳо бояд ба вазъи баҳши молиявӣ нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ таъсирбахш бошанд.

Бонки миллии Тоҷикистон баҳри тақвият додани фаъолияти

қуд, аз ҷумла ноил гардидан ба мақсади асосӣ – нигоҳдории сатҳи паст ва муътадили нархҳо тасмим гирифтааст бо истифода аз таҷрибаи муваффақи ҷаҳонӣ механизмҳои муосири таҳия ва татбиқи сиёсати пулиро қарзиро (ниг. Ба Стратегияи сиёсати татбиқи сиёсати пулиро қарзӣ ва аъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020) тарҳрезӣ ва амалӣ намоянд.

Ҳамчунин, вобаста ба ин, Бонки миллии Тоҷикистон тадриҷан фароҳам овардани фазои мусоид ва заминаҳои устуворро барои марҳила ба марҳила гузаштан аз речаи ҳадафгирӣ пулҳои захиравӣ ба речаи нави татбиқи сиёсати пулиро қарзӣ – ҳадафгирӣ таваррумро ба нақша гирифтааст.

Дар ин самт, Бонки миллии Тоҷикистон баҳри вусъат додани ислоҳоти институционалӣ ҷиҳати гузариш ба речаи ҳадафгирӣ таваррум тадбирҳои зарурӣ меандешад, аз ҷумла:

- таҳкими фишангҳо ва зиёд намудани дараҷаи таъсирбахшии онҳо, пеш аз ҳама, ба меъёрҳои фоизи кӯтоҳмуддати бозори байнибонкӣ ва нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ;
 - афзун намудани имкониятҳои пешуни нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дар ин замина, қабул намудани қарорҳо дар ҷодаи сиёсати пулиро қарзӣ;
 - роҳандозии стратегияи мушаххаси иттилоотӣ доир ба таъмини шаффофияти фаъолият ва ахборотдиҳӣ;
 - тақвияти мустақилияти институционалӣ, молиявӣ ва амалиётӣ.
- Ба ин васила, тавассути амалӣ намудани сиёсати самаранокӣ пулиро қарзӣ ва аъёрий, Бонки миллии Тоҷикистон бевосита ба фаъолияти босуботи низоми молиявӣ, нигоҳдории қобилияти харидории пули миллий, афзудани эътимод ба он, афзоиши даромадҳои воқеии аҳоли ва ҳаҷми сармоягузорӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ сахмгузорӣ менамояд.

Суботи нархҳо маънои сатҳи паст ва муътадили нархҳо (таваррум) дар иқтисодиётро дорад, ки меъёри он бо намоия (индекс) нархҳои истеъмолӣ муайян карда мешавад. Таъмини суботи нархҳо ва нигоҳдории сатҳи муътадили таваррум, ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои фундаменталии макроиқтисодӣ, барои коҳиш додани номуайянии ва интизорихоӣ манфии аҳоли, зиёд

гаштани эътимод ба пули миллӣ, тақсимоги босамари захираҳо, афзоиши пасандозҳо ва сармоягузориҳои аҳоли, ки дар маҷмӯи дар рушди воқеи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва сатҳи некуаҳолии мардум инъикос мегардад, заминаи мусоид фароҳам меорад. Бинобар ин, сатҳи муътадили таваррум, ҳамчун омилҳои муҳими рушди устувори иқтисодӣ, барои таъмини суботи иқтисодиёи иҷтимоии ҷумҳурӣ аҳамияти хоса дорад.

Аммо, баръакси ин ҳол, сатҳи баланд ва ноустувори таваррум ба рушди устувори иқтисодӣ ва сатҳи даромаднокӣ аҳоли таъсири манфӣ расонида, барои паст гардидани эътимод ба пули миллӣ, тақсимоги ғайрисамаранокӣ захираҳо ва сармоягузориҳо дар иқтисодӣ, зиёд шудани номуайяни ва интизориҳои манфии агентҳои иқтисодӣ ва ниҳоят эҳтимоли пайдо шудани шиддати иҷтимоӣ замина мегузорад.

Вобаста ба омилҳои фундаменталию сохторӣ ҳиссаи асосии даромадҳои аҳолии кишвар ба хариди молу маҳсулоти истеъмолии талаботи рӯзмарра, бахусус маҳсулоти хӯрокворӣ, ки айни ҳол вазни зиёдтарини сабади истеъмолии аҳолиро ташкил медиҳад, харч мешавад. Ҳамзамон, тибқи ҳисобҳо ҳиссаи зиёди номӯи маҳсулоти сабади истеъмолиро молҳои воридотӣ ташкил медиҳанд. Вобаста ба ин, болоравии нархи маҳсулоти хӯрокворӣ ва ё маҳсулоти воридотӣ ба сатҳи таваррум фишор оварда, метавонад ба қобилияти харидории даромади пулӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли таъсири манфӣ расонад.

Самаранокӣ сиёсати пулию қарзӣ дар самти иҷрои мақсади асосӣ – таъмини суботи нархҳо, аз дараҷаи таъсири омилҳои ғайримонетарӣ, пеш аз ҳама, аз вазъ ва фишорҳои берунӣ низ вобаста аст. Тақонҳои хусусияти ғайримонетаридошта, аз қабилӣ тағйирёбии нархҳои ҷаҳонии ашёи хом, омилҳои берунии қурбӣ, нарку тарифҳои хизматрасонӣ ва мавсимӣ, ки берун аз доираи танзими сиёсати пулию қарзӣ мебошанд, метавонанд ба зиёд ё кам шудани сатҳи нархҳо таъсир расонанд.

Назария ва ҳам амалия нишон медиҳад, ки сиёсати пулию қарзӣ дар давраи дарозмуддат метавонад танҳо ба сатҳи умумии нархҳо таъсир расонад, зеро дар ин давра қобилияти бевосита

таъсир расонидани он ба рушди нишондиҳандаҳои воқеии иқтисодӣ, ба монанди ММД-и воқеӣ ва ё сатҳи бекорӣ маҳдуд аст. Яъне, сиёсати пулию қарзӣ наметавонад ба афзоиши давомнок ва фавқулодаи ҳаҷми пул, ки аз талаботи аслии иқтисодӣ зиёдтар аст, роҳ диҳад, дар акси ҳол, ин ба болоравии сатҳи нархҳо боис мегардад.

Сабаби ин дар он аст, ки дар давраи дарозмуддат рушди иқтисодӣ бештар ба омилҳои хусусияти сохторӣ фундаменталидошта, аз ҷумла ба имкониятҳои истеҳсолии дохилӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ, захираҳои меҳнатии баландсифат, сатҳи илму технология ва сифати идоракунии иқтисодӣ вобастагии зиёд дорад. Маҳз аз ҳамин лиҳоз, Бонки миллии Тоҷикистон, ки дорои ҳуқуқи истисноии эмиссияи пули нақд мебошад, нигоҳдории суботи нархҳо дар давраи дарозмуддат мақсади асосии худ қарор додааст.

11.4. Фишангҳои асосии сиёсати пулию қарзӣ

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи танзими ҳаҷми пул ва сатҳи муътадили нархҳо яке аз масъалаҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Масъалаи танзими ҳаҷми пул, сатҳи нархҳо, меъёри фоиз, мувозинати нишондиҳандаҳои бо пул вобаста тавассути фишангҳои гуногун ба танзим дароварда мешавад. Барои танзими дурусти ин масъала дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон баҳри таъмини самаранокӣ идоракунии сиёсати пулию қарзӣ, танзими ҳадафи амалиёти худ, идоракунии сатҳи пардохтазирӣ дар низоми бонкӣ ва меъёрҳои кӯтоҳмуддати бозори байнибонкӣ, фишангҳои амалиёти зерини сиёсати пулию қарзиро истифода мебарад:

- амалиёт дар бозори озод;
- воситаҳои доимамалкунандаи шабонарӯзӣ (овернайт);
- меъёри захираҳои ҳатмӣ;
- амалиёт бо асъори хориҷӣ.

Амалиёт дар бозори озод

Амалиёт дар бозори озод аз фишангҳои фаъол ва самаранокӣ сиёсати пулию қарзӣ ба ҳисоб рафта, он ҷалби

пардохтпазирӣ (маблағҳои озода пулӣ дар суратҳисобҳои ташиклоти қарзӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон) ва ё пешниҳоди пардохтпазирӣ ба низоми бонкӣ тавассути савдои бозори оғозӣ, яъне музояда дар бар мегирад. Хусусияти муҳими фишани мазкур ҳамин аст, ки он ба Бонки миллии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки дар раванди таъсиррасонӣ ба вазъи пардохтпазирӣ ва ғайримустақими сиёсати пулиро қарзӣ ба Бонки миллии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки тарқиқ барпо намудани музоядаҳои қоғазҳои қиматнок пардохтпазирӣ барзиёди низоми бонкиро ҷалб ва вазъи бозорро ба танзим дарорад. Музоядаҳои қоғазҳои қиматноки Бонки миллии Тоҷикистон мунтазам тибқи нақша дар давоми ҳафтаи қарорӣ тавассути низоми электронии савдо дар речаи вақти воқеӣ (online) баргузор мегарданд ва ташиклоти қарзӣ дархостҳои худро барои хариди қоғазҳои қиматнок пешниҳод менамоянд. Меъёри ниҳонӣ (ҳадди аксари) ғойзӣ барои дархостҳои ташиклоти қарзӣ ҷиҳати хариди қоғазҳои қиматнок дар сатҳи меъёри бозамвил муқаррар карда шудааст. Муҳлатнокии қоғазҳои қиматнок асосан 14, 28 ва 91 рӯзро ташкил дода, Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади таъмини самаранокӣ сиёсати пулиро қарзӣ онҳоро бо муҳлатҳои гуногуни гардиш низ тибқи Дастурамали №189 “Дар бораи қоғазҳои қиматноки Бонки миллии Тоҷикистон” метавонад ба фуруш барорад.

2) Музоядаҳои қарзӣ

Механизми қарзии мазкур пешниҳоди қарзҳои кӯтоҳмуҳлатро дар назар дошта, он барои дастрасӣ ба пардохтпазирӣ кӯтоҳмуддат аз Бонки миллии Тоҷикистон тариқи музоядаҳои қарзӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Музоядаҳои қарзии Бонки миллии Тоҷикистон мунтазам ҳар ҳафта тибқи нақша бо муҳлатҳои 14 ва

18 рӯз гузаронида мешаванд. Айни замон, меъёри ибтидоии (қалди ақали) ғойзӣ барои дархостҳои ташиклоти қарзӣ дар сатҳи меъёри бозамвил ҷамъи ду банди ғойзӣ муқаррар карда шудааст. Ба сифати ғарави қарз ташиклоти қарзӣ метавонанд қоғазҳои қиматноки давлатӣ, қоғазҳои қиматноки Бонки миллии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ва амонатҳои дар Бонки миллии Тоҷикистон бударо истифода баранд. Заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, тартиб ва шартҳои анҷом додани амалиёти қарзии зикргардидаро Дастурамали №220 “Дар бораи амалиёти кӯтоҳмуҳлати бозамвил” ба танзим медарорад.

Ғишангҳои доимамалкунандаи шабонарӯзӣ (овернайт)

Ғишангҳои доимамалкунандаи шабонарӯзӣ (овернайт) бо мақсади ҷалб ё пешниҳоди пардохтпазирӣ ба муҳлати як шабонарӯз, таъмини самаранокӣ сиёсати пулиро қарзӣ ва амалиётҳои он, вусъатдиҳии бозори пул, батанзимдарории меъёрҳои ғойзии кӯтоҳмуддати бозори байнибонкӣ, таъмини дастрасӣ ба пардохтпазирӣ кӯтоҳмуддат аз Бонки миллии Тоҷикистон, инчунин мусоидат ба ғайолияти самаранок ва мунтазамии низоми пардохтҳо равона гариданд.

Бонки миллии Тоҷикистон ду намуд ғишанги доимамалкунандаи шабонарӯзиро (овернайт) ба ташиклоти қарзӣ пешниҳод менамояд:

1) Қарзи шабонарӯзӣ (овернайт), ки ҳамчун воситаи қарзии доимамалкунанда имкон медиҳад ташиклоти қарзӣ дар сурати норасоии муваққатии пардохтпазирӣ ҳангоми ҳисоббарбаркунӣ пардохтҳо маблағҳои қарзиро ба муҳлати як шабонарӯз аз Бонки миллии Тоҷикистон бо пешниҳоди ғарави муносиб дастрас намоянд (дар низоми амрикоӣ ин ғишанг “Discount window” ва дар низоми аврупоӣ “Marginal lending facility” ном дорад).

2) Депозити шабонарӯзӣ (овернайт), ки воситаи доимамалкунандаи амонатӣ буда, аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади муваққатан ҷалб намудани пардохтпазирӣ барзиёди низоми бонкӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар доираи механизми фишанги мазкур ташкилоти қарор
тавассути гузаронидани амалиёти депозити шабонарӯз
метавонад маблағҳои озоди худро дар Бонки миллии Тоҷикистон
ҳамчун пасандоз ба муҳлати як шабонарӯз нигоҳ дорад.

Амалиёти қарз ва амонати шабонарӯзӣ (овернайт) дар
давоми рӯзҳои амалиёти ҳафтаи қорӣ тибқи дархости бонк
анҷом дода мешавад. Меъёрҳои Ҷоизӣ аз рӯи амалиётҳои мазкур
аз тарафи Қўмитаи сиёсати пулию қарзии Бонки миллии
Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд.

Лозим ба ёдоварист, ки дар доираи фишангҳои мазкур
ташаббус дар дасти ташкилотҳои қарзӣ аст, зеро қарор дар бораи
бо меъёри муайяншуда гирифтани қарз ё мондани амонат аз
ҷониби онҳо қабул мешавад.

Меъёри захираҳои ҳатмӣ

Бонкҳои марказӣ (миллӣ) барои танзими вазои
пардохтпазирии умумии низоми бонкӣ, инчунин фишанги дигари
сиёсати пулию қарзӣ - захираҳои ҳатмиро истифода мебаранд.

Бо мақсади иҷрои талаботи захираҳои ҳатмӣ он
ташкилотҳои қарзие, ки ба ҷалби пасандоз ва уҳдадорихон ба он
монанд сару қор доранд, бояд ҳаҷми муайяни пасандозҳоро дар
суратхисобҳои муросилоӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон нигоҳ
доранд. Бонки миллии Тоҷикистон аз ҷониби худ меъёри Ҷоизӣ
онҳоро барои ҳисоби захираҳои ҳатмӣ муқаррар менамояд.

Бонки миллии Тоҷикистон меъёри Ҷудогона ё худ
дифференсиалии захираҳои ҳатмиро барои пасандозҳо бо пули
миллӣ ва пасандозҳо бо асъори хориҷӣ истифода мебарад. Айни
замон меъёри захираҳои ҳатмӣ барои пасандозҳо бо пули миллӣ
3,0 Ҷоиз ва бо асъори хориҷӣ 9,0 Ҷоизро ташкил медиҳад.

Амалиёт бо асъори хориҷӣ

Амалиёти асъорӣ харид ё фурӯши асъори хориҷиро дар
бозорҳои асъор дар бар мегирад. Амалиётҳо дар бозори асъори
хориҷӣ дар доираи сиёсати қурбии Бонки миллии Тоҷикистон ба
роҳ монда мешаванд ва дар маҷмӯъ, ду мақсади асосӣ доранд:

- яқум, муътадил намудани лапиши аз эътидол зиёди қурби
сомонӣ нисбат ба асъори хориҷӣ ва бозори дохилии асъор;

яқум, зиёд намудани захираҳои байналмилалӣ ва расонидани
таъти онҳо ба талаботи меъёрҳои байналмилалӣ устувории
захираҳои байналмилалӣ.

Амалиёт бо асъори хориҷӣ дар бозори байнибонкӣ асъор
бо роҳи гузаронидани музоядаҳои асъори хориҷӣ, қарордодҳои
своп, амалиёти своп/форвардӣ тариқи низоми электронии савдо
анҷом дода мешавад.

БОБИ 12. ТАРТИБ ДОДАНИ ЧОРАБИНИҲО ЧИХАТИ КАМ

КАРДАНИ ХАВФ.

- 12.1 Усулҳои кам кардани хавфи қарзӣ
- 12.2 Идора кардани хавфи фоиз ва усулҳои кам кардани он
- 12.3 Бимакунонии ҳамчун воситаи идора кардани хавфи қарзӣ

12.4 Идора кардани пардохтпазирии бонк

12.5 Таъмини беҳатарии бонкҳо

12.1 Усулҳои кам кардани хавфи қарзӣ

Идора кардани хавфи қарзӣ дар фаъолияти бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ масъалаи асосӣ мебошад.

Дар фаъолияти бонкҳо, амалиёти қарзӣ яке аз сарчашмҳои асосии даромад ба шумор меравад. Аз рӯи додан ва ситонидани қарз ба фаъолияти бонкҳо баҳо медиҳанд, зеро онҳо хавфи қарзиро ба зимаи худ мегиранд. Дар қараёни фаъолияти бонкҳо ҷобачогузори қарзҳо ва сифати онҳо аҳамияти зиёд доранд. Аз ин рӯ, самти асосии фаъолияти бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ бояд ба кам кардани хавфи қарзӣ равона карда шавад.

Якчанд роҳи усули кам кардани хавфи қарзӣ вучуд дорад. Яке аз усулҳои асосии он муайян кардани пардохтпазирии муштарии қарзгиранда аст. Қорманди шӯъбаи қарздиҳии бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ дар шароити иқтисодӣ бозорӣ, бояд ин усулро зиёдтар истифода барад. Зеро ин усул шароит медиҳад, ки дар натиҷаи арзёбӣ намудани пардохтпазирии қарзгиранда, баргарадонидани қарз дар вақти муқарраршуда таъмин карда мешавад. Дар таҷрибаи бонкҳои мамлакатҳои мутараққӣ, пардохтпазирии муштарии қарзгиранда бо усули баҳодиҳии ҷудогона ба ҳар муштарӣ сурат мегирад. Дар вақти баҳодиҳӣ, муштарӣи қарзгиранда ба гурӯҳҳо ҷудо карда мешаванд. Истифодаи ин усул вобаста ба таҷрибаи қарзии бонкҳо гуногунанд.

Усули дигари кам кардани хавфи қарзӣ - кам кардани ҳаҷми қарз ба як қарзгиранда аст. Ин усул дар ҳолате истифода мешавад, ки бонки тижоратӣ ба пардохтпазирии муштарии қарзгиранда боварии мутлақ надорад. Кам кардани ҳаҷми қарз ба як қарзгир ҳолати барнагаштани он ҳаҷми хавфи қарзиро кам мекунад.

Усули сеюм, таъмини гарамии қарз аст, зеро ин усул барнагаштани маблағи қарз ва фоизи онро таъмин менамояд. Истифодаи ин усул талаб менамояд, ки арзиши гарами аз маблағи қарз зиёд бошад ва ҳолати барнагаштани қарз, маблағи аз фуруши моли бағаравамдона на танҳо маблағи қарз, балки фоизи ҳисобшударо низ пӯшонад.

Усули чорум ин бимакунонии (сугуртакунонии) қарз аст. Ҳолати бима намудани қарз, ҳамаи хавфи қарзӣ ба зимаи ташиклоти бимакунонда мегузарад.

Усули панҷуми кам кардани хавфи қарзӣ аз қарзгиранда талабнамудани мактуби қафолатӣ аст. Ин гуна мактубро Идораи болоии муштарии қарзгиранда ва ё дигар қорхонае медиҳад, ки назъи молиявиаш бонки қарздиҳандаро қонеъ менамояд. Зеро ҳолати аз ҷониби қарзгиранда барнагардонидани маблағи қарз ва фоизи он, бонки қарздиҳанда, маблағи қарз ва фоизи онро аз ҳисоби қорхонаи қафолатдиҳанда меситонад.

12.2 Идора кардани хавфи фоиз ва усулҳои кам кардани он

Фоизи қарзҳои додашуда яке аз сарчашмаи асосии даромади бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ ва фаъолияти ояндаи он мебошад. Аз сатҳи фоиз васеъкунии фаъолият, аз техникаи компютери таъмин будан ва боло бурдани маданияти хизматрасонии бонкӣ ва бастагии зиёд дорад. Бинобар ин, бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ, тадбирҳои заруриро амалӣ карда хавфи фоизиро кам мекунад.

Хавфи фоиз - ин хавф барои фоида аст, ки дар натиҷаи тағйир ёфтани сатҳи фоиз ба миён меояд, ки боиси паст шудани даромад аз амалиёти қарзӣ ва маблағгузори бонки тижоратӣ ё ташиклоти қарзии ғайрибонкӣ мешавад.

Бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, ки захираҳои қарзии зиёд дошта, қарзро зиёд медиҳанд, хавфи онҳо зиёдтар мешавад.

Тағйир ёфтани сатҳи фоиз якҷанҷ намуди хавфро ба миён меоварад:

1. Хавфи зиёд шудани хароҷот оид ба додани фоизҳо аз рӯи амонат ва пасандозҳо ё кам шудани даромад аз маблағгузориҳо нисбат ба нақша гирифташуда.

2. Тағйир ёфтани фоизи қарз баъд аз додани қарз, ки бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ фоизи пешбинишударо ба даст намеорад.

3. Хавфи фоизи қарзе, ки аз рӯи фоизи муқарраршуда гирифта буд нисбат ба фоизе, ки аз рӯи фоизи тағйирёбанда гирифтааст, ҳолати паст шудани фоиз дар бозори қарзӣ.

Барои бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ, ҳатари фоиз асосан дар ҳамон ҳолат зиёдтар ба миён меояд, ки мӯҳлати қабули амонату депозитҳо ба мӯҳлати додани қарз дуруст намеояд. Масалан, агар амонат ба мӯҳлати шаш моҳ гирифта шуда бошад ва мӯҳлати қарзи додашуда ҳафт моҳро ташкил диҳад. Қисми зиёди бонкҳои тичоратӣ ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ин таносубро рӯя намекунанд ва хавфи фоиз ба миён меояд. Барои мӯътадил ё кам кардани хавфи фоиз, бонкҳо бояд аз тағйироти фоизи амонату депозитҳо ва фоизи қарзҳо маълумоти зарурӣ дошта бошанд.

Дар таҷрибаи бонкӣ умуман усул ва роҳҳои кам кардани хавфи фоизро нисбатан муайян кардаанд, ки асоситарини онҳоро таври зайл шарҳ додан мумкин аст:

а) **додани қарз аз рӯи фоизи тағйирёбанда.** Ин усули додани қарз ба бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ шароит медиҳад, ки ҳолати боло рафтани сатҳи фоиз, даромади зиёд ба даст орад;

б) **бимакунонии фоизи қарз.**

Монанди бимакунонии қарз, агар фоиз низ бимакунонида шуда бошад, хавфи фоиз ба зимаи ташкилоти бимавӣ мегузарад.

в) ҳолати додани қарз ва ба имзо расонидани шартномаи қарӣ, бо маслиҳати тарафайн, муштарии қарзгиранда ба бонки тичоратӣ, ӯҳдадории мӯҳлатнок пешниҳод намеояд, ки мувофиқи он бонки қарздиҳанда хангоми расидани мӯҳлати баргардонидани қарз, бонк маблағи қарз ва фоизи онро аз ҳисоби муштарии қарзгиранда меситонад г) усули дигари кам кардани хавфи фоиз ин ҳолати додани қарз, фоизи он ҳисоб карда шуда пешакӣ аз маблағи қарз гирифта мешавад ва боқимондаи қарз ба суратҳисоби муштарӣ ё бо хоҳиши ӯ ҷиҳати пардохти маблағи молҳои харидаи муштарӣ равона карда мешавад. Масалан, муштарӣ аз бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ ба маблағи 200 ҳазор сомонӣ аз рӯи 20% - солона қарз мегирад. Ҳолати пешаки ҳисоб кардан ва гирифтани фоизи қарз 40,0 ҳаз. (200,0 ҳаз.сомонӣ x 20% = 100) сомониаширо гирифта ба ҳисоби муштарӣ 160,0 ҳаз. сомонӣ мегузаронад. Агар қарз ба мӯҳлати 10 моҳ гирифта шавад, он гоҳ фоизи қарз 33,3 ҳаз. сомониро ташкил медиҳад ва боқимондаи маблағи қарзе, ки ба ҳисоби муштарии қарзгиранда гузаронида мешавад 166,7 (200,0 - 33,3 ҳаз.сомонӣ) ҳаз. сомониро ташкил медиҳад.

Бояд таъakkур дод, ки дар давоми истифодаи маблағи қарз, ҳолати болоравии сатҳи таваррум мушоҳида гардад. Дар ин ҳолат вақти додани қарз, бояд сатҳи таваррум маддӣ назар гирифта шавад. Зеро ҳолати боло рафтани сатҳи таваррум бонки қарздиҳанда зарар мебинад.

12.3. Бимакунонии ҳамчун воситаи идора кардани хавфи қарзӣ

Яке аз фаъолияти асосии бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ ин ҷалб кардани маблағҳои муваққатан озодмондаи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ аст. Маъмулан муфлисшавии бонки тичоратӣ боиси аз даст додани амонату депозитҳо мегардад. Бинобар ин, дар ҳамаи мамлакатҳои мутараққӣ низоми бимакунонии амонату депозитҳо вучуд дорад. Ҳолати бимакунонӣ, амонату депозитҳо Ҳимоя карда мешаванд. Маблағи амонату депозитҳо аз ҳисоби ташкилоти бимавӣ пардохта мешаванд.

Тазаккур бояд намуд, ки бимакунонӣ яке аз ушқҳои истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба шумор меравад. Бимакунонӣ вазифаҳои муҳими барои ҷамъият зарурбударо иҷро мекунад. Қисми асосии фонди бимавӣ барои ҷуброни зарари аз офати табиӣ дидани ҷамъият равона карда шуда, ҷиҳати барқарор намудани ҷараёни истеҳсолот мусоидат мекунад. Вазифаи дигари бима ин ғункунии сармоя аст, ки асоси онро ғункунии аҳолии ташкил медиҳад.

Қобили тазаккур аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни «Дар бораи кафолати аманатҳои аҳоли» аз 1 августи соли 2003, тахти № 41 қабул карда шуд, ки дар он гавари баргاردонидани амонатҳои шахсони воқеӣ, ҳолати муфлисшавии бонки тижоратӣ нишон дода шудааст.

Дар банди 2-и қонуни зикргардида омадааст: «Гарои баргاردонидани амонатҳои шахсони воқеӣ дар Бонки давлатии амонатгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он тартибе сурат мегирад, ки дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» пешбинӣ шудааст.

Илова бар ин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» дарҷ гадидаст, ки «Дигар бонкҳо ба ин мақсад фонди бимавӣ ташкил диҳанд ва ё амонати аҳолиро бо тартиб ва шартҳои, ки дар қонуниятиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст бима кунонанд». Тавассути бимакунонӣ ду намуди хавфи ба миён омада ҷуброн мегардад: хавфи иқтисодӣ (тиҷоратӣ) ва хавфи бо таъсири сиёсӣ бавучудомеда.

Хавфи аввала аз фаъолияти субъекти ҳоҷагидорӣ қарзгирандаи ҷудогона вобастагӣ дорад. Хавфи дуюм бошад, аз ҳолати сиёсӣ дар мамлакат ва самти сиёсати давлатӣ алоқаманд аст.

Маъмулан объекти бимакунонӣ ин қарзҳои аз ҷониби бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии гайрибонкӣ, ки ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ додананд, мебошанд. Дар ҳолати бимакунонии қарзҳои додашуда, манфиати бонкҳо ё ташкилоти қарзии гайрибонкӣ дар он аст, ки ҳолати барнагاردонидани қарз аз ҷониби қарзгиранда, ташкилоти бимавӣ баргاردонидани қарро ба зимаи худ мегирад.

12.4. Идора кардани пардохтпазирӣ бонк

Муфҳуми пардохтпазирӣ бонки тижоратӣ ё ташкилоти қарзии гайрибонкӣ иборат аз он аст, ки он ба ўҳдадорҳои қарзии худ дар вақташ ҷавоб дода тавонад. Бонк ё ташкилоти қарзии гайрибонкӣ дар ҳаман ҳолат ба ўҳдадорҳои молиявии худ ҷавоб дода метавонад, ки сармояи кифоя дошта бошад.

Вақто, ки бонки тижоратӣ ё ташкилоти қарзии гайрибонкӣ ба ўҳдадорҳои молиявии худ ҷавоб дода наметавонад, ба мақсади кам кардани хавфи мувофиқи мақсад аст, ки тадбирҳои зеринро биандешад:

-ба таври доимӣ арзёби намудани пардохтпазирӣ аз натиҷаи амаии амалиёт бо назардошти шароити иқтисодӣ;

-гузаронидани таҳлили таъсири қарзҳои калон ба пардохтпазирӣ бонк ё ташкилоти молиявии гайрибонкӣ, қимомлияти таъсири дигар амалиёти содируда ва ғайра.

Сиёсати таъмини пардохтпазирӣ бояд ба бехтар намудани сифатҳои идоракардани амалиёти активӣ ва пасивӣ равона карда шавад. Дар вақти арзёбии пардохтпазирӣ бояд усулҳои арзёбии сатҳи хавфи бонкӣ мавриди истифода қарор бигирад.

Хавфи пардохтпазирӣ бонки тижоратӣ ё ташкилоти қарзии гайрибонкиро, мувофиқи мақсад мебуд, агар таҳлилро аз омилҳои, ки ба он таъсир мерасонанд оғоз менамуданд. Ба пардохтпазирӣ бонки тижоратӣ ё ташкилоти қарзии гайрибонкӣ ба ҳам мутобиқат накардани амалиёти активӣ ва пасивӣ таъсири зиёд мерасонанд. Зеро нодуруст ҷобачогузориҳои активҳо боиси ба миён омадани хавфи пардохтпазирӣ мегардад. Масалан, агар муҳлати додани қарз аз муҳлати амонат зиёд бошад.

Ҳолати заиф шудани пардохтпазирӣ бояд сарчашмаҳои зиёд кардани сармояи оинномавино ҷустуҷӯ намояд ва маблағи сармояаширо то таъмини пардохтпазирӣ расонад.

Яке аз роҳҳои таъмини пардохтпазирӣ ин риоя кардани меъёрҳои итисодии аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон муқарраркарда мебошад. Зеро риоя кардани ин меъёрҳо асоси пардохтпазирӣ бонки тижоратӣ ва ё ташкилоти молиявии гайрибонкӣ мебошад.

12.5. Таъмини бехатарии бонкҳо

Сифати қонуниятҳои бонкӣ бо он муайян карда мешавад, ки онҳо ба кадом андоза бехатарии бонкхоро таъмин карда метавонанд. Ба омилҳои асосии (доштани муҳофизон, сейфҳо, сигнализатсия ва ғайра) тарафи техникии бехатарии на танҳо бонкҳо мебошад, балки ба ташкілотҳои қарзии ғайрибонкӣ низ дахл дорад. Аммо мо дар ин ҷо масъалаҳоеро дида мебароем, ки дар қараёни фаъолият риоя намудани онҳо боиси ҳимояи амонатгузoron мегардад.

Системаи бехатарии бонкӣ инҳоро дар бар мегирад:

- қоидаи таъсис ва барҳам додани бонк;
- муайян намудани меъёрҳои иқтисодӣ;
- тартиб додан ва дар ахбори умум ҷоп кардани ҳисобот;
- роҳҳои назорат аз рӯи фаъолияти ташкілотҳои бонкӣ;
- системаи огаҳ намудани бонкҳо аз муфлисшавӣ ва устувор намудани онҳо;
- механизми ҳимояи амонатҳо.

Ҳар кадоми инҳоро ҷудогона таври зайл шарҳ додан мумкин аст.

Қоидаи таъсис ва барҳам додани бонк. Асоси оғоз ёфтани фаъолияти бонкӣ ин гирифтани иҷозатнома барои фаъолияти бонкӣ мебошад. Қоида ва ӯҳдадорӣ ба додани иҷозатнома барои фаъолият намудани бонк ва бозхонди он ба зимаи Бонки миллии Тоҷикистон вогузор гардидааст. Бонки наватъсис бояд дар Китоби давлатии феҳрасти ташкілотҳои бонкӣ, ки дар Бонки миллии Тоҷикистон мебошад, ба қайд гирифта шуда баъдан фаъолияти худро оғоз мекунад.

Иҷозатнома барои гузаронидани фаъолияти бонкӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон дар феҳрасти махсус ба ҳисоб гирифташуда дар Ахбори Бонки миллии Тоҷикистон ба ҷоп мерасад. Дар иҷозатнома навиҳои амалиёти бонкӣ барои ҳар ташкілотӣ қарзӣ ба таври мушаххас нишон дода мешавад.

Қонуниятҳои бонкӣ босуботии системаи бонкиро таъмин намуда ба шахсони ҳуқуқие, ки бе иҷозатнома фаъолияти бонкӣ

мегузаронанд, Бонки миллии Тоҷикистон нисбат ба онҳо ҷораҳои муруриро дар бораи ситонидани чунин қаримаҳо меандешад:

а) дар бораи ситонидани ҳамаи маблағи пулие, ки аз рӯи қузаронидани ин амалиёт ба даст овардааст;

б) дар бораи ситонидани қарима ба фонди ҷуҷети давлатӣ ба ҳаҷми дукаратаи ин маблағ;

в) дар бораи барҳам додани ин шахси ҳуқуқӣ.

Агар муайян карда шавад, ки шахси воқеӣ амалиёти ғайриқонунии бонкӣ гузаронидааст вай ба тартиби муайн кардаи қонуни ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ҳақ доранд ба Бонки миллии Тоҷикистон дар бораи додани иҷозатнома барои иҷрои амалиёти бонкӣ бо ариза муроҷиат кунанд.

Барои бақайдгирии давлатии бонк ва гирифтани иҷозатнома барои иҷрои амалиёти бонкӣ ҳуҷҷатҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

-ариза бо дархост дар бораи бақайдгирии бонк ва ё ташкілотии молиявии ғайрибонкӣ ва додани иҷозатнома барои иҷрои амалиёти бонкӣ;

-шартномаи таъсисӣ;

-оиннома;

-пайнавишти (протоколи) маҷлиси таъсискунандагон дар бораи қабули оиннома ва оид ба тасдиқи номзадҳо барои таъин намудан ба вазифаи роҳбарони мақомоти иҷроия ва сармуҳосиб;

-нусхаи шаходатномаҳо дар бораи бақайд гирифта шудани шахсони ҳуқуқӣ, ҳулосаи аудиторӣ дар бораи дурустии ҳисоботи молиявии онҳо, инчунин тасдиқномаи мақомоти андоз барои аз тарафи тасдиқкунандагони шахсони ҳуқуқӣ дар назди бучети ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ иҷро кардани ӯҳдадориҳои дар давоми се соли охир;

-баённома (декларация) оиди даромади муассисон - шахсони воқеӣ, ки аз тарафи мақомоти ҳадамоти андозии давлатӣ имзо гардида, манбаҳои ба даст омадани воситаҳоеро, ки ба сармои оинномавии бонк ё ташкілотии молиявии ғайрибонкӣ пардохта мешавад, тасдиқ кунанд;

-анкетаи номзадҳо ба вазифаи роҳбар ва сармуҳосиби бонк
ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ, аз тарафи онҳо ба тартӣ
муқарраркарда пур карда шудаанд, инчунин шиносномаи
(паспорти) онҳо ва диплом дар бораи маълумот;

-нақшаи кории (бизнес-план) бонк ё ташкилоти молиявии
ғайрибонкии навтасйисшаванда, ки дар он стратегияи фаъолияи
самт ва миқёси фаъолияи, дурнамои молиявӣ (бучет, тавозун
хисоббаробаркунӣ, хисоби фоида ва зиён дар се соли аввали
молиявӣ, нақшаи созмондиҳии муштарийи бонк (плани
маркетинг), нақшаи ҷалби захираҳои меҳнатӣ ва назорати аудити
дохилӣ, инъикос ёфтаанд;

-хисобот дар бораи гузаронида шудани чорабиниҳои
муқаддимотӣ аз тарафи муассисон мувофиқи нақшаи
пешниҳодгардида;

-хуччати ба таври нотариалӣ ё ба тартиби дигари қонунии
тасдиқшуда, ки ваколати дархосткунандаро ба додани ариза
номи муассисон тасдиқ мекунад.

Коркунони роҳбарикунандаи бонк Раиси бонк
ҷонишинҳо, сардори идораи баҳисобгирӣ (сармуҳосиб)
ҷонишинҳои вай, роҳбар ва сармуҳосиби шӯъбаи бонк
ҷонишинҳои онҳо мебошанд.

Шахс дар ҳолати зерин ба вазифаи ишғолкардааш
номувофиқ доништа мешавад ё ба вазифаи Раис таъин шуда
наметавонад агар:

- а) маълумоти олии иқтисодӣ надошта бошад;
- б) дорои доғи судии адонашуда ё ба тартиби
муқарраркардаи қонун бардошта нашуда бошад;
- в) дар соҳаи қонунгузории бонкию хоҷагидорӣ дониши кофӣ
надошта бошад;
- г) дар гузашта коркуни роҳбарикунандаи шахси ҳукуқии
муфлисшуда, ё бонк, ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ бошад, ки
барои иҷро накардани талаботи қонунгузорӣ ва дигар амалҳои
зиддиқонунӣ иҷозатномааш барои иҷрои амалиёти бонкӣ
бозхонда шуда бошад.

Бонки миллии Тоҷикистон, баъд аз гирифтани хуччатҳои
таърифушуда дар муҳлати то шаш моҳ бояд дар бораи
бақайдгирии давлатии бонк ва додани иҷозатнома барои иҷрои
амалиёти бонкӣ ё раққунии он, қарор қабул кунад.

Қарор дар бораи раққунии бақайдгирии бонк ва надодани
иҷозатнома ба таъсискунадагон ба таври хаттӣ оғох карда
мешаванд, ки дар он сабабҳо ба таври муфасссал нишон дода шуда
бошанд.

Дар бораи даст кашидан аз бақайдгирии давлатӣ ва додани
иҷозатнома аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон
таъсискунадагони бонк метавонанд ба идораҳои дахлдор шикоят
намоянд.

Дар қонунҳо барои қушодани бонк бо иштироки сармояи
хориҷӣ талаботи махсус ҷой дорад. Ҳадди (қвотаи) иштироки
сармояи хориҷӣ дар системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо
қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Бонки миллии
Тоҷикистон мувофиқа шудааст, муқаррар карда мешавад. Ҳадди
мазкур ҳамчун таносуби маҷмӯи сармояе, ки ба ғайрирезидентҳо
дар сармояи оинномавии бонкҳое, ки бо сармояи хориҷӣ таъсис
шудаанд, тааллуқ дошта ва сармояи шӯъбаҳои бонкҳои хориҷӣ
нисбати маҷмӯи сармояи оинномавии бонкҳое, ки дар
қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд,
муқаррар карда мешавад.

Бонки миллии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад ба тартиби дар
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии
Тоҷикистон» муқарраршуда нисбат ба бонкҳо бо иштироки
сармояи хориҷӣ ва шӯъбаҳои бонкҳои хориҷӣ онд ба меъёрҳои
хатмӣ, тартиби пешниҳод қардани ҳисобот, тасдиқи ҳайати
роҳбарӣ ва феҳрасти амалиёти иҷрокаршавандаи бонкӣ, инчунин
андозаи ҳадди ақалли сармояи оинномавии бонкҳои
навтасйисёбанда бо сармояи хориҷӣ ва андозаи ҳадди ақалли
сармояи шӯъбаҳои навтасйисёбандаи бонкҳои хориҷӣ
талаботи иловагӣ муқаррар намояд.

Беҳатарии бонк бо он муайян карда мешавад, ки он ба
қадам андоза ба риоя қардани меъёрҳои иқтисодӣ таваҷҷӯҳ

дорад. Ин меъёрҳо барои босубот ва устувор фаъолият намудани инчунин кифоя будани сармоя ва пардохтпазирӣ, танзими ҳағари бонки аз ин ё он амалиёт равона карда мешаванд. Хусусияти ҳағари ин меъёрҳои иқтисодӣ иборатанд аз:

-вобаста ба шароити иқтисодӣ, онҳо метавонанд тағйир ёбанд (дар ҳолати тағйир ёфтани меъёрҳо, Бонки миллии Тоҷикистон бояд дар давоми пештар аз як моҳ дар амал татбиқ кардани ин меъёр ба иттилои бонкҳо расонад);

-онҳо дар асоси стандарти байналҳалқӣ муқаррар карда мешаванд;

-хусусияти ҳағари миллий дорад. феърасти онҳо дар ҳағари мамлакат гуногунанд;

-нибат ба ҳағари бонк ба тағари ҳудогона муқаррар карда мешавад.

Тибқи қонуниятҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунанда ва ҳағари устувор ниғаҳ доштани фаъолияти бонкҳои тичоратӣ, Бонки миллии Тоҷикистон метавонад барои бонкҳо ва ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, меъёрҳои иқтисодии зеринро муқаррар намоад:

-андозаи ҳағари қали (минималии) сармояи оинномавӣ барои бонкҳои навағасибанда, андозаи ҳағари қали воситаҳои худӣ барои бонкҳои амалкунанда;

-андозаи ниҳии қисми ғайрипулии сармояи оинномавӣ;

-андозаи ҳағари қали (максималии) ҳағари барои як қарзгиранда ё гуруҳи қарзгирандағони бо ҳағари вобаста;

-меъёри пардохтпазирӣ (ликвидности).

-меъёри кифоғии сармоя;

-андозаи ҳағари асғорӣ, фонизӣ ва ҳағари дигар;

-меъёри истифодабарии воситаҳои худии бонкҳо барои харидани саҳмияҳои дигар саҳағони ҳуқуқӣ;

-андозаи максималии (ҳағари ақсарӣ) қарзҳо, қафолатҳо ва замонатҳағе, ки бонк ба саҳағони худ додааст.

Тартиб додан ва дар аҳбори умум чоп қардани ҳисобот. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон

ҳағари мақоми назорат ва танзимғари фаъолияти ташилотҳои қарзии ёлон ғардидааст. Ин мағзанои онро дорад, ки:

-ба мақсади танзими фаъолияти бонкҳо ҳуқуқ дорад гуруҳи қарзии таъсис дода проблемаҳои алоҳидаи фаъолияти бонкҳоро намоад;

-ҳағари қабули қарорҳои қарурий ба ташилотҳои қарзии ташилотҳағари дорад;

-онд ба танзими фаъолияти ташилотҳои қарзии мағлумотҳои қаруриро ба иттилои онҳо расонад;

-ҳағари дарёфт намудани норасоноҳағи, ҳимояи амонатгуздорон ва риояи меъёрҳои иқтисодии муқарраршуда додани дастурҳо, барои ниғаҳ доштани устувории онҳо фаъолияти ташилотҳои қаруриро таҳлил намуда, дастурҳои лозима дорад ва ғайра.

Системаи оғаҳ намудани ташилотҳои қарзии аз муғлишпавӣ.

Омили асосии тағмини беҳатарии ташилотҳои қарзии оғаҳ намудани онҳо аз муғлишпавӣ мебошад. Қонуниятҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян қардаанд, ки ба мақсади тағмини ҳағари қарурии молиявӣ, ҳағари омили асосии бонкҳои бонкӣ, бонкҳо ва дигар ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ бояд:

-тағнифи активҳоро ағари дода, маҳсус қарзҳои беэтиборро муайян намуда, ҳағари қаруриро аз талафоте, ки аз додани қарз ба вучуд меоянд ташилотҳағари дорад;

-меъёрҳои иқтисодии ҳағари аз қониби Бонки миллии Тоҷикистон муқарраршудаго риоя намоанд ва иҷро қунанд;

-ҳағари дурустӣ ва қонунӣ будани амалиёти гузаронидашуда дар доҳили худ шуғбаи назорати доҳили таъсис дорад ва ғайра.

Аввал шуғбаи аудиги бонкҳо ҳағари тағиши дудурустии қарзҳо мефаристгонанд.

БОБИ 13. ҚАРҶҲОИ МУШКИЛСИТОН (БЕЪЪТИМОД) ВА

ЧОРАҶУИ ОИДИ СИТОНИДАНИ ОНҲО

13.1 Мафҳуми сандуки қарзии бонки тичоратӣ

13.2 Таснифи қарзҳои бонкӣ

13.3 Баҳисобгирии қарзҳои мушкилситон (беъътимод)

13.4 Тадбирҳо оиди ситонидани қарзҳои мушкилситон (беъътимод)

13.5 Тартиби аз тавозун хориҷ кардани қарзҳои беъътимод

13.1 Мафҳуми сандуки қарзии бонки тичоратӣ

Сандуки қарзии бонк аз ҷониби мутахассисони варзидани бонки тичоратӣ ба таври доими таҳлил карда мешавад. Зеро сандуки қарзӣ на танҳо аз қарзҳои ғайрифайзола, балки дар сандуки қарзӣ боз қарзҳои ҳастанд, ки зараровар низ мебошанд. Албатта иброз доштан зарур аст, ки дар шароити имрӯза вобаста ба ҳагарнокӣ ва гуруҳбандии қарзҳо дар сатҳи низомии бонкӣ фонди пушонидани талафоти имконпазир барои идораи босамари ҳавҳои эҳтимоли ва дигар хароҷотҳои беасос, ки вазъи пардохтпазирӣ бонкро метавонад дар оянда ба ҳатар андозад таҳлил шудааст ва он мавқеи бонкро дар идораи босамари ҳавҳои қарзӣ ва дигар таҳдидҳое, ки ба ин амалиёт хос мебошанд муайян менамояд. (нигар ҷадвали 2.4)

Ҷадвали 1. Таснифи қарзҳо ва талабот оид ба таҳлили фондҳо

№	Гуруҳи таснифоти қарзҳо	Эътирофи даромад бо усули ҳисобу замкунӣ	Шумораи рӯзҳои батаъхиратода аз рӯи пардохти маблағи қарзи асосӣ ӯ ғойзҳои он	Талаботи ҳадди ақал барои таҳлили Фонд (%)*	Бо пули миллий	Бо асъори хориҷӣ
---	-------------------------	--	---	---	----------------	------------------

1	Қолабӣ	Иҷозат дода шудааст	то 8 рӯз	2%	3%
2	Зери назорат	Иҷозат дода шудааст	аз 8 то 30 рӯз	5%	10%
3	Ғайриқолабӣ	Иҷозат дода нашудааст	аз 30 то 90 рӯз	30%	40%
4	Шубҳанок	Иҷозат дода нашудааст	аз 90 то 180 рӯз	75%	85%
5	Беъътимод	Иҷозат дода нашудааст	аз 180 рӯз ва зиёд	100%	100%

* Ғайр аз ин, таҳлили қарзӣ бояд Фонд ба андозаи 100% барои қисми таъминнашудаи қарзҳои ғайрифайзола, ки бақияи онҳо аз 25 000 сомонӣ зиёд мебошад, таҳлил намояд

Сарчашма. Дастурамали №215 “Дар бораи тартиби таҳлили истифодаи захира ва фонди пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи қарзҳо”

Вобаста ба маълумотҳои ҷадвали мазкур гуфтан мумкин аст, ки дар шароити имрӯза ҳаҷми қарзҳои бонкҳои тичоратӣ қушиш менамоянд, ки барои ба вучуд омадани ҳавҳои эҳтимоли вонди талафоти имконпазирро вобаста ба меъёрҳои муқарраршуда таҳлил менамоянд. Тибқи маълумотҳои ҷадвали мазкур ва дастуруламали 215 агар дар қараёни ғайрифайзолаи муштарӣ муайян шавад, ки ҳолатҳои ғайрифайзола (форс-мажор) аз рӯи қарзҳои ногузиранд, онҳо бояд ҳамчун қарзҳои “зери назорат” ӯ гуруҳи дигари ҳавфи баландтар тибқи банди 16-и тибқи меъёрҳои баҳодихии гирифтани мавқеи таҳлили қарзӣ уҳдадоранд, ки таснифоти қарзҳои худро ҳар моҳ гузаронанд ва вобаста ба гуруҳи ҳавфи қарзӣ Фонд таҳлил намоянд. Инчунин, вобаста ба ғайрифайзолаи хоси худ тартиб ва қоидаҳои мониторинги дохилии дорониҳои худро бояд дошта бошанд.

Дар сурати тағйирёбии ҳолати молиявии муштарӣ ва ҷой доштани маълумот оид ба хавфҳо дар фаъолияти он, ташкилоти қарзӣ уҳдадор аст, ки қарзи муштариро аз сари нав тасниф намояд. Ҳолати молиявии муштарӣ дар асоси таҳлили ҳисоботи тавозун, ҳисоботи фоида ва зарар, ҳисоботи гардиши воситаҳои пулии он, бо назардошти соҳа ва бахши фаъолияти муштарӣ бо услуби нишондиҳандаҳое, ки бо ҳуҷҷатҳои дохилии ташкилоти қарзӣ қабул шудаанд, муайян карда мешавад.

Зарурияти тавфиз қарзҳои бонкӣ ва сатҳи ҳатарнокиро захиракунии онҳо дар доираи чунин меъёрҳои асосӣ пешниҳод шудаан, ки тафсири онҳоро чунин пешбинӣ намудаанд:

1. Ба гуруҳи якум қарзҳои «қолабӣ» дохил мешаванд, агар:

– ҳолати молиявии муштарӣ хуб бошад;

– маблағи асосӣ ва фоизҳои қарз саривақт тибқи шартномаи қарзӣ пардохт карда шаванд ва маблағҳои пардохтии батаъхиратвода мавҷуд набоянд;

– маблағҳои пардохтӣ тамдид ё таҷдид нашуда бошанд.

Ҳолати молиявии муштарӣ метавонад хуб ҳисобида шавад, агар таҳлили ҳаматарафаи фаъолияти амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, дигар маълумоти ба муштарӣ алоқаманд, аз ҷумла маълумот дар бораи муҳити беруна) тасдиқ намояд, ки қарзгир дорои фаъолияти устувор, нишондиҳандаи мусбати дороиҳои соф, сатҳи хуби даромаднокӣ ва қобили пардохт бошад. Муштарӣ бояд тамоюлҳои манфӣ, аз ҷумла хоҳиши назарраси ҳаҷми истеҳсолот, ки бо омилҳои мавсимӣ алоқаманд нест, пастшавии даромаднокӣ, афзоиши назарраси ҳисобҳо барои гирифтани ва ё барои пардохт, инчунин дигар ҳодисаҳоро, ки эҳтимолан метавонанд ба устувории молиявии муштарӣ таъсири худро расонанд, надошта бошад.

Дар ҳолатҳои махсус, аз сабаби он, ки пардохти уҳдадорихо тахти идораи қарзгир намебошад, ташкилоти қарзӣ метавонад таъхир ёфтани пардохти чунин қарро ба муҳлати то 8 рӯз ба инobat гирад.

Фонд барои қарзҳои қолабӣ ҳамчун фонди умумӣ аз рӯи бақии қарз бо пули миллий ба андозаи на камтар аз 2% ва бо аъзори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 3% ташкил карда мешавад.

1. Ба гуруҳи дуюм қарзҳои «зери назорат» дохил мешаванд, агар:

– ҳолати молиявии муштарӣ қаноатбахш бошад;

– пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз аз 8 то 30 рӯз ба таъхир афтода бошад;

– қарзҳо як бор аз рӯи тартиби муқарраршуда таҷдид карда шуда бошанд.

Ҳолати молиявии муштарӣ метавонад қаноатбахш ҳисобида шавад, агар таҳлили ҳаматарафаи фаъолияти амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, дигар маълумоти ба муштарӣ алоқаманд) нишон диҳад, ки ҷой доштани ягон тамоюли манфӣ дар фаъолияти қарзгир ба ҳолати молиявии он бевосита таҳдид намекунад ва дар ояндаи наздик (як сол ё аз он камтар) дар сурати наандешидани ҷораҳои дахлдор метавонад муштариро ба мушкilotи молиявӣ оварда расонад.

Фонд барои қарзҳои зери назорат ҳамчун фонди умумӣ аз рӯи бақияи қарз бо пули миллий ба андозаи на камтар аз 5% ва бо аъзори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 10% ташкил карда мешавад.

Фонди умумӣ, ки барои қарзҳои қолабӣ ва зери назорат ташкил карда шудааст, то андозаи 1,25%-и дороиҳои бо назардошти хавф баркашидашуда барои ҳисоб кардани меъёри кифоятии сармоя истифода бурда мешавад. Намуна оид ба тартиби ташкили фонди умумӣ ва ҳисоб кардани он хангоми ҳисобкунии меъёри кифоятии сармоя дар Замимаи 1 ба Дастурамали мазкур нишон дода шудааст.

3. Ба гуруҳи сеюм қарзҳои «ғайриқолабӣ» дохил мешаванд, агар:

– пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз аз 30 то 90 рӯз ба таъхир афтода бошанд;

– қарз таъхиратда набошад ё ба муҳлати аз 30 рӯз камтар батаъхиратда бошад, вале ҳолати молиявии қарздор шубҳанов баҳоғузурӣ карда шавад.

Ҳолати молиявии муштарӣ дар сурати ҷой доштани таҳдидҳои бевосита ба пардохтпазирии он шубҳанок баҳоғузурӣ мешавад. Агар қарзгир ҷиҳати бехтар намудани ҳолати молиявӣ ягон ҷорӣ наандешад, фаъолияти қарзгир бо назардошти тамоюлҳои манфии метавонад ба мушкilotи молиявӣ гирифтور шавад.

Фонд барои қарзҳои ғайриқолабӣ ҳамчун фонди махсус бо пули миллий ба андозаи на камтар аз 30% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 40% барои қисми таъминбудаи қарз ва 100% барои қисми таъминнабудаи қарз мувофиқи тартиби пешбининамудаи банди 38-и Дастурамали мазкур ташкил карда мешавад.

4. Ба гурӯҳи чорум қарзҳои “шубҳанок” дохил мешаванд, агар:

– пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз аз 90 то 180 рӯз ба таъхир афтода бошанд;

– қарз таъхиратда набошад ё ба муҳлати аз 90 рӯз камтар батаъхиратда бошад, вале ҳолати молиявии муштарӣ ғайриқаноатбахш баҳоғузурӣ карда шавад.

Ҳолати молиявии муштарӣ дар ҳолатҳои зерин ғайриқаноатбахш баҳоғузурӣ мешавад:

– пардохтпазирии ноустувори муштарӣ;

– тамоюлҳои манфии ба фаъолияти истеҳсолӣ-иқтисодии муштарӣ таҳдидкунанда (амалиётҳои зараровар, камшавии доронҳои соф, коҳишҳои ҳаҷми истеҳсолот ва афзоиши воқеи ҳисобҳо барои гирифтани ва/ё барои пардохт). – пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз зиеда аз 180 рӯз ба таъхир афтода бошанд;

– қарз таъхиратда набошад ё ба муҳлати аз 180 рӯз камтар батаъхиратда бошад, вале ҳолати молиявии муштарӣ носолим баҳоғузурӣ карда шавад.

– муштарӣ доимо дар ҳолати нугувори молиявӣ қарор дошта бошад ё тибқи қонунғузурӣ муфлис эълон шуда бошад;

– таҳлили фаъолияти амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, дигар маълумоти ба қарзгир алоқаманд) инчунин диҳад, ки дар фаъолияти муштарӣ тамоюлҳои манфии ҷой доранд, ки

Фонд барои қарзҳои шубҳанок ҳамчун фонди махсус бо пули миллий ба андозаи на камтар аз 75% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 85% барои қисми таъминбудаи қарз ва 100% барои қисми таъминнабудаи қарз мувофиқи тартиби пешбининамудаи банди 38-и Дастурамали мазкур ташкил карда мешавад.

1) Ба гурӯҳи панҷум қарзҳои “беъътимод” дохил мешаванд, агар:

Ҳолати молиявии муштарӣ дар мавриди зерин носолим баҳо дода мешавад, агар:

– онҳо ба ҳолати нугувори доимии қарзгир ё муфлисшавӣ онарда мерасонанд.

– фаъолияти зараровар;

– арзиши манфӣ ё камшавии назарраси доронҳои соф;

– коҳишҳои назаррас дар истеҳсолот ва афзоиши назарраси ҳисобҳо барои гирифтани ё барои пардохт.

Ба тамоюлҳои манфии ба фаъолияти муштарӣ таҳдидкунанда онҳо дохил мешаванд:

Фонд барои қарзҳои беъътимод ҳамчун фонди махсус ба андозаи 100% аз рӯи бақияи қарз бо пули миллий ва бо асъори хориҷӣ ташкил карда мешавад.

Гуфтан мумкин аст, ки фонди пушонидани талафоти имконпазир ин як қисми идоракунии хавфҳои бонкӣ махсус ёфта имконият ва роҳҳои дигари идоракунии он низ дар сатҳи бонку ташкilotҳои қарзӣ зиед истифода мегардад.

13.2 Таснифи қарзҳои бонкӣ

Ҳангоми додани қарз бонк ё ташкilotи қарзии ғайрибонкӣ дар шартномаи қарзӣ ҳама шарту шароити додани қарз, фоизи он ва муҳлати баргардонидани қарзро дарҷ менамоянд. Муштарӣ-

гирандаи қарз онро бо ғоизаш бояд дар вақти муқарраршуда баргардонад.

Бояд тазаққур дод, ки хангоми додани қарз, бонк ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ бояд эҳтимолияти барнагаштани ҳамаи қарз ё қисми онро дар назар бигирад. Зеро дар дунё ҳеҷ чиз бе хатар нест. Аз хатар фирор кардан мушкил аст.

Ҳар амале, ки мо дар давоми рӯз, ҳафта, моҳ ва сол содир менамоем аз хатар дур нест. Монанди он, ки агар боронгарӣ зиёд шавад, обҳезӣ ва сел ба вучуд омада, ҳосили заминро қисман ё тамоман нест мекунад, биноҳа вайрон мешаванд, вайрон шудани роҳҳо ва дигар харобиҳо ба миён омаданаш мумкин аст. Хулоса, аз хатар ҷои гурез нест, аммо дар натиҷаи тадбирҳо онро пешгирӣ намудан ва зарари хатарро баргараф ё кам кардан имконпазир аст. Ба ҳар як амал сад дар сад боварӣ кардан номумкин аст. Бинобар ин, бонк ё ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ низ дар вақти ба муштариён додани қарз бояд эҳтимолияти барнагардонидани онро дар назар бигиранд, зеро паснагардонидани қарз аз тарафи гирандаи он бо сабабҳои объективӣ ва субъективӣ ба вучуд омаданаш мумкин аст.

Сабабҳои объективии барнагардонидани қарз ба фаъолияти корхона кам вобастагӣ доранд, аз ҷумла кам шудани истеҳсолот, нест шудани ҳосили замин дар натиҷаи рӯй додани ҳодисаҳои табиӣ ба вучуд омаданаш мумкин аст. Сабабҳои субъективӣ бисёртар ба фаъолияти корхона вобастагӣ доранд. Масалан, истеҳсоли моли сифаташ паст ва ба фуруш нарафтани он, саҳлангорӣ ва тороч шудани воситаҳои гардони корхона ва ғайра.

Қарзхоеро, ки бо сабабҳои объективӣ ва ё субъективӣ дар мӯҳлати муқарраршуда барнамегарданд аз ҳисоби қарзӣ ба ҳисоби дигар, яъне ҳисобе, ки дар он қарзҳои мӯҳлати пардохтанашон ба таъхир афтодаанд ба ҳисоб гирифта мешаванд ва бонк ғоизи қарзро зиёд мекунад. Бори дигар ёдовар мешавем, ки ҳамаи қарзҳое, ки бонк ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ ба муштариён медиҳад аз хатари барнагаштан дур нестанд. Он

қарзҳое, ки бо сабабҳои дар боло зикргардида барнамегарданд аз қарзҳои мушкилситон (безътимод) дохил мешаванд.

Қарзҳое, ки ба муштариён аз ҷониби бонки тижоратӣ ва ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ дода мешаванд дар адабиёти моиснодӣ аз руи хатарнокии онҳо ба гуруҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

Ба гуруҳи якум қарзҳои "стандартӣ" дохил мешаванд ва онҳо аз қарзҳое иборатанд, ки дар мӯҳлати муайяншуда барнамегарданд ва онҳое, ки мӯҳлати баргардониданашон то 30 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи дуюмро қарзҳои "ғайристандартӣ" ташкил медиҳанд. Инҳо қарзҳое ҳастанд, ки мӯҳлати баргардониданашон то 30 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ надоранд, инчунин қарзҳое, ки мӯҳлати баргардониданашон то 60 рӯз ба таъхир афтодаанд, аммо таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи сеюмро қарзҳои "шубҳанок" ташкил медиҳанд. Инҳо қарзҳое мебошанд, ки мӯҳлати баргардониданашон то 60 рӯз ба таъхир афтодаанд ва таъминоти моддӣ надоранд. Ба ин гуруҳ инчунин қарзҳое дохил мешаванд, ки мӯҳлати баргардониданашон аз 60 то 180 рӯз ба таъхир афтодааст, аммо таъминоти моддӣ доранд.

Гуруҳи чаҳорум аз қарзҳои "хатарнок" иборатанд ва инҳо қарзҳоеанд, ки мӯҳлати баргардонидани онҳо то 180 рӯз ба таъхир афтодааст ва таъминоти моддӣ кофӣ надоранд.

Ба гуруҳи панҷум қарзҳои "безътимод" дохил мешаванд ва баргаштани онҳо аз эҳтимол дур аст. Инҳо қарзҳое ҳастанд, ки мӯҳлати баргардониданашон аз 180 рӯз зиёд ба таъхир афтодааст ва умуман таъминоти моддӣ надоранд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ новобаста ба он, ки қарзҳо ба кадом гуруҳ дохил мешаванд, бонк ё ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ, бояд барои аз тавозун (баланс) хориҷ кардани зарарҳои аз додани қарз мегирифташ захираи пулии эҳтиётӣ ташкил диҳад.

13.3 Бахисобири қарзҳои мушкиситон (беътимод)

Баъди додани қарз қорманди шӯбаи қарзии бонк ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ аз рӯи ҳаракати онҳо назорати доимӣ мебарад. Ин назорат бо ду роҳ сураг мегирад. Яқум, дар асоси омӯхтани ҳисоботи молиявӣ ва дигар асноди муштарӣ ва дуюм, тафтиши таъминоти моддӣ доштан ва ба максоди муайин истифода бурдани қарз. Агар дар давоми ин назорат муайин гардад, ки қарз дар мӯҳлати муқарраршуда барнамегардад, қорманди шӯбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ, бояд дар бораи ин қарз маълумоти муфассал тайёр намуда, ба роҳбари шӯба ва ӯ роҳбари бонк ҷиҳати қорачӯи пешниҳод намояд.

Қормандони шӯбаи қарзии бонк бояд доимо феҳрасти қарзҳои додашударо дошта бошанд ва аз рӯи баргаштани онҳо назорат барад.

Бояд тазаққур дод, ки нишонаи аввали ба таъхир афтодани мӯҳлати барнагаштани қарз ин дар вақти муқарраршуда насулоридани ҳисоботи молиявии қорхонаи қарздор ба шумор меравад. Дар вақташ насулоридани ҳисобот ӯ маълумот ин аллақай огоҳиест, ки дар фаъолияти қорхона ноқисӣ вучуд дорад, бинобар ин, қорманди шӯбаи қарз, онро бояд тахти назорат бигирад. Қарзҳои додашударо бонк дар ҳисоби ҷудогона ба ҳисоб мегирад. Дар ҳолати ба таъхир афтодани мӯҳлати баргардонидани қарзи ба пули миллий додашударо дар ҳисоби махсуси № 11117 "Қарзҳо, ки мӯҳлати пардохташон ба таъхир афтодааст", агар қарз ба асъори хориҷӣ дода шуда бошад дар ҳисоби № 11119 ба ҳисоб гирифта, аз онҳо фоизи зиёд, яъне фоизи ҷаримаӣ ситонидида мешавад.

Дар нақшаи ҳисобҳои наъе, ки системаи бонкии ҷумҳурӣ аз охири соли 1998 ба он гузашт, барои баҳисобири қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат ҳисобҳои ҷудогона нишон дода нашудааст, бинобар ин, ҳар бонк барои ба таври ҷудогона ба ҳисоб гирифтани ин қарзҳо ҳисоби ёрирасон мекушоад.

Қарзҳо, ки бонк ӯ ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ ба муштарӣ медиҳад, бояд таъминоти моддӣ дошта бошанд.

Агар қарз ба гавари ягон ҷиз дода мешавад. Муштарии баргиранда метавонад ба ивази қарзи гирифтааш маҳсулот, биноҳои истеҳсолӣ ва дигар воситаҳо ва ӯ олоғи истеҳсолотро тарғиб намоад. Қобили тазаққур аст, ки дар баъзе маврид ба ивази тарғиби моддӣ, бонк гаварномаи дигар қорхонаро низ қабул менамояд. Дар ҳолате, ки қарз ба ивази гаварномаи қорхона дода шуда бошад ва агар қарз дар мӯҳлати муқарраршуда барнагарадад, бонк маблағи қарзро аз ҳисоби қорхонаи тарғибдиҳанда меситонад.

Агар моли қорхона ба гавар монда шавад, арзиши мол бояд баробари маблағи қарз ӯ аз он зиёд бошад.

Қарзи таъминоти моддӣ надошта ҳамон қарзе ҳисоб мешавад, ки умуман таъминоти моддӣ надорад ӯ таъминоти моддиаш аз 60 фоизи маблағи қарз камтар аст.

Бонкҳо барои ситонидани қарзҳои беътимот қорҳо зарури меандешанд.

13.4 Тадбирҳо оиди ситонидани қарзҳои мушкиситон (беътимод)

Қарзҳо, ки дар мӯҳлати муқарраршуда бар намегарданд аз он шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти иқтисоди молиявии қорхона заиф шудааст ва қарзро дар мӯҳлати муқарраршуда баргардонидида наметавонад. Дар ин ҳолат қорманди шӯбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ тавозун (баланс) ва дигар ҳисоботи қорхонаро ҳаматарафа таҳлил намуда, сабабҳои норасоӣ дар фаъолияти қорхонаро муайян менамояд. Агар зарур бошад ба қорхона рафта фаъолияти онро дар мавқеи ҷойгиришавиаш месанҷад.

Қорманди шӯбаи қарзии бонк ӯ ташкилоти молиявии ғайрибонкӣ бояд бо муштарии қарздор аз наздик қор барад, зеро ин қорманд аввалин шахсест, ки зарари аз барнагаштани қарз ба бонк мерасидаро метавонад пешгирӣ кунад.

Маълумоти аввалии ба вучуд омадани қарзҳои мушкиситонро қорманди бонк, ки ин қарзро додааст, бояд дарёфт намояд. Ҷараёни дарёфти қарзҳои мушкиситон

фаъолияти хеле пурсамарро талаб менамояд. Агар корманди шӯъбаи қарзии банк малакаи қории кам дошта бошад, маълум намудани ин гуна қарзҳо барои вай мушкил аст. Илова бар ин барои он ки қазо набинад, дар бораи ба вучуд омадани қарзҳои мушкилситон мумкин аст ба роҳбари шӯъба хабар надихад. Барои дарёфти қарзҳои мушкилситон роҳбари шӯъбаи қарзии банк ва ё роҳбари банк бояд ба дигар кормандони ин шӯъба, ки таҷриба ва малакаи қории зиёд доранд, супориш диҳад.

Дар таҷриба баъзан ба мушоҳида мерасад, ки баъзе аз банкҳо намеҳаҷанд муносибаташонро бо мушгарӣ байрон кунанд, бинобар ин, барои баргardonидани қарзҳои мушкилситон боз қарз медиҳанд. Бо ҳамин муштариро дастгирӣ менамоянд. Азбаски фаъолияти молиявӣ хоҷагидорин қорхона ба бисёр омилҳо вобастагӣ дорад, ин амали банк шояд бойси беҳтар шудани фаъолияти қорхона гардад. Бо вучуди ин дар вақти додани ин гуна қарз банк бояд фаъолияти қорхонаро ҳамагарафа биомӯзад.

Барои баргardonидани қарзҳои мушкилситон банк, бояд чораҳои заруриро биандешад. Ин чораҷӯӣҳо дар ҳар шароит гуногунанд ва асоситаринашон инҳоянд:

- дигар қардани таркиби қарз, яъне агар илоҷаш бошад мӯҳлати баргardonидани қарзро тамдид (дароз) намудан;
- талаб намудани ҳуҷҷатҳои иловагӣ ва гарави иловагӣ;
- ҳангоми мавҷудияти гарав онро фурухта қарзро баргardonидан;
- бо роҳбарияти қорхона қор бурдан;
- дар ҳолати зарурӣ иваз қардани роҳбарияти қорхона;
- интишор ва фуруши саҳмияҳои наф ва ғайра.

Агар дар натиҷаи ин чораҷӯӣҳо фаъолияти қорхона беҳтар нагардад ва эҳтимоли баргаштани қарз номуайян монад, пас банк қорхонаро муфлис эълон намуда, барои ситонидани қарз ҳуҷҷатҳои заруриро тартиб дода, ба суди иқтисодӣ муроҷиат менамояд.

Тавре ки дар боло зикр кардем эҳтимолияти ҳатари барнагаштани қарзҳои додашуда доимо вучуд доранд. Бинобар

ин, банк ё ташкилоти молиявӣ ғайрибанкӣ, новобаста аз он ки қарзҳои додаш бармегарданд ё не, бояд барои пӯшонидани қарзи эҳтимоли аз додани қарз захираи пулӣ ташкил диҳад.

Банк бояд ҳар рӯз аз ҳаҷми қарзҳои додаш камаш 2% захираи пулӣ ташкил дода, дар ҳисоби алоҳидаи №10999 "Захира барои талафоти имконпазир аз қарз" ба ҳисоб гирад. Агар қарз гуруҳи дуюм, яъне "ғайристандартӣ" бошад бояд 5% аз ҳаҷми ин қарз захира намояд.

Дар ҳолати мавҷуд будани қарзҳои «шубҳанок» баробари 10% ҳаҷми ин қарзҳо захираи пулӣ ташкил диҳад.

Агар қарзҳои ҳатарнок мавҷуд бошанд мӯҳлати баргardonидани онҳо аз 60 то 180 рӯз ба таъхир афтада бошад, банк бояд баробари 75%-и маблағи онҳо захираи пулӣ ташкил намояд.

Ҳангоми муайян намудани қарзҳои "безътимод", ки мӯҳлати бардохташон аз 180 рӯз ва зиёдтар ба таъхир афтадааст ва таъмини моддӣ надошта бошанд, банк бояд баробари 100%-и маблағи онҳо пул захира намояд.

Дар ҳар ҳолат банк ё ташкилоти молиявӣ ғайрибанкӣ, ҷиҳати баргardonидани қарзҳо бояд чораҳои зарурӣ биандешад. Агар чораҷӯӣҳо ягон натиҷа надиханд, дар ин ҳолат қарзҳои «безътимод»-ро аз маблағҳои "Захира барои талафоти имконпазир аз қарз" ҳориҷ мекунад. Кормандони ширкати аудиторӣ дар вақти гузаронидани аудит ин амали банкро бояд ҳатман тафтиш намоянд.

13.5 Тартиби аз тавозун ҳориҷ қардани қарзҳои безътимод

То аз тавозун ҳориҷ қардани қарзҳои мушкилситон корманди банк ё ташкилоти молиявӣ ғайрибанкӣ бо роҳбари қорхона сӯҳбат намуда, ҷиҳати баргardonидани қарзи гирифтааш қор мебарад ва бо ҳам роҳҳои ҳалли мусбати масъаларо меҷӯяд. Агар мӯҳлати баргardonидани қарзро бештар аз ду маротиба дароз карда бошанд қарз барнагашта бошад, онро аз тавозуни банк ҳориҷ менамоянд. Барои ҳориҷ намудани ин гуна қарзҳо

бонк ё ташилотӣ молиявӣ ғайрибонкӣ, чунин мегузаронад.

а) барои хориҷ намудани маблағи қарз:

Д-т ҳисоби "Захира барои талафоти имконпазир аз қарз"

К-т ҳисоби "Қарзхое, ки мӯҳлати баргардониданиашон ба таъхир афтодааст"

б) барои хориҷ намудани фоизи қарзи ҳисобкардашуда аммо ситониданашуда;

Д-т ҳисоби "Даромади давраҳои оянда"

К-т ҳисоби "Қарзхое, ки мӯҳлати пардохташон ба таъхир афтодааст".

Ҳолати мавҷудияти ин гуна қарзҳо, аудиторҳо ба бонк пешниҳод намоянд, ки онҳоро аз тавозуни худ хориҷ кунад ва бо болои иҷрои ин амали бонк назорат барад.

БОБИ 14. ТАНЗИМИ ҶАЪЛИЯТИ БОНКҲО

14.1. Мақсад ва вазифаҳои назорати бонкӣ

14.2. Таъшил ва самаранокии назорати бонкӣ

14.3. Вазифаи Бонки мақказӣ (миллӣ) оиди танзими низоми

14.4. Дарёфт намудани ташилотҳои вазияташон мувофиқдадил ва таъсир расонидан ба онҳо

14.1 Мақсад ва вазифаҳои назорати бонкӣ

Назорати бонкӣ дар ҳаҳон зиёда аз 100 сол ин ҳониб вучуд барои ва пеш аз ҳама дар Йёлотӣ Муттаҳидаи Амрико ва Аврупо амалӣ гардидааст. Дар мамлакатҳое, ки акнун рӯ ба таракқӣ мебаранд вориди иқтисодӣ бозорӣ гаштанд ва инчунин кишварҳое, ки ба ин бозор дохил шуда истодаанд, нақши ин назорат дар низоми бонкӣ ва иқтисодӣ дарк гардида, роҳҳои он тақмил дода ва ин назорат пурзӯр карда мешавад.

Назорати бонкӣ ба маънои пуррааш низомест, ки Ҳукумат барои таъмини ҷаъолияти босуботи бонкҳо истифода мебарад. Ин назорат бояд дар назди худ мақсадҳои муайнро, тавре гузарад, ки барои ҳамаи истифодакунандагони маълумот ва аналхусус кормандони идораҳое, ки сиёсати иқтисодии мамлакатро муайян менамоянд ва ононе, ки назорати бонкиро дар амал татбиқ мекунанд, фаҳмо бошад.

Дар назди тамоми низоми назорати бонкӣ ду маънаи асосӣ гузошта мешавад:

-якум, гарави низоми бонкии босубот ва мусоидат барои рушди иқтисодии мамлакат;

-дуоум, ҳимояи пасандозгузароне, ки маблағҳои пулии муваққатан озоди худро дар бонкҳо нигоҳ медоранд.

Аз ин рӯ, маънаи ба миён меояд, ки назорати бонкӣ барои мамлакат ба кадом андоза зарур аст?

Дорандаи ҷоиҳои Нобел Ҷон Ҳикс гуфтааст, ки "Пул механизми нест, балки яке аз институтҳои барҷастаест, ки башарият ба вучуд овардааст". Аз он даврае, ки интишори пул ба

зиммаи Бонкҳои марказӣ гузошта шудааст, онҳо дар идораи институту пулӣ нақши марказиро бозӣ мекунанд. Бонки марказӣ масъалаҳои дархосту пешниҳод ба пул ва танзими фаъолияти бонкҳоро идора менамояд. Пул на танҳо омил баҳисобгирӣ, фишанги мубодила (М-П-М) ё андозаи арзиш аст, балки ӯҳдадорҳои молиявии низоми пулиро қарзӣ, монанди Бонкҳои марказӣ ва тичоратӣ мебошад. Зеро пул дар асл, ин ӯҳдадорин пардохти маблағҳои ҳисоби муштарӣён мебошад ва дар сурати ба бонк муроҷиат намудани муштарӣ, бонк бояд маблағи дархостшударо бипардозад.

Дар ҳар сурат, бонк бояд хангоми пардохти маблағҳои пулӣ, ҳолати ҳисоби муросилотии худро устувор нигоҳ дорад ва аз ин ҳисоб ба изофалардохт роҳ надихад. Бонкӣ марказӣ (миллӣ) дар навбати худ ҳисоби муросилотии (корреспондентии) бонкҳои тичоратиро назорат мекунад.

Бонкҳои тичоратӣ дар қараёни фаъолияти худ пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеиро ҷамъ ва барои додани қарзҳо истифода мебаранд. Ин бонкҳо маблағҳои пулиро ба воситаи наشر ва фуруши коғазҳои қиматнок низ ҷамъ намуда, ба муштарӣён қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат медиҳанд. Бонки марказӣ (миллӣ) дар қараёни назорати худ дурустии додану ситонидани ин қарзҳоро назорат мекунад. Бо ин назорат корманди шӯъбаи назоратии Бонки марказӣ (миллӣ), самти истифодаи захираҳои қарзии бонкҳои тичоратиро тафтиш намуда, саҳми онҳоро дар рушди иқтисодӣ ба мамлакат муайян менамояд.

Сабабҳои асосии зарурияти танзими фаъолияти бонкҳои тичоратӣ иборат аз он аст, ки пардохтҳо дар ҳолати халқ бо воситаи онҳо сурат мегиранд ва онҳо механизми пардохтҳоро дар ҳоҷагии халқ ташкил медиҳанд. Аз таъмини мӯътадилӣ низоми пардохт, ҳаракати маблағҳои пулӣ ва суръати гардиши воситаҳои гардони субъектҳои ҳоҷагидорӣ вобастагӣ дорад. Суст шудани гардиши воситаҳои гардони субъектҳои ҳоҷагидорӣ бойси кам шудани маҷмӯи маҳсулоти ҷамъиятӣ ва даромади миллий мегардад ва ин тақозо менамояд, ки фаъолияти бонкҳо танзим

барои шавад.

Назорати бонкӣ тамоми низоми бонкиро бояд дар бар гирад, зеро пешгирӣ кардани норасоиҳо дар як бонк бойси фаъолияти мӯътадилӣ бонкҳои дигар мегардад.

Умуман, низоми пардохтҳо бояд тавре ба роҳ монда шавад, ки ба осонӣ танзим гарданд, аз нуктаи назари иқтисодӣ самаранок бошанд ва дар шароити иқтисоди бозорӣ илочи ба пул танзим карданро дошта бошанд.

Вазифаи дигари назорати бонкӣ иборат аз он аст, ки байни бонкҳо рақобат ташкил диҳад, то ин ки маблағҳои пулӣ ва сурати иқтисодӣ дар дасти як ё ду бонк ҷамъ нагардад.

Вазифаи навбатии назорати бонкӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонкист. Аз самаранокии ин фаъолият ситхи болоравии иқтисодӣ ба мамлакат вобастагии зиёд дорад.

Назорати бонкӣ боз бояд ба он равона карда шавад, ки риоя намудани дастуруламалҳои меъёриро ҳамагарафа санҷад, то онҳоро бонкҳои тичоратӣ дар қараёни фаъолияти худ истифода на риоя намоёнд.

Ҳарчанд дар ин мавзӯ мо мафҳуми "назорати бонкиро" истифода намудем, вале дар ин ҷо тамоми назорати пулӣ ва молиявӣ дар назар дошта мешавад.

14.2 Ташкил ва самаранокии назорати бонкӣ

Ташкили назорати бонкӣ дар ҳар мамлакат мувофиқ ба сиёсати иқтисодӣ ва пулиро қарзие, ки дар он мамлакат амал мекунад, сурат мегирад. Дар аксарияти мамлакатҳо назорат таҳти роҳбарии Бонки марказӣ (миллӣ), дар баъзе давлатҳо таҳти роҳбарии Вазорати молия ё ки роҳбарии як ташкилоти назоратии мустақил амалӣ мегардад.

Бонки марказӣ (миллӣ) ҳастан (ядрои) асосии низоми молиявӣ ба шумор меравад ва қонунҳои мавҷудае, ки ба фаъолияти вай тааллуқ доранд, ӯро водор менамояд, ки аз болои фаъолияти бонкҳо назорати доимӣ барад, аз ин рӯ ин назорат яке аз вазифаҳои бевоситаи он мебошад.

Дар баъзе мамлакатҳо Вазорати молия барои назорати

низоми молиявӣ ва бонкӣ таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир менамояд. Аммо ин тамоман нолуруст аст, зеро бонк ташкилотест, ки ҷараёни фаъолиятро хусусияти хос дорад ва кормандони Вазорати молия барои тафтиши фаъолияти бонк ба мушқилиҳон зиёде дучор меоянд. Бинобар ин, дар мамлакатҳои мутараққӣ назорат аз болои фаъолияти бонкҳо Бонки марказӣ (миллӣ) анҷом медиҳад.

Ташкилоти мустақими назоратӣ яке аз ҷамоҳангҳои назорати бонкӣ буда, на танҳо низоми бонкӣ, балки низоми молиявиро низ назорат карда метавонад. Ин гуна ташкилот бояд дар назди Президент ё Парламенти мамлакат сомон дода шавад, он гоҳ мавқеи ин ташкилот хуб муайян мешавад.

Таҷрибаи мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки тафтиши фаъолияти низоми бонкиро Бонки марказӣ (миллӣ) бехтар ва самараноктар мегузаронад. Зеро фаъолияти бонкро корманди бонк бехтар медонад ва назорат амиктар ва ғуруҳи мутахассисон мегардад.

Дар ҳолате ки назорат аз тарафи Бонки марказӣ (миллӣ) сурат мегирад, ин амал ба ӯҳдаи яке аз мудирияҳои бонк гузошта мешавад, ки вай назоратро бо дастури Раис ё Риёсати Бонки марказӣ (миллӣ) анҷом медиҳад.

Бояд гуфт, ки мудирияти Бонки марказӣ (миллӣ), ки чунин назоратро мебарад, бояд дорои ҳуқуқҳои бошад, ки аз натиҷаҳои назорат ҷораҳои зарурӣ андешида тавонад. Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон додани иҷозатнома (лицензия) барои гузаронидани амалиёт ба бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ тавассути ин мудирият сурат мегирад ва ин мудирият дар ҳолати муайян намудани норасоӣҳо дар фаъолияти бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ба раёсати бонки Марказӣ (миллӣ) бозгонди иҷозатномаи ин бонкҳо пешниҳод мекунад ва ба барои баргараф намудани норасоӣҳои мавҷуда мӯҳлат муайян менамояд. Баъди ислоҳи норасоӣҳо ба бонки тижоратӣ иҷозатномаро дубора бар гардонидани медиҳад.

Мудирияти назорати бонкӣ боз бояд дорои ҳуқуқҳои бошад,

ин назиғаи назоратро бемамониат иҷро карда тавонад.

Назорати бонкӣ аз тарафи Ҳукумат ба он равона мегардад, ин амалиёти бонкҳо каме ҳам бошад танзим намоёнд. Ин тавассути додани иҷозатнома, талабот ба сармояи кофӣ, назорати пардохтпазирӣ, захираҳои хатмӣ дар Бонки марказӣ (миллӣ), инро намудани меъёрҳо ва ниҳоят гузаронидани назорати бонкӣ сурат мегирад. Кормандони Бонки марказӣ (миллӣ), ки аз рӯи фаъолияти бонкҳои тижоратӣ назорат мебаранд, иҷрои талаботи дар боло зикршударо тафтиш менамоянд.

Маълумоти мудирияти назорати бонкӣ бояд доимо ба иттилои Раис ва риёсати Бонки марказӣ (миллӣ) расонида шавад, то ки аз натиҷаҳои он хулосаҳои даркорӣ бароварда, барои бехтар намудани фаъолияти бонкҳои ҷудогона ҷораҳои зарурӣ андешиданд. Агар зарур бошад барои танзими фаъолияти низоми бонкӣ дастуруламалҳо тартиб диҳанд ва ба бонкҳо фиристанд, то ки онҳо дар ҷараёни фаъолиятҳои мувофиқи ин дастуруламалҳо амал намуда, камбудҳои мавҷударо ислоҳ намоёнд.

Назорати бонкӣ дорои усулҳои хоси худ аст. Бонки марказӣ (миллӣ) назорати бонкиро дар асоси маълумоти бонки тижоратӣ мегузаронад. Бонкҳои тижоратӣ ҳисоботҳои молиявии худро, ки ширкати аудиторӣ санҷидааст, ҳар сол тавассути воситаҳои ахбори умумӣ нашр карда, аз натиҷаҳои дар давоми сол ба даст омада, саҳмиядорон ва амонатгузоронро шинос менамояд. Ин ҳам як шакли назорат аст, зеро мутахассисон ва олимони ин нишондодҳо омухта ба фаъолияти бонкҳо баҳо медиҳанд ва ҷиҳати бехтар намудани фаъолияти бонкҳо маслиҳатҳо пешниҳод менамоянд.

Ҳар бонк худаш бояд аз болои фаъолияти шӯъбаҳои худ назорати бонкӣ барад ё аудиторҳо ба ин кор сафарбар намоёнд. Ҳолати гузаронидани назорат тавассути аудиторҳо бояд сирри дохилии бонк ҳифз гардад.

14.3 Вазифаи Бонки марказӣ (миллӣ) онди танзими низоми бонкӣ

Дар масъалаи гузаронидани назорати бонкӣ доштани

ваколати пура яе аз масъалаҳои асосӣ ба шумор меравад, яъне Бонки марказӣ (миллӣ) бояд ба кадом андоза аз болои низоми бонкӣ назорат анҷом бидиҳад. Дар бораи гузаронидани назорати бонкӣ аз тарафи Бонки марказӣ (миллӣ) ду назария вучуд дорад. Мувофиқи назарияи якум, назорат фақат аз болои фаъолияти бонкхое сурат мегирад, ки ба воситаи онҳо ҳар ҳел пардохтҳо анҷом дода мешавад. Мувофиқи назарияи дуюм, Бонки марказӣ (миллӣ) бояд ҳамаи тарафҳои фаъолияти низоми молиявии бонкҳои соҳомии тичоратӣ, аз ҷумла бозори асъори хориҷӣ, бозорҳои сармоя, инчунин интишор ва фуруши қоғазҳои қиматнокро назорат намояд.

Истифодаи назарияҳои зикршуда дар мамлакати ҷудогона вобаста ба фалсафаи назорати бонкӣ дар ин мамлакат сурат мегирад ва ба малакаи кормандони умури назорати бонкии Бонки марказии (миллии) он вобастагӣ дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи Қонун "Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон", назорати бонкӣ ба ўҳдаи Бонки миллии Тоҷикистон, ҳамчун Бонки марказӣ гузошта шудааст. Мувофиқи ин Қонун, Бонки миллии Тоҷикистон барои амалӣ намудани вазифаҳои худ дар соҳаи назорат ва танзими фаъолияти бонкҳо, тағтиши бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва бахшҳои онҳоро анҷом медиҳад, ба онҳо оид ба бартараф намудани норасоҳои дар фаъолиятҳои ошкор кардашуда дастурҳои иҷрошашон ҳатмӣ медиҳад ва нисбат ба вайронкунандагони қоидаҳои қонунгузории мамлакат табирҳо меандешад.

Намояндаи Бонки миллии Тоҷикистон ё бо супориши он ширкати аудитории мустақил назорати бонкӣ мегузаронад, ки вай ҳуқуқ дорад ҳисоботи молиявӣ ва дигар асноди бонкиро тағтиш намояд ва дар ҳолатҳои зарурӣ нусхаи ҳуҷҷатҳои дахлдорро бигирад.

Дар сурате ки бонк ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ талаботи қонунҳои ҷумҳурӣ, санадҳои меъёрий ва амрномаҳои Бонки миллии Тоҷикистонро риоя намекунад ва дар муҳлатҳои муқарраршуда ахбор пешниҳод намекунад, ахбори нопура ва

носаҳеҳ пешниҳод менамояд, Бонки миллии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад аз бонк ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ бартараф намудани норасоҳои ошкоршударо талаб кунад, ба микдори то ин фоиз аз андозаи сармояи оинномавии ҳадди ақаллӣ он ҷарима аниқонад, ё гузаронидани амалиёти бонкии ҷудогоноро ба муҳлати то шаш моҳ ё дигар муҳлат маҳдуд кунад.

14.4 Дарёфт намудани ташкилотҳои вазъияташон номуътадил ва таъсир расонидан ба онҳо.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати муайян намудани норасоҳои назаррас Бонки миллии Тоҷикистон ба ин бонк маъмурияти муваққатӣ таъин менамояд. Маъмурияти муваққатӣ мақоми махсуси идоракунии ташкилоти қарзӣ мебошад, ки ба максади пешгирӣ кардани муфлисшавии он ба муҳлати шаш моҳ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон бо тартиби муқаррарнамуадаи Қонуни ҚТ "Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон" таъин карда мешавад.

Муҳлати фаъолияти маъмурияти муваққатӣ имкон дорад аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон то шаш моҳи дигар дароз (таммид) карда шавад.

Бонки миллии Тоҷикистон маъмурияти муваққатиرو дар ҳолатҳои зерин таъин менамояд, агар:

- бонки тичоратӣ ё дигар ташкилоти қарзӣ аз ўҳдаи иҷрои талаботи амонатгузoron ё пардохти ўҳдадорихои худ баромада натавонад;

- ўҳдадорихои бонки тичоратӣ ё дигар ташкилоти қарзӣ аз доройҳои он зиёд бошад;

- сармояи бонки тичоратӣ ё дигар ташкилоти қарзӣ аз 50 фоизи ҳадди ақалли сармояи танзимшавандае, ки Бонки миллии Тоҷикистон барои он муқаррар кардааст, камтар бошад;

- ба ақидаи Бонки миллии Тоҷикистон таҳдид ё ногузирии ба амал омадани ҳолатҳои дар боло зикргардида мавҷуд бошад;

- барои огози парванда оид ба муфлисшавии бонки тичоратӣ ё ташкилоти қарзӣ ба суд дархост ворид шуда бошад.

Ба мудири муваққатӣ ҳамаи ваколатҳо, аз ҷумла нисбати

активҳои он, ки раиси бонк ва мудирон доранд, дода мешавад ва ҳамаи ваколатҳои онҳо худ аз худ боз дошта шуда, ба тартиби муқарраркардаи Қонун ба мудирӣ муваққатӣ дода мешавад.

Мудирӣ муваққатӣ баъди таъин шуданаш фавран бояд чунин тадбирҳо андешидад:

а) дар ҳамаи утокҳои кории бонк оид ба муқаррар шудани маъмурияти муваққатӣ бо зикри таърих ва вақти таъин шудани ин маъмурият эълонҳо оведад;

б) ҳамин гуна эълонҳоро дар маҳалли мавҷудияти бонк ба воситаи ахбор ё дигар нави муҳобирот ба иттилои муштарикони бонк расонад;

в) ба Бонки миллии Тоҷикистон аз иҷроии ин қарор дар мӯҳлати се рӯз хабар диҳад.

Баъд аз анҷоми ин қарор мудирӣ муваққатӣ оид ба идора кардани бонк чанд қори дигарро низ бояд ба анҷом расонад, яъне баъзе аз роҳбарони бонк ё кормандони онро аз қори бонк барканор намояд. Ҳамаи қулфҳоро иваз кунад, коди компютерҳоро тағйир диҳад ва дигар қарорҳои зарурӣ барои беамонии иҷро намудани вазифааш анҷом диҳад.

Қарори Рӯсат дар бораи таъин намудани маъмурияти муваққатӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон дар мӯҳлати на дертар аз панҷ рӯз аз санаи қабули он дар ду рӯзномаи расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда мешавад.

Мудирӣ маъмурияти муваққатӣ дар давоми се моҳ баъд аз санаи таъин шуданаш дар бораи вазъи молиявӣ ва дурнамои ташкилоти қарзӣ ба Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоботи пешакӣ пешниҳод менамояд.

Мудирӣ маъмурияти муваққатӣ дар ҳисоботи худ андешидани яке аз ҷораҳои зеринро пешниҳод менамояд:

-ҷораҳои беҳбудии вазъи молиявии бонк ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ бо роҳи:

а) барқароркунии бонки тижоратӣ ё ташкилоти қарзии ғайрии бонкӣ;

б) азнавташкилдиҳии ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ;

-бозхонди иҷозатнома барои гузаронидани амалиёти бонкӣ ва

барҳамдиҳии ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ.

Баъди гирифтани ҳисоботи мудирӣ муваққатӣ- Рӯсати Бонки миллии Тоҷикистон дар муддати понздаҳ рӯз қарори дахлдор қабул мекунад:

а) агар ҳисоботи мудирӣ муваққатӣ бозхонда гирифтани иҷозатномаи (литсензия) бонк ё ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ ро тавсия кунад, Бонки миллии Тоҷикистон иҷозатномаи онро бозхонда мегирад ва мудирӣ барҳамдиҳии бонкро таъин менамояд ва дар бораи барҳамдиҳии бонк амр медиҳад;

б) агар ҳисоботи мудирӣ муваққатӣ, нақшаи барқарор кардан ё дигаргуносии соҳтори бонкро талаб кунад, мувофиқи тартиботи муайянкардаи Бонки миллии Тоҷикистон ба мудирӣ муваққатӣ давом додани фаъолияти ташкилоти қарзиро иҷозат медиҳад.

МАВЗҶҮИ 15. ТАНЗИМ ВА НАЗОРАТИ БОНКӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ПАСТ КАРДАНИ ХАВФИ БОНКӢ

- 15.1. Мохияти танзим ва назорати бонкӢ паст кардани хавфҳо.
- 15.3. Дарёфти амалҳои хавфнокӣ бонкӢ ва роҳҳои пешгирии он.
- 15.4. Назорати дохилӣ ва берунаи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ
- 15.5. Санҷиши фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон

15.1. Мохияти танзим ва назорати бонкӢ ва нақши он дар паст кардани хавфҳо.

Танзим ва назорати фаъолияти бонкӢ барои муайян кардани вазъи молиявии он, инчунин мувофиқати фаъолияти ташкилотӣ қарзӣ ба талаботи қонунгузории соҳа, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, санадҳо ва сиёсати дохилии ташкилотӣ қарзӣ ба роҳ монда мешавад.

Мақсади асосии танзим ва назорати фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ нигоҳдории суботи низоми бонкӢ ва низоми пардохт, ҳимояи манфиатҳои пасандоздорон ва қарздеҳон мебошад.

Бо ин мақсад Бонки миллии Тоҷикистон метавонад барои ташкилотҳои қарзӣ тартиби гузаронидани амалиёти бонкӢ, ташкили низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилиро бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии худ муқаррар намуда, аз ҷониби он барои ташкилотҳои қарзӣ тибқи қонунгузорӣ меъёрҳои мақбул муқаррар мекунад, ки ин барои пешгирӣ намудан аз ҳолати ноустуворӣ ва гирифтור шудан ба хавф хизмат менамояд.

Дар танзим ва назорати бонкҳо нақши асосиро Бонки миллии Тоҷикистон мебозад, ки он дорои ҳуқуқи истисноии танзим ва назорати фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ мебошад. Бо мақсади ҳимояи манфиатҳои пасандоздорону қарздеҳон ва таъмини суботи молиявии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон меъёрҳои мақбули ҳатмиро аз қабيلي ҳадди ақалли сармояи оинномавӣ барои ташкилотҳои қарзии наватасис, андозаи ниҳони қисми ғайрипулии сармояи

оинномавӣ, меъёри кифоятии сармоя, меъёри пардохтпазирии қарзӣ, меъёри хавфҳои асбӯрӣ, ғоизӣ ва ғайраро барои танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ муқаррар мекунад.

Бо мақсади ҳамеша дар зерӣ назорати худ қарор додани фаъолияти тамоми ташкилотҳои қарзии дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарордоша, инчунин ошкор кардани нобудихоҳе, ки дар ин самт ҷой доранд, Бонки миллии Тоҷикистон як қатор меъёрҳои бо ин мақсад истифодашавандаро муқаррар менамояд:

- ба ташкилотҳои қарзӣ иҷозатнома медиҳад, онҳоро дар феҳристи бақайдгирӣ сабт мекунад, стандартҳои назорати фаъолияти онҳоро таҳия намуда, тартиби таъбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва тавсияҳои худро муқаррар менамояд;
- ташкилотҳои қарзиро бо қувваи кормандони худ ё мутахассисони ба ин мақсад ҷалбгардида, аз ҷумла амалиёт, феҳристҳо, ҳуҷҷатҳо ва суратхисобҳои онҳоро санҷида, риояи талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи БМТ», қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ», «Дар бораи ташкилотҳои маблағгузории хурд» ва қонунҳои дигари ба фаъолияти бонкӣ дахлдоштаро мунтазам назорат менамояд;
- аз ташкилотҳои қарзӣ пешниҳоди иттилооти заруриро барои танзим ва назорати фаъолияти онҳо, инчунин оид ба ислоҳи вазъи қунунии онҳо чора дидавро талаб мекунад.

Бо ин роҳ Бонки миллии Тоҷикистон метавонад барои ташкилотҳои қарзӣ тартиби гузаронидани амалиёти бонкӣ, ташкили низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилиро бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии худ муқаррар намуда, сатҳи хавфҳои дар ин самт ба вучудояндаро кам ё пешгирӣ намояд.

15.2. Дарёфти амалҳои хавфнокӣ бонкӢ ва роҳҳои пешгирии он.

Табиист, ки дар ҳолати бадшавии вазъият дар бонк, назорат аз болои ин муассиса аз пештара шадидтар қарда шуда, мақомоти назорат дар ин маврид талаб мекунанд, ки дар бораи тамоми масъалаҳои мавриди таваҷҷуҳи онҳо маълумоти иловагии

хармоха, хархафтаина ва ҳатто харрӯзаи муфассал пешниҳод карда шавад. Вохӯриҳо бо раёсати бонк низ тез-тез баргузор карда мешаванд, инчунин ҳангоми мавҷудияти мушкilotи чашмрас дар бонк, аз вай талаб карда мешавад, ки нақшаи тижоратӣ ва ё барномаи солимгардонӣ ҷиҳати ҳалли мушкilotи худ манзур намояд.

Дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ метавонад, ки амалҳои ҳолатҳои зиёд ба вучуд оянд, ки омилҳои асосии ҳолати ноустувории бонк гарданд ё онро ба хавфи муфлисшавӣ оварда расонанд. Ин амалҳоро дар адабиёти бонкӣ амалияи носолиму хатарноки бонкӣ ном мебаранд, ки ин дар ҳулосаи Бонки миллии Тоҷикистон дар асоси далелҳои дахлдор бароварда мешавад. Ҳулосаи мазкур таҳлили таъсири амалияи носолиму хатарноки бонкӣ ба фаъолияти ташкилоти қарзӣ ва вазъи молиявии он, аз ҷумла баҳодиҳии кифояти сармоя, сифати дороиҳо, идоракунии даромаднокӣ ва пардохтпазириро дар бар мегирад. Ҳангоми муайян намудани ягон амали мушаххас ё беамалӣ дар мавриди пешбурди фаъолият, ки бо қонун ё санади меъёрии ҳуқуқӣ манъ нашудааст ва ба амалияи носолиму хатарноки бонкӣ метавонад оварда расонад ё расонидааст, Бонки миллии Тоҷикистон яке аз ҳолатҳои зеринро ба назар мегирад:

-амал ё беамалӣ боиси талафоти моддӣ ё зарар, хавфи фавқулода ё хатар ба амният, устуворӣ, пардохтпазирӣ ё қобилияти пардохти ташкилоти қарзӣ шудааст ё мешавад;

-амал ё беамалӣ боиси талафоти моддӣ ё зарар, хавфи фавқулода ба пасандоздорон, қарздохон, сармоягуздорон, шахмдорони ташкилоти қарзӣ ё барои Бонки миллии Тоҷикистон ё умуман ҷомеа шудааст ё мешавад;

-амал ё беамалӣ боиси зарари ғайриҷашмдодшуда ташкилоти қарзӣ ё дигар шахс мегардад, ё ба кормандони роҳбарикунанда, ё роҳбарони дигар сохторҳои ташкилоти қарзӣ манфиат, баргаришт ё афзалиятҳои беасосро, ҳангоми иҷрои уҳдадориҳои вазифавии худ, тавассути зоҳир намудани манфиатгӯӣ, бевичдонӣ ё хунукназарии авфнопазир додааст;

-амал ё беамалӣ боиси дидаву доништа бастанӣ ягон шартнома ё гузаронидани амалиёти барои ташкилоти қарзӣ ҷомуюсибро, новобаста аз онки кормандони роҳбарикунанда ё роҳбарони сохторҳои ташкилоти қарзӣ аз он манфиат ба даст мебаранд ё меоранд, мегардад.

Бонки миллии Тоҷикистон метавонад дигар ҳар гуна амал ва беамалиро ҳамчун амалияи носолиму хатарноки бонкӣ бо дарназардошти вазъи молиявӣ, баҳогузориҳои назоратӣ, ҷиддияти таҳлил ба устувории ташкилоти қарзӣ, низоми бонкӣ, низоми пардохт ва манфиатҳои пасандоздорон ва қарздохон эътироф намояд, инчунин баҳогузориҳои фаъолияти ташкилотҳои қарзиро мувофиқи Тартиби баҳогузориҳои назоратии фаъолияти бонкӣ, ки дар асоси усули маъмулии баҳогузориҳои CAMEL омода шудааст, ба роҳ монда, бо дарназардошти мувофиқати онҳо ба қонунгузориҳои бонкӣ, дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нишонаҳои амалияи носолиму хатарноки бонкиро дар ташкилотҳои қарзӣ муайян менамояд.

Нишонаҳои амалияи носолиму хатарноки бонкӣ, ки хавфҳои зиёдро дар ташкилоти қарзӣ ба вучуд меоранд, инҳоянд:

- ташкили нокифояи захира барои пушонидани талафоти эҳтимолӣ ва зарар аз рӯи дороиҳо ва уҳдадориҳои ғайритавозунӣ;

- ноўҳдабарой дар пешбурди ҳисобдорӣ мутобики санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон ва Стандартҳои байналмилалӣ ҳисобдорӣ ва ҳисоботдиҳӣ;

- анҷомдиҳии амалиёте, ки ҳамчун амалиёти шубҳавари бонкӣ ва ё вайронкунии қонунгузорӣ оид ба мубориза ба муқобили қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастомада ва маблағгузориҳои терроризм доништа мешаванд;

- анҷомдиҳии амалиёте, ки бе назорати мувофиқи дохилӣ сурат мегирад;

- набудани аудити мувофиқи дохилӣ;

- бо вайрон кардани талаботи Бонки миллии Тоҷикистон анҷом додани амалиёт бо шахсони вобастаи ташкилоти қарзӣ;

- фаъолият, ки барои анҷом додани он ташкилоти қарзӣ

- кормандони соҳибтахассус ва ботачриба надорад ё шаронг кории дахлдор мавҷуд нест;
- анҷом додани фаъолият бе ягон ҳуҷат ва ё тартибот ё вақте, ки онҳо ба миқёси фаъолият ва дараҷаи хавфҳои ташкилоти қарз мувофиқ нестанд;
 - додани қарз ба қарзгироне, ки ӯҳдадорихои худро дар наҷо ташкилоти қарзии мазкур ё дигар ташкилотҳои қарзӣ иҷро накардаанд, ё додани қарз ба қарзгироне, ки қарзи гирифташон ҷандин бор тамлид шудааст ё вазъи молиявиашон ноустувор мебошад;
 - ба Бонки миллии Тоҷикистон саривақт пешниҳод накардани ҳисобот, пешниҳоди ҳисоботи носоҳеҳу нопурра;
 - аз ӯҳдаи роҳбарӣ ва таъмини назорати мувофиқ бо мақсади пешгирии амалияи носолиму хатарноки бонкӣ баромалаи натавонистани Шӯрои назирон ва Раёсати ташкилоти қарзӣ;
 - иҷро накардани ӯҳдадорихои худ дар назди муштарӣ аз рӯи шартномаи амонат ва пасандоз;
 - рейтингӣ пасте, ки аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон тибқи тартиби баҳодихи фаъолияти бонкҳо дар асоси CAMEL дода шудааст;
 - аз тарафи ташкилоти қарзӣ риоя накардидани меъёрҳои мақбули кифоятии сармоя, пардохтпазирӣ ва дигар;
 - вобаста аз хусусияти қонунвайронкунӣ ва оқибатҳои эҳтимолии он барои ташкилоти қарзӣ ва муштарӣ вай;
 - бадшавии ҳолати молиявии ташкилоти қарзӣ;
 - ҳуқуқвайронкунии мунтазам ва давомёбии он;
 - огоҳӣ доштани кормандони роҳбарикунандаи ташкилоти қарзӣ дар хусуси қонунвайронкунӣ;
 - далели қасдан (аз рӯи ғараз) содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ, инчунин мавҷуд будани манфиати шахсии (маънавию моддӣ) шахсони вобастаи ташкилоти қарзӣ дар ҳуқуқвайронкунӣ;
 - мушкилоти зиёд дар фаъолияти амалиётӣ ва низоми назорати дохилӣ;
 - набудани сиёсати ташкилоти қарзӣ оид ба самтҳои асосии

фаъолият, самарабахшии фаъолияти назорати дохилӣ ва аудит дар пешгирии қонунвайронкуниҳо;

риоя накардидани сиёсат ва тартиботи дохилии тасдиқкардаи Шӯрои назирон ва ё Раёсати ташкилоти қарзӣ;

ба анҷом расонидани фаъолият ё амалиёте, ки ҳамчун вайрон кардани қонунгузорӣ дар бораи муқовимат ба қонунгардонии (расмилунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм доништа мешавад;

нашр намудани ҳисоботи молиявӣ ва ҳуҷасаи ҷорӣи аудит.

Мавҷуд будани як ё якҷанд нишонаи амалияи носолиму хатарноки бонкӣ дар фаъолияти ташкилоти қарзӣ ба вазнин шудани ҳолати молиявии он оварда мерасонад ва пешгирӣ накардани он метавонад барои муфлисшавии ташкилоти қарзӣ асос гардад. Бинобар ин Бонки миллии Тоҷикистон нисбат ба ташкилоти қарзӣ чораҳои фаврии ислоҳӣ ва таъсиррасонӣ татбиқ намояд, агар ба он маълум гардад, ки ташкилоти қарзӣ, кормандони роҳбарикунанда ё кормандони дигари он талаботи қонунҳои соҳавӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи амрномаҳоро риоя накунад, сари вақт ё онро носоҳеҳу нопурра пешниҳод кардани маълумоти муқарраршуда ба Бонки миллии Тоҷикистон ва амалиётӣ бонкии дорой хавфи аз меъёр зиёд ё нодурустро анҷом додаанд.

Ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои пешбинишуда, Бонки миллии Тоҷикистон метавонад нисбат ба ташкилоти қарзӣ як ё якҷанд чораҳои ислоҳӣ ё таъсиррасонии зеринро татбиқ намояд:

- ба ташкилоти қарзӣ амрномаи фириштад;
- ба ташкилоти қарзӣ дастур диҳад;
- аз ташкилоти қарзӣ таҳия ва пешниҳоди нақшаи чорабиниҳоро ҷиҳати баргараф кардани камбудихо ва ислоҳи вазъи ба амаломата ё маълумотро оид ба чораҳои андешидашуда талаб намояд;
- аз ташкилоти қарзӣ қатъ кардани анҷомдиҳии баъзе амалиётро талаб кунад;
- тақсими хар гуна фоида ё суди саҳмиаҳоро манъ намояд;

- ҳама гуна маҳдудиятро барои додани қарз муқаррар созад;
- илова ба маблағи захираҳои ҳатмие, ки дар Бонки миллии Тоҷикистон нигоҳ дошта мешаванд, дар мӯҳлат ва ба маблағи муайян зиёд кардани онҳоро аз ташкилоти қарзӣ талаб намояд;
- аз раиси Шӯрои нозирон даъват намудани чаласи ғайринавбатии Шӯрои нозиронро бо иштироки намоёндагони Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати баррасии ҳуқуқвайронкуниҳо ва андешидани чораҳои зарурӣ бо мақсади баргараф кардани онҳо талаб намояд;
- аз раис ё раёсати ташкилоти қарзӣ талаб намояд, ки солимгардонии молиявии ташкилоти қарзӣ, аз ҷумла бо усули тағйирдиҳии таркиби дороиҳои онро амалӣ намояд;
- аз ташкилоти қарзӣ муваққатан ё пурра аз кор барканор кардани як ё якчанд корманди роҳбарикунандаро талаб намояд;
- аз ташкилоти қарзӣ аз вазифа сабукдӯш кардани раис ё дигар узви Шӯрои нозиронро дархост намояд;
- азнавташкилдиҳи (муттаҳидшавӣ, ҳамроҳшавӣ, тақсимшавӣ, ҷудошавӣ, табдилдиҳӣ)-и ташкилоти қарзиро талаб намояд;
- барои ташкилоти қарзӣ меъёрҳои мақбулро ба мӯҳлати то шаш моҳ тағйир диҳад;
- ба ташкилоти қарзӣ иҷрои баъзе амалиёти дар иҷозатномаи он муайяншударо ба мӯҳлати то дувоздаҳ моҳ боздорад;
- қушодани филиал ва воҳиди дигари сохториро ба ташкилоти қарзӣ манъ кунад;
- қабул ва интиқоли дороиҳоро аз ҷониби ташкилоти қарзӣ, инчунин пардохти суди саҳмияҳоро маҳлуд намояд;
- мутобиқи қонун нисбат ба кормандони роҳбарикунандаи ташкилоти қарзӣ муҷозоти ҷаримавино татбиқ кунад;
- ваколатҳои мақомоти идоракунии ташкилоти қарзи (Маҷлиси умумии саҳмиядорон (иштирокдорон), Шӯрои нозирон, мақомоти иҷроия)-ро боз дошта, барои солимгардонии ташкилоти қарзӣ тибқи Қонуни мазкур маъмурияти муваққатӣ таъин намояд;

- ба ташкилоти қарзӣ ба андозаи то як фоиз аз ҳадди ақали ҷармои оинномавӣ ҷарима бандад;

- аз саҳмдорони ташкилоти қарзӣ пурра кардани ҷармои иҷро талаб кунад;
- иҷозатномаи ба ташкилоти қарзӣ додашударо мутобиқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи фаъолияти бонкӣ" бозгонд намояд.

15.3. Назорати дохилӣ ва берунаи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ

Мақсади назорати дохилӣ ин баҳодиҳӣ ба мутобиқат ва босамарии низоми назорат ва идоракунии хавфҳо аз рӯи ҳамаи ҷанбаҳои фаъолияти ташкилоти қарзӣ, таъмини иттилооти сарвактӣ ва мӯътамад оид ба ҳолати аз тарафи воҳидҳои ташкилоти қарзӣ иҷро шудани вазифаҳои ба онҳо вогузоршуда, инчунин додани тавсияҳои муассир ва самарабахш барои беҳбудии кор мебошад.

Бо ин мақсад Шӯрои нозирони ташкилоти қарзӣ ва роҳбарияти он мавҷудияти низоми ба талабот ҷавобгӯи назорати дохилӣро таъмин карда барои аз тарафи кормандони ташкилоти қарзӣ иҷро гардидани ўҳдадорихоӣ онҳо дар соҳаи назорати дохилӣ шароит фароҳам меоранд.

Низоми назорати дохилӣ аз унсурҳои гуногуни ба ҳам алоқаманд, аз қабيلي назорати идоракунии, ошкор ва баҳо додани хавф, анҷом додани назорат ва тақсими ваколатҳо, иттилоот ва ҳамкории мутақобил ва мониторинг ва ислоҳи камбудҳои иборат аст.

Фаъолияти дурусти ин унсурҳо шартӣ муҳими фаъолияти босамари ташкилоти қарзӣ, кори низоми иттилоотӣ ва риояи меъёрҳои мақбул ва дигар меъёрҳои ташкилоти қарзӣ мебошад, ки Бонки миллии Тоҷикистон муқаррар кардааст.

Низоми назорати дохилӣ дар ташкилоти қарзӣ барои амалӣ намудани

мебошад хабар медиҳад;

-ба ҳар як узви Шӯрои нозирон¹ ташкилоти қарзӣ на ба Бонки миллии Тоҷикистон дар бораи ҳар як норасоӣ ё камбудии дар идоракунии ӯ амалиёти ташкилоти қарзӣ ошкоршуда, хабар медиҳад.

Пас аз пурра аз назорати ширкати аудиторӣ гузаштан ташкилоти қарзӣ нусхаи хулосаи аудиторӣ ва тавсияномаи ташкилоти аудиториро дар муҳлати на дертар аз 30 рӯзи баъд дастрасии онҳо ба Бонки миллии Тоҷикистон ирсол намунда, ӯҳдадор мегардад, ки бо дарназардошти хулосаи аудиторӣ ҳисоботи молиявӣ ислохшударо низ пешниҳод намояд.

15.4. Санҷиши фаъолияти ташкилотҳои қарз аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон

Санҷиш баррасии фаъолияти ташкилоти қарзиро барои муайян кардани вазъи молиявӣ он, инчунин мувофиқати фаъолияти ташкилоти қарзӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ», санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, санадҳо ва сиёсати дохилии ташкилоти қарзиро дар бар мегирад.

Санҷиши ташкилотҳои қарзӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон барои анҷом додани вазифаҳои танзими бонкӣ ва назорати бонкӣ гузаронида шуда, мақсади асосии он аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон гузаронидани санҷиши ташкилотҳои қарзӣ баҳогузории вазъи умумӣ ё самтҳои алоҳидаи фаъолияти онҳо дар қойҳо мебошад, аз ҷумла баҳогузории риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, ҳисобдорӣ дуруст, муайян кардани андозаи хавфҳо, дориву ӯҳдадорихо, баҳогузорӣ ба сифати дорихо, бузургӣ ва басандагии воситаҳои худии (сармоя), баҳогузорӣ ба низоми идоракунии хавфҳо ва ташкили назорати дохилӣ, вазъи молиявӣ ва дурномаи фаъолият, ҳамчунин ошкор сохтани амалу кушишҳое, ки ба манфиатҳои кредиторон ва амонатгузoron таҳдид мекунанд. Гузаронидани

санҷиши ташкилотҳои қарзӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон вазифаи санҷишхоеро, ки ташкилотҳои аудиторӣ мегузаронанд ва санҷиши ҳуҷҷатхоеро, ки мутобикии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷамъовариҳои далел аз рӯи парвандаҳои ҷиноӣ ва дигар парвандаҳо анҷом дода мешавад, иҷро намекунад.

Бо ин мақсад Бонки миллии Тоҷикистон на камтар аз як маротиба дар як сол ҳамаи ташкилотҳои қарзиро аз санҷиш мегузаронад ва кормандони роҳбарикунандаи ташкилоти қарзӣ назифадоранд ба гузаронидани санҷиш ҳамачониба мусоидат намоянд.

Шахсони барои гузаронидани санҷиш таъиншуда, барои риояи талаботи махфияти маълумот масъул буда, ҳар гуна маълумот, аз ҷумла маълумоти дорой сирри бонкиро талаб мекунанд ва бояд аз ҷониби ташкилоти қарзӣ сари вақт пешниҳод карда шавад.

Тартиби гузаронидани санҷиш, ҷамъбаст ва пешниҳоди натиҷаҳои он бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон мукаррар карда шуда, Шӯрои нозирони ташкилоти қарзиро оид ба натиҷаҳои санҷиш огоҳ месозад.

Санҷиши ташкилотҳои қарзӣ давра ба давра, ки онро қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон мукаррар менамояд, гузаронида мешавад ва бо назардошти инҳо муайян мегардад:

- вазъи молиявӣ;
- гирифтور шудан ба хавф;
- баҳогузорӣ ба низоми идоракунии хавфҳо ва ташкили назорати дохилӣ;
- дурустии ҳисобдорӣ;
- натиҷаи санҷишҳои пештара.

БОБИ 16.1. МЕТОДИКА ВА МЕЇЁРҲОИ ХАВФИ БОНКИ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

- 15.1. Мазмун ва моҳияти тафсири мечёрҳои хатарҳои бонкӣ
15.2. Талаботҳо ба низоми идоракунии хатарҳои бонкӣ
15.3. Назорати дохилӣ ҳамчун омил асосии низоми самараноки
идоракунии хатарҳо
15.4. Талабот ба назорати дохилӣ дар самти муковимат ба
қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноӣ
бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории
пахнкунии силоҳи қатли ом ва хатарҳои он

16.1. Мазмун ва моҳияти тафсири мечёрҳои хатарҳои бонки

Дар таҷрибаи фаъолияти бонкӣ ва идораи хавфҳои бонкӣ яке аз механизмҳои асосӣ баҳодиҳии сатҳи хатарҳо тавсуту пайдарҳамии тафсири мечёрҳои ба хатар алоқаманд мебошад. Дар ҳолатҳои воқеии баҳоддлҳои сатҳ ва сифати хатарҳои бонкӣ мувофиқи як қатор санадҳои мечерӣю ҳуқуқӣ аз тарафи мақомотҳои дахлдор аз он ҷумла Бонки миллии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад. Иҷроиши таҳлил ва назорати сатҳи хавфҳои дар сатҳи низоми бонкӣ ҳар як бонки тижоратӣ ва дигар ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ ба ўҳда дорад. Аз ҳамин лиҳоз барои пешниҳод ва баррасии амиқи сатҳи хавфҳои бонкӣ мувофиқи дастурамали Бонки миллии Тоҷикистон тафсири мафҳумҳои зерин пешбинӣ гардидаанд:

- **идораи асосӣ** (фронт - офис) – воҳиди ташкилоти қарзӣ, ки вазифаи асосии он аз бастани аҳдҳо (қарордодҳо) бо муштарӣён иборат мебошад;

- **идораи фаръӣ** (бэк - офис) – воҳиди ташкилоти қарзӣ, ки вазифаи асосии он аз ба қайд гирифтани амалиёти иҷрошуда дар ҳисобдорӣи фаръӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои аввалияи аз идораи асосӣ гирифташуда, мебошад;

- **бэк** - **тестинг** – усулҳои санҷиши самаранокии тартиби андозагирӣи хавфҳо бо истифода аз маълумоти таърихӣ оид ба

амалиёти ташкилоти қарзӣ ва муқоисаи натиҷаҳои ҳисобшуда бо натиҷаҳои ҷорӣ (воқеии) анҷомдиҳии амалиёти зикршуда;

- **хавфи асчорӣ** - хавфи ба вучуд омадани хароҷот (зарар додан), ки ба тағйир ёфтани қурби асчор хангоми анҷом додани фаъолияти ташкилоти қарзӣ вобаста аст. Хатари хароҷот (зарар) бо сабаби аз нав баҳодиҳии мавқеи ташкилоти қарзӣ аз рӯи асчор бо ифодаи арзиш ба миён меояд;

- **усули GAP** – андоза қардани хавфи фоизи ташкилоти қарзӣ ва хавфи талафоти пардохтпазирӣ дар асоси муқоисаи қимми дорониҳо ва ўҳдадорӣҳои ташкилоти қарзӣ, ки ба тағйирёбии мечерӣи фоизӣ дучор шудаанд ё бояд дар муҳлати муайян пардохт шаванд;

- **мавқеи GAP** - оид ба пули нақд, андозаи фарқияти байни ворид ва хорич шудани пулҳои нақди ташкилоти қарзӣ;

- **хавфи қарзӣ** – хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар) дар натиҷаи аз тарафи муштарӣ вайрон карда шудани шартҳои ибтидоии шартнома (қарордод) оид ба иҷрои ўҳдадорӣҳои пулии ба зимма гирифтаи вай хангоми гузаронидани амалиёти қарзӣ, лизингӣ, факторинг, форфейтинг, амалиёти додани кафолати бонкӣ ва дигар амалиётҳо;

- **хавфи амалиётӣ** - хавфи пайдоиши зарар дар натиҷаи мувофиқат накардани хусусият ва микчси фаъолияти ташкилоти қарзӣ ба талаботи қонунгузорӣ ва тартиби гузаронидани амалиёти бонкӣ ва дигар муомилот, камбудиву иштибоҳоти содиркардаи қормандон дар рафти анҷом додани фаъолияти дохилӣ, фаъолияти низоми ва технологияҳои иттилоотӣ, инчунин хавфи зарар дидан дар натиҷаи таъсири рӯйдодҳои берунӣ;

- **хавфи ҳуқуқӣ** - хавфи хароҷот қардан (зарар дидан), ки дар натиҷаи аз тарафи ташкилоти қарзӣ риоя нагардидани талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дар натиҷаи номувофиқатии таҷрибаи ташкилоти қарзӣ ба ҳуҷҷатҳои дохилии он ва дар муносибат бо ғайррезидентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи риоя нашудани талаботи қонунгузории дигар давлатҳо ба миён меояд;

- **хавфи ғоизӣ** - хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар) дар натиҷаи ба таври номусоид тағйир ёфтани меёри ғоизӣ, ки иборат аст аз:

- **хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар)** бинобар номувофиқатии мӯҳлати баргардондан ва пардохт кардани дороиҳои ҷойгиршуда ва ӯҳдадорҳои ҷалбшудаи ташкилоти қарзӣ (ҳангоми бетағйир будани меёри ғоизӣ);

- **хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар)** бо сабаби аз тарафи ташкилоти қарзӣ истифода шудани намудҳои гуногуни меёри ғоизии (меёри тағйирёбанда ё бетағйир) дороиҳои ташкилоти қарзӣ аз як тараф ва ӯҳдадориҳо аз тарафи дигар;

- **хавфи нуфузу эътибор** - хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар дидан) дар натиҷаи манфӣ будани афкори ҷомеа ё кам шудани боварӣ ба ташкилоти қарзӣ;

- **хавфи талафи пардохтпазирӣ** - хавфи эҳтимолан иҷро нашудан ё саривақт иҷро нашудани ӯҳдадориҳои ташкилоти қарзӣ. Ҳангоми идоракунӣ хавфи талафи пардохтпазирӣ, аз тарафи ташкилоти қарзӣ пардохтпазирӣ қорӣ назорат гардида, ҳамчунин мӯҳлати пулҳои ҷойгиршуда, ҷалбшуда, даромад ва хароҷоти марбут ба гирифтани (пардохт кардани) подошпулӣ муқоиса карда мешавад;

- **хавфи ғаёолияти бонкӣ** - хавфи ба вучуд омадани талафоте, ки аз гузаронидани амалиётҳои ташкилоти қарзӣ бармеояд;

- **хавфи бозорӣ** - хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар дидан) вобаста ба тағйирёбии номусоиди нишондихандаҳои бозор (қурби асъор, меёри ғоизӣ, арзиши воситаҳои молиявӣ);

- **хавфи нарх** - хавфи ба миён омадани хароҷот (зарар дидан) бинобар тағйир ёфтани арзиши сандуки воситаҳои молиявӣ, ки ҳангоми дигаршавии шароити бозори молиявӣ пайдо шудааст ва ба арзиши бозории воситаҳои молиявӣ таъсир мерасонад;

- **низомии идоракунӣ хавфҳо** - ин раванDEST, ки қор унсури асосиро дар бар мегирад: баҳодиҳии хавф, андозагирии хавф, назорати хавф ва мониторинги хавф;

- **низомии назорати дохилӣ** - маҷмӯи тартибу қоидаҳои назорати дохилӣ барои аз тарафи ташкилоти қарзӣ амалӣ гардидани мақсадҳои дарозмуддати даромаднокӣ ва ниғаҳдории инъомии бозғимодии ҳисоботи молиявӣ ва идоракунӣ, ки ба риоя гардидани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, сиёсати ташкилоти қарзӣ, қоидаҳои дохилӣ, кам кардани хавфи зарар ё хавфи обрӯи ташкилоти қарзӣ мусоидат мекунамд;

- **ҳадамоти аудити дохилӣ** - воҳиди ташкилоти қарзӣ, ки бо мақсади тақмили ғаёолияти ташкилоти қарзӣ баҳои объективонаи маслиҳатҳо дода, ташкил ва гузаронидани аудити дохилиро дар ташкилоти қарзӣ таъмин мекунамд. Аудити дохилӣ дар ташкилоти қарзӣ дар бобати тақмили баҳодиҳии хавфҳо, идоракунӣ хавфҳо ва назорати дохилӣ тавсияҳо дода, ба амалӣ гардидани ҳадафҳои муайян мусоидат менамояд;

- **ҳадамоти мувофиқа (комплаенс)** - ҳадамоти дохилии ташкилоти қарзӣ, ки аз нозирӣ мувофиқа (комплаенс) ва иштирокдорони мувофиқа иборат буда, ба салоҳияти он маҳз назорат кардан ба мутобикати ғаёолияти ташкилоти қарзӣ ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла санадҳои меёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, инчунин қоидаҳои тартиботи ташкилоти қарзӣ (идоракунӣ хавфи - мувофиқа (комплаенс) дохил мешавад.

Ҷузъи дигари муҳими ҳадамоти мувофиқа (комплаенс) мубориза бар зидди қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи қиноят бадастомада ва маблағгузории терроризм мебошад;

- **нозирӣ мувофиқа (комплаенс)** - қорманди ташкилоти қарзӣ, ки ба салоҳияти истисноии вай масъулияти ҳамоҳанг сохтани ғаёолияти ҳадамоти мувофиқа (комплаенс) ва назорат барои аз тарафи иштирокдорони мувофиқа (комплаенс) татбиқ гардидани сиёсати идоракунӣ хавфи-мувофиқа (комплаенс) дохил мешавад;

- **иштирокдорони мувофиқа (комплаенс)** - воҳид ва ё қормандони ташкилоти қарзӣ, ки ба салоҳияти истисноии онҳо

амалӣ намудани вазифаҳои идоракунӣ – хавфи мувофиқа (комплаенс) дохил мешавад;

- **хавфи мувофиқа (хавфи - комплаенс)** – хавфи ба вучуд омадани хароҷот (зарар) бинобар аз тарафи ташиклоти қарӣ риоя нагардидани талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, инчунин қоидаву расмиеҳои дохилии ташиклоти қарӣ. Хавфи мувофиқа (комплаенс) – метавонад ба паст шудани обрӯ, кам шудани боварӣ, маҳлуд шудани имконияти пешбурди соҳибкорӣ оварда расонад;

- **меъёри маҷмӯӣ** - андозаи ҳадди ақалли ҷои зарар (хавф) ҳангоми гузаронидани амалиёт;

- **хавфи ҷуғрофӣ (трансферӣ)** – хавфи ба вучуд омадани хароҷот (зарар) дар натиҷаи қобилияти пардохт надоштан ё хоҳиш надоштани давлати хориҷӣ ё резиденти давлати хориҷӣ барои ҷавобгарӣ аз рӯи ўҳдадорихо дар назди ташиклоти қарӣ бо сабабҳои, ки ба хавфҳои молиявӣ алоқаманд нестанд;

- **стресс-тестинг** – усулҳои андоза кардани таъсири эҳтимолии рӯйдодҳои истисноӣ вале имконпазир ба вазъи молиявии ташиклоти қарӣ, ки метавонанд ба фаъолияти ташиклоти қарӣ таъсир расонанд;

- **амалиёти тичоратӣ** - амалиёти ташиклоти қарӣ оид ба хариду/фуруши коғазҳои қиматнок ба манфиати худ ва аз ҳисоби худ;

- **кастодиал** - хизматрасоние мебошад, ки ниғаҳдории дороиҳои муайян ва баъзе вазифаҳои дигари идорасозӣ ё хизматрасонӣҳои аз қабилӣ инкасатсияи даромади дороиҳои ниғаҳдоршаванда (масалан, коғазҳои қиматнок), ё имконияти бо дастури махсуси соҳиби дорой хариду фуруш кардани онҳоро дар бар мегирад;

- **скоринги қарӣ** - ин баҳо додан ба сазои кӯшиши қарздокунии муштарӣ ва эҳтимолияти дар оянда пурра пардохт кардани қарз мебошад.

- **назорати дохилӣ** – фаъолияти ташиклотҳои, ки бо маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк барои ошкор кардани амалиёти (кӯшиши) анҷом додани аҳди шубҳаноки) хатман назоратшаванда ва дигар амалиёт бо маблағҳои пулӣ ва дигар молу мулк вобаста ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунӣ силоҳи қатли ом амалиёт анҷом медиҳанд;

Ташиклоти қарӣ ҳар сол на дертар аз 1 июли баъди соли ҷисботӣ, ҷисботегоро, ки онҳо дар бораи баҳо додани иҷрои талаботи Дастурамали мазкур омода кардаанд, ба Бонки миллии Тоҷикистон пешниҳод менамоянд. Дар бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташиклотҳои қарӣ аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон меъёрҳои баҳодиҳии хавф бонкӣ муқаррар ва пешниҳод карда мешавад, ки аз рӯи он тамоми бонкҳо ва ташиклотҳои қарзголияти худро назорат мекунанд.

Агар ҳиссаи баҳои “мутобиқат дорад” 80 фоиз ё бештар аз онро ташикл дихад ва баҳои “мутобиқат надорад” 10 фоиз ё камтар аз онро ташикл дихад, он гоҳ ташиклоти қарӣ ба талаботи Дастурамали мазкур мувофиқ доништа мешавад ва дар давоми 14 рӯзи тақвимӣ аз рӯзи пешниҳоди ҳисобот нақшаи ҷорабинихоро оид ба рафъи камбудҳои дар ташикли низоми идоракунӣ хавфҳо ва назорати дохилӣ ошкоршуда бо мӯҳлати мушаххаси иҷрои ин ҷорабиниҳо барои мувофиқа ба Бонки миллии Тоҷикистон ирсол менамояд.

Дар дигар ҳолатҳо ташиклоти қарӣ ба талаботи Дастурамали мазкур номувофиқ доништа мешавад ва имкон дорад нисбат ба вай ҷораҳои маҳлудӣ таъсиррасонӣ ва ё мучозоти пешбиникардаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ гардад. Баҳои “татбиқ намегардад” ба меъёрҳои талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ташиклоти қарӣ иҷро кардааст, дохил карда намешавад.

16.2. Талаботҳо ба низоми идоракунии хатарҳои бонкӣ

Таҷрибаи фаъолияти бонкӣ собит намудааст, ки яке аз усулҳои муасир ва самаранок дар низоми идоракунии хатарҳои бонкӣ ин талабот ба низоми идоракунии хатарҳои бонкӣ мебошад, ки мувофиқи он фаъолият ва беҳатарии ҳар як бонкӣ тичоратӣ ва дигар таъшилотӣ қарзии ғайрибонкӣ арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз мавҷудияти низоми идоракунии хавфҳои таъшилотӣ қарзӣ идоракунии корпоративӣ, амалиин гузаронидани амалиётӣ қарзӣ, амалиёт бо воситаҳои молиявӣ, амалиияи идоракунии дороиҳо ва ўҳдадорӣҳо, фаъолияти низоми иттилоотӣ ва низоми иттилооти идоракуниро пешбинӣ менамояд. Таъшили низоми идоракунии хавфҳо тибқи талаботи дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии муқараршуда амалӣ карда мешавад. Гузаронидани амалиётҳои қарзӣ, додани қарзҳои бонкӣ ва дигар намулҳои маблағгузорино, ки аз рӯи шартӣ бо пардохти маблағ ё бидуни пардохти подош ба таъшилотӣ қарзӣ баргардонидани онҳо, аз ҷумла, бо роҳи харидани қоғазҳои қиматнок ва дигар воситаҳои молиявӣ, додани қафолатномаҳо, кушодани аккредитив, баҳисобгирии вексел мавҷудияти шартнома бо Бюрои таърихи қарз дар бораи мубодилаи маълумот ва гузаронидани дигар амалиётҳои марбут ба хавфи қарзӣ дода шудаанд, пешбинӣ менамояд.

Гузаронидани амалиёт бо воситаҳои молиявӣ, хариди/фурӯши қоғазҳои қиматнок ва дигар воситаҳои молиявӣ ба хавфи арзишӣ дучоршавандаро, ки аз рӯи онҳо фоиз (подош) пардохт кардан мумкин аст, пешбинӣ менамояд. Идоракунии дороиҳо ва ўҳдадорӣҳо чорабинӣҳоеро, ки барои ба ҳадафҳои стратегияи таъшилотӣ қарзӣ мувофиқ кардани сохтори дороиҳо ва ўҳдадорӣҳои он равона шудаанд, аз ҷумла бо назардошти хавфҳои ба онҳо вобаста, инчунин дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани маржаи таъшилотӣ қарзӣ пешбинӣ менамояд. Таъмини фаъолияти низоми иттилоотӣ аз ҷумла идораи дар таъшилотӣ қарзӣ мавҷуд будани низоми барномавию техникаӣ, кормандон ва иттилоотию коммуникатсиониро, ки ҷавобгӯи амалиётҳои

инномдихандаи таъшилотӣ қарзӣ буда, аз ҷумла сатҳи ба хавфи амалиётӣ дучор шудани таъшилотӣ қарзиро маҳдуд мекунанд, инчунин мубодилаи маълумоти қарзӣ бо Бюрои таърихи қарзӣ ва сатҳи зарурии ҳимояи ин маълумотро пешбинӣ менамояд.

Ҳангоми ба талаботи муқаррарнамудаи замимаи 6 Дастурамали маъмур мутобикат кардани низоми идоракунии хавфҳо мавҷудияти таъмини фаъолияти амалиётӣ таъшилотӣ қарзӣ, фаъолияти низоми иттилоотӣ ва низоми иттилоотии идораи таъшилотӣ қарзӣ роҳ дода мешавад.

16.3. Назорати дохилӣ ҳамчун омил асосии низоми смараноки идоракунии хатарҳо

Таҷриба нишон медиҳад, ки яке аз механизмҳои самаранок ва муасири ба мақсад расидани тамои самтҳои фаъолияти иқтисодӣ ва ғайрииктисодӣ ин назорат маҷмӯи ва назорати самти мебошад, ки ин масъала дар сатҳи низоми бонкӣ аз ҳама масъалаи зарурӣ мебошад. Назорати дохилӣ ва низоми смараноки он дар ҳар бонк ва дигар таъшилотӣ қарзӣ асоси мувафакиятҳои минебаъдаи онро дар тамоми самт ифода менамояд. Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи назорати дохилӣ вобаста ба салоҳиятҳои идоракунии бонк дар ҳар шакл амалӣ менамояд. Дар низоми идоракунии ва назорати охилии бонк идоракунии корпоративӣ, ки таркибии асосии онро шӯрои нолзирон таъшилотӣ медиҳад мавқеи асоси дора два дар масъалаи идораи босамари хатарҳои бонки низ натиҷадиханда мебошад.

Шӯрои нолзирон ва роҳбарияти (Раёсати) таъшилотӣ қарзӣ мавҷудияти низоми ба талабот ҷавобгӯи назорати дохилӣро таъмин карда барои аз тарафи кормандони таъшилотӣ қарзӣ иҷро гардидани ўҳдадорӣҳои онҳо дар соҳаи назорати дохилӣ шариит фароҳам меоранд. Роҳбарияти (Раёсати) таъшилотӣ қарзӣ дар мавридҳои зерин ба Шӯрои нолзирон ҳисобот медиҳад:

- мавҷуд будан ва ё набудани шартнома бо Бюрои таърихи қарз барои мубодилаи маълумоти қарзӣ;

- андешидани чораҳои дахлдор барои таъмини мубодилани маълумот;

- андешидани чораҳои зарурӣ барои тасдиқи маълумоти ба Бюрои таърихи қарз пешниҳодшаванда;

- аз ҷониби онҳо тағйир додани сиёсат ва тартиби мувофиқанамои қарзҳо, мониторинги хармоҳан нишондиҳандаҳои самаранокӣ бо истифодаи маълумоти қарзӣ;

- мавҷуд будани муқаррарот дар бораи гирифтани розигии муштарӣ дар ҳамаи шартномаҳо.

Низоми назорати дохилӣ дар ташкилоти қарзӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои зерин ташкил карда мешаванд:

- самарабахшии фаъолияти амалиётӣ ва молиявии ташкилоти қарзӣ, ки санҷидани самарабахшӣ ва даромаднокии идоракунии дороиҳои ташкилоти қарзӣ ва муайян кардани зарари эҳтимолиро дар бар мегирад;

- бозғимодӣ, мукаммалӣ ва саривақт пешниҳод гардидани иттилооти молиявӣ ва идоравӣ, ки он санҷиши дуруст ва босифат таҳия шудани ҳисоботи молиявӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои молиявиеро, ки ташкилоти қарзӣ ҳангоми қабули қарор истифода мебарад;

- риояи талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки санҷиши аз тарафи ташкилоти қарзӣ риоя шудани қонунгузорӣ, аз ҷумла санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, инчунин талаботи ҳуҷҷатҳое, ки сиёсат ва қоидаҳои дохилии ташкилоти қарзиро муайян мекунанд.

Низоми назорати дохилӣ аз 6 унсури ба ҳам алоқаманд иборат аст:

- назорати идоракуний;

- ошкор ва баҳо додани хавф; 7- анҷом додани назорат ва тақсими ваколатҳо;

- иттилоот ва ҳамкории мутақобил;

- мониторинг ва ислоҳи камбудиҳо;

- назорат дар самти муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда,

маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом (минбаъд – МКД/МТ ва МПСҚО).

Фаъолияти дурусти ин унсури шартӣ муҳими фаъолияти босамари ташкилоти қарзӣ, қори низоми иттилоотӣ ва риояи меъёроҳи мақбул ва дигар меъёроҳи ташкилоти қарзӣ мебошад, ки Бонки миллии Тоҷикистон муқаррар кардааст.

Фаъолияти низоми назорати дохилӣ бояд аз рӯи принсипи мунтазам бо навбат гузаронидани се марҳилаи зерин амалӣ карда шавад:

- ташкили низоми назорати дохилӣ (бо назардошти натиҷаҳои баҳо додани самаранокӣ) тавассути дохил кардани қоидаҳои дохилии ташкилоти қарзӣ;

- иҷрои қоидаҳои дохилии ташкилоти қарзӣ дар қор;

- баҳо додан ба самаранокии низоми назорати дохилӣ;

Низоми назорати дохилӣ анҷом додани қоидаҳои зеринро фаро мегирад:

- ҳар се моҳ санҷиши раванди амалӣ гардидани мақсади вазифаҳои ба пеш гузоштаи ташкилоти қарзӣ ва ба Шӯрои назорат ва роҳбарият пешниҳод намудани ҳисобот дар бораи натиҷаҳои ҷорӣ фаъолияти молиявии ташкилоти қарзӣ бо замимаи нишондиҳандаҳои нақшагии фаъолияти молиявӣ;

- аз тарафи роҳбарони воҳидҳои ташкилотҳои қарзӣ ҳар моҳ санҷида шудани ҳисоботҳои стандартӣ оид ба натиҷаи фаъолияти воҳид, аз ҷумла сабабҳои иҷро нагардидани нишондиҳандаҳои нақшаӣ;

- санҷиш бо мақсади назорат барои маҳлуд кардани дастрасӣ ба дороиҳои моддӣ, аз ҷумла нақдинаи касса ва қоғазҳои қиматнок, назорати ниғаҳдории дучонибаи кастодиалӣ, гузарондани ҳисобрасии давра ба давра;

- санҷиши риояи шудани меъёроҳи барои хавф ва ҷорачӯи оид ба баргараф кардани камбудиҳои ошкоршуда;

- аз тарафи роҳбари ташкилоти қарзӣ муқаррар кардани талабот ба номгуӣ амалиёт, ки иҷозати махсуси (авторизатсияи) ҳатмиро талаб мекунанд;

- санчиши шартҳои амалиёт ва натиҷаҳои таъбиқи тарғиби идоракунии хавфҳо, ки ба фаъолияти ташкилоти қарбӣ алоқаманданд;

- санчиши сабти саривақт, саҳеҳу дуруст, мукаммал ва дақиқ амалиёти гузаронидашудаи бонкӣ ва дигар амалиёте, ки қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон дар ҳисобдорӣ пешбинӣ кардааст;

- пешгирии қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом;

- таъмини фаъолияти низомиҳои зарурӣ ва назорати сифати маълумот бо мақсади пешниҳоди маълумоти дақиқ ба Бюрон таърихи қарз;

- амалӣ намудани чораҳои муқарраркардаи сиёсату тарғиби бо мақсади он ки маълумоти қарзӣ чузъи раванди баҳодихии дархостҳои қарзӣ ва мониторинги нишондиҳандаҳои сандуқи қарзӣ ва ҳаҷми маълумоту дархостҳои пешниҳодшаванда бошад.

Барои санҷида баромадани мутобиқати низоми назорати дохилӣ дар ташкилоти қарзӣ ба талаботи қонун ва дастурамалӣ мазкур аз ҷониби Шӯрои нозирон ҳадамоти аудити дохилӣ ташкил карда мешавад. Мақсади аудити дохилӣ ин баҳодихӣ ба мутобиқат ва босамарии низоми назорати дохилӣ ва идоракунии хавфҳо аз рӯи ҳамаи ҷанбаҳои фаъолияти ташкилоти қарзӣ, таъмини иттилооти сарвақтӣ ва мӯътамад оид ба ҳолати аз тарафи вохидҳои ташкилоти қарзӣ иҷро шудани вазифаҳои ба онҳо вогузоришуда, инчунин додани тавсияҳои муассир ва самарабахш барои беҳбудии кор мебошад. Ҳадамоти аудити дохилӣ бо мақсади ҳаллу фасли масъалаҳое, ки ҳангоми аз тарафи Шӯрои нозирон ва Қумитаи аудит анҷом додани вазифаҳо оид ба таъмини фаъолияти низоми муносиби назорати дохилӣ ва воқеъбинона баҳо додани ҳолати низоми назорати дохилӣ ва пешниҳоди тавсияҳо оид ба тақмили онҳо пайдо мешаванд, таъсис дода мешавад. Ҳадамоти аудити дохилӣ дар фаъолияти худ қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии

аудити Бонки миллии Тоҷикистон, оинномаи ташкилоти қарзӣ, оинномаҳои хавфҳо, ки ба ташкили низоми назорати дохилӣ ва ҳадамоти аудити дохилии ташкилоти қарзӣ, инчунин дигар қонунҳои дохилӣ, ки фаъолияти ташкилоти қарзиро танзим менамоянд. Аз ҷониб ҳадамоти аудити дохилӣ аз тарафи Шӯрои нозирони ташкилоти қарзӣ таъин карда мешаванд. Ҳадамоти аудити дохилӣ барои дида баромадани фаъолияти ҳар як вохид ё фаъолияти шахси мансabdори ташкилоти қарзӣ санчиш таъин мекунанд. Ҳадамоти аудити дохилӣ мунтазам ба Шӯрои нозирон (Қумитаи аудит) ҳисобот медиҳад.

16.4. Талабот ба назорати дохилӣ дар самти муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом ва ҳатроҳи он

Ташкилотҳои қарзӣ амалиёти бонкӣ ва аҳдоҳоро, ки дар самти муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом нисбатан осебпазиранд, бояд ошкор намоянд, мунтазам таҷдиди хавфҳои соҳаи бонкиро таъмин намоянд ва барномаи МКД/МТ ва МПСҚО ба идорасозии хавфҳо мутобик карда шавад. Барои таъмини иҷрои қонунгузори дар самти МКД/МТ ва МПСҚО шахси/шахсони масъул - нозирони мувофиқа (комплаенс) аз ҷониби Шӯрои нозирони ташкилоти қарзӣ таъин гардида, фаъолиятҳои тахти назорат қарор дода шаванд. Нозирони мувофиқа (комплаенс) барои бо иттилоот таъмин намудани Шӯрои нозирон ва роҳбарияти (Раёсати)-и ташкилоти қарзӣ оид ба риоя шудани қонунгузори, саривақт ошкор кардани қамбудохҳои барои вайрон кардани қонунгузори дар самти МКД/МТ ва МПСҚО бояд чораҳои дахлдор андешад. Шӯрои нозирон ва роҳбарият (Раёсат) аз хусуси ҳамаи хабарҳо дар бораи амалиётҳои шубҳанок, ки ба мақоми вақолатдори МКД/МТ ва

МПСҚО пешниҳод шудааст, бояд аз ҷониби нозирӣ мувофиқа (комплаенс) саривақт ҳабардор карда шаванд.

Ташкилотҳои қарзӣ бояд Қоидаҳои назорати дохилӣ дошта бошанд, ки дар онҳо тасмири ташкилотӣ қарзӣ оид ба иҷроӣ қонунгузорӣ дар самти МҚД/МТ ва МПСҚО, инчунин меъёрҳои санадҳои зерқонунӣ доир ба муайянсозии муштариён ва пешниҳоди маълумот дар бораи аҳд/амалиётӣ шубҳанок нишон дода мешаванд. Қоидаҳои мазкур бояд ҷунин ҷанбаҳоро дар бар гирад:

а) татбиқи низоми расмӣ назорати дохилӣ барои ошкор кардани муштариёни эҳтимолӣ, ошкор кардан ва фиришодани маълумот оид ба аҳдҳои/амалиётҳои шубҳанок барои ба таври муносиб ба ҳисоб гирифтани амалиётҳои анҷомдода ва муштариёни онҳо;

б) таъин намудани нозирӣ мувофиқа (комплаенс) барои ҳисоботдиҳӣ дар самти муқовимат ба расмиқунони пул ва маблағгузории терроризм, ки ба салоҳияти истисноии ӯ таъмини татбиқи сиёсат оид ба МҚД/МТ ва МПСҚО ва мутобиқати он ба қонунгузорӣ оид ба МҚД/МТ ва МПСҚО дохил мешавад;

в) оморасозӣ ва таълими кормандон дар самти МҚД/МТ ва МПСҚО.

Вазифаҳои асосии нозирӣ мувофиқа (комплаенс) инҳоянд:

- назорат кардани кормандони ташкилотӣ қарзӣ оид ба иҷроӣ қонуну қоидаҳое, ки самтҳои МҚД/МТ ва МПСҚО -ро ба танзим медароранд;

- ба роҳ мондани таълими кормандон доир ба масъалаҳои марбут ба МҚД/МТ ва МПСҚО;

- таҳлил кардани аҳд/амалиётӣ шубҳанок;

- таҳқиқ кардани аҳдҳо/амалиётҳо ҳангоми зарурат;

- аз назар гузаронидани таҳияи дурусти ҳамаи ҳисоботҳои дохилӣ оид ба аҳд/амалиётӣ шубҳанок;

- омода кардани ҳабарҳо оид ба аҳд/амалиётӣ шубҳанок ва саривақт фиришодани онҳо ба мақоми ваколатдори МҚД/МТ ва МПСҚО;

- додани дастур ба кормандони ташкилотӣ қарзӣ доир ба таълиқи ифшо накардани маълумот ба муштарӣ, оид ба чораҳое, ки барои МҚД/МТ ва МПСҚО андишида мешаванд;

- ба қайд гирифтани маълумотҳои ирсолшуда оид ба аҳд ё амалиётӣ шубҳанок;

- ҳамчун шахси масъул ҳамкорӣ намудан бо мақоми ваколатдори МҚД/МТ ва МПСҚО, бо мақомоти хифзи ҳуқуқ, инчунин бо дигар мақомоти салоҳиятдор доир ба пешгирӣ, ошкор, таҳқиқ ё мутобиқат ба меъёрҳои МҚД/МТ ва МПСҚО;

- огоҳ будан аз дигаргуниҳои самти МҚД/МТ ва МПСҚО дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ ва ба баррасии Шӯрои нозирон (Шӯрои мудирон) ва роҳбарият манзур кардани пешниҳодҳо оид ба тақмили қоидаҳои назорати дохилии ташкилот;

Ташкилотҳои қарзӣ ҳангоми таҳия ва татбиқи речаи худ оид ба МҚД/МТ ва МПСҚО навъҳои зерини хавфҳоро баррасӣ мекунанд:

- хавфи муштарӣ;

- хавфи хизматрасонӣ;

- хавфи ҷугрофӣ;

- хавф аз рӯи роҳҳои воридшавии маълумот.

Ҳар як ташкилотӣ таҳия кунад, то ки хавфҳои қонунгардонии ҳамаи муштариёнаш таҳия кунад, то ки хавфҳои қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунӣ сиёҳӣ қатли ом муайян карда шаванд. Қабл аз ба роҳ мондани муносибатҳои муросилотӣ бонкӣ бо бонки респонденти пешниҳодшуда, бояд дар сиёсат ва расмиёт ташкилотӣ қарзӣ оид ба қушодани суратхисобҳои (зерсуратхисобҳои) муросилотӣ амалҳои зерин пешбинӣ карда шаванд:

- ҷамъоварии маълумот дар бораи бонки респонденти пешниҳодшаванда, дар бораи хусусияти фаъолият ва соҳтори бонки респондент;

- аз рӯи маълумоти дастраси умум муайян кардани нуфузи эътибори ташкилот ва сифати назорат, инчунин дар бораи он ки

ин ташкилот дар робита ба расмикунонии пул ё маблағгузории терроризм ё амалҳои назоратӣ ё таҳримҳои марбут ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи қиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом дар гузаштаи наҷадон дур маҷриба таҳқиқ қарор гирифтааст ё не;

- муайян кардани мавҷудияти низоми бозғимоди назорати МҚД/МТ ва МПСҚО аз ҷониби бонки респондент;

- муайян ва назорат кардани истифодаи ҳисобҳои муросилогии, ки имкон дорад ҳамчун “ҳисобҳои транзитӣ” барои қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи қиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом истифода шаванд;

- муайян намудани давлати бақайдгирфтаи бонки респондент ва ҷойгиршавии он дар рӯйхати давлатҳос, ки талаботи тавсияҳои ФАТФ-ро иҷро наменамоянд ё бо тағри ноқифоя иҷро менамоянд.

Дар муносибатҳои муросилогӣ, ки нигоҳдории “ҳисобҳои транзитӣ”-ро дар бар мегирад, ташкилотҳои қарзӣ бояд талаботи зеринро иҷро намоёнд:

- муштарӣ (ташкилотҳои молиявӣ- респондент) ҳаман уҳдадорҳои маъмулии санҷиши дахлдори муштариро нисбат ба он муштарӣҳои худ, ки ба ҳисобҳои ташкилоти муросилогии молиявӣ дастрасии бевосита доранд, иҷро намулдааст;

- ташкилоти молиявӣ-респондент бояд тавонад, ки ба ташкилоти молиявии муросилогӣ маълумоти дахлдори муайянсозандаи муштариро дар асоси дархост пешниҳод кунад. Сӯёсат ва расмиёти ташкилотҳои қарзӣ бояд талабот дар бораи фавран пешниҳод намудани маълумот оид ба аҳд/амалиёти шубҳанокро ба мақоми ваколатдори МҚД/МТ ва МПСҚО пешбӣн намоёнд. Ба кормандони ташкилотҳои қарзӣ ифшои иттилоот ба муштарӣён манъ аст, дар сурате ки иттилоот дар бораи онҳо ба мақоми ваколатдори МҚД/МТ ва МПСҚО дода мешавад.

Ташкилотҳои қарзӣ уҳдадоранд муносибатҳои қарзӣ бо муштариро мунтазам мониторинг намоёнд;

маълумот дар бораи муштариро нав кунанд; фаволияти (аз ҷумла ҳисоббарбаркунонии нақдӣ ва фаволияти) муштариро мониторинг кунанд, то бовар ҳосил кунанд, ки онҳо ба хусусияти тичорати муштарӣ, соҳаи хавфи муштарӣ мутобикат доранд;

ошкор кардани амалиёти мураккаб, нақшаи аҳд/амалиёти ошқору ғайримукаррарӣ, ки мақсади дақиқи иқтисодӣ ё қонунии онро наҷадон аз қонунигардонии (расмикунонии) наҷадон ва метавонанд аз қонунигардонии (расмикунонии) наҷадонҳои бо роҳи қиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом дарак наҷадон.

Ташкилотҳои қарзӣ бояд тамоми маълумоти зарурӣ ё маълумоти қарзиро оид ба МҚД/МТ ва МПСҚО ба вохидҳои қарзиро дахлдори БМТ пешниҳод намоёнд. Ташкилотҳои қарзӣ бояд ҳуҷҷатҳои зеринро дошта бошанд:

а) қоидаҳои тасдиқшудаи назорати дохилӣ дар самти МҚД/МТ ва МПСҚО;

б) фармони таъин намудани шахси/шахсони масъул оид ба тасдиқшудаи МҚД/МТ ва МПСҚО, уҳдадории вазифавии ӯ, ки роҳбарият тасдиқ кардааст;

в) қайди ҳисобгирии хабарҳои (паёмакҳои) ирсолшуда оид ба аҳд/амалиёти шубҳанок;

г) қадвали қорабиниҳои таълимӣ барои кормандони ташкилотҳои қарзӣ оид ба МҚД/МТ ва МПСҚО;

г) нусхаи зарурии ҳуҷҷатҳо оид ба мушаххаскунии муштарӣён.

МАЗУИ 17.ФОНДИ ПУШОНИДАНИ ТАЛАФОТИ ИМКОНПАЗИР ҲАМЧУН ОМИЛИ ПАСТ КАРДАНИ САТҲИ ХАВҲҶОИ БОНКИ

16.1. Мазмун ва моҳияти фонди пушонидани талафоти имконпазир.

16.2. Тасниф ва гуруҳбандии қарзҳо аз рӯи бехатарӣ.

16.2. Ҳолатҳо ва механизмҳои дарёфти қарзҳои муаммодор.

17.1.Мазмун ва моҳияти фонди пушонидани талафоти имконпазир.

Низомии бонки дар ҳама шароит яке аз сохторҳои марказии иқтисодӣ ба давлат ба ҳисоб рафта тавасути он ба рушди тамоми соҳаҳои муҳими ҷомеа мусоидат менамоянд. Аз ин лиҳоз масъалаи таъмини эътимоди мизочон дар баробари таъмини талаботи онҳо аз тарафи низомии бонкӣ яке аз масъалаҳои асосӣ мебошад. Ба ин хотир тамоми ташкілотҳои қарзие, ки дар бозори бонкӣ амал менамоянд бояд дорой захираҳои озоди пули бошанд то талаботи рузафзӯии мизочонро қонеъ намуда хатарҳои бамияномадари бо риояи меъёрҳои пардохтпазирӣ баргараф наоянд. Дар бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкілотҳои қарз чихати иҷроии амалии тамоми хавфҳо ва муаммоҳо як қатор фондҳо ва захираҳо таъсис дода мешаванд:

1. **Захираи хавфҳои қарзӣ;**
2. **Фонди пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи доронҳо;**
3. **Фонди умумӣ;**
4. **Фонди махсус.**

1. Захираи хавфҳои қарзӣ; маблағе, ки барои пушонидани талафоти эҳтимоли аз рӯи хавфҳои қарзии мувофиқи талаботи меъёрии аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон муқарраршаванда муайян гардида, илова бар Фонди пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи доронҳо пешбинӣ карда шудааст;

2. Фонди пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи доронҳо - маблағе, ки ҳамчун фонди умумӣ ва ё фонди махсус барои пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи қарзҳо, қоғазҳои

имдатнок, гаварҳои гирифташуда барои бозфуруш ва дигар доронҳо мувофиқи талаботи Дастурамали мазкур, дигар санадҳои меъриии ҳукукии дахлдори Бонки миллии Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалӣ хисоботи молиявӣ пешбинӣ карда шудааст;

3. Фонди умумӣ - маблағе, ки аз рӯи қарзҳои қолабӣ ва зери нозират (фаъол) ташкіл карда мешавад;

4. Фонди махсус - маблағе, ки аз рӯи доронҳои (қарзҳои) ғайрифазол, яъне доронҳои гуруҳҳои ғайриқолабӣ, шубҳанок ва бегътимод ташкіл карда мешавад.

Бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкілотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар ҳолатҳои зарурӣ барои иҷроии раванди пардохтпазирӣ худ ва бекатариин ақмалиётҳо аз ҷунин фондҳо истифода мекунанд. Ғайр аз ин аз тарафи ташкілотҳои қарзӣ барои таъмини бекатариин ақмалиётҳо аз он ҷумла ақмалиётҳои қарзӣ махсусан ин фондҳо ба масъалаҳои зерин вобаста мебошанд:

- **овердрафт (изофабардошт)** - ақалиёте, ки дар асоси шартномаи байни ташкілотҳои қарзӣ ва муштарӣ хангоми норасоии муваққатии маблағҳои пулӣ дар бақияи суратҳисоби муштарӣ ба миён омада, ба муштарӣ бо шартҳои муайян барои истифода бурдани маблағҳои пулӣи ташкілотҳои қарзӣ имконият медиҳад;

- **қарзи ғайрифазол** - қарзе, ки маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои он тибқи талаботҳои шартнома пардохт карда намешавад ва ба яке аз гуруҳҳои қарзҳои ғайриқолабӣ, шубҳанок ва бегътимод дохил мешавад;

Аз рӯи салоҳият ташкілотҳои қарзӣ барои нигоҳ доштани пардохтпазирӣ, мусоидат намудан ба ҳифзи манфиатҳои саҳмиадорон ва муштарӣҳои худ бояд саривақт доронҳои ғайрифазолро ошкор намуда, чихати пешгирии талафоти ба онҳо алоқаманд чораҳои зарурӣ андешад. Бонкҳои тижоратӣ бояд сохтори дахлдори идоракуниро барои муайянкунӣ, баҳодихӣ, мониторинг ва назорати хавфи қарзии ақмалиётҳои бонкӣ дошта бошад. Дар сурати мавҷуд будани асосҳои, ки қарз, аз ҷумла

маблагӣ асосӣ ва ғойзҳои ҳисобшуда саривақт тибқи шартҳои қарзӣ пардохт карда наместаванд ва (ё) ҳолати молиявии муштарӣ ҳуб нест, қарзҳои ғайрифайёл ҳамчун қарзҳои "ғайрифайёл", "шубҳанок" ва "беъътимод" тасниф мешаванд. Ташкилотҳои қарзӣ бояд қоида ва равандҳои дахлдорро барои муайян намудани сифати дороиҳо ва идора кардани онҳотаҳия намоянд, ки дар онҳо бояд андешидани тадбирҳои зерин пешбинӣ шуда бошад:

- баҳодихӣ ва таснифи дороиҳо; – мунтазам баррасӣ намудани дороиҳои ғайрифайёл;
- дар сатҳи муносиб ва беъътимод саривақт ташкилотҳои қарзӣ намудани Фонд;
- аз тавозун хориҷ кардани дороиҳои беъътимод ва инъикоси воқеии пардохти дороиҳо ва барқарорсозии интизориҳо ба назардошти шароитҳои бозорӣ ва макроиқтисодӣ.

Низоми тасниф ва ташкили Фонд дар ташкилотҳои қарзӣ бояд қарздорӣ тавозунӣ ва ғайритавозуниро ба инобат гирифта Қарздорӣ ғайритавозунӣ, ҳангоми дар шартнома мавҷуд будани шартӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ яқарафа бекор кардани он, ҳангоми таснифот ва ташкили Фонд бояд ба ҳисоб гирифта нашавад, дар акси ҳол қарздорӣ ғайритавозунӣ ҳангоми таснифот ва ташкили Фонд ба ҳисоб гирифта мешавад. Ташкилотҳои қарзӣ барои таъмини таснифот ва ташкили Фонд бояд дорои маълумоти дахлдор бошанд. Ташкилотҳои қарзӣ бояд барои баҳодихии мунтазами арзиши молу мулки ба ғарав гузошташуда, аз ҷумла қафолатҳо, дорои механизмҳои зарури бошанд. Муайян кардани арзиши молу мулки ба ғарав гузошташуда бояд арзиши воқеии фуруши онро бо назардошти шароитҳои мавҷудаи бозор, хароҷотҳои вобаста ба фуруши молу мулки ба ғарав гузошташуда пардохтшаванда ва даврае, ки чунин хароҷотҳо эҳтимол аст ба арзиши молу мулки ба ғарав гузошташуда таъсир расонанд, бояд инъикос кунад.

Тасниф ва ғуруҳбандии қарзҳо аз рӯи беҳатарӣ

Дар тамоми бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ баҳодихии масъалаи баҳодихии сифати дороиҳо ва беҳатарӣ ва он пешбинӣ намудани чораҳои беҳатарӣ ва таърифунада яке аз мақсадҳои асосӣ ба ҳисоб рафта вобаста ба ғуруҳбандии қарзӣ ва миқдори захиракуни чораҳои таърифунада. Дар бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ фондҳои пушонидани талафоти имкониазир барои қарзҳо яке аз роҳҳои беҳатраи амалиётҳои минбаъдаи қарзӣ мебошад ва аз ғуруҳҳои қарзҳои ғайрифайёлӣ барои онҳо маблағ захира карда мешавад. Барои ин баҳодихии сифати дороиҳо, баҳодихии вазъии қарзҳои муштарӣ, пеш бурдани таснифот, муайян кардани қарзҳои фуруши молу мулки ба ғарав гузошташуда ва ташкилотҳои қарзӣ бояд дар алоҳидагӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ таърифунада шаванд, бахусус дар робита бо қарзҳои ба ҳангоми қарздорӣ баҳодихии вобаста, ҳамаи қарзҳои ғайрифайёлӣ ба қарзҳои аз меъёри муайяншуда калон. Чунин баҳодихӣ бояд аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ доимо гузаронида шуда, натиҷаҳои он дар парвандаҳои қарзӣ нигоҳ дошта шаванд. Дар санадҳои таърифунада ҳуқуқӣ, қарзҳои аз меъёри муайяншуда калон ин маблағи умумии қарзӣ қарзгир аст, ки аз 100 000 (сад ҳазор) томонӣ ё аз 2 ғойзи сармояи танзимшавандаи ташкилотҳои қарзӣ мебошад (бо назардошти он, ки қадоме аз ин маблағҳо қарзгир аст). Қарзҳои ташкилотҳои қарзӣ, вобаста аз ҳолати молиявии муштарӣ, инчунин миқдори рӯзҳои батаъхирарфта ба қарзҳои таърифунада:

1. Қарзҳои қолабӣ;
2. Қарзҳои зерӣ назорат;
3. Қарзҳои ғайриқолабӣ;
4. Қарзҳои шубҳанок;
5. Қарзҳои беъътимод.

Агар дар қараёни ғайриқолабӣ муштарӣ муайян шаванд, ки ҳолатҳои фавқулода (форс-мажор) аз рӯи қарзҳо ногузиранд, онҳо бояд ҳамчун қарзҳои "зерӣ назорат". Ташкилотҳои қарзӣ

ухдадоранд, ки таснифоти қарзҳои худро ҳар моҳ гузарониди ва баста ба гурӯҳи хавфи қарзӣ Фонд ташкил намоёнд. Инчунин вобаста ба ғайриқарзӣ хоси худ тартиб ва қоидаҳои мониторингинг дохилии доронҳои худро бояд дошта бошанд. Дар сурати тағйирёбии ҳолати молиявии муштарӣ ва ҷой доштани маълумоти оид ба хавфҳои қарзӣ молиявии муштарӣ ва ҷой доштани маълумоти ки қарзи муштариро аз сари нав тасниф намоёнд. Ҳолати молиявии муштарӣ дар асоси таҳлили ҳисоботи тавону ҳисоботи фоиди ва зарар, ҳисоботи гардиши воситаҳои пулӣ ва бо назардошти соҳа ва бахши ғайриқарзӣ муштарӣ бо усули нишондиҳандаҳои соҳа ва бахшҳои дохилии ташкилоти қарзӣ қабул шудаанд, муайян карда мешавад.

Ташкилотҳои қарзӣ бояд тамоми қарзҳоро ба 5 гурӯҳи тибқи талаботҳои зерин тасниф намоёнд:

- а) Ба гурӯҳи якум қарзҳои "қолабӣ" дохил мешаванд, агар ҳолати молиявии муштарӣ хуб бошад;
- маблағи асосӣ ва ғайриқарзӣ метавонад хуб ҳисобида шавад, агар қарзӣ пардохт карда шаванд ва маблағҳои пардохтӣ батаъхирато мавҷуд набоянд;
- маблағҳои пардохтӣ тамдид ё таҷдид нашуда бошанд.

Ҳолати молиявии муштарӣ метавонад хуб ҳисобида шавад, агар таҳлили ҳамаҷонибаи ғайриқарзӣ амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, дигар маълумоти ба муштарӣ алоқаманд, аз ҷумла маълумот дар бораи муҳити беруна) тасдиқ намоёнд, ки қарзгир дорой ғайриқарзӣ устувор, нишондиҳандаи мусбати доронҳои соф, сатҳи хуби даромаднокӣ ва қобили пардохт бошад. Муштарӣ бояд тамоюлҳои манфӣ, аз ҷумла қимати назарраси ҳаҷми истеҳсолот, ки бо омилҳои мавсимӣ алоқаманд нест, пастанавии даромаднокӣ, афзоиши назарраси ҳисобҳои барои гирифтани ва ё барои пардохт, инчунин дигар ҳодисаҳои, ки эҳтимоли метавонанд ба устувории молиявии муштарӣ таъсири худро расонанд, надошта бошад. Дар ҳолатҳои махсус, аз сабаби он, ки пардохти ухдадориро тахти идораи қарзгир намебошад, ташкилоти қарзӣ метавонад таъхир ёфтани пардохти ҷунин

қарзӣ ба муҳлати то 8 рӯз ба инобат гирад. Фонд барои қарзҳои баъдӣ ҳамчун фонди умумӣ аз рӯи бақияи қарз бо пули милли баъдӣ на камтар аз 2% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 3% ташкил карда мешавад.

- б) Ба гурӯҳи дуюм қарзҳои "зери назорат" дохил мешаванд, агар:
 - ҳолати молиявии муштарӣ қаноатбахш бошад; – пардохти қарзҳои асосӣ ва (ё) ғайриқарзӣ аз 8 то 30 рӯз ба таъхир афтад; – қарзҳо як бор аз рӯи тартиби муқарраршуда таҷдид карда шуда бошанд. Ҳолати молиявии муштарӣ метавонад қаноатбахш ҳисобида шавад, агар таҳлили ҳамаҷонибаи ғайриқарзӣ амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, аз ҷумла маълумоти ба муштарӣ алоқаманд) нишон диҳад, ки ҳолати қарзгир ягон тамоюли манфӣ дар ғайриқарзӣ қарзгир ба ҳолати молиявии он бевосита таҷдид намекунад ва дар ояндаи наздик (як моҳ ё аз он камтар) дар сурати наандешидани чораҳои дахлдор метавонад муштариро ба мушкилои молиявӣ оварда расонад. Фонд барои қарзҳои зери назорат ҳамчун фонди умумӣ аз рӯи бақияи қарз бо пули милли ба андозаи на камтар аз 5% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 10% ташкил карда мешавад. Фонди умумӣ, ки барои қарзҳои қолабӣ ва зери назорат ташкил карда шудааст, то андозаи 1,25%-и доронҳои меъёри назардошти хавф барқароршуда барои ҳисоб кардани инфлятсионии сармоя истифода бурда мешавад.

- в) Ба гурӯҳи сеюм қарзҳои "ғайриқолабӣ" дохил мешаванд, агар:
 - пардохти маблағи асосӣ ва (ё) ғайриқарзӣ аз 30 то 90 рӯз ба таъхир афтада бошанд;
 - қарз батаъхирато набояд ё ба муҳлати аз 30 рӯз шубҳанок батаъхирато бошад, вале ҳолати молиявии қарзгир дар сурати баҳогузорӣ карда шавад. Ҳолати молиявии муштарӣ дар сурати ҷой доштани таҷдидҳои бевосита ба пардохтпазирии он шубҳанок баҳогузорӣ мешавад. Агар қарзгир ҷиҳати бехтар шудани ҳолати молиявӣ ягон чора наандешад, ғайриқарзӣ қарзгир бо назардошти тамоюлҳои манфӣ метавонад

мушкилоти молиявӣ гирифтдор шавад. Фонд барои қарзҳои ғайриқолабӣ ҳамчун фонди маҳсул бо пули миллий ба андозаи камтар аз 30% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 10% барои қисми таъминбудаи қарз ва 100% барои қисми таъминнабудаи қарз мувофиқи тартиби пешбининамудан муайян ташкил карда мешавад.

г) Ба гуруҳи чорум қарзҳои “шубҳанок” дохил мешаванд: агар: – пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз аз 90 то 100 рӯз ба таъхир афтада бошанд; – қарз таъхирафтада набояд ба муҳлати аз 90 рӯз камтар батаъхирфтада бошад, вале ҳолати молиявии муштарӣ ғайриқаноатбахш баҳогузорӣ карда шаванд. Ҳолати молиявии муштарӣ дар ҳолатҳои зерин ғайриқаноатбахш баҳогузорӣ мешавад: – пардохтпазирии ноустувори муштарӣ;

– тамоюлҳои манфии ба фаъолияти истеҳсолӣ-иқтисодии муштарӣ таҳдидкунанда (амалиётҳои зараровар, камшавии дороиҳои соф, коҳишёбии ҳаҷми истеҳсолот ва афзоиши воқеии ҳисобҳо барои гирифтани ва/ё барои пардохт). Фонд барои қарзҳои шубҳанок ҳамчун фонди маҳсул бо пули миллий ба андозаи на камтар аз 75% ва бо асъори хориҷӣ ба андозаи на камтар аз 85% барои қисми таъминбудаи қарз ва 100% барои қисми таъминнабудаи қарз мувофиқи тартиби пешбининамудан ташкил карда мешавад.

ғ) Ба гуруҳи панҷум қарзҳои “беъътимод” дохил мешаванд, агар: – пардохти маблағи асосӣ ва (ё) фоизҳои қарз зиёда аз 180 рӯз ба таъхир афтада бошанд;

– қарз таъхирафтада набояд ба муҳлати аз 180 рӯз камтар батаъхирфтада бошад, вале ҳолати молиявии муштарӣ носолим баҳогузорӣ карда шавад. Ҳолати молиявии муштарӣ дар мавриди зерин носолим баҳо дода мешавад, агар:

– муштарӣ доимо дар ҳолати нугувори молиявӣ қарор дошта бошад ё тибқи қонунгузорӣ муфлис эълон шуда бошад; – таҳлили фаъолияти амалиётӣ, молиявӣ ва иқтисодии муштарӣ (инчунин, дигар маълумоти ба қарзгир алоқаманд) нишон диҳад, ки дар фаъолияти муштарӣ тамоюлҳои манфие ҷой доранд, ки онҳо ба

11.3. Ҳолатҳо ва механизмҳои дарёфти қарзҳои муаммодор.

Дар ҳолате ки қарзгир аз ташкилоти қарзӣ якҷанд қарз гирад ва агар яке аз ин қарзҳо ҳамчун ғайриқолабӣ, шубҳанок ё беъътимод тасниф шавад, дар ин сурат ҳама қарзҳои ҳамин қарзгир дар гуруҳи хавфи баландтарини қарзҳо тасниф карда мешаванд. Вобаста ба ин, маблағи Фонди аз ҷониби ташкилоти қарзӣ ташкилшаванда бояд бо назардошти ҳамаи уҳдадорихоӣ қарзгир қарздор ҳисоб карда шавад. Дар ҳолате ки ташкилоти қарзӣ ба гуруҳи қарзгирони ба ҳам алоқаманд якҷанд қарздор намудааст ва қарзи яке аз ин қарзгирандаҳо ҳамчун ғайриқолабӣ, шубҳанок ё беъътимод тасниф шавад, он ғоҳ ташкилоти қарзӣ таснифотро бо назардошти ҳолати молиявии қарзгирони алоқаманд ба роҳ монда, қарз ба гуруҳи хавфи баландтарини ҳамин қарзҳои алоқаманд гузаронида мешавад. Дар ҳолати қарзҳои гуруҳӣ, ки дар доираи қарзи хурд барои шахсонӣ воқеӣ дода мешаванд, ташкилоти қарзӣ таснифоти ҷунин қарзҳоро метавонад хангоми аз 25 000 сомонӣ кам будани қарзи қарзгир ба гуруҳ, онҳоро ҳамчун қарзҳои бо ҳам алоқаманд набуда тасниф намояд.

Дар шартномаи овердрафт бояд маблағи ниҳии барзиёдии бақияи ҳисоби муштарӣ, мезёри фоизӣ ва муҳлати истифодаи овердрафт нишон дода шавад. Овердрафт ба гуруҳи қарзҳо дохил шуда, мувофиқи қоида дар қисми дороиҳои тавозун инъикос карда мешавад. Ташкилоти қарзӣ метавонад шартномаеро имзо кунад, ки мувофиқи он ҳадди ниҳии овердрафт аз рӯи гардиши

бақияи қарзии миёнамоҳонаи ҳисоби муштарӣ муайян карда мешавад. Агар маблағи овердрафт мувофиқи шартномаи муҳлати муқарраршуда пардохт нагардад, он гоҳ ташкилот қарзӣ баъд аз 30 рӯзи батаъхиррафтӣ бояд онро ҳамчун қарзи беоътимод тасниф намуда, ба андозаи 100% барои овердрафти пули миллий ва асъори хориҷӣ фонди маҳсул ташаққул диҳад. Қарзҳои ғайрифаъол танҳо баъди пурра иҷро кардани уҳдадорихои батаъхиррафтодаи муштарӣ (аз рӯи маблағи асосӣ ва фоизҳои ҳисобшуда) ва инчунин дар давоми 6 моҳи оянда ба вайронкунӣ иҷро намудани уҳдадорихои худ аз рӯи шартнома, ба наво тасниф карда шуда, ба гурӯҳи қолабӣ гузаронида мешаванд. Фонд мувофиқи он метавонад кам карда шавад. Ҳангоми тағйирёбии омилҳои беруна ва бо сабабҳои берун аз назорат бо мушкилиҳои муваққатӣ/кӯтоҳмуддат дар пардохти қарзҳо рӯ ба рӯ шудани муштарӣ, ташкилоти қарзӣ метавонад аз нуқтаи назари иқтисодӣ муҳлати қарз ё аз нав ҳисоб намудани фоизи онро (минбаъд – таҷдиди қарз) аз нав дида барояд. Баъди гузаронидани таҳлили ҳаматарафаи омилҳои қарз, ки ба қобилияти муштарӣ дар пардохт намудани қарзҳо, ба устувории муштарӣ ба гардонидани қарзҳо таъсир мерасонанд, ташкилотҳои қарзӣ метавонанд таҷдиди қарзҳоро амалӣ намоянд. Агар муштарӣ дар иҷрои уҳдадорихои молиявӣ ба мушкилиҳои молиявӣ рӯ ба рӯ шавад ва бо назардошти он, ки бе додани имтиёз муштарӣ имконияти пардохти уҳдадорихои худро надорад, ташкилоти қарзӣ метавонад ба ҷунин қарзгир имтиёз пешниҳод намояд. Ҳолатҳое, ки дар он муштарӣ ба мушкилиҳои молиявӣ рӯ ба рӯ мешаванд, инҳоро дар бар мегиранд:

- а) агар онҳо дар назди ташкилоти қарзӣ аз рӯи ягон уҳдадорихои қарзии худ пардохти муҳлатгузашта дошта бошанд;
- б) агар онҳо айни замон дорои ягон қарзи муҳлатгузашта аз рӯи ягон уҳдадорӣ надошта бошанд, аммо эҳтимолияти ба таъхир афтодани қарз бе таҷдиди он дар ояндаи наздик вучуд дорад;
- в) агар дар асоси фаъолияти воқеӣ, ҳисоби пешбиниҳо дар

дар қобилияти ҷорӣи муштарӣ ташкилоти қарзӣ пешбини мешавад, ки ҳамаи маблағҳои пулии ҷалбшуда/мавҷудбудаи муштарӣ барои ҳизматрасонии тамоми маблағи қарз (маблағи қарз ва фоизҳо) тибқи шартҳои шартномаи амалкунанда дар ояндаи наздик кифоя намекунад. Имтиёзҳои нисбатан калонро, ки ташкилотҳои қарзӣ ҳангоми таҷдиди қарз пешниҳод мекунанд, инҳо мебошанд: а) таҷдиди муҳлати пардохт ба гардонидани қарз; б) аз нав дида баромадани муҳлати пардохти қарзи асосӣ ё фоизҳо; в) таъмин намудани давраи нав ё давраи барои пардохт накардан (давраи имтиёз); г) кам кардани фоизи фоиз, ки дар натиҷаи он меёри самараноки фоизи қарз аз меёри фоизи қарзҳои амалкунандаи ташкилоти қарзӣ дар давраи сана ва ё аз фоизи амалкунанда дар дигар ташкилотҳои қарзӣ, ки дар бозор амал мекунанд, паст шавад; ғ) бахшидани қарз; з) аз нав дида баромадан ё ба таъхир андохтани муҳлати пардохти қарзи асосӣ, фоизҳо ё ҳаққи ҳизматрасонӣ ва ғайра. Ҳангоми таҷдиди қарз, агар ташкилоти қарзӣ имтиёз пешниҳод намояд, дар ин ҳолат он бояд а) арзиши гардиши воситаҳои пулии ояндаро тибқи шартҳои тағйирёфта бо истифода аз меёри фоизи аввала дисконт намояд, б) арзиши дисконтшудаи гардиши воситаҳои пулии ояндаи қарзи таҷдидшударо бо арзиши тавозунии қарз муқоиса намояд ва в) фарқияти пайдошударо аз арзиши тавозунии қарз кам намояд. Дар ҳолати пешниҳоди имтиёз, одатан арзиши дисконтшудаи гардиши воситаҳои пулии ояндаи қарзи таҷдидшуда аз арзиши тавозунии қарз камтар мебошад. Агар қарзи қолабӣ таҷдид шавад, ташкилоти қарзӣ арзиши камшудаи қарзро (фарқияти арзиши дисконтшудаи қарзи таҷдидшуда аз арзиши тавозунии қарз) аз ҳисоб бароварда (аз тавозун хориҷ намуда), қарзи таҷдидшударо ба гурӯҳи зери назорат ё ҳангоми ҷавобгӯ будани он ба талаботи дигар гурӯҳҳои таснифот ба гурӯҳи дахлдор мегузаронад. Агар қарзи таснифшудаи яке аз гурӯҳҳои зери назорат, ғайриқолабӣ, шубҳанок ё беоътимод бори аввал таҷдид гардад, ташкилоти қарзӣ арзиши камшудаи ҷунин қарзро бояд аз тавозун хориҷ

намояд ва қарзи таҷдидшударо дар ҳолати ба талаботи таснифоти гуруҳи худ ҷавобгӯ будан дар ҳама гуруҳ нигоҳ дорад. 29. Агар қарз бори дуюм ё бештар таҷдид шуда бошад, илова бар ҳорин намудани арзиши камшудаи қарз аз тавозун, он вобаста ба ҳар таҷдиди минбаъда, бояд ба як гуруҳи хавфи баландтар гузаронида шавад. Ҳангоми бар ивази қарзи ғайрифайёл ба тавозун гирифтани молу мулки тахти гарав қарордошта, он ҳамчун “ғайриқолабӣ” тасниф шуда, аз рӯи ҷунин молу мулки гирифташуда ташкилоти қарзӣ уҳдадор аст ба андозаи 30% Фонди ташкил намояд. Агар молу мулки дар тавозун барои бозфуруши гирифташуда дар муддати 6 моҳ фурухта нашавад, он гоҳ он ҳамчун “шубҳанок” тасниф шуда, аз рӯи он ба андозаи 75% Фонди ташкил карда мешавад ва агар дар давоми 12 моҳ фурухти нашавад, он гоҳ он ҳамчун “беэтимод” тасниф шуда, аз рӯи он ба андозаи 100% Фонди ташкил карда мешавад.

Ташкилоти қарзӣ уҳдадор аст мувофиқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ, ҳисобкунӣи фоизҳоро аз рӯи қарзҳо бо усули ҳисоби замкунӣ анҷом диҳад. 34. Тибқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ташкилотҳои қарзӣ метавонанд баҳисобгирии фоизҳои ҳисобшуда, вале пардохтнашударо аз рӯи қарзҳои ғайрифайёл ҳамчун даромад анҷом диҳанд. Ташкилотҳои қарзӣ аз рӯи қарзҳои қолабӣ ва зерин назорат фоизҳоро ҳисоб мекунанд ва дар ҳолати ғайрифайёл шудани ҷунин қарзҳо ташкилотҳои қарзӣ вобаста ба фоизҳои ҳисобкардашуда дар ҳисоботи “Ҷоида ва зарар” амалиёти ислоҳкунӣ мегузаронанд ва ё дар ҳолати нагузаронидани амалиёти ислоҳӣ барои фоизҳои ҳисобшудаи пардохтнашуда ба андозаи 100% Фонди ташаккул медиҳанд.

Баҳодиҳии хавфи қарзӣ бояд аз ҷониби ташкилоти қарзӣ дар асоси таҳлили воқеи ҳолати молиявӣ ва фayoлияти муштарӣ (шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ) бо назардошти ҳамагуна хавфҳо ба таври доимӣ гузаронида шавад. Баҳодиҳии хавфи қарзӣ бояд ба таснифи қарзҳо дар асоси ҳолати молиявӣ муштарӣ, баҳисобгирии пардохти қарз ва хизматрасонии фоизҳо оварда

намояд. Бо мақсади кам намудани душвориҳои амалиётӣ, ҳангоми ҳисобкунӣи маблағи Фонди барои уҳдадорихоӣ қарзгире, аз бақияи умумӣи онҳо аз 25 000 сомонӣ кам мебошад, ташкилоти қарзӣ бақияи ҷунин қарзҳоро ба меъёри Фонди вобаста аз гуруҳи таснифоти онҳо тибқи банди

Ташкилоти қарзӣ бояд захира ва фондҳои аз рӯи қарзҳо тибқи Дастурамали мазкур ташкилнамударо бо фондҳои тибқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ҳисобшуда муқоиса намояд. Дар ҳолате, ки талабот оид ба ташкили захира ва фондҳо аз рӯи қарзҳо тибқи Дастурамали мазкур назар ба фондҳои тибқи Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ҳисобшуда зиёдтар бошад, ташкилоти қарзӣ бояд фарқиятро аз ҳисоби тавозунии 30315 “Захираи умумӣ аз ҷоида” ё ҳисобҳои тавозунии 30305 “Ҷоидаи тақсимнашуда/зарари солҳои гузашта”, 30307 “Ҷоида/зарари соли гузашта” мутаносибан ба ҳисобҳои 30319 “Захираи умумӣ барои дороиҳои фayoл” ва 30321 “Захираи махсус барои дороиҳои ғайрифayoл” гузаронад. 391. Агар дар ҳисобҳои тавозунии 30315, 30305 ва 30307 барои ташкили фарқияти фондҳо маблағи кофӣ набошад, ташкилоти қарзӣ бояд фарқиятро бо мақсади ҳисоби меъёри кифоятии сармоя аз сармояи асосии соф тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон оид ба таритби ҳисоби ин гуна меъёрҳои мақбул тарх намояд. Ташкилоти қарзӣ дар доираи талаботҳои Дастурамали мазкур аз рӯи қарзҳои фayoл (қолабӣ ва зерин назорат) бояд Фонди ҳисоб намояд ва онро бо захираи алақай барои онҳо ташкилнамуда муқоиса намояд. Дар ҳолате ки агар Фонди ҳисобшуда аз захираи алақай ташкилнамуда зиёд бошад, он гоҳ фарқияти он ҳамчун Фонди ташкил карда мешавад. Дар ҳолати кам кардани Фонди амалиёти муҳосибаи зерин гузаронида мешавад: – Дебет 109XX, 111XX (ҳисобҳои Фонди ҷунинидани талафоти имконпазир) – Кредит 44200 “Кам кардани ҷунинидани талафоти имконпазир” имконпазир аз ҳисоби Фонди ҷунинидани талафоти имконпазир аз ҳисоби барқарорсозии арзиши дороиҳо”. Ташаккул ва истифодабарии Фонди мувофиқи талаботи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи

молиявӣ ва қоидаҳои ҳисобдорие, ки Бонки миллии Тоҷикистон барои ташилотҳои қарзӣ муқаррар кардааст, ба ҳисоб гирифта мешавад.

Қарзҳои бестимод дар асоси ҳулосаи кумитаи қарзӣ, ба қарори мақоми иҷроияи ташилотии қарзӣ дар мувофиқа бо Шӯрои нозирон метавонанд аз ҳисоби Фонд аз тавозун хориҷ карда шаванд. Ҳангоми дар давоми ду сол аз эҳтимол дур будани пардохти қарзҳои бестимод ташилотҳои қарзӣ бояд ин қарзҳоро аз ҳисоб бароранд. Агар шӯрои нозирони ташилотии қарзӣ дар бораи зиёда аз ду сол дар тавозун нигоҳ доштани ягон қарзи бестимод қарор қабул намояд, ташилотии қарзӣ бояд дар як сол ду маротиба ба Бонки миллии Тоҷикистон дар бораи ҳар як чунин қарз, сабаби нигоҳдории он ва пешрастиҳои дар пардохти онҳо ноилгардида маълумоти муфассал пешниҳод намояд. Аз тавозуни ташилотии қарзӣ хориҷ кардани қарзҳо бинобар пардохтнопазирии муштарӣ аз эътибор соқит шудани қарздории он ба ҳисоб намеравад. Аз ин рӯ, чунин қарздории муштарӣ бояд дар ҳисоби берун аз низоми инъикос ёбад ва ташилотии қарзӣ бояд оид ба таъмини пардохти қарз чораҳо андешад. 45. Ташилотии қарзӣ бояд ба Бонки миллии Тоҷикистон дар муҳлатҳои муқаррарнамудаи он оид ба таснифоти қарзҳо, Фондҳои қарзҳои ғайрифавол ва ғайрифавол, захираҳо, ҳаракати қарзҳои ғайрифавол, ҳаракати Фондҳо, ҳаракати захираҳо, қарзҳои алоҳидаи ғайрифавол, гаравҳо ва гаравҳои гирифташуда барои бозфуруш ҳисобот пешниҳод намояд. Ташилотии қарзӣ уҳдадор аст ба Бонки миллии Тоҷикистон ҳар моҳ дар бораи қарзҳое, ки аз тавозун хориҷ ва берун аз низоми ба ҳисоб гирифта шудаанд, инчунин ҳар шаш моҳ маълумоти зеринро пешниҳод намояд: а) дар бораи қарзҳои бестимод, ки дар тавозуни ташилотии қарзӣ дар давоми ду сол ё бештар қарор доштанд, инчунин сабаби нигоҳдории онҳо дар тавозун; б) дар бораи анҷом дода шудани чораҳои дахлдор оид ба пардохти тамоми қарзҳои аз ҳисоб баровардашуда; в) дар бораи пардохтҳои воқеӣ дар суратҳисобҳои аз ҳисоб хориҷшуда.

МАВЗУИ 18. ХАТАРИ АМАЛИЁТӢ ВА АҲАМИЯТИ ИҚТИСОДИИ ОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

- 18.1. Мазмуну ва моҳияти хатари амалиётӣ дар низоми бонкӣ
- 18.2. Равандҳои ташилии низоми идоракунии хавфи амалиётӣ
- 18.3. Роҳҳо ва механизмҳои асосии дарёфти хавфи амалиётӣ
- 18.4. Омилҳои асосии ташилии низоми идоракунии хавфи амалиётӣ ва баҳодиҳии он
- 18.5. Маниторинги хавфи амалиётӣ ва назорати самараноки он

18.1. Мазмуну ва моҳияти хатари амалиётӣ дар низоми бонкӣ

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, ки маҳаки асосии онро ташаккули руди муносибатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва монанди инҳо ташкил медиҳад як қатор менаву хавҳо низ мавҷудан, ки ба рушди ин соҳа таъсири манфӣ мерасонад. Низоми бонкӣ, ки дар ин шароит яке аз низомиҳои ғайри муасир дар сохтори давлатӣ ба ҳисоб меравад дорои як қатор хавфҳои мебошад, ки онҳоро дар доираи имконият идора ва баргараф кардан шарти зарурӣ мебошад. Бо сабаби он, ки дар асоси талаботи ҷомеа бонкҳо амалиёт ва хизматрасониҳои гуногунро анҷом медиҳанд ба хавҳои амалиётӣ дучор мегарданд, ки идора кардани онҳо мувофиқи мақсад мебошад.

Амалиётӣ бонкӣ – амалиёте, ки ташилотҳои қарзии молиявӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳанд амалиёти бонкӣ ном дорад. Дар ғайриамалиётӣ бонкӣ хавфи амалиётҳои бонкӣ яке аз масъалаҳои асосии стратегияи бонкӣ маҳсуб меёбад.

Дар доираи ин хавфи амалиётӣ гуфта – ба амал омадани зарарро дар натиҷаи ба мақсад, ҳусусиятҳо, микёси ғайриамалиёти ташилотии қарзии молиявӣ ва талаботи қонунгузории амалкунанда мувофиқ наомадани қоидаву тартиботи дохилӣ ва расмиёти гузаронидани амалиёти бонкӣ, риоя накардани онҳо аз тарафи кормандони ташилотҳои қарзии молиявӣ ва шахсони дигар (дар натиҷаи амалҳои тасодуфӣ ё барқасдона ё беамалӣ),

инчунин номутоносиб будани имконият ва вазифаҳои низомии иттилоотӣ, технологӣ ва дигар барномаҳои дар истифодаи ташкилотҳои қарзии молиявӣ қарордошта ва аз қор мондани онҳо, ҳамчунин таъсири рӯйдодҳои беруни, ки ба зарар дидани бонк боис мегардан, хавфи амалиётӣ ном дорад.

Дар аксар ташкилотҳои қарзӣ ва умуман дар низомии бонкӣ ҷиҳати кам кардани сатҳи хавфҳои бонкӣ аз он ҷумла хавфҳои ба амалиётҳои бонкӣ марбутан ҷораҳои маҷбӯро пешбинӣ менамоянд. Дар сатҳи низомии бонкӣ ҷораҳои маҷбӯро аутсорсинг мегиранд. Дар низомии идоракунии хавҳо **Аутсорсинг гуфта** ҷораҳои маҷбӯро дар назар доранд, ки оид ба вогузор намудани ҷораҳои зарурӣ ҷиҳати иҷрои қору хизматрасониҳои алоҳидан ташкилоти қарзии молиявӣ (қору хизматрасониҳо, ки ба фаъолияти асосии он дохил намешаванд) ба зиммаи дигар ташкилоти хизматрасонии ба ин монандро дар бар мегирад. Вобаста ба масъалаи мазкур дар сатҳи низомии бонкӣ идоракунии хавфи амалиётӣ ба низомии идоракунии хавфҳои ташкилоти қарзии молиявӣ дохил буда, аз ошкор, баҳодиҳӣ, андозагирӣ, хоҳишдихӣ, назорат ва мониторинги хавфи амалиётӣ иборат аст. Пешбурди меъёрҳои мазкурро дар ҳар як ташкилоти қарзӣ, мувофиқ ба имкониятҳои мавҷуда бо роҳбарият ва муттаҳассисон назорати қатъӣ намоянд.

Дар таҷрибаи низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои (сабабҳои) ба вучуд омадани хавфи амалиётӣ инҳо мебошанд:

- амалҳои тасодуфӣ ё қасдона ва ғарзнокӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки хилофи манфиат ва мақсадҳои ташкилоти қарзии молиявӣ мебошанд;

- номукаммалии сохтори ташкилоти қарзии молиявӣ дар самти тақсими ваколатҳои воҳидҳо ва кормандон, тартиб ва расмиёти гузарондан, сабт, баҳисобгирӣ ва назорати амалиёти бонкӣ, аз тарафи кормандон рӯя нагардидани тартибу қоидаҳои муқарраршуда, ғайрисамаранок фаъолият намудани назорати дохилӣ;

- шароит ва ҳолатҳои номусоиди беруни, ки аз доираи таъсир

ва назорати ташкилоти қарзии молиявӣ берун мебошанд.

Вобаста ба ин омилҳо ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки барқарор ҷиҳати ба амал наомадани омилҳои дар боло зикршуда ба таври саривақтӣ рӯи қор оранд. Бо ҳамин мақсад ташкилотҳои ба вучуд омадани зарари амалиётӣ дар нагиҷаи таъсири омилҳои гуногуни хавфи амалиётӣ ба намудҳои зерин тасниф карда мешаванд:

- суиистифода ё амалҳои ғайриқонуние, ки аз ҷониби кормандон ё бо иштироки онҳо сурат мегиранд (масалан, қаллобӣ, дуздӣ, суиистифода аз мақоми хизматӣ, қасдан ва ё ба таври ғарзнок пинҳон намудани далелҳои гузарондани амалиёти бонкӣ ва дигар аҳдҳо, бе иҷозат истифода бурдани низомҳои муайянаҳои иттилоотӣ);

- амалҳои ғайриқонунии шахсони бегона (тарафи сеюм) инсбат ба ташкилоти қарзии молиявӣ (масалан, сохтакории қучатҳои пардохтӣ ва дигар ҳуҷжатҳо, бе иҷозат ба низомҳои технологияҳои иттилоотӣ ворид шудан);

- аз ҷониби ташкилоти қарзии молиявӣ (қорфармо) ё кормандони он вайрон гардидани талаботи қонунгузории меҳнат (масалан, сари вақт пардохт накардани музди меҳнат, пешниҳод накардани рухсатии муқаррарнамудаи қонунгузорӣ, рӯя накардани дигар муқаррароти қонунгузории меҳнат ва шартҳои шартномаи меҳнатӣ);

- рӯя накардани қонунгузории дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, қонунҳои бонкӣ, зиддинҳисорӣ, муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом ва ғайра; - дар назди муштарӣ ва дигар шахсони сеюм иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣҳои шартномавӣ, ки ба фаъолияти асосӣ алоқаманд мебошанд;

- рӯя накардани талаботи муомилоти расмӣ (хизматӣ) (масалан, дуруст истифода накардани маълумоти махфӣ ва забон як қардан аз рӯи нархҳо);

- осеб дидан ё гум шудани воситаҳои асосӣ ва дигар дорандагонро моддӣ (дар натиҷаи амалиёти террористӣ, офатҳои табиӣ, сунъӣ) ва дигар ҳолатҳои фавқулода);

- аз қор баромадани таҷҳизот ва низомҳо (масалан, ҳалқонҳои шудани раванди қорӣ (аз қор мондани) низомии автоматизирӯи бонкӣ, низомии алоқа, вайрон шудани таҷҳизот);

- дуруст ба роҳ намондани фаъолият, роҳ додан ба ҳаҷфои идоракунии ва иҷрои вазифаҳо (масалан, дар натиҷаи нодурусти ташкил намулдани раванду қоидаҳои дохилӣ, нокифоя будани сатҳи назорат, набудани (номукаммалии) низомии ҳимоя ва тартиби дастрасӣ ба иттилоот, ташкили нодурусти гардиши иттилоот дар дохили ташкилоти қарзии молиявӣ, иҷро нагаштани уҳдадорӣҳо аз ҷониби хизматрасонҳо (ичроқунандагони қор) дар назди ташкилоти қарзии молиявӣ, роҳ додан ба ҳаҷфои ҳангоми дохил намулдани ва қорқардӣ маълумот оид ба амалиёт ва аҳдои гум қардани ҳуҷҷатҳо) ва ғайра.

18.2. Равандҳои ташкили низомии идоракунии хавфи амалиётӣ

Дар шароити зиёд шудани талабот ба амалиётҳои бонкӣ ва ба маротиб афзоиш ёфтани хатарҳои гуногуни низомии бонкӣ ҳар як бонк ва дигар ташкилоти ба ин баробарро зарур аст, ки ташкили равандҳои низомии идоракунии хавфҳо дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шаванд. Дар тамоми бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва молиявӣ сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ бо назардошти андоза, хусусият ва фарогирии амалиётҳои он таҳия гардида, аз ҷониби Шӯрои назирони он тасдиқ мегардад. Дар ҳар як бонки тиҷоратӣ сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ метавонад ҳамчун ҳуҷҷати алоҳида ё қисмати сиёсати умумии идоракунии хавфҳои ташкилоти қарзии молиявӣ мебошад. Вобаста ба ин дар сатҳи низомии бонкӣ ҳадди ақал бояд масъалаҳои зерин зеринро дар бар гирад:

- мақсаду вазифаҳои идоракунии хавфи амалиётӣ бо назардошти самтҳои афзалиятноки фаъолияти ташкилоти қарзии молиявӣ;

- усулҳои асосии ошкор намудан, баҳоидиҳӣ, андозагирӣ, таҳлил, назорат ва мониторинги хавфи амалиётӣ; усулҳои асосии назорат, пешгӯӣ намудан ва кам қардани хавфи амалиётӣ (андешидани чораҳои баҳри нигоҳ доштани хавф дар он сатҳе, ки ба манфиати қарздохон, амонатгуздорон (инвесторон), дорандагони суратхисобҳои сармоягузори ва сурӯи ташкилоти қарзии молиявӣ таҳдид намекунад); тартиби пешниҳоди ҳисобот ва табодули маълумот доир ба амалҳои идоракунии хавфи амалиётӣ;

- тақсими ваколатҳо ва масъулият байни Шӯрои назирон, қўмитаи хизматрасонии маблағгузори исломӣ ва мақомоти иҷроия барои таъбиқи қоидаҳои асосии идоракунии хавфи амалиётӣ пешбинӣ гардад. Сиёсати идоракунии хавфҳои амалиётӣ на камтар аз як маротиба дар як сол таҷдиди назар гарда мешавад ва қоидаву тартибот ва дигар санадҳои меъёрии дохилӣ оид ба идоракунии хавфи амалиётӣ ҳангоми зарурат, вале на камтар аз як маротиба дар ду сол бо назардошти сатҳи идоракунии хавфҳои амалиётӣ дар ташкилоти қарзии молиявӣ ва таҷрибаи байналмилалӣ таҷдиди назар қарда мешаванд. Санадҳои мазкур бояд сари вақт ба қормандони дахлдори ташкилоти қарзии молиявӣ дастрас гардида, доир ба муқаррароти ин санадҳо маълумоти пурра ва дахлдор дошта бошанд. Қоидаҳои асосии идоракунии хавфи амалиётӣ талаботҳои пешбиникардаи санадҳои меъёрии дохилии ташкилотҳои қарзии молиявиро, ки масъалаҳои зеринро танзим мекунанд, ба инобат мегиранд:

- сохтори ташкилоти қарзии молиявӣ, тақсим ва вогузори намулдани ваколатҳо, уҳдадорӣҳои вазифавӣ, тартиби ҳамкорӣҳои байни воҳидҳои сохторӣ, қормандон ва тартиби табодули маълумот;

- тартиб, қоидаву расмиёти гузаронидани амалиёти бонкӣ ва дигар аҳдо, сиёсати ҳисобгирӣ, ташкили равандҳои дохилӣ;

- қоида, тартиб ва расмиёти фаъолият қардани низомҳои техникӣ, иттилоотӣ ва ғайра;

- тартиби тахия ва пешниҳоди ҳисобот ва дигар маълумот;
- тартиби ҳавасманд кардани кормандон ва дигар масъулони марбута. Ҳангоми аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ ворид намудани тағйири иловаҳо ба санадҳои меъёрии дохилӣ ё тар таҳрири нав тахия ва қабул намудани онҳо, ҷавобгӯ будани онҳо ба сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ таъмин карда мешавад.

Барои маҳлуд кардани хавфи амалиётӣ, ташкилоти қарзии молиявӣ оид ба масъалаҳои зерин санадҳои меъёрии дохилӣ таъмин ва қабул менамояд:

- оид ба ҳама намуди амалиётҳо, ки ташкилоти қарзии молиявӣ анҷом медиҳад;
- оид ба бехатарии ҷисмонии дороиҳо, аз ҷумла талабот ба биное, ки дар он саридора, воҳидҳои сохторӣ, анборҳо, селфи хуччатҳо ва бойгонӣ ҷойгиранд, инчунин ҷораҳо оид ба хиффи ҷисмонии таҷҳизот ва технологияҳои иттилоотӣ;
- оид ба қабул, нигоҳдорӣ ва ҳамлу нақли маблағҳои пулӣ ва дигар сарватҳо; - оид ба низомҳои технологияҳои иттилоотӣ;
- оид ба истифодаи аутсорсинг;

Шӯрои нозирони ташкилоти қарзии молиявӣ барои идоракунии хавфи амалиётӣ масъулияти асосӣ дошта, бо мақсади фароҳам овардани шароит барои идоракунии босамари хавфи амалиётӣ, дорои ваколатҳои зерин мебошад: - тасдиқи сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ;

- таъсиси сохтори ташкилии ташкилоти қарзии молиявӣ, ки ба қоидаҳои муҳими идоракунии хавфи амалиётӣ ҷавобгӯ аст;
- ташкили назорати пурра ва даврии санҷишҳои ҳадамоти аудити дохилӣ нисбат ба риоягардии қоидаҳои муҳими идоракунии хавфи амалиётӣ аз ҷониби мақомоти иҷроия ва воҳидҳои сохтории ташкилоти қарзии молиявӣ;

- тасдиқи ҷорабиниҳо баҳри таъмини фаъолияти муназам ҳангоми гузарондани амалиёти бонкӣ ва дигар аҳдҳо, аз ҷумла нақшаи амал ҳангоми рӯй додани ҳолатҳои ғайриҷашмдошт (нақшаҳои таъмини муназамӣ ва ё барқароркунии фаъолият);

- баҳоидиҳӣ ба самаранокии низоми идоракунии хавфи амалиётӣ;

назорати фаъолияти мақомоти иҷроияи ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар самти идоракунии самараноки хавфи амалиётӣ. Барои идоракунии самараноки хавфи амалиётӣ мақомоти иҷроияи ташкилоти қарзии молиявӣ дорои ваколатҳои зерин мебошад:

- қабул намудани санадҳои меъёрии дохилӣ, ки тартиб, қоида ва ё расмиёти идоракунии хавфи амалиётиро тибқи сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ аз ҷониби Шӯрои нозирон тасдиқшуда муайян мекунад;

- тақсими ваколатҳо ва масъулият оид ба идоракунии хавфи амалиётӣ дар байни роҳбарони воҳидҳои сохтории сатҳи гуногун, бо шариҳҳои зарурӣ таъмин намудани онҳо, муқаррар намудани тартиби ҳамкорӣ ва пешниҳоди ҳисобот;

- мунтазам баҳогузорӣ намудани сиёсати идоракунии хавфи амалиётӣ ва пешниҳод намудани тақлифҳо оид ба тақмилу тибқи он;

- дар ҳолати дидани зарар аз натиҷаи ба амал омадани хавфи амалиётӣ, ташкил намудани санҷишҳои дохилӣ оид ба муайян намудани номукаммалӣ дар низоми идоракунии хавфи амалиётӣ ва пешниҳод намудани тақлиф ба Шӯрои нозирон оид ба роҳҳои бартарар кардани камбудҳои ошкоршуда. Бо назардошти ҳусусият ва миқёси фаъолият, ҳамчунин бо мақсади таҷаммуи шариҳҳо ва саъю кӯшишҳо барои идора кардани хавфи амалиётӣ, аз ҷониби ташкилоти қарзии молиявӣ воҳиди сохторӣ ё корманди масъуле, ки барои ҳамоҳангӣ ва идоракунии мутамаркази хавфи амалиётӣ ҷавобгар мебошад, таъсис дода ё таъин карда мешавад.

18.3.Роҳҳо ва механизмҳои асосии дарёфти хавфи амалиётӣ

Дар ҳар як бонки тичоратӣ ва дигар ташкилоти қазии ғайрибонкӣ зарур аст, ки механизмҳои асосӣ ва роҳҳои пегирӣ намудани хавфҳои бонкӣ дар сатҳи лозима дарёфт карда шаванд.

Аз ҳамин лиҳоз ошкорсозии хавфи амалиётӣ таҳлили тамони шароити фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявиро нисбатан мавҷудият ё имконияти ба миён омадани омилҳои хавфи амалиётӣ дар назар дорад. Вобаста ба дарёфти роҳҳои имконпазири идора кардани хавфҳои бонкӣ таҳлил бояд дар зинаҳо ва самтҳои зеринт гузаронида шаванд:

- таҳлили тағйироти умумии соҳаи молиявӣ (масалан, қорӣ кардани технологияи нав ё навоарихҳои молиявӣ), ки ба фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ таъсир расонида метавонанд;
- таҳлили ба хавфи амалиётӣ дучор шудани самтҳои фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ бо назардошти афзалиятҳои онҳо (таҳияи профили хавфҳои ташкилотҳои қарзии молиявӣ);
- таҳлили амалиётҳои алоҳида ва дигар аҳдҳои ташкилотҳои қарзии молиявӣ;
- таҳлили расмиёти дохилӣ, аз ҷумла таҳлили низомии ҳисоботдиҳӣ ва табодули маълумот.

Дар марҳилаи ошкорсозии хавфи амалиётӣ ба ҳолатҳои бо ҳам омадани ваколатҳо ва масъулияти воҳидҳои сохтории ташкилотҳои қарзии молиявӣ диққати махсус додан зарур мебошад. Барои ошкорсозии омилҳои хавфи амалиётӣ дар давраи таҳия шудани навоарихҳо дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ, аз ҷумла ҳангоми тағйир додани сохтори ташкилӣ ё санадҳои меъёрии дохилӣ, қорӣ кардани технологияҳо ва намунаҳои хизматрасониҳои нав (аз ҷумла, бо истифодаи аутсорсинг) ва аз худ кардани самтҳои нави фаъолият, онҳо аз ҷониби воҳиди сохторӣ ё корманди масъул оид ба идоракунии хавфи амалиётӣ мавриди таҳлили амиқ қарор дода мешаванд. Бо мақсади таъмини шароит барои дуруст ошкор кардани хавфи амалиётӣ, ҳамчунин баҳодиҳии он ташкилоти қарзии молиявӣ пойгоҳи таҳлилии иттилоот дар бораи зарарҳои амалиёти расонидашуда ташкил карда, дар он маълумот дар бораи намуд ва ҳаҷми зарари аз фаъолият, амалиёти алоҳидаи бонкӣ ва дигар аҳдҳо

расонидашуда, ҳолатҳои пайдоиш ва ошкор кардани он дарҷ мегардад.

18.4. Омилҳои асосии ташкилии низомии идоракунии хавфи амалиётӣ ва баҳодиҳии он

Баҳодиҳии хавфи амалиётӣ ин баҳодиҳии эҳтимолияти рух додани ягон воқеа ё ҳолатро, ки ба зарари амалиётӣ оварда мерасонад, инчунин баҳодиҳии ҳаҷми зарари эҳтимолиро дар назар дорад. Дар санадҳои меъёрии дохилии ташкилотҳои қарзии молиявӣ усули баҳодиҳии хавфи амалиётӣ муайян карда мешавад. Ташкилотҳои қарзии молиявӣ метавонанд усулҳои баҳодиҳии хавфи амалиётиро мустақилона таҳия кунанд, ё усулҳои дар амалияи байналмилалӣ бонкдорӣ қабулшуда ро истифода баранд. Дар амалияи байналмилалӣ бонкдорӣ усулҳои зерин истифода бурда мешаванд:

- таҳлили омории тақсими зарари воқеӣ;
- усули бо ҳол ва вазн андозагирӣ кардани хавф (усули маргитаҳои баҳодиҳӣ);
- моделсозӣ (таҳлил дар асоси пешгӯиҳои шарӣ).

Усулҳои, ки ба таҳлили омории тақсими зарари воқеӣ бо истифода, барои пешгӯӣ кардани зарари эҳтимолии амалиётӣ бо назардошти ҳаҷми зарари амалиётӣ, ки дар ин ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар гузашта ҷой дошт, имкон медиҳанд. Ҳангоми истифодаи ин усулҳо маълумоти дар пойгоҳи таҳлилии иттилоот оид ба зарари амалиётӣ ҷамъгардида ба сифати маълумоти ибтидоӣ истифода бурда мешавад. Мохияти усули бо ҳол ва вазн андозагирӣ кардани хавф дар баҳодиҳии хавфи амалиётӣ дар муқоиса бо тадбирҳои, ки баҳри кам кардани он андешида мешаванд, ифода мегардад. Дар асоси таҳлили экспертӣ нишондиҳандаҳои аҳборотӣ барои идоракунии хавфҳои амалиётӣ интихоб гардида, муҳимияти нисбии онҳо (коэффитсиенти вазн) муайян карда мешавад. Баъдан нишондиҳандаҳои интихобшуда ба ҷадвал (харитаҳои баҳодиҳӣ) ҷой дода шуда, бо истифода аз дараҷаҳои гуногун баҳогузори мешаванд. Натиҷаҳои

бадастомада бо назардошти коэффитсиенти вазн коркард ин аз рӯи самтҳои фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ, нишондиҳандаи амалиётӣ бонкӣ ва дигар аҳдҳо байни ҳам муқаррар карда мешаванд. Истифодаи усули бо ҳол ва вазн андозаи баҳодиҳии хавф (усули харитаҳои баҳодиҳӣ) дар баробари баҳодиҳии хавфи амалиётӣ, инчунин барои ошкорсозии ҷиҳатҳои манфӣ ва мусбати идоракунии хавфи амалиётӣ имконият медиҳад. Бо усули моделсозӣ (таҳлил дар асоси пешгӯиҳои шарҳи дар асоси таҳлили экспертӣ барои самтҳои фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ, навъҳои алоҳидаи амалиётӣ бонкӣ ва дигар аҳдҳо сенарияҳои эҳтимолии рӯй додани ҳодиса ё ҳолати марбут ба зарари амалиётӣ муайян карда шуда, модели тақсими зудии такроршавӣ ва ҳаҷми зарар, ки баъдан барои баҳодиҳии хавфи амалиётӣ истифода мегардад, таҳия карда мешавад. Ташкилоти қарзии молиявӣ мунтазам баҳодиҳии хавфи амалиётиро дар ҳудди ташкилоти қарзии молиявӣ ва таснифи онро аз рӯи самтҳои фаъолияти худ, равандҳои дохилӣ, низомҳои технологияҳои иттилоотӣ ва амалиёту хизматрасонии бонкӣ анҷом медиҳанд. Коҳишдиҳии хавфи амалиётӣ ин андешидани маҷмӯи тадбирҳоро барои кам кардани эҳтимолияти сар задани воқеа ё ҳолати марбут ба зарари амалиётӣ ва ё кам ё маҳдуд кардани андозаи зарари эҳтимолии амалиётиро дар назар дорад. Дар ин маврид, усулҳои кам кардани хавфи амалиётӣ бо назардошти ба инобат гирифтани хусусият ва микёси фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ истифода бурда мешаванд. Усули асосии коҳишдиҳии хавфи амалиётӣ, ки дар сатҳи ташкилотҳои қарзии молиявӣ назорат карда мешавад, ин таҳияи сохтори ташкилӣ, қабули қоидаву расмиёти дохилӣ барои гузарондани ҳар як амалиётӣ бонкӣ ва дигар аҳдҳо бо назардошти кам ё пешгирӣ намудани эҳтимолияти ба миён омадани омилҳои хавфи амалиётӣ мебошад.

18.5. Мониторинги хавфи амалиётӣ ва назорати самараноки он

Мониторинги хавфи амалиётӣ бо мақсади пешгирии

эҳтимолияти зиёд шудани дараҷаи хавфи амалиётӣ гузаронида мешавад. Мониторинги хавфи амалиётӣ бо роҳи омӯзиши нишондиҳандаи нишондиҳандаҳои фаъолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ (аз ҷумла, нишондиҳандаҳои оморӣ ва ё молиявӣ) гузаронида мешавад. Ташкилотҳои қарзии молиявӣ даврияти гузарондани мониторинги хавфи амалиётиро бо назардошти эҳтимолияти он дар самти дахлдори фаъолият, раванди дохилӣ ё нишондиҳандаи иттилоотӣ муайян менамоянд. Барои мониторинг кардани хавфи амалиётӣ низоми нишондиҳандаҳои сатҳи хавфи амалиётӣ - нишондиҳандаҳое, ки ба таври назариявӣ тақрибавӣ бо сатҳи хавфи амалиётӣ ташкилотҳои қарзии молиявӣ алоқаманданд, ташкил карда мешавад. Ба сифати нишондиҳандаҳои сатҳи хавфи амалиётӣ метавонанд маълумот дар бораи микдори амалиётҳои анҷомдоданашуда ё нотамоми бонкӣ ва дигар аҳдҳо, зиёдшавии такрорёбӣ ва ҳаҷми онҳо, анҷоравии кормандон, такроршавии ҳатоҳои роҳдодашаванда ва қоидавайронкуниҳо, вақти бекормонии низомҳои технологияҳои иттилоотӣ ва дигар нишондиҳандаҳои истифода мегарданд. Барои ҳар як нишондиҳанда меёроҳи муқаррар мегарданд. Ин гуна меёроҳи имкон медиҳанд, ки хавфҳои амалиётӣ ташкилотҳои қарзии молиявӣ ошкор шуда, саривақт барои рафъи онҳо чораҳои дахлдор андешида шаванд. Ғайр аз ин, ташкилотҳои қарзии молиявӣ бояд даврияти азнавидабароии низоми нишондиҳандаҳои сатҳи хавфи амалиётиро муқаррар менамоянд. 45. Мониторинги хавфи амалиётӣ ҳам дар сатҳи молихҳои сохтории алоҳидаи ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва ҳам аз ҷониби воҳиди сохторӣ ё корманди масъул оид ба идоракунии хавфи амалиётӣ гузаронида мешавад. Иттилооте, ки дар рафти мониторинги хавфи амалиётӣ дар бораи тағйироти эҳтимолии сатҳи хавф ба даст омадааст, саривақт ба маълумоти Шӯрои назорат ё мақоми иҷроия ва воҳиди сохтории дахлдори ташкилоти қарзии молиявӣ барои андешидани чораҳои зарурӣ расонида мешавад. Ташкилоти қарзии молиявӣ тартиби анҷом додани назорати самаранокии низоми идоракунии хавфи

амалиётро муайян менамояд. -Низоми идоракунии карз амалиётӣ ҳадди ақал на камтар аз як маротиба дар як сол ва таъти аудити дохилӣ карз нозирони ташкилоти карзи менамояд. ташкилоти карзии молиявӣ дар самти идоракунии карз амалиётӣ, ин назорати тағбиқ шудани сиёсати идоракунии карз амалиётӣ ва мустақилона баҳоғузори қоидаҳо, равандаҳо ва расмиёти идоракунии хавфҳои амалиётӣ мебошад. 48. Дар санадҳои меъёрии дохилии ташкилоти карзии молиявӣ онҳо ба хавфи амалиётӣ масъалаҳои зерин муқаррар карда мешаванд:

- тартиби баррасӣ ва санҷиши далелҳои зарари амалиётӣ ва сабабҳои пайдоиши он, ҳамчунин тартиби истифодаи чорҳои маъмурӣ нисбат ба аъзои Шӯрои нозирон, мақомоти иҷроия ва кормандоне, ки ба пайдоиши ин гуна хавфҳо гунаҳкоранд;

- шумора ва давраи баҳоғузорӣ кардани натиҷаи санҷиши далелҳои зарари амалиётӣ ва сабабҳои пайдоиши онҳо аз тарафи мақомоти идоракунии 13 ташкилоти карзии молиявӣ (мутобиқи ваколатҳое, ки дар асоси оиннома ва санадҳои меъёрии дохилии ташкилоти карзии молиявӣ ба онҳо дода шудаанд);

- баҳодихии сатҳи идоракунии хавфи амалиётӣ дар ташкилоти карзии молиявӣ. Дар ҳолати ба миён омадани зарари амалиётӣ ташкилоти карзии молиявӣ онро ба натиҷаи баҳоғузориҳои дурнамои ба зарари амалиётӣ, ки дар давраи дахлдор муайян шуда буд, муқоиса намуда, сабабҳои фарқияти онҳоро таҳлил карда, ба тартибу усулҳои истифодашудаи идоракунии хавфи амалиётӣ тағйироти лозимӣ ворид менамояд.

МАВЗУИ 19. РАВАНДИ ҚАРЗДИХӢ ВА БЕХАТАРИИ АМАЛИЁТИ ҚАРЗӢ

19.1 Мазмун ва мҳоияти ташкили раванди қарз қарздиҳӣ

19.2 Хатари барнагаштани қарз.

19.3 Қобилияти қарзадокунии қарзгиранда ҳамчун омилҳои паст қарздиҳӣ

19.4 Тавминнокии қарз ва интиҳоби гарави он ҳамчун омилҳои

19.5 Тавминнокии қарз ва назорати истифодаи он. Хатари хавфи қарзӣ.

19.6 Беҳатарии додани қарз ва назорати истифодаи он.

19.1 Мазмун ва мҳоияти ташкили раванди қарз қарздиҳӣ

Раванди қарздиҳӣ ҳамъи амалиётҳои ба ҳам пайваستاӣ, ки пешниҳоди дархост барои гирифтани қарз шурӯш шуда, бо баргardonидани он ба анҳом мерасад. Он дар асоси сиёсати қарзии бонк ба роҳ монда мешавад. Раванди қарздиҳиро ба чанд марҳала худо намудан мумкин аст: 1) омезиши дархости мизоҳ онд ба гирифтани қарз (дархости қарзӣ); 2) муайян кардани хатари барнагаштани қарз; 3) таҳлили қобилияти қарзадокунии қарзгиранда; 4) интиҳоби гарави қарз; 5) қабули қарор онд ба додани қарз ва шартҳои он; 6) бағани шартномаи қарзӣ ё гирифтани уҳдадоринамаи қарз (кредитное обязательство) ва додани қарз; 7) назорати ихрои шартҳои шартнома ва баргardonидани қарз (дар ҳолати қисм-қисм баргardonидани он); 8) пурра баргardonидани қарз. Барои дуруст ба роҳ мондани раванди қарздиҳӣ зарур аст, ки

кормандони бонк дар масъалаҳои таҳлили Ҷамоати
қарзгирандагон, муайян намудани пардохтпазирӣ дар маҷмӯи
фаъолияти онҳо ва нишондиҳандаҳои дигар донишу мисли
кофӣ дошта бошанд.

Дар кишварҳои алоҳида вобаста ба пешрафти ҳисобдорӣ
тартиби ташкили муносибат байни мизоҳону бонкҳо, маҳкум
сохторҳои махсуси ҳамкунандаи маълумот оид ба фаъолияти
корхонаҳо ва ғайра барои гирифтани қарз миқдору намуна
гуногуни хушхатҳо ба бонк пешниҳод мешаванд. Дар
мамлакатҳои пешрафта вобаста ба сатҳи баланди истифода
воситаҳои ҳозиразамони компютерӣ ва озодона ҷоп шудани
ҳисоботҳои ширкатҳо дар матбуоти даврию электронӣ барои
гирифтани қарз дархост лозим асту бас. Маълумоти дигар
заруриро худӣ бонкҳо аз сайтҳои ширкатҳо ва муассисаҳои
махсуси ҳамкунандаи маълумот оид ба фаъолияти онҳо ба даст
меоранд. Дар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шеравӣ, аз он хумли
Тоҳикистон, бо сабаби қафмондагии соҳаи ҳисобдорӣ ҳангоми
зарурати истифодаи қарз ба бонкҳо миқдори зиёди хушхатҳо
пешниҳод мешаванд.

Ташкили раванди қарздиҳӣ дар Тоҳикистон ба тартиби дар
кишварҳои дигари Иттиҳоди Шуравии пешин истифодашаванда
монанд аст. Барои гирифтани қарз қарзгирандаро зарур аст, ки ба
бонки дахлдор дархости қарзӣ ва ҳисоботҳои молиявӣ
хушхатҳои дигарро пешниҳод кунад.

Дархости қарзӣ хушхатест, ки аз хониби қарзгиранда пур
карда шуда маълумотҳои зеринро дар бар мегирад: а) маблағи

б) асёри қарз (бо пули миллий ё асёри хориҷӣ); в) намуна
қарзгирандагон, муайян намудани пардохтпазирӣ дар маҷмӯи
Ҷамоати қарз; д) мақсади истифодаи қарз (барои таъмини
пардохти воситаҳои гардон, хариди таҳхизот, додани музди
қарзгирандагон ва ғайра); е) тартиби баргардонидани қарз (қисм-қисм ё дар
якҷа); ж) тартиби баргардонидани фоизи қарз (дар аввал, қисм-
қисм ё дар охир); з) таъмини қарз (бо амвол, замонаномаи
қарзгирандагон дигар, қафолатномаи ҳукумати бонкҳо ва ғайра).

Илова ба дархости қарзӣ корхонаҳо ба бонк хушхатҳои
заруриро низ пешниҳод мекунанд:

1. Ҳисоботи молиявӣ, ки тавозун (баланс) ва ҳисоботи фоидаю
зарари корхонаро барои сесолӣ охир дар бар мегирад. Таҳлили
тавозуни корхона ба корманди бонк имкон медиҳад, ки вазъи
молиявӣ қарзгиранда, сармоя ва дороию (активӣ) уҳдадорихои
онро муайян намояд. Ҳисоботҳои фоидаю зарар дар се соли охир
маълумотҳои заруриро оид ба даромаду хароҳотҳои қарзгиранда,
маблағи фоида ва тақсими онро дар бар мегиранд. Дар асоси ин
маълумотҳо корманди бонк метавонад оид ба пардохтпазирӣ
қарзгиранда хулоси зарури барорад.

2. Ҳисобот оид ба гардиши воситаҳои пули (Cash flow).
Таҳлили гардиши воситаҳои пулӣ-вақту маблағи даромади
воситаҳои пулӣ ба суратҳисобу кассаи корхона ва харҷи онҳо ба
мақсадҳои гуногун имкон медиҳад, ки давраҳои зиёдшавии
талаботи корхона ба қарз ва вақти муваққатан озод мондани
воситаҳои пулии он муайян кардани муҳлати аслии қарз ва
таъмини баргардонидани он заруранд.

3. Ҳисоботҳои молиявӣ семоҳа. Таҳлили онҳо меҳад, ки вазъи молиявӣ қарзгиранда ва талаботи иловагӣ он дар дохили сол муайян карда мешаванд.

4. Гувоҳномаҳои (справка) банку сохторҳои Гувоҳномаи банк барои муайян кардани маблағи уҳдадорӣ пардохтшудаи қарзгиранда, гавари онҳо (таъмини қарзҳои тижоратӣ бо бонки алақай гирифташуда) ва сатҳи хатари барнагаштани қарзи нав зарур аст. Гувоҳномаи сохтори андиқардор будан ё набудани қарзгирандаро аз сохторҳои андиқнишон меҳад.

5. Нақшаи корӣ (бизнес-план). Дар он қарзгиранда тартиби истифода ва сарчашмаҳои баргardonидани қарзу фоизи онро нишон меҳад. Дар асоси нақшаи кории қарзгиранда қарзгир бонк метавонад маълумоти зарурӣ оид ба фаъолияти он, имконияти гирифтани фондаубаргardonидани саривактӣ қарзро ба даст орад.

Илова ба маълумотҳои дар асоси таҳлили хушхатҳои болои гирифташуда бонкҳо аз сарчашмаҳои дигар низ истифода мекунанд. Дар кишварҳои аврупоӣ ва қитъаи Америка муассисаҳои махсусе вуҷуд доранд, ки маълумотҳои заруриро оид ба вазъи молиявӣ ширкату соҳибкорон ҳамчун қарда, ба бонкҳои ширкатҳои талабгор мефурешанд. Масалан, дар ШМА муассисаҳои номдори «Dun & Bradstreet», ТҚВ, «Equifax», ва «Trans Union» ба чунин намуни фаъолият машғуланд. Дар Тоҷикистон низ чунин намуни муассиса бо номи Бюрои қарзӣ фаъолият мекунанд. Маълумотҳои иловагӣ аз ин муассисаҳо ба

омада, барои муайян намудани қобилияти қарздокунии қарзгиранда ва қабули қарор оид ба додан ва ё надодани қарз ба заруранд.

Баъди омӯзиши таҳлили дархости қарзӣ ва хушхатҳои дигари қарзгиранда ба даст омада, зинаи навбатӣ- сеҳбат бо қарзгиранда (соҳиби қорхона, роҳбар ва ё намоёндаи он) аст. Дар асоси чунин сеҳбат қарзгир бонк сатҳи қордонӣ, садоқатмандӣ, ҷонибдорӣ, самимият ва сифатҳои дигари қарзгирандаро муайян мекунад. Сухбат имкон меҳад, ки мақсади асосии гирифтани қарз ва имконияти баргardonидани он муайян карда шавад.

Баъди ҳамӣ маълумотҳо ва суҳбат бо қарзгиранда қарзгир бонкро зарур аст, ки қарорро оид ба додан ё надодани қарз қабул намояд. Қабули қарор оид ба надодани қарз маънои манҳуд будани хатари барнагаштани қарзро доранд. Қарори қабул оид ба додани он маънои ба марҳалаи дигари раванди қарздиҳи гузаштани қарзгир бонкро дорад.

19.2. Хатари барнагаштани қарз.

Муайян кардани хавфи баргаштани қарз (Value at risk) марҳалаи дигари раванди қарздиҳӣ мебошад. Ин нишондиҳандаҳо ба таври дигар хавфи ихро нашудани уҳдадорӣҳои қарзӣ низ меноманд.

Мувофиқи таҳрибаи бонкдорӣи ҷаҳонӣ ҳамаи қарзҳои додашударо дар якҷоягӣ сандуки қарзҳо (кредитный портфель) меноманд. Дар дохили сандуки қарзҳо онҳоро вобаста ба хавфи барнагаштанашон ба гуруҳҳои алоҳида худо мекунад. Асоси

баҳои мизоҳ, баҳои нодуруст додан ба ғаёлияти он, риоя
дардани дастурамалҳои бонк, ҳаёӣ дар сиёсати карзии бонк ва
дар ҳақиқат мешаванд.

Мақсади муайян кардани хатари барнагаштани қарз ҳимояи инфратилохи бонк, надодани қарз ба мизоҳони боэътимод, тарбияии зарури барои харчи тезтар баргардонидани қарзҳои фоизи онҳо мебошад.

Роҳҳои асосии кам кардани хавфи барнагаштани қарз
ташкили дурусти раванди қарздиҳӣ, баланд бардоштани донишу
маънаки касбии қормандони бонк, дуруст муайян кардани
қобилияти қарзодокунии қарзгиранда ва ба инобат гирифтани он
қаноми қабули қарор оид ба додани қарзу муайян кардани

19.3.Қобилияти қарзадоқни қарзгиранда ҳамчун омил паст

Тахти мафхуми қобилияти қарздокунии қарзгиранда

ни баргاردонида ни қарз фоизи он ҷаҳмид.

*Масалан, додани андозу пардохтҳои гумрукӣ ба гурӯҳи уҳдадорҳои молиявӣ дохил мешавад. Азбаски пардохти ин уҳдадорӣҳо ҳатмӣ мебошад, корманди бонкро зарур аст, ки маблағи онҳоро нисбат ба сармояи қорхона муайян намуда, ҷангоми баҳодихӣ ба қобилияти қарзадокунии он ба инobat гирад.

гуреххбандии қарзҳо баҳодихӣ ба қабилити қаршдор
қарзгирандаҳо мебошад.

Ба гурехи аввал қарзҳои бозтимод дохил мешаванд. Агар ин қарзхоеанд, ки ба мизоҳони вазъи молиявиашон устувор дошта шудаанд. Қарзгирандаҳои дигар вобаста ба устувории молияви мизоҳон ба гурехҳои даом, сеюм ё чорум дохил мешаванд.

Сабабҳои зерин метавонанд боиси болоравии ҳаҷари баргаштани қарз гарданд: 1) тағйир ёфтани муҳити қорӣ вобаста ба бухрони иқтисодӣ дар кишвар ё мавзеи алоҳида, ки боиси ба шудани вазъи молиявии қарздор мегардад; 2) ба натиҷаи дилҷӯноил шудани қарздор вобаста ба ба дигар шудани вазъи иқтисодӣ ё муносибатҳои он бо шариконаш; 3) паст рафтани нархи амволи ки чун гавари қарз қабул шудааст; 4) сеистифода кардани кормандони қарздор аз вазифа ва ба манфиати худ истифода кардани қарз.

Омилҳои ба сатҳи хавфи барнагаштани қарз таъсиркунад ба дохилии берунӣ худро мешаванд.

Пайдоиши хавфи барнагаштани қарз новобаста ба фаъолияти кормандони бонк омилҳои берунии ҳатарибарнагаштани қарз мебошанд. Ба онҳо сабабҳои дар боло қайдшуда, ихро накардани уҳдадориҳои қарзӣ аз хониби қарздорони бевихдон ва бад шудани вазъи молиявии қарздор новобаста ба фаъолияти он дохил мешаванд.

Ба омилҳои хатоҳои кормандони бонк, аз вазифаи сиёсатдори бонк ва ба интизоми нағрифтани вазифаи сиёсатдори бонк.

Дар тахрибаи бонкдории ҳаҳонӣ вобаста ба сатҳи пешрафтаи ҳисобдорӣ бонкдорӣ усулҳои гуногуни муайян кардани қобилияти қарзадокунии қарзгиранда истифода мешаванд.

Бонкҳои кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар фаъолияти худ бештар усули «панч с»*-ро (Fives is) истифода мекунанд, ки мувофиқи он паҳлҳои зерин фаъолияти қарзгиранда таҳлил мешаванд:

Панҷ ҳафтаи аввали калимаҳои зерин англисӣ; *chakastek*, *caracity*, *capital*, *collatekal*, *conditions*.

1. Хислати қарзгиранда (*chakastek*).

Тахти маҳфуми «хислат» поквихдонии қарзгиранда, сатҳи масъулиятигашноӣ ва хоҳиши баргاردонидани қарз аз ҳониби он фаҳмида мешавад. Азбаски ҳисобгирӣ омили маънавӣ ҳангоми муайян кардани қобилияти қарзадокунии қарзгиранда хеле муҳим аст, яку аз зинаҳои аввали таҳлили вазъи молиявии қорҳони суҳбати ре ба ре бо роҳбари он мебошад. Ҳангоми суҳбат қорманди бонкро зарур аст, ки ба рафтору гуфтор ва фаъолияти пешинаи қарзгиранда таваххехи хоса зоҳир намояд. Барои муайян кардани хислати қарзгиранда ва додани баҳои муносиб ба он истифодаи сарчашмаҳои берунӣ* низ ба мақсад мувофиқ аст.

* Дар кишварҳои пешрафта сохторҳои махсус оид ба фаъолияти шаҳрвандон маълумоти заруриро ҳамъ карда, ба талабгрон мефурешанд.

2. Пардохтназири (*caracity*).

Пардохтназири қарзгиранда дар асоси таҳлили вазъи қарзгирани он дар чанд соли охир муайян карда мешавад. Мақсади қарзгирани ин таҳлил пешбинӣ кардани қобилияти қарзадокунии қарзгиранда дар оянда мебошад.

3. Сармоя (*capital*).

Сармояи қорҳона асоси фаъолияти самараноки он мебошад, аз ин ре, бисёре аз нишондиҳандаҳои иқтисодӣ нисбат ба сармоя муайян карда мешаванд. Зарур аст, ки таносуби қарзҳои мавхудаи қарзгиранда, даромади он, қарзҳои дигарон аз он нисбат ба сармояш муайян карда шавад. Агар қарзҳои аллакай доштаи он нисбати сармояш зиёд бошад, сатҳи қобилияти қарзадокунии қарзгиранда дар навбати худ асоси муайян кардани шартҳои қарздиҳӣ мебошад. Бинобар ин қорманди бонк ҳангоми таҳлили вазъи молиявии қорҳона аз нишондиҳандаҳои низ истифода мекунад, ки нисбат ба сармояи он муайян карда мешаванд.

4. Таъминнокӣ ё гавари қарз (*collatekal*).

Тахти маҳфуми «гавари қарз» дороиҳои қарзгиранда (масалан, ҳонаи он), замонатнома ё қафолатномаҳои ҳукумат, бонкҳо ё қорҳонаҳои дигар фаҳмида мешаванд, ки қарзгиранда онҳоро ҳамчун гарав қабул мекунад. Қорманди бонкдори зарур аст, ки бозгирӣ гарав, арзиши он, имконияти фуреши он ҳангоми барнагардонидани қарз ва омилҳои дигари ба он вобастаро муайян намояд.

5. Омилҳои умумииктисодӣ (conditions).

Ҳангоми муайян кардани қобилияти қарздокунии қарзгиранда таъсири омилҳои умумииктисодӣ, ки даромаднокӣ ва фаъолияти қарзгиранда ба онҳо вобаста аст, ба ин баъд гирифта мешавад.

Омилҳои умумииктисодӣ инҳоянд: қурби пул, сатҳи таваруи ва суръати болоравии он, мизони фоиз, доштан ё надоштани имтиёзҳо нисбат ба молистеҳсолкунандагони хориҷӣ, тағйирёбии нархи мол вобаста ба мавсим, сиёсати ҳукумат нисбат ба молистеҳсолкунандагони ватанӣ (масалан, додан ё надодани ёрдампулӣ, субсидия ба кишоварзон) ва ғайраҳо.

Усули дигари баҳодихӣ ва вазъи молиявии қорҳонаҳо ва бонкҳою ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ бо номи CAMEL маъмул аст. Мутобиқ ба ин тартиби баҳодихӣ ё муайян кардани қобилияти қарздокунии қарзгиранда таҳлили нишондиҳандаҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст.

C - Capital Adequacy - басандагии сармоя.

A - Asset Quality - сифати дороиҳо (активҳо).

M - Management - идоракунии.

E - Earnings - даромаднокӣ.

L - Liquidity - ликвиднокӣ.**

*Бонк дар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар баробари қарздиҳанда буданашон қарзгиранда низ ҳастанд.

**Имконияти дар муҳлати кетох ба пул мубаддал шудани дороиҳо ро ликвиднокӣи онҳо меноманд.

Корманди бонк маълумотҳои зарурӣ оид ба фаъолияти қарзгирандаро дар парвандаи қарзӣ (кредитное досье) ҳамчун ҳисобрад. Ҳисоботу маълумотномаҳои зерини парвандаи қарзӣ ба муайян кардани нишондиҳандаҳои болоӣ (Five c's ва CAMEL) мебошанд: 1) тавозун (баланс) ва ҳисобот оид ба фондҳои заракаризиранда; 2) нишондиҳандаҳои (коэффитсиентҳои) вазъи молиявӣ ва тамоили пешрафти фаъолияти қарзгиранда; 3) маълумоти аз бонкҳои ширкатҳои ҳамкори қарзгиранда ҳамовардашуда оид ба саривақт ба наагардонидани қарзҳои он; 4) ҳулоса оид ба фаъолияти қарзгиранда; 5) ҳолномаи соҳибону роҳбари қорҳони қарзгиранда, фаъолияти роҳбарии онҳо то имрез; 6) сатҳи боварӣ (рейтинг, rating) ба қарзгиранда, ки нишондиҳандаи қобилияти қарздокунии он мебошад.

Илова ба нишондиҳандаҳои Five c's ва CAMEL қормандони бонк нишондиҳандаҳои дигари молиявиро низ муайян мекунад: Ба ин гурӯҳ нишондиҳандаҳои зерин дохил мешаванд: коэффитсиентҳои ликвиднокӣ*, коэффитсиентҳои қобилияти қардохткунӣ (финансовый леверидж),*** коэффитсиентҳои фонданокӣ,**** коэффитсиентҳои ҳисматрасонии қарзҳо.*****

*Коэффитсиентҳои ликвиднокӣ қобилияти баргаридонидани қарзҳои кетохмуддати қарзгирандаро нишон медиҳанд. Онҳо ба ду намуд худо мешаванд: коэффитсиенти ликвиднокӣи қорӣ (дороиҳои / уҳдадорӣҳои қорӣ) ва коэффитсиенти ликвиднокӣи баландсуръат)+ қоғазҳои қимматнокӣи ликвидӣ + дебиторҳо / уҳдадорӣҳои қорӣ).

Дороиҳои хорӣ (активҳо)=пулҳои дар қасби суратҳисоббуда+қарзи дигарон (дебитрҳо)+захираҳо+дорониҳои дигар.

Уҳдадорихои хорӣ =қарзҳои кетохмуддат+ҳисобдорихои пардохтшуда+ қисми баргardonидашавандаи қарзҳои дарозмуддат ва фоизи онҳо +уҳдадорихои дигри хорӣ.

****Ин** коэффитсиентҳо нишон медиҳанд, ки қарзгиранда то кадом даража доираҳои худро самаранок ё фаъолона истифода мебарад. Ба ин гуруҳ коэффитсиентҳои зерин дохил мешаванд: коэффитсенти гирдгирдиши дороиҳо=даромад аз фуреш /дорониҳо /коэффитсенти гардишнокии воситаҳои асосӣ=даромад аз фуреш /арзиши воситаҳои асосӣ; коэффитсенти дебиторҳо дар фуреш харреза=дебитҳо/маблағи фурешӣ якреза.

*****Ин** коэффитсентҳо қобилияти иҷрои уҳдадорихои кӯтоҳмуддату дарозмуддати қарзгирандаро нишон медиҳанд. Ба инҳо дохил мешаванд: коэффитсенти қарздорӣ=уҳдадорихои пулӣ/дороиҳо; коэффитсенти қарздорӣ нисбати сармоя=уҳдадорихои пулӣ/ сармояи корхонаи қарзгиранда; коэффитсенти қарздорӣ нисбат ба воситаҳои гардони моддӣ=уҳдадорихои пулӣ/воситаҳои гардони моддӣ.

Воситаҳои гардони моддӣ=сармоя-даромадҳои ғайринақшавӣ.

Даромадҳои ғайринақшавӣ ()-даромадҳосанд, ки ба фаъолияти корхона вобаста нестанд. Масалан, гирифтани даромади иловагӣ аз боло рафтани арзиши амвол.

******Коэффитсиентҳои** фойданокӣ: даромаднокии умумӣ=фойдаи умумӣ/даромад аз фуреш; даромаднокии соф=фойдаи соф /даромад аз фуреш; меъёрҳои фойда=фойдаи соф/дороиҳо, фойдаи соф/ сармоя; даромади дивидентӣ=дивидент барои як саҳмия /наҳи миёнаи бозорӣ як саҳмия.

*******Коэффитсенти** хизматрасонии қарзҳо нишон медиҳанд, ки ба ҳар сомониҳои фойзи қарз чӣ қадар фойда рост меояд. Ин коэффитсиент = фойда пеш аз додани фойзу андозҳо / фойзҳои додашуда.

Баъди таҳлили коэффитсиентҳои молиявии дар боло қайдшуда корманди банк ба таҳлили гардиши воситаҳои пулӣ қарзгиранда (cashflow) шурӯъ мекунад. Ин таҳлил даромадҳои пулӣ қарзгиранда ва хароҷотҳои онро дар давраи иҷраи дар бар мегирад. Мақсади таҳлил муайян кардани талаботи қарзгиранда ба воситаҳои пулӣ, вақти додани қарз, муҳлати вақти баргardonидани он мебошад.

Таҳлили вазъи молиявии қарзгиранда, муайянкардани коэффитсиентҳои гуногун, гардиши воситаҳои пулӣ, омезиши ҳолномаи роҳбарони он ба кормандони банк имкон медиҳад, ки ба қарзгиранда баҳои муносиб диҳад.

Вобаста ба баҳои додашуда қарзгирандагон ба гуруҳҳои зерин худро мешаванд:

Гуруҳҳои аввал-қарзгирандагони вазъи молиявиашон устувор: қарзгирандаҳои пешинаро сари вақт баргardonидаанд, гардиши пулӣ (cashflow) ва таъминнокии қарзашон (гарав)

авалиндараха мебошанд. Ба чунин қарзгирандагон қарздорону имтиёзнok додан мумкин аст.

Гуруҳи дуюм-қарзгирандагони вазъи молиявиашон нисбатан устувор: қарзхоро сари вақт баргardonидаанд, гардиши пулу таъминнокии қарз ба талабот хавобгей мебошанд. Бонк вобаста ба сиёсати қарзаш метавонад ба онҳо қарзи имтиёзнok беимтиёз диҳад.

Гуруҳи сеюм –қарзгирандагони вазъи молиявиашон қаноатбахш: қарзҳои пешгирифта бо каме таъхиркорӣ баргardonида шудаанд, гардиши пуливу гарави қаноатбахш доранд. Ба чунин қарзгирандагон қарзҳои беимтиёз ва доимоназоратшаванда (масалан, қарзи револьверӣ, худуддошти) додан лозим аст.

Гуруҳи чорум-қарзгирандагони вазъи молиявиашон шубҳанок: қарзҳои пешгирифта сари вақт баргardonида нашудаанд, гардиши пуливу гаравиқарз шубҳаваранд. Аз чунин қарзгирандагон гарави иловагӣ талаб намуда, истифодаи қарзо тахти назорати иловагӣ талаб намуда, истифодаи қарзо зарур аст.

Гуруҳи панҷум-қарзгирандагони вазъи молиявиашон бад: қарзҳои пешгирифта баргardonида нашудаанд, мавҳудияти нобоварӣ ба низоми идоракунии корхона, гардиши пуливу гарави ғайриқаноатбахш доранд.

Ба чунини қарзгирандагон танҳо дар асоси гаравномаҳои бонку ширкатҳои боэтимод қарз додан мумкин аст. Ба гуруҳҳо ҷудо кардани қарзгирандагон ба бонк имкон медиҳад, ки нисбат

ба онҳо шартҳои дахлдори қарздихӣ, мизони фоизи муносиб ва гарави боэтимоди қарзо истифода кунанд. Таъминнокии қарз ё ба таври дигар, гарави он яке аз шартҳои асосии додани қарзу асоси баргardonидани он мебошад.

19.3. Таъминнокии қарз ва интиҳоби гарави он ҳамчун омилҳои наҷоти хавфи қарзӣ.

Тахти маҳфуми «таъминнокии қарз» усулҳои таъмини бозгашти қарзу фоизи он ё ба таври дигар ихрои уҳдадоиҳои қарзӣ фаҳмида мешавад.

Дар амал бонкҳо хангми ташкили муносибатҳои қарзӣ бо қарзгирандагон боэтимод таъминнокии махусуро талаб мекунанд. Уҳдадорихои қарзии қарзгиранда (кредитное обязательство), ки пеш аз гирифтаниқарз аз хониби он имзо мешавад, ба бонкҳо ҳуқуқ медиҳад, ки дар муҳлати муайян аз суратхисоби қарздор маблағи қарзу фоизи онро гирад.

Нисбат ба қарзгирандагони боэтимод, корхонаю шахсони алоҳидаӣ, ки бори аввал қарз гирифтанианд ва ё бо бонк муносибати қарзии доимӣ* надоранд, тартиби дигари муносибатҳои қарзӣ истифода мешавад. Қормандони бонк вазъи молиявии онҳоро пурра таҳлил карда, дар ҳолати зарурӣ гарави бозгашти қарзо дар шакли амволу замонатномаҳо талаб мекунанд.

*Қисме аз мизохон ба қарз талаботи зиёд надоранд ва мумкин аст дар давоми сол ду ё се маротиба қарзо истифода кунанду ҳалос, бинобар ин, қормандони бонк вазъи молиявии онҳоро хуб намедонанд. Аз ин ре, ҳар бор, ки онҳо қарз

гирифтани шаванд, кормандони банк вазъи молиявии онҳоро ан
нав таҳлил мекунанд. Албатта, агар аз вақти таҳлили фаъолияти
онҳо хангоми гирифтани қарзи пешгирифта муддати зиёд гузашта
бошад. Агар қарзгиранда гарави бозғимод дошта
бошад, (масалан, амволе, ки арзиши бозориаш басанда аст,
кафолатномаи банк ё ширкати бозғимоди дигар) қарзгирандаҳо
метавонандбе таҳлил иловагии вазъи молиявиаш ба он қар
дихад.

Усулҳои таъмини иҷрои уҳдадорӣҳои қарзӣ инҳоянд:

1. Қаримабандӣ:

Дар ҳама шартномаҳои қарзӣ барои сари вақт
баргardonидани қарзу фоизи он харима пешбинӣ мешавад.
Мизони фоизи харима ба сатҳи хавфи барнагаштани қарз вобаста
аст. Масалан, дар шартнома пешбини мешавад, ки банк барои
хар к рези аз муҳлат баъдан баргardonидани қарз аз қарздор 0,5
фоизи иловагӣ харимапулӣ мегирад. Ин амал ҳисси
масъулиятшиносии роҳбарияти корхонаро зиёд карда, онро
маҳбур мекунад, ки истифодаи самараноки қарз ва
баргardonидани саривақтии онро таъмин намояд. Дар шароити
афзалияти моликияти хусусӣ ва хавасмандии махсуси соҳиби он
барои истифодаи самараноки воситаҳои пулӣ харимабандӣ яке аз
усулҳои маъмултарини таъмини иҷрои уҳдадорӣҳои қарзӣ
мебошад.

2. Гарав (залог).

Гарав яке аз усулҳои бехтарини таъмини иҷроиши
уҳдадорҳои қарзӣ ҳисобида мешавад. Банкҳо ба сифати гарави

баргardonидани қарз бино, таҳхизот, воситаҳои нақлиёт,
коғазҳои қиматнок, амонат, пасандоз, ашёи хом, маҳсулотҳои
нимтайёр ва амволи дигари қарзгирандаро қабул мекунанд.
Вобаста ба қобилияти қарздокунии қарзгиранда банк метавонад
қисме аз онҳоро дар банк нигоҳ дорад. Масалан, қисме аз воситаи
нақлиётӣ, амонат, пасандоз, коғазҳои қимматноки қарзгирандаро
дар банк нигоҳ доштан мумкин аст. Қисми дигари моликияти ба
гарав гузошташуда дар ихтиёри қарзгиранда монда, дар раванди
истеҳсолотӣ истифода мешавад.

Дарачаи истифодаи ин усул дар таҳрибаи банкдорӣи кишвар
ба қонунҳои амаликунандаи он вобаста аст. Дар аксари кишварҳо
сохторҳои ҳукуматӣ моликияти шаҳрвандонро пурра ба қайд
гирифта масъалаҳои ба гарав мондани онҳоро идора мекунанд.
Масалан, хангоми ба гарав қабул кардани хона шаҳрванд ё бинои
корхона банк ба сохтори дахлдори ҳукумати маҳаллӣ муҳофизат
мекунад. Агар ин моликият аллакай ба гарав гузошта шуда
бошад ё онро баҳс карда бошанд, сохтори хоҳтори ҳукуматӣ барои
дубора ба гарав гузоштани он ихозат намедихад. Аксари вақт
қарзгирандагон ба воситаи нотариус ҳуқуқи идоракунии
моликияти худро ба банк медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки дар
ҳолати сари вақт ё муҳлати дигари баъдан муайяншуда
барнагardonидани қарз банк метавонад моликияти еро ба
воситаи суд ба ғуреш бароварад, баргardonидани қарзро
таъмин намояд. Ин амал камбудӣҳои зиёд дорад, вале дар
шароити имреза бехтарин усули таъмини иҷрои уҳдадорӣҳои
қарзӣ буда, аз хониби банкҳо васеъ истифода мешавад. Бояд қайд

кад, ки ин усули таъмини ихрои уҳдадорихои қарзӣ ба манфиати қарзгиранда нест, зеро дар аксари ҳолатҳо нархи амвол аз нархи бозори он паст муайян карда мешавад ва фарқи нарх (баъди баргардонидани қарз бо роҳи фурехтани моликияти қарздор) устувор қонеъ намекунад.

3. Замонат (поручительство).

Тахти мафҳуми «замонат» пурра ӯ қисман ба еҳдан ҳуқуқи гирифтани гавари қарзи қарзгиранда аз хониби ширкати дигар замонатшаванда (поручитель) фаҳмида мешавад. Тартиби баррасияи даровардани он имзои шартномаи замонати байни ширкати замонатшуда ва бонки қарздиҳанда мебошад.

Таҷрибаи ҳахонӣ нишон медиҳад, ки дар аксари ҳолатҳо ширкати замонатдиҳанда ҳамкор ӯ саҳҳомӣ қарзгиранда мебошад, вале барои бонк муносибатҳои байни замонатдиҳанда ва қарзгиранда аҳамият надорад. Мухим аст, ки қарзи додашаванда гавари бозътимод дошта бошад.

Дар кишварҳои пешрафта шартномаи замонати ба шакли муайян дароварда шудааст ва ихро накардани талаботҳои зарурӣ боиси безтимодии он мегардад. Кормандони бонк фаъолияти замонатдиҳандаро бо тартиби барои қарзгирандагон муайяншуда таҳлил менамояд. Агар вазъи молиявии он ғайриқаноатбахш бошад, бонк дархости қарзгирандаро оид ба додани қарз рад мекунад ва баръакс.

Азбаски баргардонидани қарз ба вазъи молиявии замонатшуда низ вобаста аст, қарздиҳанда фаъолияти онро тахти назорат мегирад ва дар ҳолати бад шудани вазъи молиявиаш

баргардонидани қарзро мебинад, то қарзи додашуда баргардонидани қарзро зарурӣ набошад.

Дар ҳолати аз хониби қарздор қисман ӯ пурра ихро намудани уҳдадорихои қарзӣ бонк ба ширкати замонатшуда муҳрият менамояд. Он баъди гирифтани маълумоти зарурӣ аз қарздор (мумкин аст ӯ аллакай қисми қарзро дода бошад), қарздорихои бокимондаи қарздорро ихро мекунад.

4. Кафолатнома (гарантия).

Кафолатнома аслан аз хониби ҳукумат, бонкҳо ва ташкилотҳои дигар дода мешавад. Бонкҳои тижорати ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ хангоми қарздиҳӣ ба сохторҳои давлати ширкатҳои хусусие, ки ҳукумат ба фаъолияти онҳо манфиатдор аст, дар аксари ҳолатҳо кафолатномаи ҳукуматро талаб мекунанд. Кафолатномаи ҳукуматӣ ба тартиби дар дараҳаи давронӣ қабулшуда пешниҳод мешавад. Сарчашмаи ихроиши уҳдадорихои дар кафолатнома нишондодашуда бухети кишвар мебошад.

Масалан, дар Ҷумҳурии Беларус кафолатномаҳои ҳукумати бо тартиби дар «Муқарарот оид ба ҷалб, истифода ва баргардонидани қарзҳои давлатии хориҷӣ», ки бо Низомномаҳои муштаракӣ Шурои Вазирон ва бонки милли Ҷумҳурии Беларус (№826/23 аз 01.06.1999) тасдиқ шудааст, дода мешаванд. Дар Тоҷикистону Молдова тартиби додани кафолатномаро «Қрнун оид ба қарзи давлатӣ ва кафолатҳои давлатӣ» муайян мекунанд. Таркиби сохтори кафолатномаи бонкӣ бояд ба талаботҳои «Қоидаҳои ягонаи додани Кафолат»-и Палатаи савдои

байналмилаълӣ, №458 (International Chamber of Commerce) низ хавобгӯй бошад.

Кафолатномаи бонкӣ-ухдадорӣ хатии бонк ё ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ оид ба додани маблағҳои муайян ба ташкилот, бонк ё ширкати дигар баробари ворид шудани дархости аввалини он мебошад. Кафолатномаи бонкӣ дар шакли номаи кафолатӣ (гарантийное письмо) ва ё дар шакли хабар ба қарздиҳанда (ба воситаи SWIFT ё телекс) дода мешавад. Ҳангоми омодаسازیи кафолатномаи бонкӣ ихроӣ талаботи аз ҳониби қонуни дахлдор муайяншуда ҳатми мебошад, вагарна он бестибор доништа мешавад. Масалан, қонун муайян мекунад, ки қайди маълумотҳои зерин дар кафолатнома ҳатмӣ аст: маблағи кафолат, муҳлати амали кафолатнома, номаҳои қарзгиранда, қарздиҳанда, кафолатдиҳанда ва ғайра.

Асоси муруҳиат ба кафолатдода ихро нашудани уҳдадорӣҳои қарзӣ аз ҳониби қарздор мебошад. Агар маблағи қарзу ғоизи он дар муҳлати муайяншуда баргардонидани наҷаванд, бонки қарздода ба кафолатдода муруҳиат мекунад. Дар ин ҳолат кафолатдода аввал ба қарздор оид ба масъалаи пайдошуда хабар медиҳад, то ки он ба қарздода маблағи дигаре пардохт накунад. Баъдан, дар муҳлати дар кафолатнома нишондодашуда маблағи кафолатиро ба ҳисоби қарздода мегузаронад.

Қисман иҷро кардани уҳдадорӣҳои қарзӣ аз ҳониби қарздор наметавонад боиси кам кардани маблағи кафолатӣ гардад, албатта, агар дар кафолатнома чунин шартҳо қайд нашуда бошад. Иҷро накардани уҳдадорӣҳои дар кафолатнома

нишондодашуда метавонад боиси муруҳиати бонки қарздор ба қарздор гардад. Додгоҳ баҳси байниқарздоррою кафолатдодаро дар асоси қонунҳои мавхуда баррасӣ мекунад.

Кафолатнома уҳдадорӣномаи мустақил буда, ба ихро шудн ё нашудани уҳдадорӣҳои қарздор вобаста нест. Маблағи кафолатӣ бонд баробари ворид шудани дархости аввалини қарздода пардохта шавад. Кафолатномаи бонкӣ бо ин ҳосияташ аз замонат фарқ мекунад.

Муносибатҳои пулии кафолатдодаю қарздорро шартномаи алоҳида муайян мекунад. Агар байни онҳо чунин шартнома имзо нашуда бошад, қарздор метавонад пули кафолатдодаро напардозад. Ҳамин тариқ, харимабандӣ, гарав, замонат ва кафолатнома намудҳои таъмини бозгашти қарзанд, ки аз ҳониби қарздиҳандагон истифода мешавад. Корманди бонк вобаста ба назъи молиявӣ ва имкониятҳои қарзгиранда як ё якчанде аз онҳоро чун гарави бозгашти қарз интиҳоб мекунад.

19.5. Бехатарии додани қарз ва назорати истифодаи он.

Зинаи дигари раванди қарздиҳи қабули қарор оид ба додани қарз мебошад. Вобаста ба сӣёсати қарзии бонк ва маблағи қарз қарор аз ҳониби комиссияи махсуси шӯба, идораи вилоятӣ (минтақавӣ) ва ё кумитаи қарздиҳи раёсати бонк (кредитный комитет) қабул карда мешавад.

Агар қарори соҳтори дахлдори бонк мусбат бошад, корманди бонк ба қарзгиранда дар ин бора хабар медиҳад. Баъд аз ин шартномаи қарзӣ аз ҳониби бонку қарзгиранда ба имзо мерасад, ки дар он шартҳои қарз-мақсад, маблағ, муҳлат, мизони

фоиз, тартиби истифодаи қарзу баргardonидани он, тардони фоизи қарз, хуҳхатҳои аз хониби қарздор дар истифодаи қарз пешниҳодшаванда, уҳдадорихои тарифҳои шартҳои дигар қайд мешаванд.

Бонк маблаги қарзро дар муҳлати дар шартномаи нишондодашуда ба суратҳисоби қарзгиранда ё суратҳисоби дигари аз хониби он пешниҳодшуда мегузарад. Истифодаи самаранок ва таъмини бозгашти қарз яке аз вазифаҳои асосии қарздор мебошад. Барои ин муҳим аст, ки қарз дар равиши истеҳсоли истифода шуда, баробари озод шудани воситаҳои пулӣ баргardonидашуда шавад.

Формулаи ҳаракати қарз:

П...И...П

Дар ин ҷо: П-маблаги пули ба қарз додашуда;

И-истифодаи қарз дар истеҳсолот ё соҳаи дигар;

П-қарзӣ баргardonидашуда бо фоизи он.

Зарурати риояи қоидаҳои қарздиҳӣ низ талаб мекунад, ки маблаги ба қарз додашуда ҳамаи марҳалаҳои болоиро гузаронид, вагарна ихрои талаботи шартномаи қарзӣ (баргardonидани қарзу фоизи он) амри маҳол мегардад. Зинаи дигари раванди қарздиҳӣ-назорати бонкӣ аз болои истифодаи қарз мебошад.

Дар ин амал корманди бонк аз парвандаи қарзии қарздор (кредитное досье) истифода мекунад, ки дар он маълумотҳои зарурӣ дар пайдарҳамии зерин ҷамъоварӣ шудааст:

1) маводи ба қарз дахлдошта (нусхаҳои шартномаи қарзӣ, уҳдадоринномаи қарзӣ, кафолатномаҳо ва ғайра);

2) маълумотҳои молиявӣю иқтисодӣ (ҳисоботҳои молиявӣ, маълумотномаҳои сохтори андозу бонкҳои дигар, нақшаи қорӣ ва ғайра);

3) мавод оид ба қобилияти қарзадокунии мизох (маводи таҳлилӣ, маълумотҳои аз муассиса таҳлилӣ (ширкатҳои аудиторӣ, муассисаҳои маълумоти қарзӣ) гирифташуда ва ғайра);

4) маводи таъминоти бозгашти қарз (хуҳхатҳо барои ба ғарав гузаштани амвол, барои додани ҳуқуқи истифодаи қоғазҳои ғимматноки қарздор ва ғайра);

5) муқотиба оид ба истифодаи қарз (муқотиба бо мизох, таъби гуфтугӯҳои телефон ива ғайра).

Бонкҳо барои ҳамаи мизоҳони худ, ки истифодабарандаи қарзанд, чунин парвандаҳо мекушоянд ва дар онҳо маълумотҳои дахлдорро ҳамъ мекунанд.

Назорати бонкӣ ба чанд намуд худо мешавад:

1) назорат дар асоси таҳлили маълумотҳои пешниҳодшуда; 2) назорати бевосита дар худӣ қорҳона ; 3) назорат дар асоси маълумотҳои аз шахсони сеюм гирифташуда.

Қарздор мувофиқи талаботи шартномаи қарзӣ ҳар моҳ ё дар нақтҳои дигар ба бонк тавозун, ҳисоботҳои молиявӣ ва маълумотҳои дигари заруриро пешниҳод мекунад. Корманди бонк дар асоси онҳо қоидаҳои фаъолияти мизох, пардохтпазирии он, дараҳаи ихрои уҳдадориро дар назди қурушандагон ва нишондиҳандаҳои дигарро муайян қарда, ҳулосаи дахлдор мебарорад. Агар сатҳи хатари баргаштани қарз

боло рафта бошад, пас е ба дидани чораҳои дахлдор шурӯ мекунад.

Корманди бонк инчунин имкон дорад хавфи бозгашти қарзро дар худӣ корхона тафтиш кунад. Ин амал бо роишносӣ ба фаъолияти корхона аз рӯи нақшаи пешниҳодшуда (бизнес-план), тартиби ниғаҳдошти ашёи хом, молҳои тайёр ва захираҳои дигари истеҳсоӣ, амволи корхона ва ғайраҳо, ки гарави баргашти қарз мебошанд, анҳом дода мешавад. Натиҷаи чунин назорат пешниҳоди хулосаи корманди бонк ба роҳбарияти худ ва корхона оид ба вазъи таъмини бозгашти қарз ва зарурати чораҷӯйҳои дахлдор мебошад.

Илова бар ин, корманди бонк барои доштани маълумотизарурӣ оид ба вазъи молиявии корхона аз сарчашмаҳои берунӣ истифода мебарад. Барои ин мақсад он метавонад ба муассисаҳои махсуси ҳамъкунандаи маълумот оид ба фаъолияти корхонаҳо, муассисаҳои андоз, гумрук, бонк (агар қарздори мизохи бонки дигар бошад), корхонаҳои болоии қарздор мувоҳиат карда, маълумоти дахлдорро ҳамъ оварад. Ин имкон медиҳад, ки корманди бонк оид ба вазъи молиявии қарздор хулосаи зарурӣ дарорад.

Мақсади ҳамаи намуҳҳои назорати бонкӣ сари вақт муайян кардани хавфи боз нагаштани қарз, чораҳеӣ оид ба ҳарчи тезтар баргараф кардани он ва ё баргاردонидани қарзу фоизи он мебошад.

Зинаи охирини раванди қарздиҳи баргاردонидани қарзу фоизи он мебошад. Риояи қоидаҳои қарздиҳӣ дар байни одамони

қоида низ аҳамияти хоса дорад. Боварӣ ба мизоҳ, пеш аз ҳама, аз ҷанҷи уҳдадорихи қарзии он вобаста аст. Дар асоси ин боварӣ бонкҳо ба мизоҳон имтиёзо дода, дар ҳолати зарурӣ гарави дардохти пули моли харидашонро ба уҳдаи худ мегиранд. Иннобар ин, зарур аст, ки қарздор қарзашро дар муҳлати муайяншуда баргардонад.

Баргاردонидани қарзу фоизи он маънои ба итмом расидани муносибатҳои қарзии бонку мизоҳро надорад, зеро фаъолияти давомдори корхона дар шароити номуътадили вазъи иқтисодӣ онро боз муҳтохи қарз карда, ба бонк меорад. Илова бар ин, хизматрасониҳои бонкӣ танҳо аз додани қарз иборат нестанд. Корхонаҳо аз хизматрасониҳои дигари онҳо низ истифода мекунанд. Бинобар ин зарур аст, ки байни бонку мизоҳ муносибатҳои доимии боваринок барқарор шаванд.¹⁷

¹⁷ Муомилоти пулӣ ва қарз. Шариф Раҳимзода. сах:270-331.
245

номуаянӣ ба мушкilot мувоҷеҳ менамояд.

Идоракунии хавфҳои бонкӣ дар шароити муосир мубориза, ки зоҳиршавии онҳоро ифода мекунад ине принципҳои асосии низомии идоракунии хавфҳо дар сатҳи инновационӣ мебошад. Аз ин лиҳоз метавоним умумии дифференциатсия майдонҳои хатарҳо ба таври зерин тақсим мешаванд:

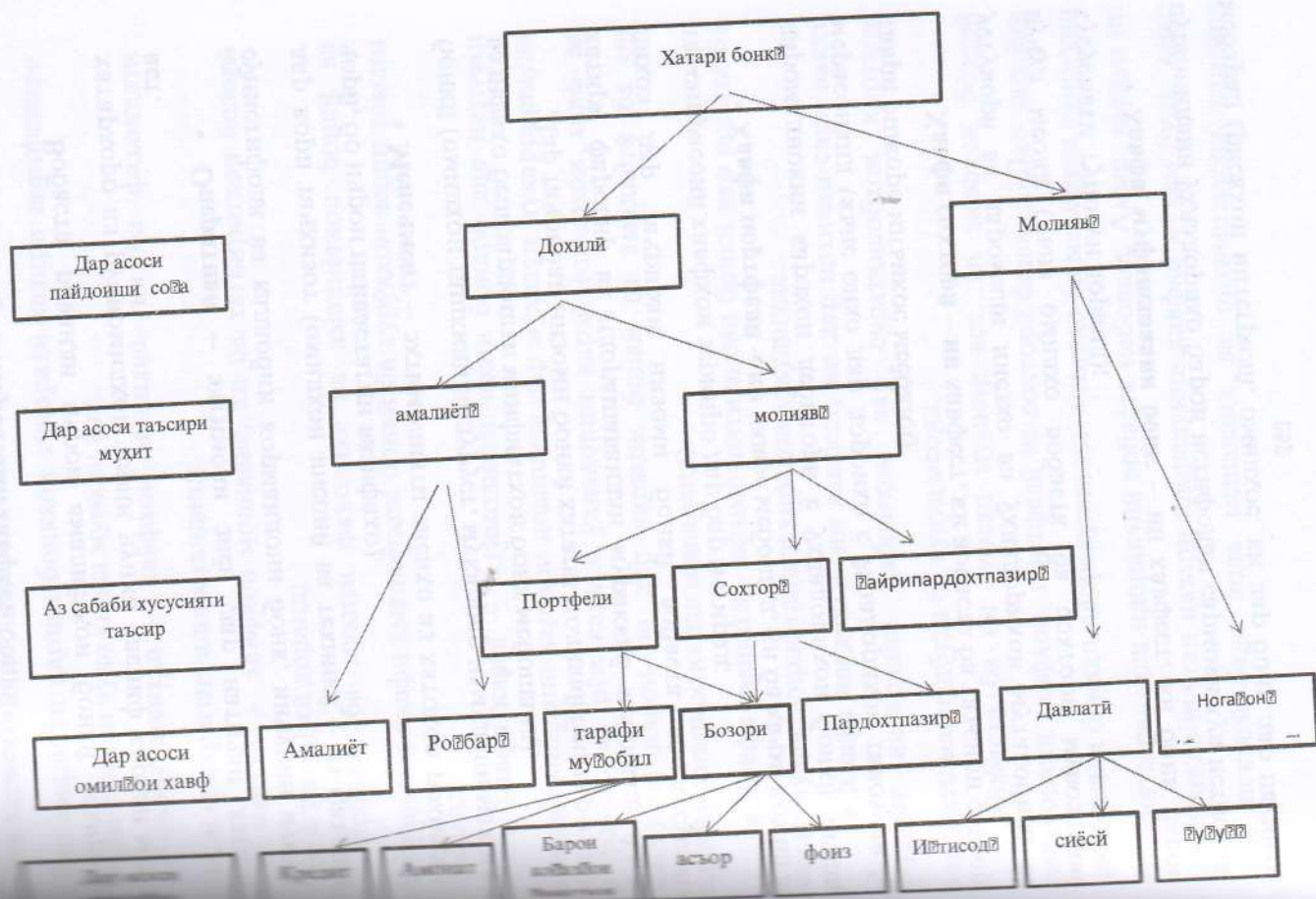
- **хавфи даҳолат** - вобаста ба фаъолияти бонкӣ ва фаъолияти муштариҳои бонк (ин натиҷаи хавфнок аз мундариҷаи амалиятҳои бонкӣ, ки номаш ҳамчун даҳолат, инчунин омилҳои воридотӣ мебошад);

- **хавфи воридшавӣ** - бевосита ба фаъолияти бонк вобаста нест (онҳо дар мобайни воридшавӣ ташаккул меёбанд, омилҳои онҳо зиёданд ва оқибаташ каме пешгӯӣ мешавад;

Дар навбати худ, хавфҳои дохилӣ аз доираи таъсир дари ҳолатҳои зерин фарқ мекунанд:

- **хавфи молиявӣ** - вобаста ба тағирёбии ҳаҷм, сохтор, арзиш ва даромаднокии қарзҳои дебиторӣ ва пасивҳои бонкӣ (бевосита ба молияи бонк таъсир мерасонад).

- **хавфи фаъолият** - дар бораи ташкили кори бонк (пеш аз ҳама он ҳамчун ноқоии равандҳои ташкилӣ зоҳир мешавад ва баъд онҳо аллакай ба зиён ё набудани фоида табдил меёбанд).

Расми 2.1. Таснифи бисёрсатҳии хавфҳои бонкӣ

Вобаста раванди иҷрои амалиётҳои бонкӣ захираҳои хатархоро аз рӯйномилҳои зерин чунин тасниф кардан мумкин аст.

- **Оперативӣ** – эҳтимоли зиён дар натиҷаи хатоҳои сӯиистифода ва қаллобии кормандони бонк, инчунин нуқсонҳои дар кори таҷҳизот (омилҳои инсонӣ ва техникӣ – аз ҷаҳони назарияи қарбӣ, бо иҷрои пайваस्ताгии вазифаҳо).

- **Менеҷмент** – эҳтимолияти зиёнҳо аз хатоҳои роҳбарияти бонкӣ (омилҳои ташкили нодуруст, муқаррар намудани мақсад ва вазифаҳо беназардошти манфиатҳои бонк мебошанд).

Дар таҷрибаи низомии бонкӣ хатари молиявӣ бештар аз ҳамаи хатари фарогир ва идорашавандаи мураккаб мебошад. Аз ин лиҳоз дар таҷрибаи низомии бонкӣ вобаста аз хусусияти таъсиррасонӣ хавфҳои зеринро дар бар мегирад:

- **Хавфи портфелӣ** – ин хавфе мебошад, ки ба ҳаҷм, арзиш ва даромаднокии қарзҳои дебиторӣ ё ўҳдадорихои бонкӣ таъсир мерасонанд (яъне онҳо дар доронҳо ё ўҳдадорихои тавозуни ба таври ошкоро инъикос меёбанд).

- **Хавфи сохторӣ** – ин хавфест, ки вобаста ба таъсири сохтор, устуворӣ ва даромади ниёзҳо ва ўҳдадорихои мутақобила ба вучуд меояд (яъне омилҳо вобаста ба сохтори мувозинавӣ хусусияти гуногун доранд);

- **Хавфи муфлисшавии бонк** – ин хавфест, ки бонк барои пӯшонидани ўҳдадорихо барои истифодаи сармояи худ истифода мебарад (рискҳои интегралӣ, омилҳое, ки дар бонк дар натиҷаи

таъсирҳои элементарӣ ва функционалии он ба вучуд меоянд).

Дар амалиёти қарзии бонкҳои ғичоратӣ хатари портфелӣ аз гуруҳҳои зерин ҷудо карда мумкин аст:

- **контрагентҳо** – хавфҳои молиявӣ, ки ба ҷаҳони назарияи қарбӣ ва контрагент алоқаманданд;

- **нариҳо** – хавфҳои молиявӣ, ки ба тағйироти бозорӣ ва баътағйирати нарий доранд;

Вобаста ба муҳити ҷаҳони назарияи бонкӣ ва тағйиршавии хавфи амалиётҳои бонкӣ ба гуруҳҳои зерин тақсим мешаванд:

- **Хавфи қарзӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкро дар натиҷаи барнагардонидани қарзҳои додашуда дар муҳлати муқарраршуда ва фоизҳо аз рӯи қарз ё ўҳдадорӣ қарзӣ (омилҳои хавф ва омитаҳои иҷроӣ он дар қарзҳои бонкӣ ва амалиётӣ ба он баробар инъикос карда мешаванд).

- **Хавфи амонатӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкӣ дар робита ба пеш аз муҳлат гирифтани захираҳои азхудшуда.

- **Хавфи пардохтӣ** – ин хавфест, ки дар натиҷаи сари вақт пардохт накардани маблағҳои дар суратхисобҳои қарзҳои пардохтӣ мавҷудбуда ба вучуд меояд.

Вобаста ба ин гуфтан мумкин аст, ки хавфҳои бозорӣ метавонанд хавфҳои портфелӣ ва сохторӣ бошанд. Дар ҷараёни ҷаҳони назарияи бонкҳои идоракунии ин хатарҳо ба меъёрҳои гуногуни фарқияти раванди идоракунии вобаста мебошад. Аммо, ҳардуи ин меъёрҳо аз нуқтаи назари идоракунии хавфҳо муҳим буда онҳо дар якҷоягӣ баҳо дода мешаванд ва оптимизатсия кардани

онҳоро муайян кардан шартӣ зарурӣ мебошад.

Агар хавфҳои бозорро аз нуқтаи назари маҳаллисозии онҳо ба назар гирем, онҳо хавфҳоро дар асоси бо коғазҳои қиматнок – эҳтимолияти зиёни бонкӣ аз тағйирҳои арзиш ва даромаднокӣҳои коғазҳои қиматнок дар сандуки бонкӣ ифода мекунам (яъне хавфи ниҳонӣ эмиссия, муомилоти сахмияҳои бонкӣ ва муомилоти дар дигар бозорҳои молиявӣ ифода менамояд).

Дар фаъолияти бонкҳои тичоратӣ яке аз мушкilotҳои асосӣ идоракунии хавфҳо ин хавфҳои сохторӣ мебошад, ки чунин намуни хавфҳоро дар бар мегирад:

- **Хавфи пардохтпазирӣ** – ин хавфест, ки эҳтимолияти дидани зарар ҳангоми ба даст овардан ё фуруши дороиҳо ба микдори кофӣ дар муддати кӯтоҳ ва бо нархи қобили қабул ифода менамояд.

- **Хатарҳои бозорӣ** – хавфҳои молиявӣ, ки бо тағйирҳои шароити бозор алоқаманданд (дар ин ҳолат, бо назардошти хусусияти бисёрҷанбаи таъсири онҳо) мебошад.

Хавфҳои сохторӣ бозор (аз нуқтаи назари маҳаллисозӣ) инҳоро чунин намуни хатарҳоро бар мегирад:

- **Хавфи фоизӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкӣ дар натиҷаи тағйирёбии фоизҳои бозорӣ (бо назардошти хавфи даромад ва хароҷоти фоизӣ).

- **Хавфи асъорӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкӣ вобаста ба тағйирёбии қурби асъор (вобаста ба амалиёти асъорӣ бонкӣ)-ро дар бар мегирад.

Дар фаъолияти бонкҳои тичоратӣ хатарҳои беруна таъсири ҷиддӣ дошта бештар ба бонкҳо таъсир мерасонанд. Вобаста ба таъсири хатарҳои беруна, аз рӯи ҳаҷм ё хусусияти таъсир ба эҳтимолияти бонк тақсим карда намешаванд, зеро ин меъёрҳо дар онҳо хусусияти якхела доранд. Меъёрҳои асосии таснифоти бонкҳо ба хавфи беруна мебошанд, ки мувофиқи онҳо ба зерин тақсим мешаванд:

- **Хавфи давлатӣ** – ин хавфҳоеро дар бар мегирад, ки бо таъсири ҳукумати давлат ба бонкҳо алоқаманданд (яъне таъсири таърифи давлат ба бонкҳо алоқаманданд).

- **Хавфи форс-мажор** – ин таъсири мебошад, ки эҳтимолияти бонкҳои дар натиҷаи руҳ додани ҳолатҳои форс-мажор таъсир кардани омилҳо ҳеле душвор аст, хавф амалан ҷоранашаванда аст) ифода менамояд.

Дар навбати худ, хатарҳои давлатӣ метавон вобаста ба таъсири таърифи ҳукумати давлат ба бонкҳо алоқаманданд.

- **Хавфҳои иқтисодӣ** – эҳтимолияти зарари бонкӣ аз таъсири таърифи иқтисодиёт дар омилҳои макроиқтисодӣ.

- **Хавфҳои сиёсӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкӣ, ки бо тағйироти сиёсат алоқаманд аст.

- **Хавфҳои ҳукукӣ** – эҳтимолияти зиёни бонкӣ вобаста ба таъсири таърифи ҳукумати давлат ба бонкҳо алоқаманд аст.

Ғуфтан муки насту, ки намуни хавфҳои бонкӣ дар бонкҳои таърифи меъёрҳои дохилии бонк ба қонун.

Зикр шудаанд бо роҳи воситаҳои гуногун идора карда мешаванд.

Ғайр аз ин ин хавфҳо дар доираи фаъолияти бонкҳо бо сабабҳои

гуногун ба вучуд меоянд, ки муҳимтарини онҳо объективиро дар масъалаи дараҷаи назорати хавфҳо дар мегирад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми баррасии низоми идора хавфҳо ба назар гирифтани хавфҳои муҳимтарин идорашаванда барои бонк, ки ҳамаи онҳо хавфҳои мебошанд. Меъёрҳои тафриқа, ки ҳамчун асос барои таъини хавфҳои бонкӣ истифода мешаванд, дар таҳияи равишҳои методологии идоракунии инъикос меёбанд.

20.2. Сохтори идоракунии хавфҳои бонкӣ

Дар таҷрибаи фаъолияти бонкӣ собит шудааст, ки хавфҳои бонкӣ ва заминаҳои густариши он дар сатҳи амлӣҳои бонкӣ ва раванди идоракунии ё менечменти бонкӣ мебошад. Ҳамчунин ҳангоми идоракунии хавфҳои бонкӣ пеш аз ҳама бояд донем, ки истилоҳи «менечмент» чӣ маъно дорад.

Дар назарияи иқтисодӣ ду мафҳуми асосии идоракунии иҷро дорад. Дар аввал менечмент ҳамчун раванд, «як қатор амалҳои ҳам алоқаманд» ё вазифаҳои идоракунии муайян карда мешавад. Илова бар ин, номгӯи вазифаҳое, ки мазмунӣ раванди идоракуниро ташкил медиҳанд, гуногунанд, аз ҷумла вазифаҳои зеринро ба монандӣ: банақшагирӣ, ташкилкунӣ, идоракунии ҳавасмандкунӣ, роҳбарӣ, ташкилӣ, ҷамоҳангсозӣ, ҳавасмандкунӣ, назорат, иртибот, таҳлил, арзбӣ, қабули қарор, интиҳоби кадрҳо, намоёндагӣ ва гуфтушунид, бастанӣ муомилот ва моандӣ инҳоро дар бар мегирад. Дар фаъолияти бонкӣ аксари вазифаҳои зикршуда ба ташкили идоракунии алоқаманданд, на ба идоракунии, яъне маъноӣ онро дорад, ки онҳо наметавонанд ба таври худкор

дар ин объекти идоракунии татбиқ карда шаванд.

Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст.

Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст.

Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст.

Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст.

Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст. Концепсияи дуюм ба равишҳои системавӣ асос ёфтааст.

объекти назорат, бояд хусусиятҳои гуруҳӣ ва категорияҳои хавфҳо, ки дар мавҷудияти муносибати наздики сабаби ҳодиса мешаванд. Новобаста аз омилҳое, ки боиси ба вуҷуд омадани хавфҳо ва ҳодисаҳои манфие, ки дар натиҷаи татбиқи он ба имсоҳи мо меоянд, хавфро баррасӣ кардан ғайриимкон аст.

Азбаски эҳтимолият ба таври объективӣ мавҷуд аст, аризиши он дар шароити доимӣ бетағйир мемонад. Дар натиҷа ҷона амали назоратӣ, ки нисбат ба ҳуди ҳавф ҳамчун имкон бидуни таъсир ба омилҳо ва оқибатҳои он имконпазир аст, арзёбии он мебошад. Яъне таваккал танҳо ҳамчун пайванди байни омилҳо ва натиҷаҳо вуҷуд дорад ва ба тариқи ин робитаро нишон медиҳад, ки мо метавонем онро ададӣ ё шифохӣ баён кунем. Ва танзими сатҳи таваккал, ба ибораи дигар - дастқори қардани аризиши он, кам қардан ё қанорагирии он, танҳо бо роҳи рафъи сабабҳо ва ё кам қардани оқибатҳои он имконпазир аст.

Дар фаъолияти бонкҳои тичоратӣ сабу оқибатҳои бавучудонии ҳатар ва таъсири он самтҳои гуногуни фаъолияти бонкӣ ба таври мушаххас вучуд надорад. Аммо аксари таваккалҳои бонкӣ аз нуктаи назари равандҳои ҳисобу китоб ва таҳлилҳо эктимолияти бавучудой доранд (масалан, қарз, асбдор, меъёри фоиз, ҳавфи пардохтпазири ва гайра — қариб ҳамаи ҳавфҳои молиявӣ). Идоракунии чунин намуди ҳатарҳо ба истифодаи усулҳои иқтисодӣ ва математикӣ ва бидуни истисно ба назари қоршиносон асос ёфтааст. Дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ баъзе ҳатарҳоро идора қардан душвор аст. Ба инҳо ҳатарҳои амалиётӣ дохил мешаванд. Дар робита ба ин намуди

усулҳои арзбии қоршиносон истифода мешаванд, ки ба

Новобаста аз ин вобаста ба равиш ва тағйиротҳои
идорашаванда ва идоранашаванда будани
раванди идорашаванда ва идоранашаванда будани
бонкӣ дар шароити муосир вучуд надорад. Бо вучуди
бонкҳо аз рейтингии агентҳои баҳодихӣ, ки қори онҳо бар
қоси назари қоршиносон сурат мегирад, бояд истифода намојанд.
Дар навбати худ, хавфҳои амалиётӣ, ки идорашон душвор аст,
бомувафакият суғурта карда мешаванд. Аз ҷумла,
бузургии суғурта маҷмӯи пулраи хатарҳои ба ин
ҳосбодаро, ки бонкҳо ба онҳо дуҷор мешаванд, ба ӯҳдаи
мегиранд.

Дар робита ба фаъолияти бонкҳо, ҳагар ва андозагирҳои нафрисқобилиппешбинӣ метавон ҳатари муфлисшавро ба миён оранд. Дигар ҳатарҳоро табиятан идора кардан муҳим аст ва натиҷаҳои таъбики онҳо дар наватри худ ҳамчун омилҳои марбут ба ҳатари аҳамияти ҷаҳонидошта дохил мешаванд.

Масъалаи идоракунии хавфҳои бонкӣ сохтори дузинагӣ ва ҷобастагии иерархӣ доранд: идоракунии бевоситаи хавфҳо аз ҷониби бонкҳои тичоратӣ бо назардошти тамоми вазифаҳои амалӣ карда мешаванд ва вазифаҳои танзимкунанда ва назоратӣ ба зиммаи бонки марказӣ гузошта боназардошти риояи тамоми меъёрҳои беҳатарӣ идора карда мешаванд.

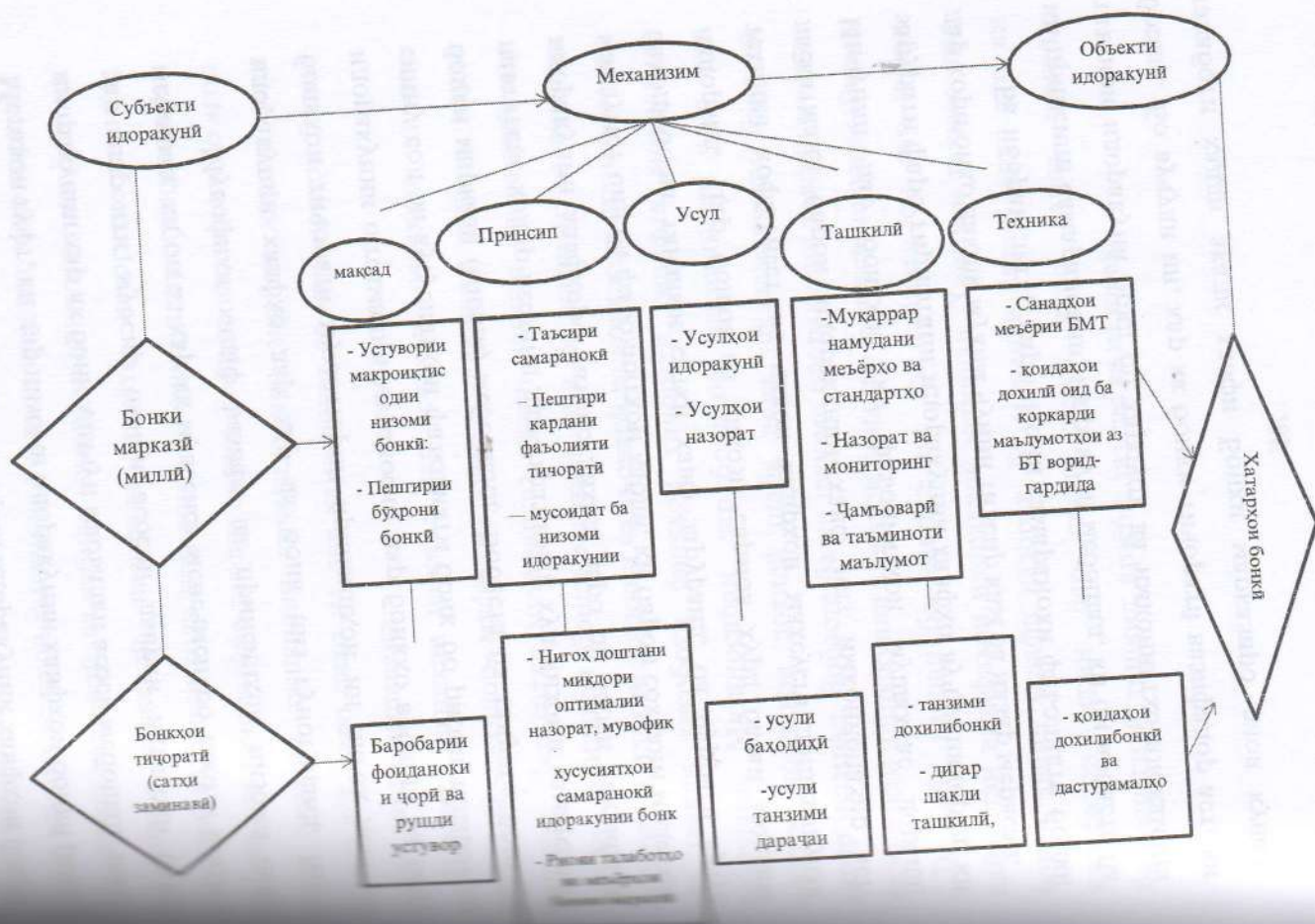
Бонкҳои тичоратӣ табиатан сохторҳо ва меъёрҳои асосноки пеш аз ҷаъолиятро рӯя намуда муносибати амалии худро бо талаботҳои конунгузории соҳавӣ мутобиқ менамоянд.

Идоракунии хавфҳо бо мақсади нигоҳ доштани муносибати раванҳои бехатарӣ ва субот муайян карда мешавад, ки он ба фаъолияти дарозмуддати бонкҳо самараи хуб медиҳад. Бонкҳои тиҷоратӣ фаъолияти худро танҳо дар доираи хавфҳои микроиктисодӣ бо ба назар гирифтани идоракунии хавфҳо амал мекунад. Мавқеи менеҷери бонк дар чунин шароит метавонад ҳамчун маҳаки асосӣ, инчунин бо гирифтани фоидаи бонкҳои нигаронида шуда бошад. Идеалӣ, онҳо барои ҳадафҳои худ қарздор хастанд.

Дар шароити иқтисодии бозорӣ ҷонибдорони сифати консервативӣ ё хашмигнонаи хавфи кутбӣ ба муфлисшавӣ мувҷеҳ шудаанд. Аммо бо назардошти нақши махуси бонкҳои тиҷоратӣ ҳамчун миёнарави молиявӣ набояд иқозат дод, ки фаъолияти бонкҳо танҳо тибқи қоидаҳои бозор танзим шаванд. Муфлисшавии умуии бонкӣ метавонад тамоми иқтисодиёти кишварро дар як речаи занҷирӣ фаро гирифта мешавад ва оқибатҳои зиёновар дора.

Дар ҳамаи кишварҳои дар давраи иқтисоди бозорӣ қарордошта мақомоти танзимкунанда (бонкҳои марказӣ) хавфҳои низоми бонкиро фаъолон танзим намуда, сатҳи миёнаи хавфҳо муқаррар намуда, риояи онҳоро аз ҷониби бонкҳои тиҷоратӣ назорати доимӣ мебарад. Тавре ки мебинед, бонки марказӣ ва бонкҳои тиҷоратӣ унсурҳои гуногун ва механизмҳои идоракунии истифода мебаранд, ки ба мақсад асос ёфтаанд.

Моделҳои интернетии сохтори идоракунии хавфи бонкиро, ки дар расми 1 оварда шудааст ба таври муфассал дидан мумкин аст.

Расми. 2. Модели фазоию сохтори идоракунии хавфҳои бонки
Метавон гуфт, ки дар низоми идоракунии хавфҳои бонки
идоракунии ҳар як бонк ҳамчун масъалаи асосӣ мебошад, зеро
дар шароити муосир омилҳои асосии давраи иқтисодӣ ба
мебошад, ки он аз ҳар як муассисаи менеҷментро тақозо мекунад.

Мувофиқи ҳадаф вазифа ва принципҳои низоми идоракунии хавфҳо дар ҳар як бонк низ гуногунанд. Барои бонкҳои тичоратӣ муҳимтарин принципҳои ин нигоҳ доштани идоракунии оптималии мутаносиб дар бонкҳо вобаста ба ҳама синну сол ва хусусиятҳои фаъолияти бонк бо риояи талаботҳои бонки марказӣ (миллӣ) мебошанд. Вобаста ба таърибаи бонкҳои наваъсис қодир нестанд дар стратегияи худ низоми самаранок идоракунии хавфҳоро таъсис диҳад, зеро он асоси таърибаи маълумот оид ба фаъолиятҳои қаблӣ, ки барои сохтани моделҳои баҳодихӣ ва танзими сатҳи хавф заруранд, ба пуррагӣ вуҷуд надоранд. Дар бонки аз лиҳози сармоя хурд базаи моддинҳои техникӣ қофӣ нест ва ҷалби кадрҳои махсусгардонидани онҳо лаёқатманд барои идоракунии хавф низ имконнопазир аст. Инчунин дар бонкҳое, ки фаъолиятҳои мушаххас доранд, зарурати фаро гирифтани идоракунии хавфҳо вуҷуд надорад, дар қори онҳо нақши муҳим чунин таъсир кам ба назар мерасад.

Ба ибораи дигар дар низоми самараноки фаъолияти бонки ин принсипи самаранокии идоракунии мебошад, ки он вобаста ба таъсири идоракунии бояд бо хароҷот ва имкониятҳо алоқаманд бошад. Бо вуҷуди ин, ҳар як бонки тичоратӣ вазифадор аст, ки талаботи ҳадди ақали хавфи Бонки марказиро риоя кунад.

идоракунии идоракунии аз ҷониби бонки марказӣ пешниҳодшударо
Метавон гуфт, ки дар низоми идоракунии хавфҳои бонки
идоракунии ҳар як бонк ҳамчун масъалаи асосӣ мебошад, зеро
дар шароити муосир омилҳои асосии давраи иқтисодӣ ба
мебошад, ки он аз ҳар як муассисаи менеҷментро тақозо мекунад.

Мувофиқи ҳадаф вазифа ва принципҳои низоми идоракунии хавфҳо дар ҳар як бонк низ гуногунанд. Барои бонкҳои тичоратӣ муҳимтарин принципҳои ин нигоҳ доштани идоракунии оптималии мутаносиб дар бонкҳо вобаста ба ҳама синну сол ва хусусиятҳои фаъолияти бонк бо риояи талаботҳои бонки марказӣ (миллӣ) мебошанд. Вобаста ба таърибаи бонкҳои наваъсис қодир нестанд дар стратегияи худ низоми самаранок идоракунии хавфҳоро таъсис диҳад, зеро он асоси таърибаи маълумот оид ба фаъолиятҳои қаблӣ, ки барои сохтани моделҳои баҳодихӣ ва танзими сатҳи хавф заруранд, ба пуррагӣ вуҷуд надоранд. Дар бонки аз лиҳози сармоя хурд базаи моддинҳои техникӣ қофӣ нест ва ҷалби кадрҳои махсусгардонидани онҳо лаёқатманд барои идоракунии хавф низ имконнопазир аст. Инчунин дар бонкҳое, ки фаъолиятҳои мушаххас доранд, зарурати фаро гирифтани идоракунии хавфҳо вуҷуд надорад, дар қори онҳо нақши муҳим чунин таъсир кам ба назар мерасад.

Ба ибораи дигар дар низоми самараноки фаъолияти бонки ин принсипи самаранокии идоракунии мебошад, ки он вобаста ба таъсири идоракунии бояд бо хароҷот ва имкониятҳо алоқаманд бошад. Бо вуҷуди ин, ҳар як бонки тичоратӣ вазифадор аст, ки талаботи ҳадди ақали хавфи Бонки марказиро риоя кунад.

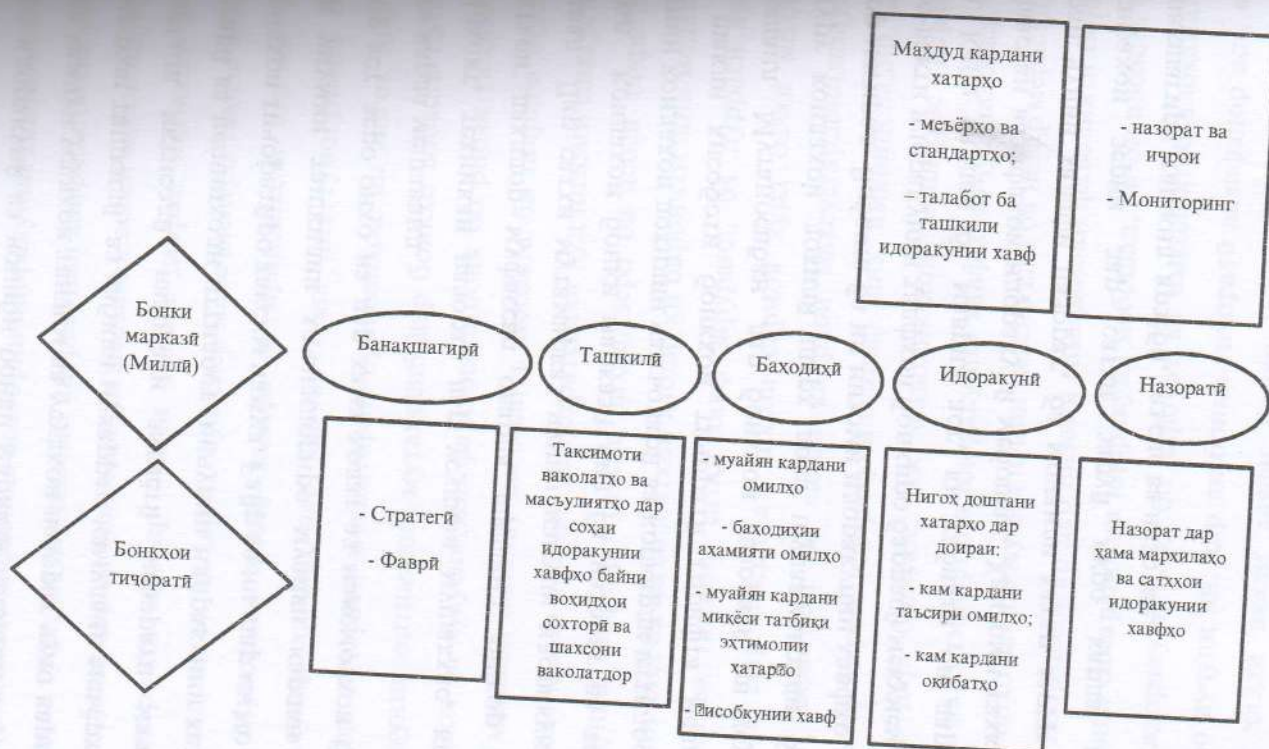
3. Модели идоракунии фазой-вақтии хавфҳои бонкӣ

Раванди идоракунии дар бонки тичоратӣ иҷрои доимии вазифаҳои номбаршударо дар бар мегирад. Банакшагирӣ ба стратегӣ ва амалиётӣ тақсим карда шавад.

Яке аз муҳимтарин вазифаҳои банакшагирӣ ин тартиб додани сиёсати хатарҳо дар бонк мебошад. Қайд кардан муҳим аст, ки банакшагирӣ дар марҳилаҳои аввали рушди бонк нуктаи ибтидоии тамоми раванди идоракунии он мебошад. Дар ин марҳила вазъият ва сабаби набудани базаи моддию техникӣ ва захираҳои кофӣ зехнии роҳбарияти бонк барои қабули қарорҳо мураккаб мегардад. Монеаи асосии идоракунии муассис набудани иттилооти дохилӣ мебошад ва аз ин рӯ, идоракунии хавфҳо дар марҳилаи аввали рушди бонк асосан ба таълисия ва ақидаи равонии роҳбарону кормандони бонк асос мегирад, чорӣ намудани моделҳои иқтисодию риёзиро дар бар мегирад.

20.3. Ташкили раванди идоракунии хавфҳо дар бонк

Дар ҷаҳони бонкҳои тичоратӣ ва умуман ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ раванди идоракунии яке аз ҷараёнҳои муҳим ва асосӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз дар шароити муосир бахшбарангез аст, ки оё бонк бояд як воҳиди алоҳидаи идоракунии хавфҳоро дошта бошад ё тақсим кардани вазифаҳои дар ин соҳа байни воҳидҳои гуногуни сохтори бонк, ки воқеан ҷаҳони бонк ба хатарҳои муайян дучор мешавад, самараноктар мебошад. Ҷамъоварии маълумот дар

бораи идоракунии хавфҳо дар як воҳиди мушаххас (шумораи идоракунии хавфҳо, шӯъбаи таҳлил ва арзёбии хатарҳо ва ғ.) ва ҳамеша бо як қатор сабабҳо самаранок аст. Дар фаъолияти банкҳои тижоратӣ ташаббуси қорӣ намудани усулҳои идоракунии хавфҳо бояд аз сатҳи поён ба боло ва аз тарафи ашхосе сурат гирад, ки ба соҳаҳои алоҳидаи бахшҳои қори банк масъуланд. Мутахассисоне, ки бо ин табақаи мизочон қор мекунанд, ниёбан ба қормандони як воҳиди идоракунии хавфҳо ба таври суғия иҷрошуда робитаи омилҳои муайяноро бо зухуроти хавф дар амалия бехтар медонанд. Аммо ин метавонад ду мушкилотро ба бор орад:

Аз як тараф, қормандоне, ки дар қабули қарорҳои амалиётҳои дорои хавфи баланд иштирок мекунанд, ки онҳо метавонанд аз сарфи назар қардани хатарҳои зиёд даромади ҳадди аксарро ба даст оранд ва дар дигар маврид дониши нокифоя дошта бошанд то аз ҳодисаҳои бамиёномада қонқро эмин нигоҳ доранд. Дар қонқҳои тижоратӣ роҳи ҳалли мушкилоти идорақуниро бо қунин роҳҳо метавон идора намуд; қонқ бояд стратегияи идорақунии хавфқоро таҳия намуда дар таҳияи он қормандони воҳидҳои алоҳидаи ботачрибаро дар сатҳи зарурӣ ва лозима истифода барад. Стратегияи мазқур бояд қусусияти танзимӣ дошта бошад зеро ҳама гуна зиддият ва қамбудихоро бартараф намуда, ҳуқуқу ўҳдадорихои мушаххас ва тартиби қамқории воҳидҳои алоҳидаи инъикос намояд. Стратегия бояд дар сатҳи роҳбарият тасдиқ қарда шуда дорои тактика - маҳдудиятҳо ва усулҳои мушаххасе бошад, ки бояд дар

таъри поёнии қонқ таъбиқ қардани он мувофиқи мақсад бошад. Моделсозии иқтисодӣ, дар навбати ҳуд, метавонад аз қониби раёнидонҳо дар асоси баҳши таҳлилий ё нарматқор дар робитаи он бо баҳшқое, ки бевосита дар амалиётҳои хатарноқ иштирок мекунанд, таъбиқ қарда шаванд. Аз ин рӯ, нигоҳ доштани алоқуни муассири ягона ва ғайримарқазонидашуда дар идорақунии хавфҳои қонқӣ муҳим аст.

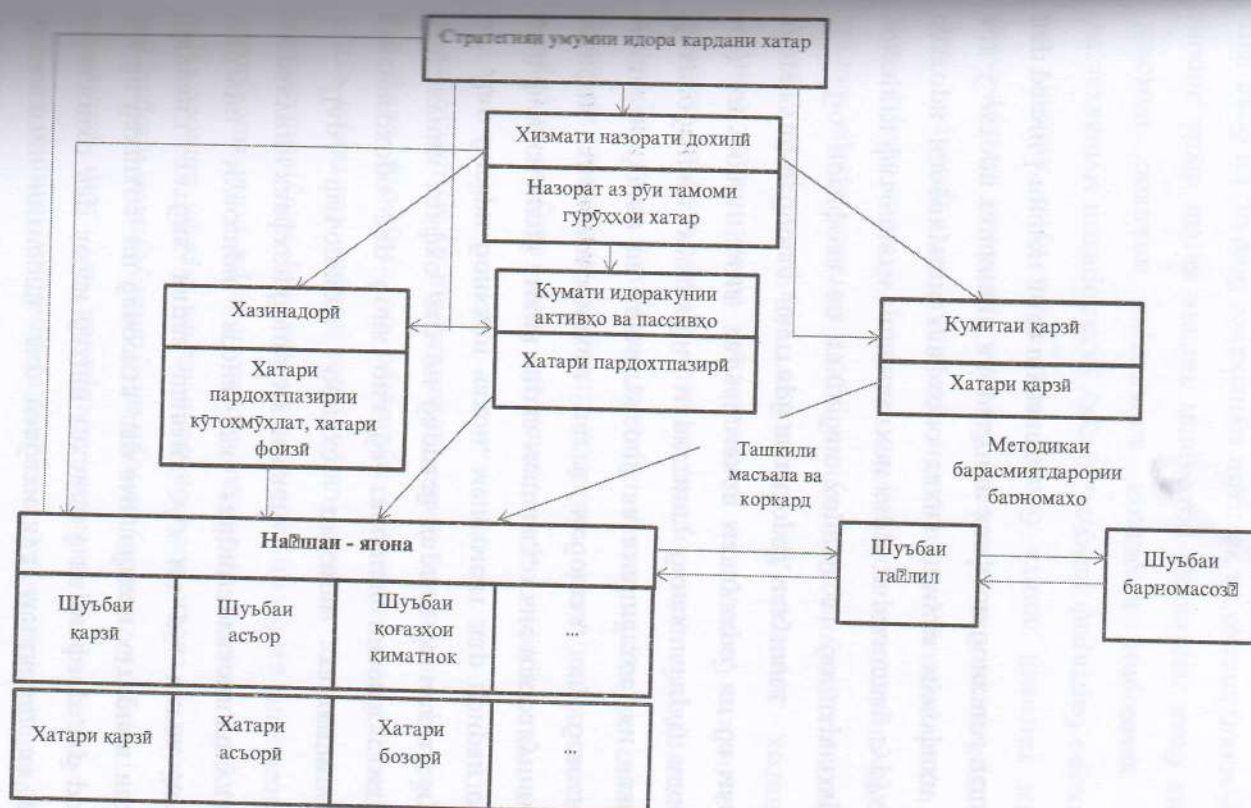
Дар фаъолияти қонқҳо таъсири таъкили ҳамаи қоненчқоро дар қонқ оид ба таъкили низоми самараноқи идорақунии хавфҳо дар он баррасӣ қардан ба мақсад мувофиқ аст. Дар бисёри қонқҳои қохон, менечмент дар доираи соҳтори қатъ-қункционалӣ амалӣ қарда мешавад, яъне идорақунии қонқӣ таъсираи қизматрасонихои қатъӣ мебошад, ки бевосита ба амалиёти қонқӣ ва қизматрасонӣ ва амалиётқое, ки вазиғаҳои (баҳисобқирии муҳосибӣ, маркетинг, банақшақирӣ) алоқаманд аст), ки умуман ҳама сарқашмаҳои мавқударо, ки ба манфиати идорақуни мебошад дастқирӣ ва назорат мекунанд.

Бо истифода аз таърибаи қоричӣ ва бо дарназардошти воқеияти фаъолияти таъкилотҳои қарзӣ дар қишвар гуруҳбанқии соҳтори идорақунии хавфқоро таҳия намуда мувофиқи мақсад аст. Соҳтори таъкили идорақунии хавфҳои қонқии пешниҳода дар расми 1 нишон дода шудааст.

4. Сохтори ташкили бонк аз ҷиҳати идоракунии хавфҳо

[illegible]

пуъбаи асъор, хавфҳои асъор, хавфҳои асар, хавфҳои асарнок идора мекунад. хавфҳои бозор ва ғайраро самаранок идора мекунад. Усули аналитикии таҳлил ба нармафзори хавф ҷиҳати таъбиқи усулҳои нави идоракунии хавфҳо аз ҷониби коршиносони бонк дар асоси таҳлил бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ монда мешавад. Дар фаъолияти бонкҳо ташаббуси ҷорӣ намудани техникаи нав бояд аз ҷониби воҳидҳои сохтории алоҳида бошад, вагарна таъбиқи онҳо метавонад расмӣ бошад. Ба раванди хизматрасониҳои назорати

ТАВРИЦИ 21. ВОБАСТАГИИ ХАТАРХО ВА МЕХАНИЗМХОИ ИДРАКУНИИ ОНХО

Масмун ва мохияти идоракунии хатарҳо

ВЕРИЖАТА НА МАТЕМАТИКАТА

БОНУС ТА ВСІТИ CAMELS

Мазмун ва моҳияти идоракунии хатарҳо

[illegible]

Дар сохтори ҷаъолияти амалиётини бонкӣ, ки доираи анҷоми он хеле васеъ мебошад, ҳаҷарҳои марбут ба он амалиёт вобаста ба ҳаҷм ва сатҳи зиёд аст. Агар то ҷӣ андозае, ки доираи иҷрои амалиётҳои бонкӣ зиёд бошанд, ҳаҷмон андозаи эҳтимолияти ба нуҷуд омадани ҳаҷар мавҷуд аст, зеро баробари афзоиши сатҳи амалиётҳои гуногуни бонкӣ имконияти пайдоиши ҳаҷар низ меафзояд.

Ҳатари бонкӣ ҳамчун ҳодисаи хусусияти умумидошта дар бештари вақт аз нуктаи назари дарки оқибатҳои ба вучудоянда берун аст. Яъне, ҳатари бонкӣ ин ҳодиса ё ҳаёти гайри қобили пешниҳодшаванда буда, дарки дақиқан ба вучуд омадани он дар ҳолатҳои муайян аз диди шахс берун мебошад. Ин ҳатарро дар тамоми давру замон бояд, пеш аз ҳама, бонкҳои тичоратӣ дар

Доҳилӣ нақши махсус гузошта шудааст, ки бо чуқурин сифати идоракунии вазифаҳоеро, ки бонки марказӣ нисбат ба хавфҳои бонкҳо гузоштааст, амалан ҳал ҳоҳад кард, аз ҷумла: идоракунии ҷории хавфҳо (баҳоидиҳӣ, танзими сатҳ ва назорат). Дар ин амалӣ ва идоракунии хавфҳо, инчунин назорати фалсофии воҳидҳои сохтории бонк аз рӯи мутобиқати хавфҳо ба маҳдудиятҳои стратегӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ҷараёни идоракунии хавфҳо мушаххастарин ва васеътарин идоракунии хавфҳои бонкӣ вазифаҳои арзёбӣ ва танзимкунӣ (оптимизатсия) мебошанд, ки барои ҳалли онҳо баррасӣ карда мешаванд.

Дар мавриди раванди идоракунии хавфҳои бонкӣ аз ҷониби Бонки марказӣ ҷузъҳои идоракунии хавф танҳо вазифаҳои таъин ва назоратӣ дар сатҳи бонкӣ мебошанд. Бонки марказӣ инчунин ҳатарҳоро ба таври ғайримустақим бо як қатор меъёрҳои пешниҳодӣ танзим мекунад. Агар бонкҳои тичоратӣ мустақиман ба сатҳи воқеии хавфҳо дар амалиёти худ таъсир расонанд, арзиши онҳоро бояд мушаххас намуда омилҳои хавф ё оқибатҳои манфии таъсир дар доираи имкониятҳои мавҷуда ва стратегӣ арзёбӣ менамояд. Воқеан аз рӯи салоҳиятҳои мавҷудаи Бонки марказӣ афзалиятҳои ба хавф нигаронидашудаи бонкҳои тичоратиро маҳлуд мекунад ва онҳоро аз руи фишангҳои дахлдор пешгирӣ менамояд. Дар ин вазъият муҳим он аст, ки талаботҳо, ки бонки марказӣ пешбинӣ менамояд, оқилона буда ба рушди бонкдорӣ ва идораи босамари хавфҳо мусоидат мекунад.

хама шароит дар стратегияи дарозмуддати худ бояд пешниҳод намоянд. Эҳтимолияти ба вучуд омадани хатар вобаста ба сарфамалиёти бонкӣ дар лаҳзаҳои интизорнашаванда ояндабинӣ ва оқибатҳо ӯ ҳолатҳои эҳтимолии бавучудояндаро ҳатман пешниҳод намоянд.

Бояд гуфт, ки шароити бошиддат тағйир ёфтани иқтисодиёти давлатҳои ҳамсоя ва тағйирёбии вазъи авзон саноатӣ, ҳаёти ва низоми бонкдорӣ муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон ва умуман ба иқтисодиёт бетаъсир намеронад. Аз ҷумла бухороӣ молиявии ҳаёти ва вазъи иқтисодии аксари давлатҳои ҳаёти имрӯзаи низоми бонкии мо таъсири худро расонд ва то ин андоза қобили пардохт будани мизочонро заиф гардонид. Вазъияти баамаломатаи имрӯзаи иқтисодӣ дар маҷмӯъ вазъияти кӯрбӣ ва бухронӣ буда, ба низоми бонкӣ таъсири манфии худро расонид.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодиёт ва рушди он дар баробари афзоиши ҳаҷми амалиётҳо ва васеъшавии доираи фаъолияти институтҳои молиявӣ, аз он ҷумла бонкҳои тичоратӣ баробар бо дигар хатарҳои мавҷуда дар низоми бонкӣ боз як хатарӣ муосири бонкӣ, ки осебпазирии ташилотҳои қарзиро ба миён меоварад, ҳуқуқфармост ва он метавонад ба пешрафти тамоми самтҳои афзалиятноки фаъолияти бонкҳо таъсири манфии худро расонад.

Дар фаъолияти имрӯзаи бонкҳо хатарӣ вобаста он хатареро дар назар доранд, ки пайдоиш ва сарчашмагирии он аз як бонк шуруъ шуда, тавассути роҳу воситаҳои гуногун ба бонкҳои дигар мегузарад, ки дар натиҷа ба камшавии захираҳои пулӣ оварда мерасонад.

Хатарӣ вобаста аслан ба захираҳои пулӣ бонк ва обрӯю номи он дар бозори байнибонкӣ таъсири манфӣ расонида, таъсири онро оид ба хизматрасонӣ аз байн мебарад. Ин хатар таъсири онро оид ба вучуд меояд, ки он давлатҳо як маротиба таъсири онро оид ба вучуд меояд, ки он гузаронидаанд. Таҳлилҳои шадидӣ молиявиро аз сар гузаронидаанд. Таҳлилҳои шадидӣ медиханд, ки ба ин ҷараён Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ду маротиба аз ҳисоби нулификатсияи пул мушқилот эҷод кардааст, ки имрӯз тавассути дигар омилҳо ба ин хатар рӯ ба рӯ шудааст. Таъсири ин хатар ҳам дар шароити имрӯза шубҳа ва зарари дидани мардум дар солҳои 1994 то қариб соли 1999, 2001 ва таъсири он бонкӣ аз байн рафтани эътиқоди мардум нисбати бонкҳо буд ва ин аз сабабҳои асосии хатарӣ вобаста ҷараёни ҳамон давра ба ҳисоб меравад.

Хатарӣ вобаста дар баробари дигар хатарҳои бонкӣ яке аз хатарҳои ҷиддан таъсиррасон ба фаъолияти иқтисодии бонкҳо маҳсуб меёбад. Маъмулан ин хатар дар ҳолате ба вучуд меояд, ки як бонк қобилияти пардохти саривақтиашро аз даст медиҳад ва ин бонкӣ он мешавад, ки дар байни мизочон шубҳаро нисбати дигар бонкҳо ба вучуд биоварад.

Дар сурати пайдо шудани шубҳа дар байни мизочон, пеш аз ҳама, эътимоду боварии онҳоро нисбати бонк аз байн мебарад, ки ин бонкӣ пеш аз муҳлати муқарраршудаи шартнома гирифтани маблағҳои амонату пасандоз шуда метавонад. Гайр аз ин, бонкӣ қобилияти муносибатҳои тичоратии он бо дигар муассисаҳои молиявӣ хизматрасонӣ мебардад. Бояд зикр намуд, ки пайдоиши ин хатар аз як бонк оғоз ёфта, тавассути роҳу омилҳои гуногун таъсири худро ба дигар бонкҳо мерасонад.

Барои мисол гуфтан мумкин аст, ки вақте, ки ин бонк қобилияти пардохтпазириашро гум мекунад, эътибор мизоҷонро на танҳо аз худ, балки аз дигар бонкҳо низ аз бонк мебарад, ки дар натиҷа ба камшавии захираҳо ва аз бонкҳо бозпас гирифтани маблағҳои пулӣ ва ба бонкҳо дигар вориди нашудани маблағ дар шакли амонату пасандоз ё дигар шаклҳо ҷалби он мегардад.

Дар айни ҳол барои аз шароити мушқили имрӯзаи вазъини қурбӣ ва бухронӣ ва омилҳои дигари манфӣ баромадан бонкҳо чораҳои зерин андешида шаванд:

1. Ҳамоҳангсозии фаъолияти бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташқилогҳои қарзӣ бо самтҳои афзалиятноки истеҳсолот. Агар дар соҳаи фаъолияти бонкӣ соҳаи тичорат ва хизматрасонӣ бештар даромаднок бошад, дар он сурат устувории фаъолияти онҳо аз истеҳсолот ва ғайи будани бозори истеъмолӣ на ғайриистеъмолӣ вобаста аст. Бояд зикр намуд, ки бонкҳои тичоратӣ дар аввал аз соҳаи тичорат ва хизматрасонӣ даромад мегиранд, лекин оқибати оянда ба мушқилот рӯ ба рӯ шуданро аз стратегияи худ берун медонанд, ки асоси устуворӣ ва фаъолияти доманадори бонкҳои тичоратӣ, пеш аз ҳама, истеҳсолот вобастагӣ дорад.

2. Пешбинӣ намудани стратегияи тақсимот ва ҷамъоварии маблағҳо ё гардиш ва гирдгирдиши онҳо аз рӯи хусусият ва таъминоти гуногундошта. Яке аз ҳадафҳои асосӣ ва доманадори фаъолияти бонкҳои тичоратӣ дар шароити имрӯза ин тақсими дуруст ва ҷамъоварии маблағҳои таъйиноти гуногундошта мебошад. Агар дар бонкҳои тичоратӣ стратегияи муайян оид ба

ин нақт баргاردонидани маблағҳои муҳлаташ ба итмомрасида ва захирашуда набошад, ин минбаъд ба фаъолияти бонк ва амонатҳои гуногун эҳод месозад.

3. Риояи саривактии меъёрҳои пардохтпазирӣ. Яке аз афзоишҳои асосии бонкҳои тичоратӣ дар баробари додани қарзу ҷамъоварӣ будан байни харидору фурӯшандагон ин иҷрои қарздорҳои саривактии он мебошад.

Агар бонки тичоратӣ дар пардохтпазирии худ ба ҳатоғӣ роҳ наҷада, он боиси аз даст додани захираҳои пулӣ, даромади пулӣ ва дар натиҷа аз даст додани эътибори он мегардад.

4. Ташқилог пардохти аксари амалиётҳо тавассути пули миллӣ, аз он ҷумла амалиёти қарзӣ ва қабули амонату пасандозҳо.

Дар бонки тичоратӣ ташқилог ҳадди аксари амалиётҳо бо пули миллӣ имконияти дар сари вақт ба бонк баргаштани маблағҳо мегардад. Ва омилҳои қурбӣ ва бухронӣ дар бозори асбоб ба гардиш ва гирдгирдиши маблағҳои пулӣ таъсири кам мерасонад.

5. Ташқилог сиёсати дурусти кадрҳо ва назорати пайваста аз рӯи фаъолияти филиалҳо ва марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ.

Агар дар бонки тичоратӣ ҷобачогузори кадрҳо дуруст ба роҳ монда нашуда ва назорати доимӣ мавҷуд набошад, фаъолияти он бонк, филиал ё маркази хизматрасонии бонкӣ дар давом намекунад. Ҷунки ҳолатҳоеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки ҳангоми ревизияи филиали бонки тичоратӣ қормандони филиал аз мағозаю тоҷирон барои аз ревизия гузашта ни филиал

маблагҳоро ҷамъоварӣ менамоянд. Лекин дар асл маблагҳоро ба таъйиноти мушаххас ба бонк барнагаштаанд ё гайримаксад ба ягон самти камфаъл сафарбар шудаанд, ки ин ҳолат барои фаъолияти бонк ва муфлисшавии он як зарбаи бузург мебошад.

6. Риояи меъёри ташкили захираҳои пулӣ ё пойгоҳи пулӣ вобаста ба ҳаҷми амалиёт ва даромади дар стратегияи бонк пешбинишуда.

Ин гуна захира ё пойгоҳи пулӣ асоси мавқеи минбаъдаи бонкҳоро дар арсаи иқтисодӣ устувор инъикос менамояд. Ва бонд ҳар як бонк барои фаъолияти бонқсон ва устувор баробари пулҳои дар гардишбуда аз рӯи таъйиноти гуногун бояд захиран пулӣ дошта бошад, то аз баъзе ҳолатҳои гайриҷашмдошти баамаломеда, аз қабилӣ ба таъхир афтодани пардохти маблагҳои қарзӣ ё ҳолатҳои дигар онро рӯйпӯш карда тавонад.

Ба воситаи ба роҳ мондани чунин ҳолатҳо ё дуруст риоя кардани меъёрҳо ва пешниҳодҳои дар боло зикргардида метавон ба қадри имкон сатҳи устувории фаъолияти бонқҳоро дар бозори байнибонқӣ таъмин намуда, дараҷаи ба амал омадани хатарҳоро қисман ё пурра кам намоем.

21.2. Хатарҳо тавсути модели VAR

VAR-моделҳо дар муқоиса бо пешниҳоди мураккабтарини усули пешгуи фаъолияти молиявии таъкилотҳои қарзю молиявӣ мебошад. Ҳангоми истифодаи ин моделҳо боварӣ ҳосил мешавад, ки динамикаи нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисод дар оянда идома хоҳад ёфт. Усулҳои модели VAR дар асоси таҳлили силсилаи вақт бо нишондоди маълумотҳои молиявӣ ва

дар силсилаи дастрасӣ асоси маълумоти молиявӣ дар он ҷойгирифтаасос ёфтаанд. Таҳлил тавасути модели барои баъзе маъсалаҳо мувофиқ нест ба монандӣ; он наметавонад таъсири интиҳоби сиёсатгузориҳои макроиктисодиро инъикос карда тавонад, он танҳо таъсири пештараеро дар бар мегирад ва ғ. Ин гуна дурнамо танҳо дар кӯтоҳтарин ва дар бештари мавридҳо дар дурнамои

$$P_{t+1} = (q + 1) \cdot P_t; \quad \text{инҷо:}$$

q – муаян кардани ҳаҷми даромаднокии саҳмия;

P_t – арзиши саҳмия дар вақти муаян t;

P_{t+1} – арзиши камтарини саҳмия дар дигар давраи вақт t бо ҳаҷми вазиравӣ.

Барои ояндабинии арзиши саҳмия дар якчанд давраи истифода намудани формулаи дигаргуншавӣ:

Дар ҷаҳорҷӯбаи муносибатҳои дучониба, сохтани моделҳо, ки ба иттилооти таъриҳӣ мувофиқанд ва имконияти пешгуиҳо бо дурустии эътиқодӣ доранд, имконпазир аст. Мавҷудияти низомии идоракунии хавфҳои таъкилотӣ қарзӣ идоракунии корпаративӣ, мавҷудияти амалияи гузаронидани амалиёти қарзӣ, амалиёт бо воситаҳои молиявӣ, амалияи идоракунии дороиҳо ва уҳдадорихо, фаъолияти низомии иттилоотӣ ва низомии иттилоотии идоракуниро пешбинӣ менамояд.

Низомии идоракунии хавфҳо – ин раванDEST, ки чор унсурӣ асосиро дар бар мегирад:

1.Баҳодиҳии хавф;

2.Андозагирии хавф;

3.Назорати хавф;

4.Мониторинги хавф¹⁸.

Раёсат воҳиди махсуси ташкилоти қарзӣ мебошад, ки вазифаи идоракунии хавфҳоро иҷро мекунад, усули баҳодиҳии сатҳи кифояти сармояи хусусӣ, даромаднокӣ ва пардохтпазирӣро дар сурати мавҷуд будани динамикаи манфӣ дар бозорҳои молиявӣ ва молӣ ҷаҳонӣ истифода мебаранд. Раёсати омилҳои иқтисодии беруни ва дохилӣро, ки хавфи эҳтимолии имконпазир дорад, таҳлил карда, дараҷаи таъсири онҳоро ба нишондиҳандаҳои молиявии ташкилоти қарзӣ баҳо медиҳад.

Дар қисми меъёрҳои маҷмӯӣ, ки Шӯрои назорат тасдиқ кардааст, Раёсат меъёрҳои андозаи ҷои хавфҳоро дар алоҳидагии аз рӯи навъҳои амалиёти банқӣ муайян карда, барои аз тарафи ташкилоти қарзӣ ҷиҳати шудани ин меъёрҳо ҷораҳои муассирӣ назорати меандешад.

Раёсат хавфҳои эҳтимолии ва имконпазирӣ ташкилоти қарзиро назорат мекунад, ва ҷиҳати шудани меъёрҳои маҷмӯиро аз рӯи намунаҳои хавф дар асосӣ ҳисобу китоби ҳармоҳаи онҳо назорат мекунад.

¹⁸ Дастурамалӣ № 181 «Дар бораи ташкилот ба нидоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар ташкилоти қарзӣ» Ҳа қарори Раёсати Банки миллии Тоҷикистон аз 19 июни соли 2011 №234

21.3.Раванди баҳодиҳии бехатарии банкҳо тавсути CAMELS

Ҷиҳати таъриба ҷа аз усулҳои мавҷудаи арзбӣ ва методологияи баҳодиҳии устувории молиявии банкҳо бо назардошти ҷиҳатҳои нава ба таври муфассал дида бароем.

Дар таърибаи усулҳои арзбӣ ва баҳодиҳӣ дар байни ҷиҳатҳои маъмултарин ҷамҷун мадели шаффофи баҳодиҳии устувории молиявии банкҳо ин нидоми баҳодиҳии амрикоӣ CAMELS мебошад. Ин нидом аз соли 1979 инҷониб дар доираи таълимотҳои баҳодиҳӣ вучуд дорад ва аз ҷониби се мақомоти назорати ИМА – Зидомӣ Заҳиравӣ Федералӣ, Корпоратсияи Федералӣи Сугуртаи Пасандозҳо истифода мешавад ва Controller Money - ҷамҷун нидоми стандартикунонидашуда истифода мешавад. Нидоми маҷмӯр ҷамҷун нидоми стандартишуда дар ҷаҳон таъбиқ карда шуда ҷа аз самараноктарин дар самти баҳодиҳии меъёрӣ, таъбиқ карда шудааст. Маҷмӯан таъсири умумии нидоми CAMELS – ро ба таври зерин рамаҷушо тафсир шамудан мумкин аст:

C - кифояти сармоя ё басандагии сармоя. Нидоми маҷмӯр ҷунин муайян менамояд, ки дар кадом сатҳ сармояи банк барои таъмини бехатарӣ ва ҳимояи маңфиатҳои пасандозгуздорон ва қарзиграндагон истифода шуда метавонад ва оё арзиши он то кадом сатҳ кифоя аст;

A - сифати доройҳо. Нидоми зикргардида сатҳи даромаднокӣ молиявии доройҳоро бо назардошти таъсири вазъияти муррабаи аккаҷҳои мушкилситон арзбӣ мекунад;

М - менечмент, ё раванди идоракунии сифат. Низом сифати идоракунии фаъолияти умумии бонкиро дар асоси баҳодихӣ ба натиҷаҳои кори кормандон ва риояи меъёрҳои қонунҳо ва дастуруламалҳо ҳамчун низоми қабулшудаи назорат муайян мекунад;

Е - даромад ва фоида. Низом самаранокии фаъолияти бонкро баҳогузурӣ намуда муайян менамояд, ки барои рушди минбаъда ва фазои мусонди фаъолияти бонк фоидаи бадастовардашуда кофӣ ҳаст ё не;

Л - пардохтпазирӣ ё қобили пардохт будан. Ин низоми муайян менамояд, ки оё бонк дар шароити иҷрои саривақтии ўҳдадорихои худ пардохтпазирии кофӣ дорад ё не.

С - ҳассосият ба хавфҳои бозорию қарзӣ: Низом сатҳи таъсири хавфҳои бозорию ба даромаднокӣ ва сармоия бонк арзёбӣ менамояд.

Ҷиҳати фаҳмидан ва ба таври шафок баҳо додан аз тарафи мақомоти назоратӣ нисбати ташкилотҳои қарзӣ маҳдуд нестанд. Барои фаҳмидан ва дуруст баҳо додани ҳолати роҳбарон ва дигар масъалаҳои вобастабуда арзёбӣ мегарданд. Дар рафти тағтиш ва назорат таҳлили омӯзиши маълумотҳои дохилибонкӣ гузаронида мешавад. Раванди таҳлил бояд собит намонд, ки силсилаи таҳлил дар кадом сатҳ аст ва таҳлилгарон бо истифода аз низоми рейтингӣ ба ҷӣ тамаркуз мекунанд. Дар марҳилаи аввал таваҷҷӯҳи нозирони бонк ба сармоия ҳамчун пояи асосӣ ва бунёдии ҳар як бонк равона шудааст.

Дар таҷрибаи низоми бонкӣ ва ҷараёни додани натиҷа дар

раванди баҳодихӣ оиди қиёгии сармоия бонк дар солҳои охир асосан аз рӯи ду коэффициент ҳисоб карда шудааст:

- таносуби сармоия умумӣ дар ҳаҷми дороихо ва дигар нишондиҳандаҳои дар ҳисобҳои ғайритағозунии бо хавф баркашидашуда;

- таносуби сармоия асосӣ ва дороихо бо хавф баркашидашуда.

Дар таҷриба асосан сармоия умумӣ, асосӣ ва иловагӣ иборат мебошад. Ба сармоия асосӣ аслан саҳми пардохтшуда, аз арзиши бозории саҳмияҳо аз фоидаи номиналӣ, тақсимнашуда, захираҳои умумӣ ва захираҳои, ки қонуни соҳа муқаррар намулдааст, иборат мебошад. Сармоия иловагӣ бошад ҳаҷми захираҳои барои азнаббаҳодихии воситаҳои асосӣ, захираҳои барои талафоти имконпазир аз рӯи қарҳо ва намулҳои гуногуни воситаҳои қарзиро дар бар мегирад. Аммо, барои ба даст овардани усулҳои арзёбии сармоия бонкӣ бояд якҷоя бо нишондиҳандаҳои сифати дороихо истифода мешаванд.

Дар маҷму дороихои низоми бонкӣ ва дар алоҳидагӣ бонкро ба дороихои ғайримуқарарӣ, шубҳанок ва зараровар тақсим кардан мумкин аст. Дар ҳамин замина таснифи умумии вази қиёӣ муайян карда мешавад, ки дар он меъёри хавфҳо ва захирақунӣ аз рӯи дороихои ғайримуқарарӣ 20%, 50 дороихои шубҳанок 50% ва дороихои зараровар 100% ҳамчун фонди талафоти имконпазир, таснифшуда мебошанд. Таносуби таснифи умумии ҳиссаи сармоия умуми нишондиҳандаи асосие мебошад,

ки тавасути он сифат муайян мекунад.¹⁹

Аз рӯи таҷриба сифат ва сатҳи дороиҳоро аз рӯи панҷ нағви рейтинг баҳо додан мумкин аст:

- рейтинги 1 устувор. Чунин намууди дороиҳо хангоми арзёбии сатҳи хатарнокии онҳо дар маҷмӯи умумии хатарҳо то 5% аз ташкил медиҳад. Тағйироти ками меъёри дар ин нишондиҳандаи хангоми таъсири равандҳои иқтисодӣ ба баҳши бонкӣ қобилияти сатҳи нокифояи идоракунии самараноки қарзҳоро нишон доданаш мумкин аст;

- рейтинги 2 (каноатбахш) сатҳи ҳафҳои дороиҳо ва сармояи умумии бонк мизони аз 5 то 15% -ро ташкил медиҳад;

- рейтинги 3 ғубҳанок маҷмун таснифи сатҳи хаари дороиҳо боданазардошти сармояи умумӣ аз 30% зиёд аст;

- рейтинги 4 хангоме таъин карда мешавад, ки ҳисси гуруҳбандии умумии хавфҳо дар сармояи умумӣ аз 30%, аммо аз 50% камтар аст;

- рейтинги 5 (ғайриканоатбахш). Ҳамин тариқ, ҳиссаҳои дороиҳо дар он ҳолате баҳо дода мешаванд, ки ҳиссаҳои таснифоти умумӣ дар сармояи умумӣ аз 50% зиёдтар аст. Пас аз додани ҳулоса оид ба сифати дороиҳо, назирон ба баҳогузори сармоя бармегарданд.

Дар таҷрибаи бонкдорӣ ва суботи устувори низоми бонкии Чумхурии Тоҷикистон таҳли ва баҳодиҳи бо ду роҳ муайян ва арзёбӣ карда мешаванд, ки ба меъриҳои низоми CAMELS мувофиқ

¹⁹ Портер Роберт С. Введение в регулирование, надзор и анализ банковской деятельности. - Вашингтон: Институт Экономического Развития. Мировой Банк, 1992, С.57.

мебошад:

- ҳиссаи дороиҳо дар ҳаҷми умумии дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ (Н1);
- ҳиссаи уҳдадорихо дар ҳаҷми умумии уҳдадорихои ташкилотҳои қарзӣ (Н2);

АДАБИЁТ

1. Ашуров Н., Лалбеков И. Китоби дарсӣ. Муомилоти пулӣ, қарз ва бонк. Душанбе- соли 2002
2. Ашуров Н. Ашуров А.Н. Китоби дарсӣ. Муомилоти пул ва қарз. Душанбе- соли 2006
3. Ашуров Н. Дастури таълимӣ. Идора кардани хатари бонкӣ. Душанбе 2008
4. Шариф Раҳимзода. Китоби дарсӣ. Муомилоти пул ва қарз. Душанбе соли 2008
5. Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков: Как банкам избежать банкротства. Учебное пособие. М. Банки. ЮНИТИ, 1996.
6. Волошин И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы. – Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 216 с.
7. Банковские риски: Учеб. пос. / Под ред. О.И. Лаврушина и Н. И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2008. – 232 с.
8. Тимоти У.Кох. Учебное пособие. Управление банками УФА 1993 г.
9. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
10. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Юристъ, 2003. – 688 с.
11. Ковалев П.П. Банковский риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 304 с.

12. Грюнинг Х. ван, Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2004. – 304 с.
13. Хохлов В.В. Учебное пособие. Управление рисками. М. 2001 г.
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ғайриқонунии бонкӣ» Душанбе соли 2009
15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таърихи қарз» 2009
16. Маҷалаи Бонки миллии Тоҷикистон.
17. Дастурамали 96 «Оиди таъқиқи назорати дохилӣ дар бонкҳо»

МУНДАРИҶА

БОБИ 1. ЗАРУРИЯТ ВА МАҚСАДИ ОМУҶИШИ ФАНИИ «ИДРА КАРДАНИ ХАВФИ БОНКӢ»	
1.1.Зарурият ва мақсади омуҷиши фан.....	5
1.2.Мақсади омуҷиши фан.....	6
БОБИ 2. АСОСҲОИ НАЗАРИЯӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ИДРАИ ХАВФҲОИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	
2.1 Асосҳои назариявии идоракунии хавфҳо ва тавақалҳои бонкӣ дар шароити муосир.....	9
2.2 Методологияи таҳлили хавфҳои бонкӣ ва таснифи шаклгирини онҳо дар равандҳои иқтисодӣ.....	19
2.3. Таҷрибаи хориҷии идоракунии ҳатарҳои бонкӣ.....	29
БОБИ 3. МАФҲУМИ ФАЪОЛИЯТИ БОНКИ ТИҶОРАТӢ ВА ТАШКИЛОТИ ҚАРЗИИ ҒАЙРИБОНКӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ БОЗОРӢ.	
3.1.Фаъолияти асосии бонки тиҷоратӣ ва ташкилоти қарзин ғайрибонкӣ.....	35
3.2.Вазифа ва мақсади бонки тиҷоратӣ ва ташкилоти қарз ғайрибонкӣ.....	42
3.3.Дарёфт намудани имкониятҳои мавҷудани бонки тиҷоратӣ.....	45
3.4.Интиҳоби вазифаҳо. Омӯхтани талабот.....	49
БОБИ 4. БАНАҚШАГИРИИ ФАЪОЛИЯТИ БОНКӢ	
4.1.Ақидаҳо оиди банақшагирии фаъолияти бонкӣ.....	51
4.2.Таҳлили хизмати бонкӣ.....	53
4.3.Таҳлили таъсири омилҳо ба стратегияи бонкӣ.....	56

4.Давраҳои банақшагирӣ.....	58
БОБИ 5. МАФҲУМИ УСТУВОРИ ВА БОСУБОТИИ БОНКИ ТИҶОРАТӢ	
5.1. Мафҳуми босуботии бонки тиҷоратӣ.....	62
5.2. Омилҳои муайянкунандаи устувории бонкҳо.....	63
5.3. Кифоягии сармояи бонк.....	65
5.4. Сифати активҳо ва пасивҳо.....	66
БОБИ 6 ХАВФҲО ДАР ФАЪОЛИЯТИ БОНКӢ	
6.1.Намудҳои хавфи бонкӣ ва мафҳуми онҳо.....	68
6.2.Ташкили идора кардани хавфҳо.....	71
6.3.Тартиб додани стратегияи хавф.....	74
6.4 Муайян намудани сатҳи мӯътадили хавф.....	75
БОБИ 7. САДУҚИ ҚИ ҚАРЗИИ БОНКИ ТИҶОРАТӢ ВА ТАҲЛИЛИ ОН	
7.1. Сарчашмаи ташшакули сандуки қарзии бонки тиҷоратӣ.....	77
7.2. Тартиби таҳлили сандуки қарзӣ.....	81
7.3. Тартиб додани ҷорабиниҳо оиди ситонидани қарзҳои мушкиситон.....	87
БОБИ 8. ТАҲЛИЛИ ХАВФИ ҚАРЗӢ	
8.1 Омӯхтани амалиёти ҷудогонаи бонк.....	96
8.2 Усулҳои муайян намудани қобилияти қарздокунии муштарии бузург.....	98
8.3 Арзёбӣ намудани қобилияти қарздокунии қорхонаи хурд.....	103
8.4 Арзёбӣ намудани қобилияти қарздокунии шахсони воқеӣ.....	105

БОБИ 9. ТАҲЛИЛИ ХАВФ ДАР БОЗОРИ МОЛИЯВИ

- 9.1. Проблемаҳои маблағгузори фаъолияти бонкӣ..... 146
- 9.2. Идора кардани хавфи активҳо ва ӯҳдадорҳои бонк..... 146
- 9.3. Хавфи сармоягузориҳо..... 151
- 9.4. Таҳлил ва идора кардани амалиёт бо хориҷӣ..... 151

БОБИ 10. МАҲҲУМИ АМАЛИЁТИ ЛИЗИНГӢ ВА ХАВФҲОИ ЛИЗИНГӢ

- 10.1. Мафҳум ва аҳамияти иқтисодии лизинг..... 154
- 10.2. Фаъолияти лизингӣ ва дурнамои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..... 154
- 10.3. Хавфҳо дар фаъолияти лизингӣ..... 157

БОБИ 11. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ СИЁСАТИ ПУЛИО ҚАРЗӢ ДАР ШАРОИТИ ИМРӢЗА

- 11.1. Мазмун ва моҳияти сиёсати пулио қарзӣ..... 160
- 11.2. Пули милли заминаи асосии сиёсати пулио қарзӣ..... 161
- 11.3. Сиёсати пулио қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди идоракунии он..... 163

БОБИ 12. ТАҲТИ ДОДАНИ ЧОРАБИНИҲО ЧИҲАТИ КАМ КАРДАНИ ХАВФ.

- 12.1. Фишангҳои асосии сиёсати пулио қарзӣ..... 168
- 12.2. Идора кардани хавфи қарзӣ..... 170
- 12.3. Бимақунонӣ ҳамаҷун воситаи идора кардани хавфи қарзӣ..... 175
- 12.4. Идора кардани пардохтпазирӣ бонк..... 178
- 12.5. Таъмини беҳатарии бонкҳо..... 180

БОБИ 13. ҚАРЗҲОИ МУШКИЛСИТОН (БЕЪЪТИМОД) ВА

БОБИ 14. ТАҲТИ ДОДАНИ СИТОНИДАНИ ОНҲО

- 14.1. Мафҳуми сандуки қарзии бонки тичоратӣ..... 186
- 14.2. Таъсифи қарзҳои бонкӣ..... 191
- 14.3. Баҳисобгирии қарзҳои мушкиситон (беъътимод)..... 194
- 14.4. Тадбирҳо оиди ситонидани қарзҳои мушкиситон (беъътимод)..... 195
- 14.5. Тартиби аз тавозун хориҷ кардани қарзҳои бонкӣ..... 197

БОБИ 14. ТАҲТИ ДОДАНИ СИТОНИДАНИ ОНҲО

- 14.1. Мақсад ва вазифаҳои назорати бонкӣ..... 199
- 14.2. Таҳлил ва самаранокии назорати бонкӣ..... 201
- 14.3. Вазифаи Бонки марказӣ (миллӣ) оиди танзими назорати бонкӣ..... 203

БОБИ 15. ТАҲТИ ДОДАНИ НАЗОРАТИ БОНКӢ ҲАМАҲУН

БОБИ 15. ТАҲТИ ДОДАНИ НАЗОРАТИ БОНКӢ ҲАМАҲУН

БОБИ 15.1. МОХИЯТИ ТАҲТИ ДОДАНИ НАЗОРАТИ БОНКӢ ҲАМАҲУН

- 15.1. Моҳияти таҳти додани назорати бонкӣ..... 208
- 15.2. Дарёфти амалҳои хавфҳои бонкӣ ва роҳҳои пешгирии он..... 210
- 15.3. Назорати дохилӣ ва берунаи фаъолияти таъсисоти қарзӣ..... 215
- 15.4. Санҷиши фаъолияти таъсисоти қарзӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон..... 218

БОБИ 16. МЕТОДИКА ВА МЕДЁРҲОИ ХАВФИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

16.1. Мазмун ва моҳияти тафсири меъёрҳои хатарҳои бонкӣ.....	180
16.2. Талаботҳо ба низоми идоракунии хатарҳои бонкӣ.....	186
16.3. Назорати дохилӣ ҳамчун омил асосии низоми смараноки идоракунии хатарҳо.....	187
16.4. Талабот ба назорати дохилӣ дар самти муқовимат ба қунунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят дадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом ва хатарҳои он.....	191
МАВЗУИ 17. ФОНДИ ПУШОНИДАНИ ТАЛАФОТИ ИМКРНПАЗИР ҲАМЧУН ОМИЛИ ПАСТ КАРДАНИ САТҲИ ХАВФҲОИ БОНКӢ	

17.1. Мазмун ва моҳияти фонди пушонидани талафоти имконпазир.....	196
17.2. Тасниф ва ғуруҳбандии қарзҳо аз рӯи бехатарӣ.....	199
17.3. Ҳолатҳо ва механизмҳои дарёфти қарзҳои муаммодор.....	203
МАВЗУИ 18. ХАТАРИ АМАЛИЁТӢ ВА АҲАМИЯТИ ИҚТИСОДИИ ОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	
18.1. Мазмуну ва моҳияти хатари амалиётӣ дар низоми бонкӣ.....	209
18.2. Равандҳои таъкили низоми идоракунии хавфи амалиётӣ.....	212

18.3. Роҳҳо ва механизмҳои асосии дарёфти хавфи амалиётӣ.....	215
18.4. Омилҳои асосии таъкили низоми идоракунии хавфи амалиётӣ ва баҳодиҳии он.....	216
18.5. Маниторинги хавфи амалиётӣ ва назорати смараноки он.....	218

МАВЗУИ 19. РАВАНДИ ҚАРЗИҲӢ ВА БЕҲАТАРИИ АМАЛИЁТИ ҚАРЗӢ

19.1. Мазмун ва моҳияти таъкили раванди қарзӣ қарзҳои.....	224
19.2. Хатари барнагаштани қарз.....	225
19.3. Қобилияти қарзадокунии қарзгиранда ҳамчун омил пасти кардаи хавфи амалиётӣ қарзӣ.....	227
19.4. Таъминнокии қарз ва интиҳоби гарави он ҳамчун омил идораи хавфи қарзӣ.....	235
19.5. Беҳатарии додани қарз ва назорати истифодаи он.....	241

МАВЗУИ 20. ИДОРАКУНИИ ХАВФҲО ДАР БОНКӢ

ТИҶОРАТӢ	246
20.1. Таснифи хавфҳои бонкӣ.....	256
20.2. Сохтори идоракунии хавфҳои бонкӣ.....	265
20.3. Таъкили раванди идоракунии хавфҳои дар бонк.....	265

МАВЗУИ 21. ВОБАСТАГИИ ХАТАРҲО ВА МЕХАНИЗМҲОИ ИДОРАКУНИИ ОНҲО

21.1 Мазмун ва моҳияти идоракунии хатарҳо.....	271
21.2 Идоракунии хатарҳо тавсути мадели ВАР.....	276
21.3 Раванди баҳодиҳии бехатарии бонкҳо тавсути CAMELS.....	279

Ба матбаа 05.06.2024 супурда шуд.
Чопаш 07.07.2024 ба имзо расид.
Андозан 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Чузӣи чопи шартӣ 18,5. Адади нашр 150.
ЧДММ «Абдурахмон-Р»

